

รายงานการศึกษาเชิงวิจัย
เรื่อง การบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกด้านการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้
เพื่อความผาสุกของคนในชาติ

โครงการฝึกอบรมนักบริหารระดับกลาง รุ่นที่ 5
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เมษายน 2569

ใบรับรองรายงานการศึกษาเชิงวิจัย
เรื่อง การบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกด้านการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้
เพื่อความผาสุกของคนในชาติ ภายใต้การฝึกอบรม
หลักสูตร “นักบริหารระดับกลางกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” รุ่นที่ 5

คณะผู้วิจัย

1. นายศุภกรณ์	หอมจันทร์	กรมทรัพยากรน้ำบาดาล
2. นางสาวชุตินญา	สุขสวัสดิ์	สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. นางสาวจิตรภาพร	ศรีดาพันธ์	สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
4. นางสาวอรชร	เรืองจันทร์	องค์การสวนพฤกษศาสตร์
5. นางสาวสุภาพร	องสารา	กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง
6. นางมุกดา	จอกลอย	กรมควบคุมมลพิษ
7. นางสาวจันทร์เพ็ญ	เนียมหอม	กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
8. นายนิทัศน์	นุ่นสง	กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
9. นายวันชัย	สิมมาเคียร	กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
10. นายภูพิชิต	ช่วยบำรุง	กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

อาจารย์ที่ปรึกษาได้รับรองเอกสารการศึกษาเชิงวิจัยฉบับนี้แล้ว
ณ วันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2569

(รองศาสตราจารย์ ดร.กิติชัย รัตน์นะ)
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร.อนุชา เทียรชนะ)
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(นายนิมิตร สมบูรณ์วิทย์)
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

คำนำ

รายงานการศึกษาเชิงวิจัยเรื่อง “การบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกด้านการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ เพื่อความผาสุกของคนในชาติ” ฉบับนี้ จัดทำขึ้นภายใต้หลักสูตร “นักบริหารระดับกลางกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” รุ่นที่ 5 โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อศึกษา ทบทวน และวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้งด้านที่ดินป่าไม้ของประเทศอย่างรอบด้าน ตลอดจน เพื่อเสนอแนะแนวทางในการบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกสำหรับการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ มุ่งสู่การสร้างความมั่นคงทางทรัพยากรธรรมชาติและสร้างความผาสุกให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน

สถานการณ์ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับความท้าทาย อย่างยิ่งยวด โดยข้อมูลล่าสุดในปี พ.ศ. 2567 พบว่าพื้นที่ป่าไม้มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง เมื่อเปรียบเทียบกับปีที่ผ่านมา อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาเชิงโครงสร้างที่สลับซับซ้อน ทั้งปัญหา ความยากจนที่ผลักดันให้เกิดการขยายพื้นที่เกษตรกรรมเชิงเดี่ยว การประกาศเขตพื้นที่ป่าไม้ทับซ้อน กับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยดั้งเดิมจนเกิดสภาวะ “ป่าทับคน” ตลอดจนความไม่เป็นเอกภาพ ของมาตรฐานแผนที่และข้อกำหนดของรัฐ ปัญหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงและเรื้อรัง ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม คณะผู้จัดทำจึงตระหนักถึงความจำเป็นเร่งด่วน ในการแสวงหาทางออกที่ยั่งยืนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมและหลักธรรมาภิบาล

การศึกษานี้ได้ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด 6 ประการ ได้แก่ หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) การพัฒนาด้วยโมเดลเศรษฐกิจ BCG หลักธรรมาภิบาล การน้อมนำศาสตร์พระราช การจัดการแบบร่วมมือกัน และการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์กลยุทธ์ และกลไกเชิงรุกที่สำคัญ อาทิ การใช้นวัตกรรม แผนที่และเทคโนโลยีขั้นสูง (One Map, UAV, GIS และ LiDAR) การยกระดับคุณภาพชีวิตด้วยเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) และการใช้ กระบวนการยุติธรรมทางเลือกที่เน้นหลักยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

คณะผู้จัดทำหวังเป็นอย่างยิ่งว่า รายงานการศึกษาเชิงวิจัยฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ และเป็นเครื่องมือเชิงนโยบายที่สำคัญสำหรับผู้บริหารระดับสูง ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายใต้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ในการนำไปบูรณาการเครือข่ายข้ามหน่วยงาน เพื่อสร้างความสมดุลระหว่าง “คน-ป่า-รัฐ” โดยการเปลี่ยนผ่านสถานะของชุมชนท้องถิ่นจาก “ผู้บุกรุก” สู่ “ผู้ร่วมอนุรักษ์” อย่างเต็มภาคภูมิ อันจะนำไปสู่การยุติข้อพิพาทที่ดินในเขตป่า สร้างความมั่นคงในสิทธิทำกิน ยกระดับเศรษฐกิจฐานราก และบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือ “ความผาสุกของคนในชาติ” อย่างมั่นคงและยั่งยืนสืบไป

คณะผู้จัดทำ

นักศึกษาลัทธิสุตรนักบริหารระดับกลาง รุ่นที่ 5 (กลุ่ม 1)

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กิตติกรรมประกาศ

ความสำเร็จของการศึกษาเชิงวิจัยในครั้งนี้เกิดจากการร่วมดำเนินการศึกษา ค้นหาข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และเรียบเรียงของผู้เข้ารับการศึกษาหลักสูตรนักบริหารระดับกลาง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รุ่นที่ 5 (นบก.ทส. 5) กลุ่ม 1 ด้วยความตั้งใจ จนทำให้งานชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงโดยสมบูรณ์ ขอขอบคุณคณะอาจารย์ที่ปรึกษา ได้แก่ รศ.ดร.กิติชัย รัตนะ รศ.ดร.อนุชา เพียรชนะ และอาจารย์นิมิตร สมบูรณ์วิทย์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ และแนวทางในการจัดทำผลงานทางวิชาการเรื่องนี้ และขอขอบคุณเพื่อน ๆ นบก.ทส. รุ่นที่ 5 ทุกคน ที่ช่วยกรุณาให้ข้อมูล อันเป็นประโยชน์ต่อการจัดทำผลงานทางวิชาการครั้งนี้ ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

คณะผู้ศึกษางานศึกษาเชิงวิจัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานการศึกษาเชิงวิจัยฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์ในการใช้เป็นแนวทางบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกด้านการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ เพื่อความผาสุกของคนในชาติ และหากส่วนหนึ่งส่วนใดของรายงานการศึกษาเชิงวิจัยฉบับนี้ มีความบกพร่องประการใด คณะผู้ศึกษาขออภัย และจะเป็นพระคุณอย่างยิ่ง หากได้รับคำชี้แนะจากท่านเพื่อการปรับปรุงแก้ไขต่อไป

คณะผู้ศึกษากลุ่มที่ 1

หลักสูตรนักบริหารระดับกลาง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (นบก.ทส.) รุ่นที่ 5

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	II
กิตติกรรมประกาศ	III
สารบัญ	IV
สารบัญตาราง	VII
สารบัญรูป	VIII
บทสรุปผู้บริหาร	IX
บทคัดย่อ	XI
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 หลักการและเหตุผล	1-1
1.2 วัตถุประสงค์	1-3
1.3 ขอบเขตการศึกษา	1-3
1.4 นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง	1-3
1.5 ผลลัพธ์ที่พึงประสงค์	1-5
บทที่ 2 กรอบแนวคิดและวิธีการดำเนินการศึกษา	
2.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา	2-1
2.2 วิธีการดำเนินการศึกษา	2-2
บทที่ 3 แนวคิด หลักการ ทฤษฎี และความเข้าใจพื้นฐาน	
3.1 แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	3-1
3.2 นโยบายและทิศทางการพัฒนาในระดับโลกและระดับภูมิภาค	3-14
3.3 กฎหมาย นโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนที่ที่เกี่ยวข้อง	3-20
3.4 การทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	3-44
3.5 การยกระดับนวัตกรรมแผนที่ (Mapping Innovations) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี ภูมิสารสนเทศ (GIS) และการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน	3-51
บทที่ 4 สถานการณ์ วิฤตปัญหา ผลกระทบ และการดำเนินงานที่ผ่านมา	
4.1 สถานการณ์ วิฤตพื้นที่ป่าไม้ในปัจจุบัน ผลกระทบ และแนวโน้มในอนาคต	4-1
4.2 บทเรียนจากการดำเนินงานในอดีต	4-3
4.3 ความสำเร็จเชิงประจักษ์และพื้นที่ต้นแบบ (Best Practices)	4-4
4.4 การแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	4-9

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส ภัยคุกคามที่ส่งผลต่อการดำเนินงาน	
5.1 ปัจจัยภายในที่ส่งผลกระทบต่อการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้	5-1
5.2 ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้	5-4
5.3 การวิเคราะห์ TOWS Matrix	5-6
5.4 แนวทางเชิงกลยุทธ์ในการดำเนินงาน	5-7
บทที่ 6 องค์ความรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรมจัดการที่มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับบริบทพื้นที่	
6.1 การประยุกต์ใช้ศาสตร์พระราชาและวนศาสตร์ชุมชน	6-1
6.2 การพัฒนาอาชีพและโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม	6-14
6.3 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการสร้างภาคีเครือข่าย	6-27
บทที่ 7 กลไกการเร่งเสริมประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ	
7.1 การพัฒนาแบบจำลอง Model พื้นที่ชุมชนในพื้นที่ป่าไม้	7-1
7.2 การพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยใช้หลักเศรษฐศาสตร์	7-3
7.3 การปรับปรุงระเบียบแนวทางโดยกระบวนการมีส่วนร่วม	7-9
7.4 การแบ่งเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่ให้เหมาะสมตามแนวทางแผนผังภูมินิเวศ	7-16
บทที่ 8 การบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกด้านการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ เพื่อความผาสุกของคนในชาติ	
8.1 รูปแบบ แนวทางการบูรณาการเชิงรุกด้านการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้	8-1
8.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องขับเคลื่อน	8-5
บรรณานุกรม	Ref-1
ภาคผนวก	APP-1
ประวัติผู้วิจัย	CV-1

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3-1	3-52
ตารางที่ 3-2	3-53
ตารางที่ 3-3	3-58
ประดิษฐ์ (AI)	
ตารางที่ 5-1	5-1
และพัฒนาที่ดินป่าไม้	
ตารางที่ 5-2	5-4
และพัฒนาที่ดินป่าไม้	
ตารางที่ 5.3	5-6
ตารางที่ 6-1	6-1
การจัดการป่าไม้เชิงปฏิบัติการ	
ตารางที่ 6-2	6-2
ตารางที่ 6-3	6-3
ที่อยู่อาศัยและที่ทำกินในพื้นที่ป่า	
ตารางที่ 6-4	6-4
ตารางที่ 6-5	6-5
ตารางที่ 6-6	6-8
ตารางที่ 6-7	6-9
ตารางที่ 6-8	6-10
ตารางที่ 6-9	6-12
ตารางที่ 6-10	6-13
ตารางที่ 6- 11	6-15
ตารางที่ 6- 12	6-15
ตารางที่ 6- 13	6-16
ตารางที่ 6- 14	6-17
ตารางที่ 6- 15	6-18
ตารางที่ 6- 16	6-19
ตารางที่ 6- 17	6-21

สารบัญตาราง (ต่อ)

	หน้า
ตารางที่ 6- 18 เมทริกซ์การเลือกอาชีพและระบบน้ำตามบริบทชุมชน	6-22
ตารางที่ 6- 19 โรงไฟฟ้าชุมชนแม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ — โครงการนำร่อง กฟผ. (พ.ศ. 2562-ปัจจุบัน)	6-24
ตารางที่ 6- 20 โครงการหมู่บ้านพัฒนาบูรณาการ อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน — ต้นแบบ (Bundle Infrastructure)	6-26
ตารางที่ 6- 21 สรุปโครงการพื้นฐาน ต้นทุน และเทคโนโลยีที่เหมาะสม	6-27
ตารางที่ 7-1 ระดับของสิทธิในการจัดการทรัพยากร	7-4
ตารางที่ 8-1 สรุปการบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกและขอบเขตความรับผิดชอบ ภายใน ทส.	8-2

สารบัญรูป

	หน้า
รูปที่ 2-1 กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย	2-1
รูปที่ 3-1 ความเป็นมาและแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน	3-3
รูปที่ 3-2 หลักคิดของ BCG Model	3-5
รูปที่ 3-3 การสร้างมูลค่าใน 4 อุตสาหกรรมหลัก BCG	3-6
รูปที่ 3-4 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน	3-14
รูปที่ 8-1 โมเดลการบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกเพื่อระบบนิเวศและความผาสุกแห่งชาติ	8-1
รูปที่ 8-2 แสดงแผนปฏิบัติการ 3 ระยะเพื่อการขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์	8-10

บทสรุปผู้บริหาร

เรื่อง การบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกด้านการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ เพื่อความผาสุกของคนในชาติ

จากข้อมูลสถานการณ์พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2567 พบว่ามีพื้นที่คงเหลือรวมทั้งสิ้น 101,785,271.58 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 31.46 ของพื้นที่ประเทศ เมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2566 พบว่าพื้นที่ป่าไม้ลดลงประมาณ 32,884.18 ไร่ ซึ่งเป็นตัวเลขที่สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่ากลไกการฟื้นฟูป่าในปัจจุบันยังไม่สามารถดำเนินการได้ก้าวหน้าเท่ากับอัตราการบุกรุกและทำลายป่าที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้นั้น มีความเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกกับปัญหาเชิงโครงสร้างหลายประการ ปัจจัยหลักประการหนึ่งคือปัญหาความยากจน และความต้องการทางเศรษฐกิจของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งเป็นแรงผลักดันสำคัญให้เกิดการขยายพื้นที่เกษตรกรรมเชิงเดี่ยว นอกจากนี้ ยังมีปัญหาที่เกิดจากการกระทำของรัฐในอดีต นั่นคือการประกาศเขตพื้นที่ป่าไม้ของรัฐที่ได้ไปทับซ้อนกับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยดั้งเดิมของชุมชน จนก่อให้เกิดสถานะที่เรียกว่า “ป่าทับคน” ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว ยังทวีความรุนแรงและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น จากความไม่เป็นเอกภาพของระบบการทำงานของรัฐบาล อันเนื่องมาจากการใช้มาตรฐานแผนที่ที่แตกต่างกันระหว่างหน่วยงาน รวมไปถึงความซับซ้อนของกฎหมายหลายฉบับที่นำมาบังคับใช้ ที่มีก็มีเนื้อหาที่ขัดแย้งกันเองในทางปฏิบัติ ก่อให้เกิดผลกระทบที่รุนแรงและแผ่ขยายไปในหลายมิติ ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม และมิติทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศในระยะยาว

เพื่อเป็นการรับมือและแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนเหล่านี้ การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงได้กำหนดวัตถุประสงค์หลักในการมุ่งศึกษา ทบทวน และวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้งด้านที่ดินป่าไม้ของประเทศอย่างรอบด้าน โดยมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบูรณาการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ตลอดจนเพื่อเสนอแนะแนวทางในการบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกสำหรับการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ มุ่งสู่การสร้างความมั่นคงทางทรัพยากรธรรมชาติและสร้างความผาสุกให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน ในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายดังกล่าว งานวิจัยนี้ได้ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด 6 หลัก เพื่อเป็นเสาหลักในการสร้างสมดุลระหว่าง “คน-ป่า-รัฐ” ซึ่งประกอบไปด้วย 1) หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) 2) การพัฒนาด้วยเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว (BCG Model) 3) การใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ 4) การน้อมนำศาสตร์พระราชามาเป็นแนวทางปฏิบัติ 5) การจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Management) และ 6) การจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management) อย่างสันติวิธี

จากการประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดดังกล่าว และการวิเคราะห์บทเรียนที่ผ่านมา พบว่ามีตัวอย่างความสำเร็จจากพื้นที่ต้นแบบ (Best Practices) ที่สามารถนำมาเป็นกรณีศึกษาและขยายผลได้ ตัวอย่างที่โดดเด่นคือ พื้นที่ คทช. แม่ทาโมเดล ในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นพื้นที่ต้นแบบในการจัดการที่ดินทำกินให้ชุมชนอย่างยั่งยืนที่เข้มแข็งที่สุดแห่งหนึ่ง ความสำเร็จของแม่ทาโมเดลเกิดจากการที่ชุมชนมีประสบการณ์และมีการจัดการที่ดินด้วยตัวเองมาอย่างยาวนานกว่า

30 ปี จนกระทั่งได้รับการรองรับตามนโยบาย คทช. โดยมีความโดดเด่นในเรื่องของการจัดทำผังการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างชัดเจน สามารถแบ่งแยกโซนป่าอนุรักษ์และโซนเกษตรกรรมออกจากกันได้ อย่างเป็นระบบ อีกหนึ่งพื้นที่ต้นแบบที่สำคัญคือ พื้นที่ คทช. ป่าแม่กษัตริย์-แม่ยม ซึ่งได้ริเริ่ม และขับเคลื่อนการจัดการพื้นที่ด้วยโมเดล “ป่าครอบครัว” และการทำเกษตรแบบวนเกษตร พื้นที่แห่งนี้ได้ส่งเสริมให้ราษฎรปรับเปลี่ยนวิถีการเพาะปลูกโดยหันมาปลูก “ไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง” ตามแนวพระราชดำริ แทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยวแบบดั้งเดิม แนวทางนี้ไม่เพียงแต่เน้นการปลูกไม้ยืนต้นเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในระยะยาวเท่านั้น แต่ยังทำควบคู่ไปกับการเก็บหาของป่า ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้คือสามารถช่วยลดปัญหาการเผาป่า และลดมลพิษทางอากาศได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

เพื่อให้เกิดการขยายผลและแก้ไขข้อพิพาทในระดับโครงสร้าง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) จำเป็นต้องยกระดับการทำงานเชิงรุก โดยเร่งรัดขับเคลื่อนกระบวนการทางกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิการอยู่อาศัยและทำกินให้แก่ราษฎรอย่างโปร่งใส ควบคู่ไปกับการบูรณาการเครือข่ายข้ามหน่วยงาน เพื่อปรับเปลี่ยนสถานะของชุมชนจาก “ผู้บุกรุก” ให้เป็น “ผู้ร่วมอนุรักษ์” ทรัพยากรอย่างยั่งยืน การดำเนินการดังกล่าวต้องอาศัยกลไกสำคัญ 3 ส่วนหลัก ได้แก่ การประยุกต์ใช้นวัตกรรมแผนที่ One Map (มาตราส่วน 1:4000) ร่วมกับเทคโนโลยีขั้นสูง เช่น โดรน (UAV) ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) และ LiDAR เพื่อสร้างความชัดเจนเชิงประจักษ์ในการยุติข้อพิพาทแนวเขต การส่งเสริมเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) ด้วยการสนับสนุนตลาดคาร์บอนเครดิตภาคป่าไม้ (T-VER) และระบบการจ่ายค่าตอบแทนระบบนิเวศบริการ (PES) เพื่อสร้างแรงจูงใจและรายได้ให้แก่ผู้รักษาป่า รวมถึงการใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือกที่เน้น “ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ผ่านคณะกรรมการกลางเพื่อไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและแสวงหาทางออกแบบความร่วมมือกัน (Win-Win Solution)

หากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถขับเคลื่อนกลยุทธ์และกลไกเหล่านี้ได้อย่างเป็นระบบ ย่อมนำไปสู่การยุติปัญหาข้อพิพาทที่ดินในเขตป่าที่มีมาอย่างยาวนาน การรับรองสิทธิที่ดินทำกินแบบมีเงื่อนไขจะสร้างความมั่นคงในชีวิตยกระดับเศรษฐกิจฐานราก และลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ท้ายที่สุด เมื่อทุกภาคส่วนทำงานประสานกันอย่างมีเอกภาพ จะนำไปสู่การรักษาความสมดุลระหว่างฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน อันเป็นรากฐานสำคัญในการสร้าง “ความผาสุกของคนในชาติ” อย่างยั่งยืน

บทคัดย่อ

การศึกษาเชิงวิจัยเรื่อง “การบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกด้านการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ เพื่อความผาสุกของคนในชาติ” มีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดต่อการบริหารจัดการทรัพยากรของประเทศ เนื่องจากสถานการณ์พื้นที่ป่าไม้ของไทยในปี พ.ศ. 2567 ลดลงเหลือเพียง 101,785,271.58 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 31.46 ของพื้นที่ประเทศ ซึ่งลดลงจากปีก่อนหน้าถึง 32,884.18 ไร่ ปัญหาดังกล่าวมีสาเหตุสำคัญมาจากความยากจนและการขยายพื้นที่เกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ประกอบกับปัญหาเชิงโครงสร้างจากการประกาศเขตป่าไม้ที่ทับซ้อนกับที่ดินทำกินดั้งเดิมจนเกิดสถานะ “ป่าทับคน” ตลอดจนความไม่เป็นเอกภาพของการใช้มาตรฐานแผนที่ของหน่วยงานรัฐและข้อกำหนดที่ซับซ้อน วิฤตการณ์นี้ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรง ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่ทำให้ป่าไม้และระบบนิเวศต้นน้ำเกิดความเสื่อมโทรม

การศึกษานี้ได้ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด 6 ประการ ได้แก่ 1) หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) 2) การพัฒนาด้วยเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว (BCG Model) 3) การใช้หลักธรรมาภิบาล 4) การน้อมนำศาสตร์พระราชา 5) การจัดการแบบร่วมมือกัน และ 6) การจัดการความขัดแย้ง เพื่อนำไปสู่การออกแบบ “โมเดลการบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกเพื่อระบบนิเวศและความผาสุกแห่งชาติ” อันมีเป้าหมายสูงสุด ในการสถาปนาความสมดุลระหว่าง “คน-ป่า-รัฐ”

ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ความผาสุกของคนในชาติไม่สามารถเกิดขึ้นได้จากการบังคับใช้กฎหมายแบบมิติเดียว แต่ต้องอาศัยนโยบายเชิงรุกควบคู่กับกลไกขับเคลื่อนระดับพื้นที่ที่เน้นการมีส่วนร่วม โดยมีกลยุทธ์เชิงรุกที่สำคัญ 5 กลไก ได้แก่ การยุติข้อพิพาทเชิงพื้นที่ด้วยการบูรณาการระบบฐานข้อมูลแนวเขตที่ดินของรัฐ มาตรฐาน 1:4000 (One Map) ควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีอากาศยานไร้คนขับ (UAV) และเทคโนโลยี LiDAR เพื่อสร้างข้อมูลเชิงประจักษ์ในการระบข้อพิพาทเขตแดน การขับเคลื่อนเศรษฐกิจสีเขียวและนิเวศบริการ (PES) โดยส่งเสริมการประเมินมูลค่าทรัพยากรและเชื่อมโยงสู่ตลาดคาร์บอนเครดิตภาคป่าไม้เพื่อสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์ การจัดการพื้นที่กันชนเชิงรุก โดยมุ่งเน้นการสร้างกติกาชุมชนและส่งเสริมวนเกษตร การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและแสวงหาทางออกแบบความร่วมมือ

สำหรับแนวทางขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) จำเป็นต้องเป็นเจ้าภาพหลักในการบูรณาการเครือข่ายข้ามหน่วยงาน เพื่อแก้ไขปัญหามีเอกภาพ โดยมีแนวทางปฏิบัติที่สำคัญคือ การจัดตั้ง “ศูนย์ปฏิบัติการแก้ปัญหาที่ดิน ทส. ส่วนหน้า” เพื่อดำเนินการพิสูจน์สิทธิเชิงรุก ควบคู่ไปกับการเร่งรัดขับเคลื่อนกลไกทางกฎหมายและกติการ่วมกัน เพื่อสำรวจและรับรองสิทธิการถือครองที่ดินอย่างโปร่งใส พร้อมทั้งบูรณาการเครือข่ายข้ามหน่วยงานเพื่อปรับเปลี่ยนสถานะของชุมชนท้องถิ่นจาก “ผู้บุกรุก” ให้กลายเป็น “ผู้ร่วมอนุรักษ์” ซึ่งแนวทางเหล่านี้จะนำไปสู่การยุติข้อพิพาทที่ดินในเขตป่าที่เรื้อรังมาอย่างยาวนาน ช่วยสร้างความมั่นคงในสิทธิทำกิน ลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม รักษาความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ และบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือ “ความผาสุกของคนในชาติ” อย่างมั่นคงและยั่งยืน

Abstract

The research study titled “The Integration of Proactive Strategies for Dispute Resolution and Forest Land Development for the Well-being of the Nation” is critically essential for the country's resource management. In 2024, Thailand's forest area decreased to 101,785,271.58 rai, accounting for 31.46 percent of the country's total area, a reduction of 32,884.18 rai from the previous year. This problem is primarily driven by poverty and the expansion of monoculture agriculture, compounded by structural issues arising from the declaration of forest zones that overlap with traditional arable lands, creating a “forests overlapping with people” situation. Furthermore, a lack of uniformity in the mapping standards used by state agencies and complex legal frameworks exacerbate the issue. This crisis severely impacts the economic, social, and environmental dimensions, causing the degradation of forests and the ecosystems that support them.

This study applied six conceptual frameworks: 1) Sustainable Development Goals (SDGs), 2) Bio-Circular-Green Economy (BCG Model), 3) Good Governance, 4) The King's Philosophy, 5) Collaborative Management, and 6) Conflict Management. These frameworks led to the design of the “Integrated Proactive Strategy Model for National Ecosystems and Well-being,” which aims to achieve the ultimate goal of establishing a balance among “People, Forest, and State”.

The study results indicate that the well-being of the nation cannot be achieved solely through single-dimensional law enforcement, but requires proactive policies coupled with participatory area-based driving mechanisms. There are five key proactive strategic mechanisms, namely: resolving spatial disputes by integrating the state land boundary database at a 1:4000 scale (One Map) alongside the use of Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) and LiDAR technology to create empirical data for boundary dispute resolution; driving a green economy and Payment for Ecosystem Services (PES) by promoting resource valuation and linking to the forest carbon credit market to create economic incentives; proactively managing buffer zones by focusing on establishing community rules and promoting agroforestry; and utilizing participatory processes to mediate disputes and seek collaborative solutions.

For implementation guidelines, the Ministry of Natural Resources and Environment (MNRE) must act as the primary host in integrating cross-functional networks to resolve the problems in a unified manner. Key operational guidelines include establishing a “Frontline MNRE Land Problem Solving Operation Center” to proactively verify land rights, alongside accelerating the implementation of legal mechanisms and mutual rules to transparently survey and certify land tenure rights. Furthermore, cross-functional networks must be integrated to transform the status of local communities from “intruders” into “co-conservationists”. These approaches will lead to the resolution of chronic forest land disputes, ensure land tenure security, reduce social inequality, maintain the balance of natural resources, and achieve the ultimate goal of “the well-being of the nation” securely and sustainably.

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

จากสถานการณ์พื้นที่ป่าไม้ล่าสุด พบว่าประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ในปี พ.ศ. 2567 รวมทั้งสิ้น 101,785,271.58 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 31.46 ของพื้นที่ประเทศทั้งหมด เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2566 พบว่าพื้นที่ป่าไม้ลดลงประมาณ 32,884.18 ไร่ หรือคิดเป็นสัดส่วนการลดลงร้อยละ 0.03 และจากการวิเคราะห์แนวโน้มพื้นที่ป่าไม้ย้อนหลัง 10 ปี (พ.ศ. 2558 - 2567) พบว่าประเทศไทยมีการสะสมพื้นที่ป่าที่หายไปกว่า 832,080.72 ไร่ ในขณะที่สามารถเพิ่มพื้นที่ป่าขึ้นมาได้เพียง 331,951.68 ไร่ เท่านั้น สะท้อนให้เห็นกลไกการฟื้นฟูป่าในปัจจุบันยังไม่สามารถก้าวทันอัตราการทำลายป่าได้

สาเหตุสำคัญที่ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงมาจากปัญหาการบุกรุกที่ดินป่าไม้ของรัฐ เพื่อเปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม การปลูกพืชไร่ และพืชทดแทน ทำให้เกิดปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ไม่เหมาะสม ตลอดจนการครอบครองพื้นที่ป่าไม้ของรัฐโดยไม่ได้รับอนุญาต การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทยเป็นปัญหาที่ซับซ้อน มีความเกี่ยวโยงระหว่างปัญหาความยากจน โครงสร้างสิทธิในที่ดิน และความต้องการทางเศรษฐกิจในระดับมหภาค การบุกรุกมักเกิดขึ้นในพื้นที่รอยต่อระหว่างชุมชนและเขตป่าอนุรักษ์ ซึ่งเกิดจากความต้องการขยายพื้นที่เกษตรกรรมเชิงเดี่ยวเพื่อทำมาหากิน และปัญหาเชิงโครงสร้างการที่แนวเขตหรือหลักเขตป่าไม้ของรัฐไม่มีความชัดเจน หรือไปทับซ้อนกับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยดั้งเดิมของชุมชน ทำให้เกิดความขัดแย้งเรื้อรังระหว่างรัฐกับประชาชน ปัญหาการทับซ้อนของพื้นที่ป่าไม้และที่ดินทำกินของราษฎรไม่ได้เป็นเพียงปัญหาด้านกฎหมายหรือการรังวัดที่ดินเท่านั้น แต่เป็น “วิกฤตการณ์เชิงโครงสร้าง” ที่สั่งสมมานานหลายทศวรรษ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและความสุขของสังคมไทย โดยประเด็นสำคัญของปัญหามาจากการทับซ้อนและช่องว่างทางกฎหมาย ในอดีตการประกาศเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าสงวนแห่งชาติดำเนินการโดยการลากเส้นบนแผนที่มาตราส่วนขนาดใหญ่และขาดการตรวจสอบสิทธิครอบครองจริงในพื้นที่ทำให้เกิดสถานะ “ป่าทับคน” หรือพื้นที่ป่าประกาศทับที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินเดิมของชุมชน ส่งผลให้ราษฎรจำนวนมากกลายเป็นผู้บุกรุกโดยไม่เจตนา และขาดสิทธิในการเข้าถึงบริการพื้นฐานจากรัฐจากปัญหาการทับซ้อนและช่องว่างทางกฎหมายไม่ได้มีสาเหตุมาจากเจตนาการบุกรุกของราษฎรเพียงอย่างเดียวแต่เกิดจากความไม่เป็นเอกภาพของระบบรัฐ อันเนื่องมาจากความแตกต่างของมาตรฐานแผนที่ในอดีตหน่วยงานรัฐต่างฝ่ายต่างถือครองแผนที่ของตนเองโดยใช้มาตราส่วนและระบบพิกัดที่แตกต่างกัน ปัญหาเส้นแนวเขตในการประกาศเขตป่าในอดีตมักใช้วิธีลากเส้นขนานกับลำน้ำหรือสันเขาบนกระดาษ โดยไม่ได้ลงสำรวจแนวเขตจริงในภูมิประเทศส่งผลให้เมื่อนำแผนที่ของแต่ละหน่วยงานมาซ้อนทับกันจึงเกิดพื้นที่ “สูญญากาศ” หรือพื้นที่ทับซ้อนกันเองระหว่าง ส.ป.ก. ป่าสงวนฯ และที่ดินสาธารณประโยชน์ นอกจากนี้ประเทศไทยมีกฎหมายที่เกี่ยวกับที่ดินและป่าไม้มากกว่า 50 ฉบับบ่อยครั้งมีเนื้อหาที่ขัดแย้งกันเองในทางปฏิบัติ อาทิ นิยามของ “ป่า” : ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 นิยามว่า “ป่า คือ ที่ดินที่ยังไม่มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน” ซึ่งเป็นนิยามแบบเหมารวม

ทำให้ที่ดินที่ชาวบ้านทำกินมาแต่บรรพบุรุษแต่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ กลายเป็น “ป่า” โดยอัตโนมัติ ในทางกฎหมายการบังคับใช้แม้จะมีมติคณะรัฐมนตรีมาช่วยผ่อนปรน แต่สถานะทางกฎหมายของราษฎร ก็ยังคงเป็นเพียง “ผู้ขออาศัย” ไม่ใช่ “ผู้ถือครองสิทธิ์” ทำให้เกิดความไม่มั่นคงในชีวิต สำหรับช่องว่างกระบวนการพิสูจน์ว่า “ใครอยู่ก่อนหรือหลัง” การประกาศเขตป่ามีอุปสรรคสำคัญ คือ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่าราษฎรในพื้นที่ห่างไกลมักไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร มีเพียงการบอกเล่าหรือหลักฐานการเสียภาษีบำรุงท้องที่ ซึ่งรัฐไม่ยอมรับว่าเป็นหลักฐานแห่งสิทธิ์ นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีภาพถ่ายทางอากาศในบางพื้นที่มีสภาพพืชพรรณปกคลุมทำให้การตีความภาพถ่ายทางอากาศย้อนหลังเพื่อยืนยันการทำกินเป็นไปได้ยากและเกิดข้อโต้แย้งทางเทคนิคสูง

ปัจจุบันแม้รัฐบาลจะจัดตั้งคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เพื่อบูรณาการการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรดินของประเทศให้เกิดประโยชน์สูงสุดแต่ในทางปฏิบัติยังคงพบอุปสรรคสำคัญ ได้แก่ ความซับซ้อนของกฎหมายมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องหลายฉบับซึ่งถือครอง โดยคนละหน่วยงาน ทำให้การบังคับใช้ขาดความเป็นเอกภาพ ความล่าช้าในการพิสูจน์สิทธิกระบวนการพิสูจน์การครอบครองที่ดินมีความซับซ้อนและต้องใช้เวลานำไปสู่ความระแวงระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้าน การเน้นการบังคับใช้กฎหมายโดยการมุ่งเน้นการจับกุมหรือการรื้อถอนเพียงอย่างเดียว ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาความยากจน แต่กลับเป็นการผลกระทบให้ประชาชนและก่อให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้นผลกระทบที่ยืดเยื้อได้สร้างผลเสียเป็นวงกว้าง ในมิติเศรษฐกิจประชาชนขาดความมั่นใจในการลงทุนพัฒนาที่ดินไม่สามารถใช้ที่ดินเป็นหลักประกันสินเชื่อ นำไปสู่ปัญหาหนี้ในระบบและความเหลื่อมล้ำทางรายได้ มิติสังคมเกิดความขัดแย้งระหว่างมวลชนและหน่วยงานรัฐ ทำลายความเชื่อมั่นต่อกระบวนการยุติธรรม มิติสิ่งแวดล้อมเมื่อชุมชนรู้สึกไม่เป็นเจ้าของพื้นที่จึงขาดแรงจูงใจในการดูแลรักษาป่าไม้ นำไปสู่การขยายตัวของพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยวและการเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ

ในการพัฒนากลยุทธ์เชิงรุกเพื่อเปลี่ยนผ่านจากภาวะความขัดแย้งไปสู่ความร่วมมือ การศึกษาเรื่อง “การบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกด้านการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้เพื่อความผาสุกของคนในชาติ” จึงมีความสำคัญยิ่ง โดยมุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการรักษาพื้นที่ป่าเพื่อความมั่นคงทางนิเวศวิทยา และสิทธิในที่ทำกินเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของราษฎร ตามหลักการ "คนอยู่กับป่า" โดยเปลี่ยนจากการใช้อำนาจรัฐเพียงฝ่ายเดียวสู่การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่ให้ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของทางออกจะเป็นกุญแจสำคัญในการคลี่คลายข้อพิพาทอย่างยั่งยืน และนำไปสู่ความผาสุกที่แท้จริงของคนในชาติ

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 ศึกษา ทบทวน วิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้งด้านที่ดินป่าไม้ของประเทศ พร้อมสังเคราะห์บทเรียนที่ผ่านมา

1.2.2 เสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบูรณาการแก้ไขปัญหาด้านที่ดินป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ควบคู่กับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้อย่างสมดุลและยั่งยืนตามศาสตร์พระราชา

1.2.3 เสนอแนะแนวทางบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกในการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้สู่ความมั่นคงทางทรัพยากรธรรมชาติ และสร้างความผาสุกอย่างยั่งยืนให้แก่คนในชาติ

1.3 ขอบเขตการศึกษา

การแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้เป็นประเด็นที่มีความซับซ้อนทั้งการจัดการที่ดินป่าไม้ และข้อพิพาทเชิงโครงสร้าง ดังนั้น การศึกษาวิจัยจึงกำหนดขอบเขตการศึกษา ในมิติด้านกฎหมาย และนโยบาย มิติการจัดการข้อพิพาท และมิติด้านเศรษฐกิจสีเขียว โดยศึกษาในพื้นที่ป่าอนุรักษ์หรือป่าต้นน้ำในเขตที่ชุมชนอยู่มาก่อนการประกาศเขตป่า เพื่อหาจุดสมดุลในการอยู่ร่วมกัน ภายใต้สมดุล “คน-ป่า-รัฐ”

1.4 นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

1.4.1 มิติด้านกฎหมายและนโยบาย (Legal & Policy Dimension)

พื้นที่ป่าอนุรักษ์ (Protected Forest Area) หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการกำหนด และคุ้มครองไว้โดยกฎหมาย เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ และทรัพยากรธรรมชาติ ครอบคลุมพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร พื้นที่อุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ซึ่งมีการจำกัดสิทธิการครอบครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินของบุคคลตามที่กฎหมายเฉพาะกำหนด

สิทธิในที่ดินของชุมชน (Community Land Rights) หมายถึง อำนาจหรือความชอบธรรมของกลุ่มคนหรือชุมชนท้องถิ่นในการครอบครอง ใช้ประโยชน์ และบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินตามวิถีจารีตประเพณีหรือประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน โดยเป็นการถือครองในลักษณะ “สิทธิร่วม” (Collective Rights) ที่ได้รับการรับรองหรือผ่อนปรนโดยรัฐ เพื่อความมั่นคงในการอยู่อาศัยและการดำรงชีพที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การพิสูจน์สิทธิ (Rights Verification) หมายถึง กระบวนการตรวจสอบและยืนยันความชอบธรรมในการถือครองหรือใช้ประโยชน์ที่ดินของราษฎรในเขตป่า อาศัยหลักฐานทางกฎหมาย และร่องรอยการเข้าทำประโยชน์ในอดีต ควบคู่กับการประเมินเชิงนิเวศวิทยา เพื่อจำแนกสถานการณ์อยู่อาศัยที่มาก่อนการประกาศเขตป่าของรัฐ และกำหนดขอบเขตที่สอดคล้องกับขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศต้นน้ำ เพื่อนำไปสู่การรับรองสิทธิที่ถูกต้องตามระเบียบกฎหมาย

คทช. หมายถึง กลไกการบริหารจัดการที่ดินของรัฐภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ เพื่อแก้ไขปัญหาการไร้ที่ดินทำกินและการรุกรานพื้นที่ป่า โดยเป็นการจัดที่ดินในลักษณะแปลงรวมให้แก่ชุมชนผู้ยากไร้หรือผู้ที่อยู่อาศัยในเขตป่ามาก่อนตามเกณฑ์ที่กำหนด ซึ่งเป็นการรับรองสิทธิในฐานะ “ผู้ได้รับอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์” ตามกฎหมายโดยไม่ให้กรรมสิทธิ์ ควบคู่กับการกำหนดเงื่อนไขการใช้ประโยชน์ที่ดินที่สอดคล้องกับศักยภาพลุ่มน้ำและระบบนิเวศ เพื่อสร้างสมดุลระหว่างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

1.4.2 มิติการจัดการข้อพิพาท (Conflict Management Dimension)

การจัดการความขัดแย้งเชิงรุก (Proactive Conflict Management) หมายถึง กลยุทธ์การป้องกันและแก้ไขข้อพิพาทด้านทรัพยากรที่มุ่งเน้นการเข้าถึงปัญหา ก่อนเกิดการเผชิญหน้า โดยการประสานช่องว่างระหว่าง “อำนาจตามกฎหมาย” และ “ความเป็นจริงในพื้นที่” ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมและการสร้างข้อตกลงร่วมกัน (Co-management) เพื่อออกแบบกติกา

การอยู่ร่วมกันที่รองรับสิทธิของชุมชนตามหลักยุติธรรม ควบคู่กับการรักษาขีดความสามารถในการฟื้นตัวของระบบนิเวศป่าต้นน้ำอย่างยั่งยืน

กระบวนการยุติธรรมทางเลือก (Alternative Dispute Resolution - ADR) หมายถึง กระบวนการระงับข้อพิพาทนอกชั้นศาลที่เน้นการเจรจาไกล่เกลี่ยและการมีส่วนร่วมของคู่ขัดแย้ง (รัฐและชุมชน) เพื่อแสวงหาข้อยุติที่เป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน โดยนำหลักการสิทธิมนุษยชนมาใช้ลดช่องว่างของข้อจำกัดทางกฎหมายที่เคร่งครัด ควบคู่กับการใช้ข้อมูลเชิงนิเวศวิทยาเป็นบรรทัดฐานในการออกแบบข้อตกลงที่รับรองการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า เพื่อยุติความขัดแย้งอย่างสันติ และรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในระยะยาว

เขตพื้นที่คุ้มครองวัฒนธรรม (Cultural Conservation Zone) หมายถึง แนวคิดการกำหนดเขตพื้นที่เฉพาะเพื่อให้กลุ่มชาติพันธุ์หรือชุมชนดั้งเดิมสามารถดำรงวิถีชีวิตตามจารีตประเพณีในเขตป่าได้อย่างมีศักดิ์ศรี

จุดสมดุล (Point of Equilibrium) หมายถึง สภาวะที่ความต้องการของรัฐ (การอนุรักษ์) และความต้องการของประชาชน (ปากท้อง/ที่อยู่อาศัย) สอดคล้องกันอย่างลงตัว

1.4.3 มิติด้านเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy Dimension)

เศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการยกระดับคุณภาพชีวิตและความเท่าเทียมทางสังคม โดยลดความเสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อมและความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศอย่างมีนัยสำคัญ ในบริบทที่ดินป่าไม้ หมายถึง การเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากเกษตรเชิงเดี่ยวที่ทำลายป่ามาสู่การสร้างรายได้บนฐานทรัพยากรที่ยั่งยืน

วนเกษตร (Agroforestry) หมายถึง ระบบการจัดการที่ดินที่นำไม้ยืนต้นมาปลูกร่วมกับพืชเกษตรและ/หรือการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่เดียวกันอย่างมีระบบ เพื่อสร้างรายได้หมุนเวียนและเสถียรภาพทางอาหาร (เศรษฐกิจ-สังคม) ควบคู่ไปกับการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ (สิ่งแวดล้อม) ซึ่งเป็นกลยุทธ์สำคัญในการทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าต้นน้ำได้อย่างเกื้อกูล

คาร์บอนเครดิต (Carbon Credit) หมายถึง สิทธิที่เกิดจากการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ซึ่งชุมชนที่ดูแลป่าสามารถนำไปสร้างรายได้จากการรักษาความสมบูรณ์ของป่าไม้

บริการทางระบบนิเวศ (Ecosystem Services) หมายถึง ประโยชน์ที่มนุษย์ได้รับจากธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำสะอาด อากาศบริสุทธิ์ และการป้องกันดินถล่ม ซึ่งสามารถนำมาคำนวณเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจเพื่อเกื้อกูลชุมชนผู้ดูแล

1.5 ผลลัพธ์ที่พึงประสงค์

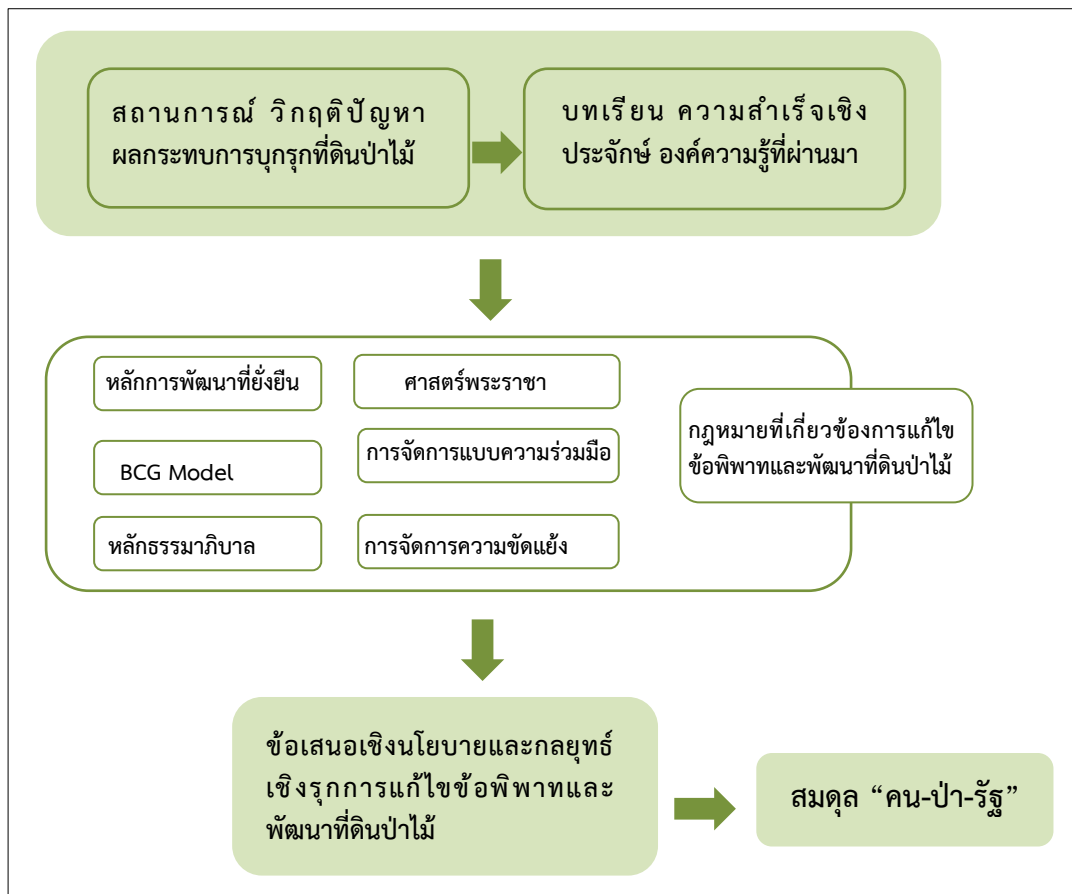
กลยุทธ์เชิงรุกและข้อเสนอเชิงนโยบายต่อกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำหรับขับเคลื่อนการการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ สู่มั่นคงทางทรัพยากรธรรมชาติและสร้างความผาสุกอย่างยั่งยืนให้แก่คนในชาติให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

บทที่ 2

กรอบแนวคิดและวิธีการดำเนินการศึกษา

2.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงนโยบายโดยอาศัยกรอบแนวคิด 6 หลัก มาประยุกต์ใช้ ประกอบด้วย (1) หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน (2) การพัฒนาและขับเคลื่อนด้วยเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว (BCG Model) (3) การใช้หลักธรรมาภิบาล (4) การน้อมนำศาสตร์พระราชา (5) การจัดการแบบร่วมมือกัน และ (6) การจัดการความขัดแย้ง (รายละเอียดหลักแนวคิดปรากฏในบทที่ 3) เพื่อสร้างสมดุล “คน-ป่า-รัฐ” โดยคณะผู้ศึกษาวิจัยได้รวบรวมข้อมูลการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ของประเทศไทย มาวิเคราะห์และนำเสนอแนวคิดหลักดังกล่าวมาผนวกกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ สำหรับวางกลยุทธ์เชิงรุกการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ ซึ่งสามารถแสดงรายละเอียดในรูปที่ 2-1

รูปที่ 2 – 1 กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

2.2 วิธีการดำเนินการศึกษา

วิธีการศึกษาวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการทบทวนวรรณกรรมเชิงระบบจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยมีวิธีการศึกษา ดังนี้

2.2.1 การทบทวนการศึกษา นโยบายรัฐบาล ยุทธศาสตร์ชาติ แผน และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลสถานการณ์พื้นที่ป่าไม้ สถานการณ์การบุกรุกที่ดินป่าไม้ของประเทศไทย บทเรียนจากการดำเนินการในอดีตและความสำเร็จเชิงประจักษ์ บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งวิเคราะห์ศักยภาพ จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และภัยคุกคาม (SWOT Analysis) ด้านการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ เพื่อนำมาจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและวางกลไกเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้

2.2.2 จัดทำรูปแบบ/Model หรือแนวทางบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกในการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ เพื่อนำไปขับเคลื่อนการดำเนินการครอบคลุมมิติด้านกฎหมายและนโยบาย มิติการจัดการข้อพิพาท และมิติด้านเศรษฐกิจสีเขียว

2.2.3 กำหนดกลไกการนำรูปแบบ/Model หรือแนวทางบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกในการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมเชิงพื้นที่

2.2.4 จัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายต่อกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับขับเคลื่อนการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ สู่ความมั่นคงทางทรัพยากรธรรมชาติและสร้างความผาสุกอย่างยั่งยืนของคนในชาติให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

บทที่ 3

แนวคิด หลักการ ทฤษฎี และความเข้าใจพื้นฐาน

3.1 แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

3.1.1 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นแนวคิดใหม่ที่แตกต่างจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในรูปแบบเดิม ที่มุ่งเน้นเฉพาะการเติบโตและความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เป็นเหตุให้เกิดผลกระทบและปัญหาที่ตามมาจำนวนมาก เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว และพยายามหาทางออกจากความขัดแย้งในการพัฒนาต่อไปในอนาคต หลักการการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงถูกพัฒนาขึ้น โดยมีปัจจัยความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ ข้อจำกัดทางด้านทรัพยากร และปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นสาเหตุ

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เริ่มมีบทบาทตั้งแต่ปีพ.ศ. 2515 ในกระแสการพัฒนาของสังคมโลก ตลอดจนวิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม กระตุ้นและสร้างความตระหนักให้หลายประเทศทั่วโลก ร่วมมือกันเพื่อหามาตรการแก้ไขปัญหาดังกล่าว องค์การสหประชาชาติจึงจัดให้มีการประชุม “การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (United Nations Conference on Human and Environment) ณ กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ในปีค.ศ. 1972 เพื่อเรียกร้องให้ทั่วโลก ตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพ คณะกรรมาธิการโลก และการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) หรือคณะกรรมาธิการ บรันด์แลนด์ (Brundtland Commission) จึงได้เสนอที่มาของแนวคิด “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) เป็นรายงานต่อสหประชาชาติ ในปี ค.ศ.1987 (พ.ศ. 2530) หรือที่รู้จักกัน ต่อมาในชื่อของ “อนาคตของเรา (Our common Future)” (สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2556)

ปี พ.ศ. 2535 (ค.ศ. 1992) ที่กรุงริโอเดอจาเนโร สหพันธ์สาธารณรัฐบราซิล ได้มีการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nations Conference on Environment and Development: UNCED) หรือ “Earth Summit” มีสาระสำคัญของ การพัฒนาอย่างยั่งยืน และมีการลงนามรับรองเอกสารสำคัญโดยประเทศสมาชิก คือ ปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The Rio Declaration on Environment and Development) และแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ซึ่งเป็นแผนแม่บทสำหรับการดำเนินงานการพัฒนาอย่างยั่งยืน พร้อมการตระหนักถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและเห็นความสำคัญในการรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล นอกจากนี้ยังมี การจัดตั้งคณะกรรมาธิการว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Commission on Sustainable Development) ขึ้น เพื่อทำหน้าที่ติดตามและรายงานการดำเนินการพัฒนานานาชาติ และจะมีการประชุม เพื่อประเมินผลในทุก ๆ 5 ปี ปี พ.ศ. 2543 องค์การสหประชาชาติได้มีการประชุมสุดยอดแห่งสหประชาชาติ ณ นครนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมีมติรับรอง Millennium Declaration ซึ่งกำหนดเป้าหมาย การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (Millennium Development Goals: MDGs) เป็นวาระการพัฒนาของโลกประกอบด้วยเป้าหมายหลัก 8 ข้อ

โดยกำหนดระยะเวลาในการบรรลุเป้าหมาย 15 ปี (ระหว่างปี พ.ศ. 2543-2558 (ค.ศ. 2000-2015) (จณัญญา ไผทฉันท, 2561)

ปี พ.ศ. 2545 มีการจัดการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development: WSSD) หรือการประชุม Rio+10 ขึ้น ณ นครโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ เพื่อทบทวนความก้าวหน้าในการดำเนินงานด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศสมาชิก ตามแผนปฏิบัติการ 21 นอกจากนี้ยังมีการรับรองเอกสาร “ปฏิญญาโจฮันเนสเบิร์กว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน” (Johannesburg Declaration on Sustainable Development) และแผนดำเนินงานโจฮันเนสเบิร์ก (Johannesburg Plan of Implementation) ซึ่งเป็นถือเป็นพันธกรณีของประเทศสมาชิกในการสานต่อแผนปฏิบัติการ 21 ในการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้มีผลในทางปฏิบัติมากขึ้น (จณัญญา ไผทฉันท, 2561)

ปี พ.ศ. 2555 ก่อนระยะเวลาสิ้นสุดเป้าหมายของ MDGs มีการจัดประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน (United Nations Conference on Sustainable Development: UNCSDD) หรือการประชุม Rio+20 ที่กรุงริโอเดอจาเนโร สหพันธ์สาธารณรัฐบราซิล เพื่อกำหนดกรอบการขับเคลื่อนการพัฒนาของโลกหลังปีพ.ศ. 2558 และในเดือนกันยายนของปีเดียวกัน ได้มีการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยสามัญ ครั้งที่ 70 ณ สำนักงานใหญ่สหประชาชาตินครนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมีมติรับรองเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน ค.ศ. 2030 (The 2030 Agenda for Sustainable Development Goals : SDGs) ซึ่งประกอบด้วยเป้าหมาย 17 ข้อ และมีกรอบการพัฒนาเชื่อมโยง 3 มิติได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม คือเป้าหมายที่ต้องเร่งดำเนินการอย่างเร่งด่วน เพื่อแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (The Global Goals for Sustainable Development (จณัญญา ไผทฉันท, 2561)

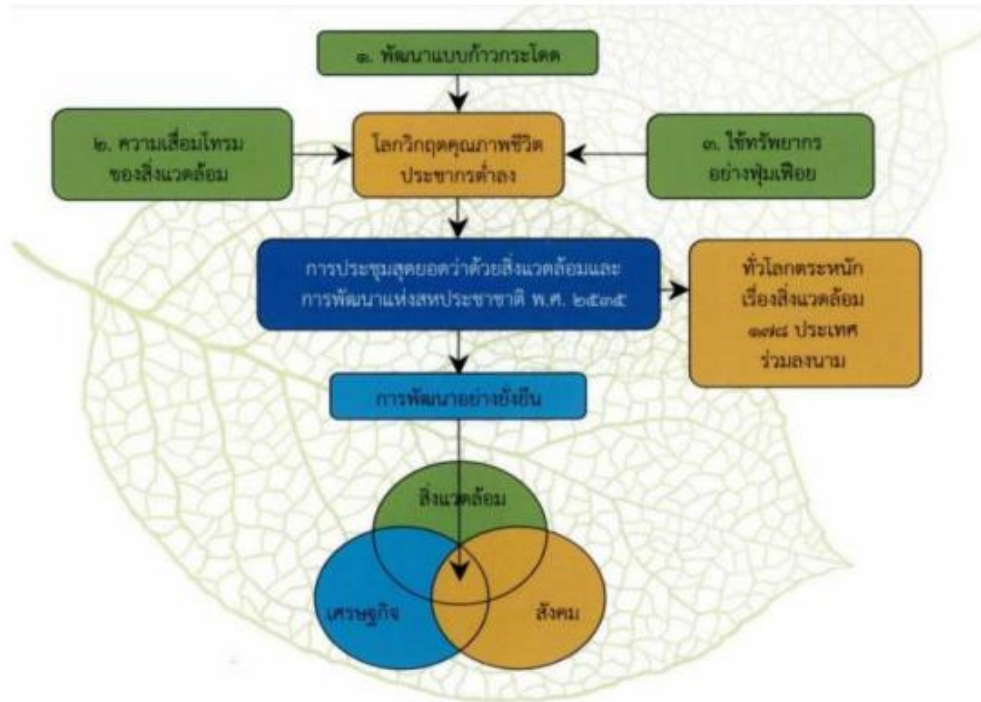
การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสมดุลหรือมีปฏิสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน ทั้งมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และจิตใจ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเป็นองค์ประกอบที่จะรวมกันหรือองค์รวมในการทำให้ชีวิตมนุษย์สามารถอยู่ดีมีสุขได้ ทั้งสำหรับคนในรุ่นปัจจุบันและคนในรุ่นอนาคต (บานชื่นและเพ็ญศรี, 2559) การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ “การพัฒนาที่สนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอม ยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง” (สันติ, 2546) การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะเป็นบูรณาการ คือ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม หรือองค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง จะต้องประสานกันครบองค์และมีคุณภาพหรือการทำให้กิจกรรมมนุษย์สอดคล้องกับเกณฑ์ของ ธรรมชาติ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวโดยรวมได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่เน้นให้มนุษย์คำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติบนโลก และให้มีการดำเนินการพัฒนาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยให้เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการ ของคนทั้งในยุคปัจจุบันและอนาคตอย่างเท่าเทียมกัน

หลักการสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การสร้างสมดุลระหว่าง 3 มิติของการพัฒนา ได้แก่

1. มิติการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ กระจายรายได้ให้เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ในสังคม โดยเฉพาะคนที่มรายได้น้อย

2. มิติการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาคนให้มีความรู้ มีสมรรถนะและ มีผลิตภาพสูงขึ้น ส่งเสริมให้เกิดสังคมที่มีคุณภาพและเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

3. มิติการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณที่ระบบนิเวศสามารถฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมได้ การปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อมในระดับที่ระบบนิเวศสามารถดูดซับและทำลายมลพิษนั้นได้โดยให้สามารถผลิตมาทดแทนทรัพยากรประเภทที่ใช้ไปแล้วหมดได้ สรุปความเป็นมาและแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแสดงดังรูปที่ 3-1

รูปที่ 3-1 ความเป็นมาและแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน

3.1.2 การพัฒนาด้วยเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว (BCG Model)

แนวคิดเศรษฐกิจ BCG (Bio-Circular-Green Economy) เป็นแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ของสหประชาชาติอย่างน้อย 5 เป้าหมาย ได้แก่ การผลิตและบริโภคที่ยั่งยืน การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การอนุรักษ์ความหลากหลาย ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การลดความเหลื่อมล้ำ อีกทั้งยังสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย BCG มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ลดของเสียและการปล่อยมลพิษ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยผสมผสานแนวทาง 3 ประการ คือ :

เศรษฐกิจชีวภาพ (Bio Economy) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและองค์ความรู้ต่าง ๆ ทางด้านชีวภาพ มาเพิ่มมูลค่าประสิทธิภาพการผลิต และส่งเสริมให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และเกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มโดยเน้นการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์มูลค่าสูง ซึ่งสามารถทำได้ด้วยการนำองค์ความรู้จากท้องถิ่น เสริมด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นตลอดห่วงโซ่ของการผลิต

เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) การคำนึงถึงการนำวัสดุต่าง ๆ กลับมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด เป็นการวางโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญในด้านการลดความสูญเสียเปล่าของทรัพยากร ซึ่งจะแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมจากมลพิษ และของเสียที่เป็นผลจากระบบเศรษฐกิจแบบเดิม หรือการผลิตแบบใช้แล้วทิ้ง โดยเศรษฐกิจหมุนเวียนจะให้ความสำคัญกับการจัดการขยะ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมากที่สุดและคุ้มค่าที่สุด ตั้งแต่การผลิต การออกแบบ ที่ให้เกิดของเสียน้อยที่สุด การใช้วัสดุทางเลือก ตลอดจนการนำวัสดุกลับมาใช้ซ้ำ (Reuse Refurbish Sharing) และแปรสภาพกลับมาใช้ใหม่ (Recycle Upcycle)

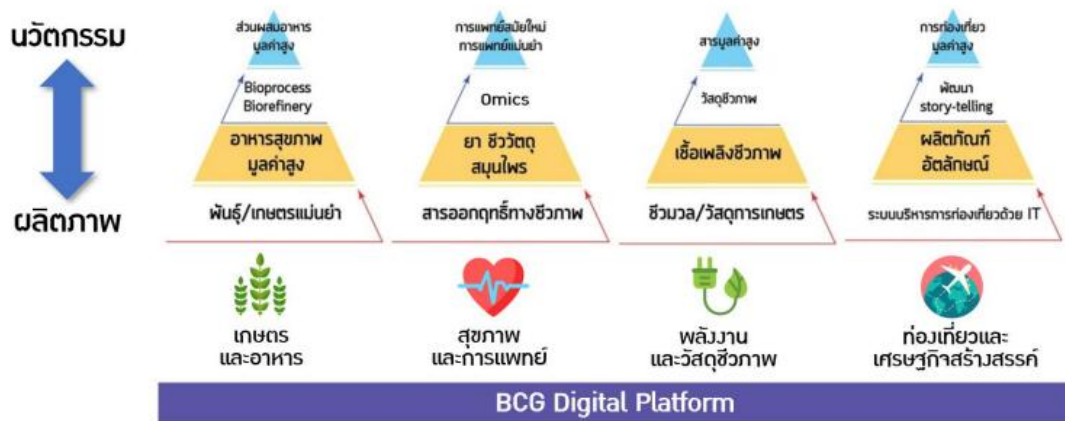
เศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคมและรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ให้การใช้ทรัพยากรมีประสิทธิภาพโดยลดหรือไม่ให้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม พร้อมกับปกป้อง อนุรักษ์ พื้นฟูแหล่งธรรมชาติ ต้นน้ำ ผืนดิน ความหลากหลายทางชีวภาพ บนบกและท้องทะเล การควบคุมมลพิษและของเสีย การลงทุนสีเขียว และงานสีเขียว ตลอดจนการส่งเสริมการบริโภคที่ยั่งยืนโดยที่มีความเป็นอยู่ที่ดีของคนเป็นเป้าหมาย เพื่อลดผลกระทบต่อโลกอย่างยั่งยืน BCG Model เป็นกลไกขับเคลื่อนการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศรูปแบบใหม่ที่มุ่งเน้น “การเติบโตเชิงคุณภาพ” สร้างความสมดุลของเศรษฐกิจที่เน้นการสร้างมูลค่า (Value-based Economy) การเติบโตที่เน้นการมีส่วนร่วม (Inclusive Growth) และสังคมที่มีการหมุนเวียนการใช้ทรัพยากร (Circular Society) (สำนักงานสภาพัฒนาการอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, 2562) ดังแสดงในรูปที่ 3-2

รูปที่ 3-2 หลักคิดของ BCG Model

BCG เป็นแนวคิดการนำวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมไปยกระดับความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืนให้กับ 4 อุตสาหกรรมเป้าหมาย (S-curves) ได้แก่ อุตสาหกรรมเกษตรและอาหาร อุตสาหกรรมพลังงานและวัสดุ อุตสาหกรรมสุขภาพและการแพทย์ และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ โดยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมจะเข้าไปช่วยเพิ่มประสิทธิภาพให้กับผู้ผลิตที่เป็นฐานการผลิตเดิม เช่น เกษตรกรและชุมชน ตลอดจนสนับสนุน

ให้เกิดผู้ประกอบการที่ผลิตสินค้าและบริการที่มีมูลค่าเพิ่มสูงหรือนวัตกรรม นอกจากนี้ ยังสนับสนุน การพัฒนานวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจหมุนเวียน คือ สามารถออกแบบผลิตภัณฑ์ และกระบวนการ ผลิตเพื่อให้เกิดของเสียน้อยที่สุด (Eco-design & Zero-Waste) ส่งเสริมการใช้ซ้ำ (Reuse, Refurbish, Sharing) และให้ความสำคัญกับการจัดการของเสียจากการผลิตและบริโภค ด้วยการนำ วัสดุที่ผ่านการผลิตและบริโภคแล้วเข้าสู่กระบวนการแปรสภาพเพื่อกลับมาใช้ใหม่ (Recycle, Upcycle) ซึ่งต่างจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม ที่เน้นการใช้ทรัพยากร การผลิต และการสร้างของเสีย (Linear Economy) ดังรูปที่ 3-3

รูปที่ 3-3 การสร้างมูลค่าใน 4 อุตสาหกรรมหลัก BCG

BCG Model ได้ครอบคลุมห่วงโซ่มูลค่า (Value Chain) ของ 4 อุตสาหกรรมหลัก ได้แก่ อุตสาหกรรมการเกษตรและอาหาร สุขภาพและการแพทย์ พลังงาน วัสดุและเคมีชีวภาพ การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจสร้างสรรค์บูรณาการเข้าด้วยกัน (สำนักงานสภาพัฒนาการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, 2562) เป็นฐานการสร้างมูลค่าเพิ่มขนาดใหญ่ของประเทศ แสดงดังรูปที่ 3-3 ซึ่งในปัจจุบันมีสัดส่วนใน GDP ถึงร้อยละ 21 และเกี่ยวข้องกับอาชีพและการจ้างงาน ของคนในประเทศมากกว่า 16.5 ล้านคนในปัจจุบัน หัวใจสำคัญของ BCG Model คือ การพัฒนาแบบคู่ขนานทั้งในส่วน “ยอดปิรามิด” ซึ่งหมายถึงผู้ประกอบการหรือเกษตรกรที่มีความพร้อมสูงมีกำลังในการลงทุนด้านเทคโนโลยี พร้อมรับความเสี่ยง สามารถเข้าถึงความก้าวหน้าทางวิทยาการระดับสูงสำหรับผลิตสินค้าและบริการที่มีมูลค่าสูงมาก ๆ เช่น สินค้าเกษตรมูลค่าสูง ส่วนประกอบอาหารสุขภาพ ชีววัตถุ การแพทย์สมัยใหม่/แม่นยำ สารเคมีชีวภาพ มูลค่าสูง หรือการท่องเที่ยวมูลค่าสูงเฉพาะกลุ่ม แม้อาจมีจำนวนน้อยแต่สร้างมูลค่าเพิ่มได้สูง และจะเป็นกำลังสำคัญของเศรษฐกิจไทย ในอนาคต

BCG ในส่วน “ฐานปิรามิด” เป็นการยกระดับ “ผลิตภัณฑ์” และ “มาตรฐาน” ให้กับผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อม เกษตรกรรายย่อยและภาคชุมชน ซึ่งแม้ไม่ได้ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงแต่ส่งผลกระทบสูงเนื่องจากเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมากที่เป็นรากฐานเศรษฐกิจสำคัญของประเทศโดยการพัฒนาทั้งหมดจะต้องเสริมความเข้มแข็งให้กับทุนทางสังคมอันได้แก่ ภูมิปัญญา และ วัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ตามแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียงที่จะขยายผลไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (SEP for SDGs) ที่มุ่งพัฒนา โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและเพิ่มโอกาสให้ทุกคน

3.1.3 การใช้หลักธรรมาภิบาล

“หลักธรรมาภิบาล” หรืออาจเรียกได้ว่า “การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีหลักธรรมรัฐ และบรรษัทภิบาล ฯลฯ” ซึ่งเรารู้จักกันในนาม “Good Governance” ที่หมายถึง การปกครองที่เป็นธรรมนั้น ไม่ใช่แนวความคิดใหม่ที่เกิดในสังคม แต่เป็นการสะสมความรู้ที่เป็นวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของมวลมนุษย์เป็นพันปี ซึ่งเป็นหลักการเพื่อการอยู่ร่วมกันในบ้านเมืองและสังคมอย่างมีความสุข มีความสงบสุข สามารถประสานประโยชน์และคลี่คลายปัญหาข้อขัดแย้งโดยสันติวิธี และพัฒนาสังคมให้มีความยั่งยืน องค์ประกอบของหลักธรรมาภิบาลที่สำคัญ 6 ประการ ดังนี้

1. หลักนิติธรรม (Rule of Law) คือ การตรากฎหมาย กฎ ระเบียบข้อบังคับและกติกาด่าง ๆ ให้ทันสมัย และเป็นธรรม ตลอดจนเป็นที่ยอมรับของสังคมและสมาชิก โดยมีการยินยอมพร้อมใจและถือปฏิบัติร่วมกันอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม

2. หลักคุณธรรม (Morality) คือ การยึดถือถือและเชื่อมั่นในความถูกต้องดีงาม โดยการรณรงค์เพื่อสร้าง ค่านิยมที่ดีงามให้ผู้ปฏิบัติงานในองค์กรหรือสมาชิกของสังคมถือปฏิบัติได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละ ความอดทนขยันหมั่นเพียร ความมีระเบียบวินัย เป็นต้น

3. หลักความโปร่งใส (Transparency) คือ การทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เปิดเผยข้อมูลข่าวสารอย่างตรงไปตรงมา และสามารถตรวจสอบความถูกต้องได้โดยการปรับปรุงระบบและกลไกการทำงานขององค์กรให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารหรือเปิดให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้สะดวก ตลอดจนมีระบบหรือกระบวนการตรวจสอบและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะเป็นการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และช่วยให้การทำงานของภาครัฐและภาคเอกชนปลอดจากการทุจริตคอร์รัปชัน

4. หลักความมีส่วนร่วม (Participation) คือ การทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้ และร่วมเสนอความเห็นในการตัดสินใจสำคัญ ๆ ของสังคมโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีช่องทาง ในการเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ การแจ้งความเห็น การไต่สวนสาธารณะ การประชาพิจารณ์การแสดงประชามติ หรืออื่น ๆ และขจัดการผูกขาดทั้งโดยภาครัฐหรือโดยภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งจะช่วยให้เกิดความสามัคคีและความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน

5. หลักความรับผิดชอบ (Accountability) ความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อผลการปฏิบัติงานและความกล้าที่จะยอมรับผลที่เกิดขึ้น

6. หลักความคุ้มค่า (Effectiveness & Efficiency) การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและประหยัด

3.1.4 ศาสตร์พระราชา

ศาสตร์พระราชาเป็นองค์ความรู้ของพระราชชาติได้ทรงพระราชทานในการทรงงานเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของพสกนิกรชาวไทยและทรงได้ทดลองจนเป็นผลที่ได้พิสูจน์แล้วว่าสามารถแก้ไขปัญหของประชาชนได้อย่างยั่งยืนผลงานเป็นสักขีพยานชี้ชัดในเวลามากกว่า 70 ปีที่ทรงครองราชย์ที่พระองค์ได้ทรงปฏิบัติตนลงไปเยี่ยมราษฎรทุกพื้นที่ของประเทศโดยเฉพาะ

ถิ่นทุรกันดารที่ห่างไกลความเจริญพระองค์เข้าถึงและเข้าไปแบบธรรมชาติเพื่อให้เห็นปัญหาอย่างแท้จริงจากการสืบค้นที่มาของคำว่า “ศาสตร์พระราชา” ไม่อาจทราบได้แน่ชัดว่าผู้ใดใช้คำนี้เป็นครั้งแรกเมื่อใดและใช้เนื่องในโอกาสใดอย่างไรก็ตามคำนี้นับว่าเป็นคำที่มีความเหมาะสมกับการนำมาใช้ให้ความหมายในกิจทั้งหลายที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงงานเพื่อพสกนิกรชาวไทยนับตั้งแต่พระองค์ครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรไทยเป็นต้นมา จากการสืบค้นหาความหมายคำว่า “ศาสตร์พระราชา” เท่าที่มีผู้รู้ได้ให้ความหมายไว้มีดังต่อไปนี้

สมบัติ นพรัก (2561) ได้ให้ความหมายว่าศาสตร์พระราชา หมายถึง ความรู้ (Knowledge) ที่เกิดจากปัญหา (Wisdom) ด้วยการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง จนเกิดเป็นองค์ความรู้ (Body of Knowledge) ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชจนกระทั่งเป็นโครงการตามพระราชดำริถึง 4,685 โครงการ ครอบคลุมปัจจัยแวดล้อมที่สำคัญต่อชีวิต ได้แก่ ด้านแหล่งน้ำ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการเกษตร ด้านคมนาคมและการสื่อสาร ด้านสาธารณสุข ด้านสังคม และด้านการศึกษา ฯลฯ และการดำรงชีวิตด้านส่งเสริมอาชีพของมนุษยชาติตั้งแต่เกิดจนตาย องค์ความรู้ทั้งหมดคือแนวทางการดำเนินการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้งหมด และศาสตร์พระราชาคือ ศาสตร์แห่งการพัฒนาในสังคมไทย มีสามศาสตร์ คือ ศาสตร์ชาวบ้าน ศาสตร์สากล และศาสตร์พระราชา ศาสตร์อันที่สามประเทศอื่นไม่มีและได้พูดย่อ ๆ ว่าศาสตร์พระราชาคือ โครงการตามพระราชดำริที่มีโครงการมีการจัดการดิน การจัดการน้ำ การเกษตรกรแปรรูปพลังงานทางเลือก สิ่งแวดล้อมชุมชน การปลูกป่า ปลูกต้นไม้ ปลูกพืชผักสวนครัว (เกษม วัฒนชัย, 2558) ดังนั้น ศาสตร์พระราชาคือเสมือนองค์ความรู้ที่อยู่คู่แผ่นดินไทย รวมทั้งแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้พระราชทานไว้เพื่อให้ประชาชนชาวไทยนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองและครอบครัวให้มีภูมิคุ้มกันที่มั่นคงในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งส่วนมุ่งให้ประชาชนทุกคนปฏิบัติตนเป็นคนดี ทั้งคิดดี พูดดี ทำดี ยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม สุจริต มีวินัย และมีความสามัคคีซึ่งกันและกัน

กล่าวโดยสรุปได้ว่าศาสตร์พระราชาคือ ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตรที่ได้พระราชทานองค์ความรู้ที่เกิดจากความฉลาดรู้ในด้านวิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ ชีวิตวัฒนธรรม และนวัตกรรมต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากการศึกษาผ่านวิธีการต่าง ๆ ด้วยความมุ่งหมายที่จะพัฒนา ป้องกันหรือแก้ไขปัญหา เพื่อให้ประชาชนสุขแก่เหล่าพสกนิกรชาวไทย และส่งผลถึงมนุษยชาติทั้งปวงให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคง สันติ สุข และยั่งยืน

หลักการองค์ความรู้ 6 มิติ ของการพัฒนาของมูลนิธิปิดทองหลังพระ สรุปได้ดังนี้

1. มิติน้ำ ป้องกันและแก้ไขปัญหาตั้งแต่ต้นน้ำไปจนถึงปลายน้ำ การพัฒนาแหล่งน้ำ การเก็บน้ำให้อยู่ในประเทศให้นานที่สุด การใช้น้ำทุกหยดให้เกิดประโยชน์สูงสุด
2. มิติดิน การป้องกันและแก้ไขปัญหาในเรื่องของสภาพดินซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำเกษตร ปรับปรุงดิน ปลูกหญ้าแฝก
3. มิติพลังงานทดแทน การปรับใช้พลังงานให้เหมาะสมกับท้องถิ่นโดยการคิดค้นและพัฒนา พลังงานทางเลือกที่ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ไบโอดีเซล เชื้อเพลิงสีเขียว

4. มิติเกษตร การเกษตรทฤษฎีใหม่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในแต่ละพื้นที่เกษตรทฤษฎีใหม่

5. มิติป่าไม้ การลดการตัดไม้ทำลายป่าและส่งเสริมให้มีการปลูกป่าในรูปแบบต่างๆ โดยการปลูกฝังจิตสำนึกให้ชุมชน เห็นความสำคัญของป่า อนุรักษ์ ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างถูกวิธี เพื่อให้มนุษย์กับธรรมชาติอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

6. มิติสิ่งแวดล้อม การนำแนวทางการกำจัดของเสียและบำบัดน้ำเสียมาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพ เป็นการดำรงชีวิตอยู่อย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในระยะยาว กำจัดขยะ บำบัดน้ำเสีย เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักการองค์ความรู้ 6 มิติ เป็นการน้อมนำหลักการทรงงาน และโครงการพระราชดำริองค์ความรู้ 6 มิติ ได้แก่ น้ำ ดิน เกษตร พลังงานทดแทน ป่า สิ่งแวดล้อม ที่สอดคล้องกับ ภูมิสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้วดำเนินงานตามกระบวนการ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำและยึดพื้นที่เป็นหลักในการ ดำเนินงาน โดยมีเป้าหมาย คือ การอยู่รอด พอเพียง และยั่งยืน

หลักการของศาสตร์พระราชาใช้หลัก การเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา

หลักการของศาสตร์พระราชาใช้หลักการเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา คือ หลักการของศาสตร์พระราชา เพื่อแก้ปัญหาพื้นที่ และพัฒนาชีวิตของประชาชนดำเนินการอย่างมีแผนผ่านโครงการและกิจกรรมต่างๆ ซึ่งไม่ใช่ความสำเร็จเพียงชั่วคราวเท่านั้น หากแต่เป็นการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนศาสตร์พระราชาจึงเป็นโครงการที่ยั่งยืนซึ่งทำให้ประชาชนได้อยู่ดีกินดี ปัจจัยพื้นฐานทางสังคมนั้นครอบครัวคือหน่วยย่อยหากครอบครัวขาดความอบอุ่น นั่นคือสาเหตุของปัญหาทางสังคมที่จะตามมาการแก้ปัญหาในระดับรากหญ้าจึงเป็นศาสตร์ของการบริหารจัดการประเทศที่พระองค์ทรงตระหนัก และเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุตรงตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นับเป็นความปรารถนาของปัญหาอย่างแท้จริง (พระครู วิบูลลีลพต, 2563, น, 166-176) การเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา คือหลักการของศาสตร์พระราชาเพื่อแก้ปัญหาพื้นที่ และพัฒนาชีวิตของประชาชน ดำเนินการอย่างมีแผนผ่านโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ต้องทำความเข้าใจกับสถานการณ์ว่าเกิดอะไรขึ้น เข้าใจภูมิประเทศ เข้าใจผู้คนในหลากหลายปัญหา โดยพิจารณาจากด้านกายภาพ ด้านจารีต ประเพณี วัฒนธรรม และด้านสภาพการณ์เศรษฐกิจสังคมในพื้นที่ ซึ่งใช้ความสำเร็จเพียงชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น หากแต่เป็นการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนดังที่สมเด็จพระนพรัตน์ (2561) ได้ให้ความหมายของ “เข้าใจ” สอดคล้องกับการเรียนรู้ (Learning) โดยต้องเข้าใจภูมิประเทศ เข้าใจผู้คนเข้าใจปัญหาทั้งด้านกายภาพ ด้านจารีต ประเพณีและวัฒนธรรม ด้วยกระบวนการเรียนรู้และต้องให้ผู้ที่เราจะไปทำงานกับเขาให้เขาเข้าใจ

นักพัฒนาจะต้องมีความรัก ความห่วงใย ความรับผิดชอบ และการเคารพในเพื่อนมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการพัฒนาเกี่ยวข้องกับมนุษยชาติ และเป็นเรื่องของจิตใจ โดยมีหลักการ ดังนี้ (จามรี พระสุนิล, 2562)

1. จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการนำทาง ประกอบด้วยสามห่วง สองฐาน คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว มีฐานความรู้ และฐานคุณธรรม

2. วิธีการของศาสตร์พระราชาคือ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา โดยต้องเข้าใจ เข้าถึง พัฒนาคน วัตถุประสงค์ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

2.1 เข้าใจ หมายถึง การใช้ข้อมูลที่มีอยู่แล้ว การใช้และแสวงหาข้อมูลเชิงประจักษ์ การวิเคราะห์และการวิจัยการทดลองใช้จนได้ผลจริงก่อน

2.2 เข้าถึง หมายถึง การระเบิดจากข้างใน เข้าใจกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา และสร้างปัญญาสังคม

2.3 พัฒนา หมายถึง การพัฒนาที่ประชาชนเริ่มต้นด้วยตนเองพึ่งพาตนเองได้ และมีต้นแบบการเผยแพร่ความรู้ให้ประชาชนได้เรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้

3. การประยุกต์แห่งศาสตร์พระราชาคือ ต้องทำให้ด้วยความรัก ความปรารถนาและด้วยใจ ต้องประยุกต์ใช้อย่างยั่งยืน ไม่ยึดติดตำรา ปรับตามบุคคล สภาพพื้นที่และสถานการณ์

4. ผลลัพธ์ของศาสตร์พระราชาคือ แผ่นดินโดยธรรมและประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม ตามพระปฐมบรมราชโองการ พออยู่พอกิน และรู้จักสามัคคี อันเป็นการพัฒนา อย่างยั่งยืน

3.1.5 หลักการจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Management)

หลักการจัดการแบบร่วมมือกัน คือ การรวมกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากหลายภาคส่วน มาทำงานร่วมกันอย่างเท่าเทียม เน้นการสื่อสาร การสร้างความไว้วางใจ การร่วมกันแก้ไขปัญหา และการตัดสินใจบนพื้นฐานฉันทามติ เพื่อประโยชน์สูงสุดที่ได้รับร่วมกันโดยปราศจากการเสียเปรียบ ซึ่งมีหลักการสำคัญดังนี้

หลักการสำคัญ “5 ร่วม”

ร่วมคิด : การปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นตั้งแต่เริ่มต้น เพื่อทำความเข้าใจ ปัญหาและกำหนดทิศทางร่วมกัน

ร่วมวางแผน : การกำหนดเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ และขั้นตอนการดำเนินงานร่วมกัน เพื่อให้ทุกฝ่ายเห็นภาพรวมและบทบาทหน้าที่ของตน

ร่วมตัดสินใจ : การยอมรับในกระบวนการตัดสินใจที่มีส่วนร่วม ไม่ใช่การสั่งการ จากบนลงล่าง เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Ownership)

ร่วมทำ (ปฏิบัติ) : การลงมือปฏิบัติงานตามบทบาทที่ได้รับมอบหมาย โดยมีการบูรณาการทรัพยากรและงบประมาณร่วมกัน

ร่วมรับผิดชอบและรับประโยชน์ : การติดตามประเมินผลร่วมกัน รับผิดชอบ ต่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น และแบ่งปันผลประโยชน์หรือความสำเร็จที่ได้รับอย่างทั่วถึง หรือข้ามองค์กร

3.1.6 หลักการจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management)

การบริหารความขัดแย้ง คือ กระบวนการจัดการข้อพิพาทระหว่างบุคคลหรือกลุ่ม โดยเน้นการสื่อสาร การเจรจาต่อรอง และหาทางออกที่ไม่ใช้ความรุนแรง เพื่อเปลี่ยน ความขัดแย้งเชิงทำลายให้เป็นความขัดแย้งสร้างสรรค์ที่ส่งผลบวกต่อองค์กร เช่น การหาข้อยุติ แบบชนะทั้งสองฝ่าย (Win-Win) เพื่อเป้าหมายร่วมกัน

ความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ โดยเฉพาะเมื่อมนุษย์ต้อง อยู่ร่วมกัน เป็นสังคมหรือการที่ต้องทำงานเป็นกลุ่ม นอกจากความขัดแย้งระหว่างบุคคลแล้วยังจะมี ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มด้วย หากสมาชิกกลุ่มมีความแตกต่างกันมากในหลายๆ ด้านความขัดแย้ง

ก็จะเกิดมากขึ้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการยากที่คนเราจะทำงานร่วมกันในหน่วยงานโดยปราศจากความขัดแย้ง

1) ความหมายของความขัดแย้ง คือ ความรู้สึกของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีความคิดเห็นหรือความเข้าใจว่าเป้าหมายหรือผลประโยชน์ของตนเองนั้นถูกขัดขวาง สกัดกันหรือไม่ลงรอย (Incompatible Goal) กับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่น

2) ลักษณะของความขัดแย้ง

2.1) ต้องมีสองฝ่ายขึ้นไป (เพราะความขัดแย้งจะไม่เกิดขึ้นได้ถ้าไม่มีคู่กรณีอีกฝ่าย)

2.2) เป้าหมายหรือผลประโยชน์ไม่ตรงกัน (Incompatible Goal) ไม่เห็นพ้องต้องกันหรือตกลงกันไม่ได้

2.3) คู่กรณีในความขัดแย้งต้องมีความเกี่ยวข้องกัน

3) ประเภทของความขัดแย้ง

3.1) ความขัดแย้งในตัวบุคคล (Personal Conflict) อาจเป็นความขัดแย้งในด้านบุคลิกภาพ ทั้งทางร่างกายหรือทางจิตใจและอารมณ์ซึ่งไม่ลงรอยกัน

3.2) ความขัดแย้งระหว่างบุคคลทางความคิด (Conflict of Idea) อาจเป็นความขัดแย้งในเรื่องเกี่ยวกับทัศนคติ ค่านิยม หรือรสนิยมที่แตกต่างกัน บางกรณีเกิดจากความรู้ความสามารถที่แตกต่างกันหรือมีประสบการณ์ที่แตกต่างกัน

3.3) ความขัดแย้งระหว่างบุคคลในผลประโยชน์ (Conflict of Interest) อาจเป็นความขัดแย้ง ในเรื่องความต้องการที่แตกต่างกัน หรือเพราะทรัพยากรมีจำกัด หรือเพราะมีการชิงดีชิงเด่นกัน

4) วิธีการแก้ไขความขัดแย้ง เป็นการยากอย่างยิ่งที่เราจะสามารถหาวิธีการที่ถูกต้องแน่นอนในการใช้ในการแก้ไขความขัดแย้งต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ แต่วิธีหนึ่งที่สามารถเปลี่ยนจากการทำลายที่เกิดจากความขัดแย้ง (Destructive Conflict) ให้กลายเป็นความขัดแย้งที่สร้างสรรค์ (Constructive Conflict) คือ เราต้องมองลงไปที่เนื้อหาของความขัดแย้งแทนที่จะมองที่ตัวบุคคล วิธีการนี้เป็นการมุ่งที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นมากกว่าการตำหนิ (Blaming) คู่กรณีซึ่งไม่สามารถสร้างผลดีแต่กลับเป็นการก่อให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มมากขึ้น วิธีการแก้ไขความขัดแย้งพื้นฐาน 5 วิธี ได้แก่

4.1) การหลีกเลี่ยง (Avoidance) การหลีกเลี่ยงเป็นวิธีการที่ให้ประสิทธิภาพผลน้อยที่สุดใน 5 วิธีการบริหารความขัดแย้งทั้งหมด เพราะเนื่องจากการหลีกเลี่ยงมิได้ทำให้ความขัดแย้งนั้นหมดไป แต่เป็นเพียงการหลบเลี่ยงจากปัญหาที่ไม่ได้เกิดการแก้ไข และพร้อมที่จะกลับมาเจอกับปัญหาได้อีกตลอดเวลา รวมทั้งยังอาจเป็นการก่อให้เกิดคู่กรณีเกิดโทษได้ เช่น ฝ่ายตรงข้ามอาจจะคิดว่าเราไม่ให้ความสำคัญหรือสนใจเพียงพอในการรับฟัง จึงกลับกลายเป็นการเพิ่มความขัดแย้งมากขึ้นไปอีก ผู้ที่ใช้วิธีการนี้มักจะพยายามให้ตนเองหนีไปจากเหตุการณ์ที่เป็นปัญหาขัดแย้ง โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับฝ่ายตรงข้ามที่จะนำข้อโต้แย้งเข้ามาหาตนหรือโดยวิธีการเปลี่ยนประเด็นการสนทนา (Changing Issues)

4.2) การปรองดอง (Accommodation) เป็นวิธีการแก้ปัญหาด้วยการยอมเสียสละความต้องการของตนเอง เพื่อที่จะให้ฝ่ายตรงข้ามบรรลุความต้องการของตน เป็นการสร้างความพึงพอใจให้แก่อีกฝ่าย เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งแต่วิธีนี้มักจะไม่ก่อให้เกิด

ความพึงพอใจแก่ผู้ยินยอมให้ เพราะตนต้องยอมสละความต้องการและเป้าประสงค์ของตนให้แก่ผู้อื่น จึงเป็นการสร้างความคับแค้นใจที่ติดอยู่ในใจ วิธีการนี้จึงไม่ใช่ทางเลือกที่ดีนักในการแก้ปัญหา ความขัดแย้ง

4.3) การประนีประนอม (Compromise) เป็นวิธีที่บุคคลทั้งสองฝ่ายที่มีความขัดแย้ง สามารถตกลงกันได้โดยวิธี “พบกันครึ่งทาง” ต่างฝ่ายต่างต้องยอมลดความต้องการของตนบางส่วน ดังนั้น วิธีการนั้นจึงเป็นการที่แต่ละฝ่ายต้องเสียสละบางส่วนเพื่อให้ได้ข้อตกลงที่สามารถยุติปัญหาความขัดแย้ง มักจะพบได้ว่าบุคคลทั้งสองฝ่ายจะไม่ค่อยเห็นด้วยอย่างเต็มที่นักในระยะยาว เพราะต่างฝ่ายต่างก็ต้องยอมเสียบางส่วนของตน อาจจะด้วยความไม่เต็มใจ อย่างไรก็ตาม การใช้วิธีประนีประนอมเพื่อลดข้อขัดแย้งอาจจะใช้ได้ผลกับความขัดแย้งในผลประโยชน์อันเกิดจากความจำกัดของทรัพยากร (Scarce Resources) ที่จะมีผลสนองต่อความต้องการของแต่ละฝ่ายได้

4.4) การแข่งขัน (Competition) เป็นการใช้วิธีเอาแพ้เอาชนะ เพื่อให้ตนเองสามารถบรรลุความต้องการอาจจะต้องใช้อำนาจหรือการแสดงความก้าวร้าวรุนแรง อันอาจจะเกิดมาจากเมื่อมีอุปสรรคหรือสิ่งขัดขวางมิให้บรรลุเป้าหมายจึงใช้วิธีการที่อาจจะต้องทำลายอีกฝ่ายหนึ่งเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนหวังไว้ ผู้ที่อยู่ในลักษณะของการแข่งขันมักจะแสวงหาข้อโต้แย้งอยู่เสมอและจะคำนึงถึงจุดหมายเฉพาะของตนโดยใช้การบีบบังคับให้มีการยอมรับเพื่ออำนาจที่เหนือกว่าและจะรับรู้เฉพาะจุดดีของตนมองหาจุดบกพร่องของฝ่ายตรงข้าม

4.5) การร่วมมือ (Collaboration) โดยทั่วไปการแก้ไขความขัดแย้งด้วยการเผชิญหน้าเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดจากวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด คู่กรณีทั้งสองฝ่ายยินยอมที่จะหันหน้าเข้าหาหรือกันเพื่อหาวิธีที่ดีที่สุดในการช่วยกันบริหารความขัดแย้ง การร่วมมือกันเป็นการทำความตกลงกันในลักษณะของการบรรลุถึงข้อยุติโดยวิธีการซึ่งคู่กรณีทั้งสองฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีความพึงพอใจ และยินยอมพร้อมใจ รวมทั้งยอมที่จะปฏิบัติตามผลของข้อยุตินั้น อย่างไรก็ตามวิธีการนี้จำเป็นจะต้องใช้ระยะเวลามากในการจัดการแก้ไขปัญหา แต่ก็ป็นวิธีที่ดีที่สุดสำหรับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับข้อขัดแย้งทุกฝ่ายที่มีสัมพันธภาพในการทำงานอยู่ร่วมกันในระยะยาว

นอกจากวิธีการแก้ไขความขัดแย้ง 5 วิธี ดังกล่าวมาแล้วยังมีวิธีอื่นๆ อีก ซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้กันได้ผลทั้งในระดับประเทศ และระดับความขัดแย้งทั่วไป ดังนี้

การนั่งลงเจรจา (Bargain Table) เป็นวิธีหนึ่งในลักษณะของการที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งมีความยินยอม ตกลงที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหา โดยการที่ทุกฝ่ายต้องมานั่งคุยกันแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และหาวิธีการเพื่อให้สามารถส่งเสริมอีกฝ่ายให้บรรลุเป้าประสงค์ในขั้นที่ทั้งสองฝ่ายได้รับความพึงพอใจ

การใช้บุคคลที่สาม (Third Party) มาทำหน้าที่ในการช่วยไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง ในลักษณะที่คู่กรณีไม่สามารถจัดการแก้ปัญหาหรือหาข้อยุติจากข้อขัดแย้งได้ บุคคลที่สามอาจจะป็นเพื่อน บุคคลที่คู่กรณีทุกฝ่ายให้ความเคารพไว้นับถือใจ บุคคลที่อยู่ในระดับสูงกว่าในหน่วยงานฝ่ายบุคคล (ที่มีหน้าที่ในการแก้ไขปัญหา และยุติข้อโต้แย้งโดยเฉพาะ) และยังสามารถใช้ อนุญาโตตุลาการ (Arbitrator) หรือผู้ประนีประนอมข้อพิพาท (Conciliator) ในการเจรจาทำความตกลง

โดยใช้บุคคลที่สามเข้ามาช่วยไกล่เกลี่ยนั้น จะต้องได้รับการยินยอมพร้อมใจจากคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ในการที่จะมาช่วยไกล่เกลี่ย บุคคลที่สามจึงจะทำให้เกิดประสิทธิผลในการแก้ไขความขัดแย้ง ในทางตรงกันข้ามบุคคลที่สามจะกลายเป็นส่วนหนึ่งในความขัดแย้งเพิ่มขึ้นมา ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งของ คู่กรณีไม่ยอมรับให้มีบุคคลที่สามเข้ามาเกี่ยวข้อง บุคคลที่สามจำเป็นต้องเลือกจากผู้มีทักษะในการที่จะวินิจฉัยหาสาเหตุที่แท้จริงของความขัดแย้งได้ รวมทั้งต้องสามารถชักนำให้คู่กรณีมาพบปะเจรจากันอย่างเปิดเผยจริงใจเพื่อสื่อสารทำความเข้าใจและตกลงยุติข้อขัดแย้ง

3.2 นโยบายและทิศทางการพัฒนาในระดับโลกและระดับภูมิภาค

3.2.1 การพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030 และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

วาระการพัฒนาที่ยั่งยืน พ.ศ. 2573 (2030 Agenda for Sustainable Development) เป็นแผนปฏิบัติการระดับโลกที่ได้รับการรับรองโดยที่ประชุมสหประชาชาติระดับสุดยอดว่าด้วย การพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2015 (UN Sustainable Development Summit 2015) เมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2558 โดยเป็นแผนที่สานต่อจากภารกิจของเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals : MDGs) ซึ่งสิ้นสุดปี พ.ศ. 2558 (ค.ศ. 2015) วาระการพัฒนาที่ยั่งยืน มีสาระสำคัญในการมุ่งขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs) ทั้ง 17 เป้าหมายหลักให้บรรลุผลภายในปี พ.ศ. 2573 (ค.ศ. 2030) (ดังรูปที่ 3-3)

SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

รูปที่ 3-4 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

โดยเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับหัวข้อการวิจัย คือ เป้าหมายที่ SDG 15: การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก (Life on Land) ปกป้อง พื้นฟู และสนับสนุน การใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน จัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน ต่อสู้ การกลายสภาพเป็นทะเลทราย

หยุดการเสื่อมโทรมของที่ดินและพื้นสภาพกลับมาใหม่ และหยุดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ (Protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, sustainably manage forests, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss) มีเป้าหมายย่อยที่ครอบคลุม ประเด็นหลายประเด็น อาทิ

ด้านระบบนิเวศบนบกและป่าไม้ การอนุรักษ์ พื้นฟู ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืด ในแผ่นดินและการใช้บริการทางระบบนิเวศนั้นอย่างยั่งยืน (15.1) การบริหารจัดการ อนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าไม้ทุกประเภท (15.2) ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย (Desertification) (15.3) การอนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ (15.4)

ด้านความหลากหลายทางชีวภาพ มีการแบ่งปันผลประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเท่าเทียมและยุติธรรม (15.6) ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติของสัตว์ต่าง ๆ (15.5) ยุติการค้าและขนย้ายพันธุ์พืชและสัตว์คุ้มครองอย่างผิดกฎหมาย (15.7) การป้องกัน Invasive Species (15.8)

ด้านที่ เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจ บูรณาการมูลค่าของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพเข้าไปในกระบวนการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ของประเทศ ในการลดความยากจน และบัญชีด้านเศรษฐกิจ (15.9) การระดมทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมที่หลากหลายมาเพื่อ สนับสนุนการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (15.a) ระบบนิเวศบนบก ป่าไม้ และน้ำจืด (15.b) การเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ (15.c) และความร่วมมือระดับโลกในการ หยุดยั้งการค้าสัตว์และพืชคุ้มครองผิดกฎหมาย (15.c)

เป้าหมายย่อยภายใต้ เป้าหมายที่ 15

เป้าหมายย่อย 15.1 สร้างหลักประกันว่าจะมีการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและแหล่งน้ำจืดในแผ่นดิน รวมทั้งบริการทางระบบนิเวศอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ ภูเขา และพื้นที่แห้งแล้ง โดยเป็นไปตามข้อบังคับภายใต้ความตกลงระหว่างประเทศ ภายในปี พ.ศ. 2563

เป้าหมายย่อย 15.2 ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน หยุดยั้งการตัดไม้ทำลายป่า ฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรม และเพิ่มการปลูกป่าและฟื้นฟูป่าทั่วโลกอย่างจริงจัง ภายในปี พ.ศ. 2563

เป้าหมายย่อย 15.3 ต่อต้านการกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูที่ดินและดินที่เสื่อมโทรม รวมถึงที่ดินที่ได้รับผลกระทบจากการกลายสภาพเป็นทะเลทราย ภัยแล้ง และอุทกภัย และพยายามที่จะบรรลุถึงความสมดุลของการจัดการทรัพยากรที่ดิน ภายในปี พ.ศ. 2573

เป้าหมายย่อย 15.4 สร้างหลักประกันว่าจะมีการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขา และความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศเหล่านั้น เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของระบบนิเวศ ในการสร้างผลประโยชน์อันสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ภายในปี พ.ศ. 2573

เป้าหมายย่อย 15.5 ปฏิบัติการที่จำเป็นและเร่งด่วนเพื่อลดการเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ หยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และภายในปี พ.ศ. 2563 ปกป้อง และป้องกันการสูญพันธุ์ของชนิดพันธุ์ที่ถูกคุกคาม

เป้าหมายย่อย 15.6 ส่งเสริมการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างเท่าเทียมและยุติธรรม และส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรเหล่านั้นอย่างเหมาะสม ตามข้อตกลงระหว่างประเทศ

เป้าหมายย่อย 15.7 ปฏิบัติการอย่างเร่งด่วนเพื่อจะยุติการค้าและการขนย้ายชนิดพันธุ์พืชและสัตว์คุ้มครอง และแก้ปัญหาที่อุปสงค์และอุปทานต่อผลิตภัณฑ์สัตว์ป่าที่ผิดกฎหมาย

เป้าหมายย่อย 15.8 นำมาตรการเพื่อป้องกันการนำเข้าและลดผลกระทบของชนิดพันธุ์ต่างถิ่นที่รุกรานต่อระบบนิเวศบกและน้ำ และควบคุมหรือขจัด priority species ภายใน ปี พ.ศ. 2563

เป้าหมายย่อย 15.9 บูรณาการมูลค่าของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ เข้าไปสู่การจัดทำแผนกระบวนการพัฒนายุทธศาสตร์การลดความยากจน และบัญชีทั้งระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ ภายในปี พ.ศ. 2563

เป้าหมายย่อย 15.a ระดมและเพิ่มทรัพยากรทางการเงินจากทุกแหล่ง เพื่ออนุรักษ์และใช้ความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

เป้าหมายย่อย 15.b ระดมทรัพยากรจากทุกแหล่งและทุกระดับเพื่อสนับสนุนเงินแก่การบริหารจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน และสร้างแรงจูงใจที่เหมาะสมสำหรับประเทศกำลังพัฒนาให้เกิดความก้าวหน้าในการบริหารจัดการซึ่งรวมถึงการอนุรักษ์และการปลูกป่า

เป้าหมายย่อย 15.c เพิ่มพูนการสนับสนุนในระดับโลกแก่ความพยายามที่จะต่อสู้กับการล่า การเคลื่อนย้ายชนิดพันธุ์คุ้มครอง รวมถึงโดยการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่น

3.2.2 การเชื่อมกฎหมายไทยกับแนวคิดสากลและมาตรฐานโลก

1) พื้นที่คุ้มครองประเภทที่ 6 ของ IUCN (IUCN Category VI Protected Areas)

วัตถุประสงค์หลักของพื้นที่คุ้มครองประเภทที่ 6 ของ IUCN คือการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน การจัดประเภทนี้ถูกกำหนดโดยแนวทาง “พันธกิจคู่” (Dual-mandate) ที่มุ่งสร้างความประสานสอดคล้องระหว่างการปกป้องสิ่งแวดล้อมและกิจกรรมของมนุษย์ หลักการพื้นฐานที่ควบคุมพื้นที่เหล่านี้คือ “การรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ระบบนิเวศและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเป็นรูปธรรม”

กรอบการทำงานสำหรับพื้นที่คุ้มครองประเภทที่ 6 สร้างขึ้นบนเสาหลัก 2 ประการ คือ การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และความสมดุลเชิงกลยุทธ์

1. การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Sustainable Resource Management) ลักษณะเด่นที่สำคัญของพื้นที่ประเภทที่ 6 คือ “การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน” ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่อนุรักษ์ประเภทที่เข้มงวดกว่าที่อาจสั่งห้ามการนำทรัพยากรออกมาใช้ แต่ประเภทที่ 6 จะบูรณาการการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์เข้ากับสิ่งแวดล้อม

- ความยั่งยืนในฐานะข้อกำหนด การใช้ทรัพยากรภายในขอบเขตพื้นที่นี้ไม่ใช่การใช้ที่ไร้ขีดจำกัด แต่ต้องได้รับการจัดการในลักษณะที่รับประกันความอยู่รอดและความสมบูรณ์ของทรัพยากรในระยะยาว

- การบูรณาการระหว่างการใช้และการปกป้อง กรอบการทำงานนี้ตระหนักว่า การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสุขภาพของสิ่งแวดล้อมไม่ใช่เรื่องที่แยกจากกัน แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้ภายใต้โครงสร้างการจัดการที่เป็นระบบ

2. ปรัชญาหลัก : พันธกิจแห่งความสมดุล (The Core Philosophy: The Balance Mandate) “หัวใจสำคัญ” หรือหลักการพื้นฐานของพื้นที่ประเภทที่ 6 คือการแสวงหาดุลยภาพ ประสิทธิภาพของการจัดประเภทนี้วัดได้จากความสามารถในการบริหารจัดการความขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์สองด้านที่สำคัญ

- การอนุรักษ์ (Conservation) การปกป้องความสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ
- การใช้ประโยชน์ (Utilization) การอนุญาตให้มีการนำทรัพยากรออกมาใช้เพื่อสนับสนุนความต้องการทางสังคมหรือเศรษฐกิจ

กล่าวโดยสรุป IUCN ประเภทที่ 6 เป็นตัวแทนของแนวทางที่เน้นการปฏิบัติจริงในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยการให้ความสำคัญกับการ "รักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์" พื้นที่ประเภทนี้จึงเป็นโมเดลเชิงโครงสร้างสำหรับพื้นที่ที่การปกป้องธรรมชาติต้องดำเนินไปควบคู่กับกิจกรรมที่ยั่งยืนของมนุษย์ ความสำเร็จของการกำหนดพื้นที่ประเภทนี้ขึ้นอยู่กับการรักษาคุณภาพดังกล่าวอย่างเคร่งครัด

ตัวอย่างและแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดสมดุลดังนี้

การจัดการทรัพยากรแบบ "พันธกิจคู่" (Dual-mandate) เป็นการสร้างโมเดลที่กิจกรรมของมนุษย์และการปกป้องสิ่งแวดล้อมสามารถดำเนินไปพร้อมกันได้ โดยหัวใจสำคัญคือการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์

การใช้ประโยชน์ที่ต้องแลกกับการรักษาความอุดมสมบูรณ์ในระยะยาว : ตัวอย่างเช่น การอนุญาตให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติออกมาใช้ (Extraction) เพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมหรือเศรษฐกิจ แต่การใช้นั้นต้องถูกจำกัดและจัดการเพื่อให้มั่นใจว่าทรัพยากรจะมีความยั่งยืนและไม่กระทบต่อสุขภาพของระบบนิเวศโดยรวม

การบูรณาการวิถีชีวิตมนุษย์เข้ากับพื้นที่คุ้มครอง แทนที่จะสั่งห้ามการเข้าถึงทรัพยากรโดยสิ้นเชิงเหมือนพื้นที่อนุรักษ์ประเภทที่เข้มงวด พื้นที่ประเภทที่ 6 จะใช้วิธีบริหารจัดการความตึงเครียดระหว่าง “การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ” และ “การสนับสนุนความเป็นอยู่ของชุมชน” เพื่อไม่ให้ผลประโยชน์ด้านใดด้านหนึ่งทำลายอีกด้านหนึ่ง

การสร้างดุลยภาพเชิงกลยุทธ์ (Strategic Balance) ในทางปฏิบัติคือการกำหนดขอบเขตและวิธีการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สุขภาพของระบบนิเวศยังคงดีอยู่ในขณะที่ทรัพยากรเหล่านั้นก็ยังสามารถถูกนำมาใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่อง

2) Kunming-Montreal GBF 2022 (Target 3)

เป้าหมาย "30x30" ภายใต้กรอบงาน Kunming-Montreal GBF 2022 มีความเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับแนวคิดพื้นที่คุ้มครองประเภทที่ 6 ของ IUCN (IUCN Category VI) โดยเฉพาะในแง่ของความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติจริง ดังนี้

1) เครื่องมือเชิงกลยุทธ์เพื่อบรรลุเป้าหมาย 30% การจะขยายพื้นที่คุ้มครองให้ครอบคลุมถึงร้อยละ 30 ของพื้นที่ทางบกและทางทะเลทั่วโลกภายใน 6 ปีข้างหน้า จำเป็นต้องอาศัยรูปแบบการจัดการพื้นที่ที่สามารถอยู่ร่วมกับกิจกรรมของมนุษย์ได้ ซึ่ง IUCN Category VI ตอบโจทย์นี้ด้วยแนวคิด “การรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์”

2) การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนในพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่คุ้มครองประเภทที่ 6 ไม่ได้จำกัดการเข้าถึงทรัพยากรโดยสิ้นเชิง แต่เน้น “การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน” ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยให้ประเทศต่างๆ สามารถประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์เพิ่มเติมได้ในพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจหรือมีชุมชนอาศัยอยู่ทำให้เป้าหมาย 30x30 ไม่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารและวิถีชีวิตจนเกินไป

3) การบูรณาการธรรมชาติเข้ากับสังคม หัวใจสำคัญของพื้นที่ประเภทนี้คือการรักษาคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของ COP15 ที่ต้องการหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพโดยไม่ละทิ้งการพัฒนาที่ยั่งยืน การใช้แนวทาง Category VI จึงช่วยให้การเพิ่มพื้นที่อนุรักษ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและได้รับความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ มากขึ้น

3) IUCN Green List Standard

IUCN Green List คือ มาตรฐานระดับโลกชุดแรกที่ใช้สำหรับวัด “ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ” พื้นที่ คุ้มครองและพื้นที่อนุรักษ์ โดยมีจุดประสงค์เพื่อยกย่องพื้นที่ที่มีการจัดการที่ดี มีธรรมาภิบาล และส่งผลดีในการอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรม

ความเชื่อมโยงกับ IUCN Category VI และเป้าหมาย 30x30

1. การยืนยัน “สมดุล” (Validation of Balance): ในขณะที่พื้นที่ประเภท Category VI มีหัวใจสำคัญคือการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ มาตรฐาน Green List จะเป็นตัวชี้วัดว่าพื้นที่นั้นๆ สามารถรักษาสอดคล้องกล่าวได้สำเร็จจริงตามเกณฑ์สากลหรือไม่

2. คุณภาพของเป้าหมาย 30x30: การจะบรรลุเป้าหมาย 30x30 ตามกรอบงาน Kunming-Montreal GBF ไม่ใช่เพียงการเพิ่ม “จำนวนพื้นที่” เท่านั้น แต่ต้องเป็นพื้นที่ที่มีคุณภาพ การนำมาตรฐาน Green List มาใช้จะช่วยให้มั่นใจได้ว่าพื้นที่ 30% ที่เพิ่มขึ้นมานั้นมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ไม่ใช่เป็นเพียงพื้นที่คุ้มครองแค่นาม (Paper Parks)

3. เกณฑ์การตัดสิน: มาตรฐานนี้มักพิจารณาจาก 4 เสาหลัก (ข้อมูลภายนอก) :

- ธรรมาภิบาลที่ดี (Good Governance): การมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
- การออกแบบและวางแผนที่ดี (Sound Design and Planning): มีเป้าหมายการอนุรักษ์ที่ชัดเจน
- การจัดการที่มีประสิทธิภาพ (Effective Management): มีการดำเนินการที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่
- ผลลัพธ์การอนุรักษ์ที่สำเร็จ (Successful Conservation Outcomes): สามารถรักษาระบบนิเวศไว้ได้จริง

4) การประชุมรัฐภาคีกรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สมัยที่ 26 (COP 26)

1) เป้าหมายความเป็นกลางทางคาร์บอน (Carbon Neutrality) ภายในปี 2050 (พ.ศ. 2593) และการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ได้ในปี 2065 (พ.ศ. 2608) โดยเสนอยุทธศาสตร์ระยะยาว ในการพัฒนาแบบปล่อยก๊าซเรือนกระจกต่ำ

2) เป้าหมายในการลดก๊าซเรือนกระจกจากสาขาป่าไม้และการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ได้ 120 MtCO₂eq ภายในปี พ.ศ. 2580 เพื่อมุ่งเป็นส่วนหนึ่งของการบรรลุเป้าหมาย ความตกลงปารีส(Paris Agreement) ของการควบคุมการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิเฉลี่ยของโลกให้ต่ำกว่า 2 องศาเซลเซียส และพยายามไม่ให้เกิน 1.5 องศาเซลเซียส

3) ยุติการตัดไม้ทำลายป่า และฟื้นฟูป่าไม้ภายในปี 2030

ตัวชี้วัด

การประชุมรัฐภาคีอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สมัยที่ 26 (COP 26)

1) จำกัดการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิโลกให้ได้ 1.5 องศาเซลเซียส จากการลดการปล่อยก๊าซ คาร์บอนไดออกไซด์ลง 45% ภายในปี ค.ศ. 2030 และบรรลุเป้าหมาย Net Zero หรือปล่อยก๊าซเรือนกระจกเป็นศูนย์ภายในปี ค.ศ. 2050

2) จำกัดการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิโลกให้ได้ 2 องศาเซลเซียส จากการลดการปล่อยก๊าซ คาร์บอนไดออกไซด์ลง 25% ภายในปี ค.ศ. 2030 และบรรลุเป้าหมาย Net Zero ภายในปี ค.ศ. 2050

3) ประเทศไทยจะเป็นประเทศที่เป็นกลางทางคาร์บอน (Carbon Neutral) และบรรลุเป้าหมายการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ (Net Zero) ในปี 2065

3.3 กฎหมาย นโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนที่เกี่ยวข้อง

3.3.1 ยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580)

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ประกาศใช้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561 - 2580) ไว้ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 135 ตอน ที่ 82 ก ให้ไว้ ณ วันที่ 13 ตุลาคม 2561 โดยกรอบแผนยุทธศาสตร์ชาติได้กำหนดวิสัยทัศน์ของประเทศไทย คือ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ทั้งนี้วิสัยทัศน์ดังกล่าวจะต้องตอบสนองต่อผลประโยชน์แห่งชาติ อันได้แก่ การมีเอกราช การดำรงอยู่อย่างมั่นคงยั่งยืนของสถาบันหลักของชาติการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของชาติและประชาชนจากภัยคุกคามทุกรูปแบบ การอยู่ร่วมกันในชาติอย่างสันติสุขเป็น ปึกแผ่น มีความมั่นคงทางสังคมท่ามกลางพหุสังคมและการมีเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ความเจริญเติบโตของชาติความเป็นธรรมและความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ความยั่งยืนของฐานทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงทางพลังงานและอาหาร ความสามารถในการรักษาผลประโยชน์ของชาติ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสถานะแวดล้อมระหว่างประเทศและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติประสาน สอดคล้องกันด้านความมั่นคงในประชาคมอาเซียนและประชาคมโลกอย่างมีเกียรติ และศักดิ์ศรีโดยที่ความมั่นคงเป็นรากฐานของทั้งสามประการที่จะทำให้เกิดความมั่งคั่งและยั่งยืนได้

รัฐบาลได้กำหนดแนวทางการพัฒนาของทุกภาคส่วนให้ขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน รวมถึงวางแผนและกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะยาว ประกอบด้วย 6 ประเด็น ยุทธศาสตร์คือ (1) ยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง (2) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน (3) ยุทธศาสตร์การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ (4) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม (5) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ (6) ยุทธศาสตร์ด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ ทั้งนี้ ยุทธศาสตร์หลักและยุทธศาสตร์รองที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย คือ

ยุทธศาสตร์ชาติที่ 5 ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (หลัก)

เป้าหมาย :

- 1) อนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมให้คนรุ่นต่อไปได้ใช้อย่างยั่งยืน มีสมดุล
- 2) ใช้ประโยชน์และสร้างการเติบโตบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สมดุลภายในขีดความสามารถของระบบนิเวศ
- 3) ยกระดับกระบวนการทัศน์ เพื่อกำหนดอนาคตประเทศด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมบนหลักของการมีส่วนร่วมและธรรมาภิบาล

ประเด็นยุทธศาสตร์

1) ยุทธศาสตร์ที่ 4.1 สร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนบนสังคมเศรษฐกิจสีเขียว 4.1.4 รักษาและเพิ่มพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยหยุดยั้งการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่า โดยประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการบริหารจัดการพื้นที่เสี่ยงต่อการถูกบุกรุก มีการบริหารจัดการเชิงพื้นที่และมีการบูรณาการทุกหน่วยงานในการเฝ้าระวังและป้องกันการบุกรุกป่า ส่งเสริมการฟื้นฟูระบบนิเวศป่าธรรมชาติที่เสื่อมโทรม พื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย พื้นที่ป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูงชัน และพื้นที่แนวกันชน ส่งเสริมการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเขตเมืองและชุมชน ส่งเสริมการใช้ประโยชน์พื้นที่ต้นน้ำที่เหมาะสมและไม่เกิดผลกระทบ โดยกำหนดสิทธิชุมชนที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าจะต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของระบบนิเวศที่จำกัด และศักยภาพในการฟื้นตัวเพื่อให้ชุมชนมีความรู้สึกหวงแหน เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และมีการปลูกป่าเพิ่มขึ้นตามหลักการผู้ได้รับประโยชน์จากป่าเป็นผู้ดูแลป่า ส่งเสริมปลูกป่าเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมจากป่าปลูกแบบครบวงจร สร้างกลไกหรือระบบตัดฟันระยะยาวที่ถูกต้องตามหลักวิชาการและกฎหมายสำหรับพื้นที่ที่อยู่นอกเขตพื้นที่ป่าไม้และพื้นที่ของเอกชน โดยให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ควบคู่กับการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา เพื่อสามารถระบุแหล่งกำเนิดของไม้ และป้องกันการลักลอบนำไม้ออกจากป่า รวมถึงการสร้างและพัฒนาพื้นที่ สีเขียวเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและการเรียนรู้ทางธรรมชาติในเขตชุมชนเมืองและชนบท เพื่อให้ประชาชนได้ประโยชน์และรู้สึกใกล้ชิดธรรมชาติ เกิดความรู้สึกหวงแหน เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และได้รับความสุขจากทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมทั้งการแก้ไขปัญหาชุมชนที่ทำกินในเขตป่า โดยเน้นการใช้ประโยชน์ที่ไม่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในรูปแบบคนอยู่กับป่าอย่างยั่งยืน การจัดทำแผนที่แนวเขตพื้นที่สีเขียวที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน และจัดทำฐานข้อมูลพื้นที่สีเขียวรายจังหวัดการส่งเสริมการบริหารจัดการ

พื้นที่ป่าชุมชนและป่าครอบครัวแบบมีส่วนร่วมการสร้างเครือข่ายภาคประชาชนทุกระดับอายุให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. ยุทธศาสตร์ที่ 4.6 ยกระดับกระบวนการทัศน์เพื่อกำหนดอนาคตประเทศ โดยส่งเสริมคุณลักษณะและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ด้านสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดีของคนไทย พัฒนาเครื่องมือกลไกและระบบยุติธรรม และระบบประชาธิปไตยสิ่งแวดล้อมจัดโครงสร้างเชิงสถาบันเพื่อจัดการประเด็นร่วมด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ

ยุทธศาสตร์ชาติที่ 1 ด้านความมั่นคง (รอง)

เป้าหมาย : บ้านเมืองมีความมั่นคงในทุกมิติและทุกระดับ

ประเด็นยุทธศาสตร์ : ยุทธศาสตร์ที่ 4.2 การป้องกันและแก้ไขปัญหาที่มีผลกระทบต่อความมั่นคง 4.2.4 รักษาความมั่นคงและผลประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งทางบกและทางทะเล เพื่อให้ผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งทางบกและทางทะเล สามารถดำรงอยู่ได้ มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นประโยชน์ต่อประชาชน สังคม รวมถึงประเทศชาติอย่างยั่งยืน โดยกำหนดพื้นที่อนุรักษ์อย่างถูกต้องและเป็นระบบ สร้างความตระหนักรู้ให้แก่ประชาชนในเรื่องการให้ความสำคัญกับฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ การจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ตลอดถึงแนวพระราชดำริในการอนุรักษ์ พัฒนาฟื้นฟู ป้องกัน และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ จนเกิดความรัก ห่วงแหน และมีส่วนร่วมในการดำเนินการต่าง ๆ อย่างเข้มแข็งยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ชาติที่ 4 ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม (รอง)

เป้าหมาย :

- 1) สร้างความเป็นธรรม และความเหลื่อมล้ำในทุกมิติ
- 2) กระจายศูนย์ความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคม เพิ่มโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามาเป็นกำลังของการพัฒนาประเทศในทุกระดับ
- 3) เพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนา การพึ่งตนเองและการจัดการตนเอง เพื่อสร้างสังคมคุณภาพ

ประเด็นยุทธศาสตร์ : ยุทธศาสตร์ที่ 4.1 การลดความเหลื่อมล้ำ สร้างความเป็นธรรมในทุกมิติ 4.1.3 กระจายการถือครองที่ดินและเข้าถึงทรัพยากร โดยแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างเขตพื้นที่ป่าทับซ้อนพื้นที่ทำกินของประชาชน รับรองสิทธิชุมชนในการเข้าใช้ประโยชน์ที่ดิน กำหนดมาตรการเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์อย่างเป็นธรรม และกระจายการถือครองที่ดินในขนาดที่เหมาะสมต่อการประกอบอาชีพเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในการถือครองที่ดิน ปรับระบบเอกสารสิทธิ์การถือครองที่ดินประเภทต่าง ๆ ให้ผู้มีรายได้น้อยและผู้ที่ไม่มียากเป็นกรรมสิทธิ์ใช้เป็นหลักฐานประกอบการขอพิจารณาสินเชื่อกับสถาบันการเงินได้ รวมถึงการปรับปรุงกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องในการใช้ประโยชน์ที่ดินสาธารณะเพื่อการประกอบอาชีพสำหรับประชาชน เพื่อให้ผู้มีรายได้น้อยเข้าถึงการใช้ประโยชน์ที่ดินได้อย่างเป็นธรรมและมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง

ยุทธศาสตร์ชาติที่ 6 ด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ (รอง)

เป้าหมาย :

1) ภาครัฐมีวัฒนธรรมการทำงานที่มุ่งผลสัมฤทธิ์และผลประโยชน์ส่วนรวม ตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างสะดวก รวดเร็ว โปร่งใส

2) ภาครัฐมีความโปร่งใส ปลอดการทุจริตและประพฤติมิชอบ

ประเด็นยุทธศาสตร์ :

1) ภาครัฐมีความโปร่งใส ปลอดการทุจริต และประพฤติมิชอบ

2) กฎหมายมีความสอดคล้องเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ และมีเท่าที่จำเป็น

3.3.2 แผนแม่บทภายใต้แผนยุทธศาสตร์ชาติ

แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ เป็นแผนระดับที่ 2 ที่ได้มีการถ่ายระดับเป้าหมายและประเด็นการพัฒนาของยุทธศาสตร์ชาติทั้ง 6 ด้าน มากำหนดประเด็นการพัฒนาในลักษณะที่มีความบูรณาการและเชื่อมโยงระหว่างยุทธศาสตร์ชาติด้านที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ส่วนราชการสามารถนำแผนแม่บทฯ ไปใช้ในทางปฏิบัติร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และป้องกันการเกิดความสับสน ทั้งนี้ แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดแนวทางการขับเคลื่อนประเทศ ในมิติต่าง ๆ ของยุทธศาสตร์ชาติไปสู่การปฏิบัติในแผนระดับที่ 3 ร่วมกับแผนระดับที่ 2 ได้แก่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และนโยบายและแผนระดับชาติว่าด้วยความมั่นคงแห่งชาติ ที่มีเป้าหมายการพัฒนาสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับเป้าหมายแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติทั้ง 140 เป้าหมาย เพื่อนำไปสู่การกำหนดการปฏิบัติที่มีความชัดเจนในแผนระดับที่ 3 ประกอบด้วย แผนปฏิบัติราชการ และ/หรือแผนปฏิบัติการของหน่วยงานของรัฐที่ต้องมีการระบุ การดำเนินงาน/โครงการที่สามารถนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของยุทธศาสตร์ชาติได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติหลักและรองที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย คือ

ประเด็นที่ 18 การเติบโตอย่างยั่งยืน (หลัก)

เป้าหมายระดับประเด็นของแผนแม่บทฯ : เป้าหมายที่ 1 สภาพแวดล้อมของประเทศไทย มีคุณภาพดีขึ้นอย่างยั่งยืน

แผนย่อยการสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนบนสังคมเศรษฐกิจสีเขียว

- แนวทางการพัฒนา: รักษาและเพิ่มพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการบริหารจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยหยุดยั้งการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่า โดยประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการบริหารจัดการพื้นที่เสี่ยงต่อการถูกบุกรุก พร้อมทั้งให้มีการบริหารจัดการเชิงพื้นที่และมีการบูรณาการทุกหน่วยงานในการตรวจสอบติดตาม เฝ้าระวังและป้องกันการบุกรุกป่า และส่งเสริมการฟื้นฟู ระบบนิเวศป่าธรรมชาติที่มีสภาพเสื่อมโทรม พื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย พื้นที่ป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูงชัน และพื้นที่แนวกันชนรวมทั้งส่งเสริมการใช้ประโยชน์พื้นที่ต้นน้ำที่เหมาะสมและไม่เกิดผลกระทบ โดยกำหนดสิทธิชุมชนที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่านั้น และสร้างกลไกที่ถูกต้องตามหลักวิชาการและกฎหมาย เพื่อสามารถระบุแหล่งกำเนิดของไม้ ป้องกันการลักลอบทำไม้ที่ผิดกฎหมาย และส่งเสริมการพัฒนาพื้นที่สีเขียวเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและการเรียนรู้ทางธรรมชาติในเขตชุมชนเมืองและชนบท เพื่อให้ประชาชนได้ประโยชน์และรู้สึกใกล้ชิดธรรมชาติเกิดความรู้สึกหวงแหน เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์และได้รับความสุขจากทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งส่งเสริมการบริหารจัดการพื้นที่ป่าชุมชนและป่าครอบครัว แบบมีส่วนร่วม

ประเด็นที่ 1 ความมั่นคง (รอง)

เป้าหมายระดับประเด็นของแผนแม่บทฯ :

เป้าหมายที่ 1 ประเทศชาติมีความมั่นคงในทุกมิติและทุกระดับเพิ่มขึ้น แผนย่อย การป้องกันและแก้ไขปัญหามีผลกระทบต่อความมั่นคง

- แนวทางการพัฒนา: การรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักรและการพัฒนาประเทศ
- (2) พืชผักและพืชสมุนไพรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการวางแผนและบูรณาการ การดำเนินงานพืชผักสมุนไพรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะทรัพยากรดินป่าไม้ สัตว์ป่า และแร่ธาตุ ให้เป็นไปตามนโยบายที่กำหนด และสอดคล้องกับเป้าหมายในภาพรวมตามที่กำหนดอยู่ในยุทธศาสตร์ชาติด้านที่ 5 การสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
- เป้าหมายของแผนย่อย: ปัญหาความมั่นคงที่มีอยู่ในปัจจุบันได้รับการแก้ไขดีขึ้นจนไม่ส่งผลกระทบต่อการบริหารและพัฒนาประเทศ

3.3.3 แผนการปฏิรูปประเทศด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และฉบับปรับปรุง

3.3.3.1 เรื่อง/ประเด็นการปฏิรูปที่ 1 ทรัพยากรทางบก

1) เป้าหมายเรื่อง ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า

- 1.1) ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ที่เหมาะสมกับกับคุณสมบัติของระบบนิเวศ และการใช้ประโยชน์
- 1.2) สามารถหยุดยั้งและป้องกันการทลายทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าของชาติ อย่างยั่งยืน
- 1.3) มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าอย่างเหมาะสม และเป็นธรรมเพื่อเป็นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศและคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยคำนึงถึงดุลยภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม
- 1.4) ระบบการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่ามีประสิทธิภาพ บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ

3.3.3.2 กิจกรรมปฏิรูปที่จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อประชาชนอย่างมีนัยสำคัญ

กิจกรรมปฏิรูปที่ 1 เพิ่มและพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ให้ได้ตามเป้าหมาย

เป้าหมาย

- 1) หยุดยั้งและป้องกันการทำลายทรัพยากรป่าไม้ในที่ดินป่าไม้ของรัฐทุกรูปแบบ อย่างมีประสิทธิภาพ
- 2) ป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ ป่าชุมชน และพื้นที่สีเขียวในเขตเมือง และชุมชนมีจำนวนเพิ่มขึ้น
- 3) จัดระเบียบและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับการครอบครอง หรือใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ของรัฐทุกประเภทอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม
- 4) อุตสาหกรรมที่ใช้ผลิตผลจากป่าไม้และสมุนไพรและการบริการของระบบนิเวศป่าไม้มีอัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างเหมาะสม

ตัวชี้วัด

- 1) ข้อมูลอัตราการลดลงของพื้นที่ป่าไม้

- 2) ข้อมูลเชิงพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ ป่าชุมชน และพื้นที่สีเขียวในเขตเมืองและชุมชน
- 3) องค์กรหรือกลไกที่มีภารกิจรับผิดชอบการประเมินและการรายงาน พื้นที่ป่าไม้ของชาติทั้งระบบในแต่ละช่วงเวลา
- 4) กลไกทางเศรษฐศาสตร์ และการตลาดเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ครบวงจร
- 5) มาตรการหรือกลไกทางนโยบายหรือกฎหมายเพื่อจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการครอบครองหรือใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ทั้งระบบ
- 6) แนวเขตที่ดินป่าไม้ของรัฐทุกประเภทมีความชัดเจน เหมาะสม สอดคล้องกับแนวเขตในพื้นที่จริง และมีเอกภาพ
- 7) ปริมาณพื้นที่ป่าไม้ที่มีราษฎรครอบครองหรือใช้ประโยชน์โดยไม่ได้รับ อนุญาตตามกฎหมายที่ได้รับการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอย่างเหมาะสม เป็นธรรม และเป็นไปตามกฎหมาย
- 8) ข้อมูลผลิตภัณฑ์มวลรวมหรืออัตราการขยายตัวของอุตสาหกรรมที่ใช้ผลิตผลจากป่าไม้และสมุนไพรและการบริการของระบบนิเวศป่าไม้

3.3.4 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570) มีสถานะเป็นแผนระดับที่ 2 ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญในการแปลงยุทธศาสตร์ชาติไปสู่การปฏิบัติและใช้เป็นกรอบสำหรับการจัดทำแผนระดับที่ 3 เพื่อให้การดำเนินงานของภาคีการพัฒนาที่เกี่ยวข้องสามารถสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายตามยุทธศาสตร์ชาติตามกรอบระยะเวลาที่คาดหวังไว้ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570) กำหนดให้ประเทศสามารถก้าวข้ามความท้าทายที่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุเป้าหมายตามยุทธศาสตร์ชาติซึ่งจำเป็นจะต้องเร่งแก้ไขจุดอ่อนและข้อจำกัดของประเทศที่มีอยู่เดิม รวมทั้งเพิ่มศักยภาพในการรับมือกับความเสี่ยงสำคัญที่มาจากการเปลี่ยนแปลงของบริบททั้งจากภายนอกและภายใน ตลอดจนการเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ประโยชน์จากโอกาสที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมและทันทั่วถึง ดังนั้น การกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 13 มีวัตถุประสงค์เพื่อพลิกโฉมประเทศไทยสู่ “สังคมก้าวหน้า เศรษฐกิจสร้างมูลค่าอย่างยั่งยืน” ซึ่งหมายถึง การสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ครอบคลุมตั้งแต่ระดับโครงสร้าง นโยบาย และกลไกเพื่อมุ่งเสริมสร้างสังคมที่ก้าวทันพลวัตของโลก และเกื้อหนุนให้คนไทยมีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองได้ อย่างเต็มศักยภาพ พร้อมกับการยกระดับกิจกรรมการผลิตและการให้บริการให้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มที่สูงขึ้น บนพื้นฐานของความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายหลักของการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรดิน จำนวน 4 ประการ

- 1) การปรับโครงสร้างภาคการผลิตและบริการสู่เศรษฐกิจฐานนวัตกรรม มุ่งยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของภาคการผลิตและบริการสำคัญ ผ่านการผลักดันส่งเสริม การสร้างมูลค่าเพิ่มโดยใช้นวัตกรรม เทคโนโลยี และความคิดสร้างสรรค์ที่ตอบโจทย์พัฒนาการของสังคมยุคใหม่และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงเศรษฐกิจท้องถิ่นและ

ผู้ประกอบการรายย่อยกับห่วงโซ่มูลค่า ของภาคการผลิตและบริการเป้าหมาย รวมถึงพัฒนาระบบนิเวศที่ส่งเสริมการค้าการลงทุนและนวัตกรรม

2) การมุ่งสู่สังคมแห่งโอกาสและความเป็นธรรม มุ่งลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และสังคม ทั้งในเชิงรายได้พื้นที่ความมั่งคั่ง และการแข่งขันของภาคธุรกิจด้วยการสนับสนุนช่วยเหลือกลุ่มเปราะบาง และผู้ด้อยโอกาสให้มีโอกาสในการเลื่อนสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม กระจายโอกาสทางเศรษฐกิจ และจัดให้มีบริการสาธารณะที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมในทุกพื้นที่พร้อมทั้งเพิ่มโอกาสในการแข่งขันของภาคธุรกิจให้เปิดกว้างและเป็นธรรม

3) การเปลี่ยนผ่านการผลิตและบริโภคไปสู่ความยั่งยืน มุ่งลดการก่อกมลพิษควบคู่ไปกับการผลักดันให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ ตลอดจนลดปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกเพื่อให้ประเทศไทยบรรลุเป้าหมาย ความเป็นกลางทางคาร์บอนภายในปี 2593 และบรรลุเป้าหมายการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ ภายในปี 2608

4) การเสริมสร้างความสามารถของประเทศในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงและความเสี่ยงภายใต้บริบทโลกใหม่ มุ่งสร้างความพร้อมในการรับมือและแสวงหาโอกาสจากการเป็นสังคมสูงวัยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ภัยโรคระบาด และภัยคุกคามทางไซเบอร์ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและกลไกทางสถาบันที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงสู่ดิจิทัล รวมทั้งปรับปรุงโครงสร้างและระบบการบริหารงานของภาครัฐให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีได้อย่างทันเวลา มีประสิทธิภาพ และมีธรรมาภิบาล

ทั้งนี้ หมุดหมายหลักและรองที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย คือ

หมุดหมายที่ 10 ไทยมีเศรษฐกิจหมุนเวียนและสังคมคาร์บอนต่ำ

เป้าหมายที่ 2 การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
ตัวชี้วัดที่ 2.2 พื้นที่ป่าไม้เพิ่มขึ้น โดยเป็นป่าไม้ธรรมชาติ ร้อยละ 33 และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจเพื่อการใช้ประโยชน์ ร้อยละ 12 ของพื้นที่ประเทศ ภายในปี 2570

กลยุทธ์ย่อยที่ 2.5 ส่งเสริมให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามหลักเศรษฐกิจหมุนเวียน สนับสนุนการสร้างชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจหมุนเวียนที่ต่อบรรยากาศวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่ชุมชนต่าง ๆ ให้ถอดบทเรียนจากชุมชนต้นแบบ รวมทั้งยังเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อขยายผลต่อไปอย่างยั่งยืน

กลยุทธ์ที่ 3 การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดบนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

กลยุทธ์ย่อยที่ 3.3 บริหารจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้เหมาะสมกับศักยภาพทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ บริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน แก้ปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กำหนดการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างเหมาะสมกับ ศักยภาพทรัพยากรธรรมชาติ พัฒนาและยกระดับมาตรฐานการบริหารจัดการพื้นที่ พัฒนาระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ สร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

3.3.5 นโยบายและแผนระดับชาติว่าด้วยความมั่นคงแห่งชาติ (พ.ศ. 2566 - 2570)

นโยบายและแผนระดับชาติว่าด้วยความมั่นคงแห่งชาติ (พ.ศ. 2566 - 2570) วางกรอบแนวทางที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ไว้ในหลายส่วนสามารถวิเคราะห์ประเด็นที่ดินและป่าไม้ได้ดังนี้

1) ปัญหาและสถานการณ์ที่เป็นภัยคุกคาม (บริบทความมั่นคง) โดยระบุปัจจัยเสี่ยง

1.1 การบุกรุกและครอบครองพื้นที่ป่า มีการบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าเพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยและอยู่อาศัย

1.2 ข้อพิพาทเรื่องแนวเขตที่ดินรัฐ ปัญหาการออกโฉนดหรือเอกสารสิทธิที่ไม่ถูกต้องรวมถึงการกำหนดแนวเขตป่าไม้และที่ดินของรัฐที่ไม่ชัดเจนเนื่องจากเทคโนโลยีแผนที่ในอดีต

1.3 ผลกระทบต่อชุมชน การประกาศเขตพื้นที่ป่าไม้ทับซ้อนกับพื้นที่ชุมชนและที่ทำกินของประชาชนที่อยู่มาก่อน

1.4 การลักลอบตัดและค้าไม้หวงห้ามเพื่อจำหน่ายแก่นายทุน และการเผาป่าที่ส่งผลต่อปัญหาฝุ่นละออง PM 2.5

2) นโยบายที่เกี่ยวข้องโดยตรง นโยบายที่ 17 "การเสริมสร้างความมั่นคงเชิงพื้นที่" ประเด็นนี้ถูกบรรจุไว้ในนโยบายและแผนความมั่นคงที่ 17 ซึ่งเน้นการบริหารจัดการความมั่นคงในระดับพื้นที่ การแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน มุ่งเน้นการลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในพื้นที่ที่มีปัญหาที่ดินทับซ้อน กลไกการบูรณาการข้อมูล สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีและฐานข้อมูลกลาง (สอดคล้องกับนโยบายที่ 16) เพื่อใช้ในการตรวจสอบและพิสูจน์สิทธิที่ดินให้เป็นธรรม

3) แนวทางปฏิบัติและกลยุทธ์เชิงรุก แผนความมั่นคงฉบับนี้ เน้นการทำงานแบบองค์รวมและการมีส่วนร่วม

3.1 การใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนโดยเฉพาะภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความมั่นคงในพื้นที่เพื่อลดเงื่อนไขความขัดแย้ง

3.2 การส่งเสริม "คนอยู่กับป่า" น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และกาพัฒนาที่ยั่งยืนมาใช้เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ป่าสามารถพึ่งพาตนเองได้และเป็นแนวร่วมในการดูแลทรัพยากร

3.3 การบังคับใช้กฎหมายควบคู่กับการคุ้มครองสิทธิ: เน้นการบริหารจัดการความเสี่ยงภัยคุกคามอย่างทันทั่วทั้งที่ แต่ต้องอยู่บนพื้นฐานความมั่นคงของมนุษย์

4) การเชื่อมโยงกับมิติความมั่นคงด้านอื่นๆ

4.1 ความมั่นคงชายแดน (นโยบายที่ 3) การบริหารจัดการพื้นที่ชายแดนให้เกิดความสมดุลระหว่างการรักษาทรัพยากรป่าไม้กับการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดน

4.2 ความมั่นคงทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การรักษาพื้นที่ป่าเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความสามารถในการกลับคืนสู่สภาพเดิมเพื่อรับมือกับวิกฤตการณ์โลกร้อนและภัยพิบัติธรรมชาติ

3.3.6 แผนระดับชาติว่าด้วยความมั่นคง

แผนที่ 19 การรักษาความมั่นคงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
รองรับนโยบายที่ 11 : รักษา ความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1) เป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม
เพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน

2) ตัวชี้วัด

(1) ระดับความสำเร็จในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
เพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาอย่างสมดุล

(2) ระดับความสำเร็จในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้มีคุณภาพและสามารถ
ป้องกันกันหรือลดผลกระทบต่อชุมชนจากการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
สอดคล้องกับเกณฑ์มาตรฐานระดับสากลและพันธกรณีของไทย

3) กลยุทธ์

(1) บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยกำหนดพื้นที่
การอนุรักษ์ที่ชัดเจน

(2) เสริมสร้างให้ทุกภาคส่วนมีจิตสำนึกและตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่
ในการมีส่วนร่วม บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมั่นคงและยั่งยืน
ตามแนวทางประชารัฐ

(3) เสริมสร้างประสิทธิภาพการจัดการสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการปกป้องสิทธิ
ชุมชน และแก้ปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับประชาชนโดยใช้กลไกการมีส่วนร่วมของภาครัฐ องค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชน เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ นโยบายการคลังและการบังคับใช้
กฎหมาย รวมถึงพัฒนากระบวนการยุติธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม

(4) เพิ่มประสิทธิภาพกลไกตรวจสอบและเฝ้าระวังภัยคุกคามทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมจากภายนอกประเทศ โดยเฉพาะปัญหาขยะอิเล็กทรอนิกส์ การลักลอบนำเข้า
วัตถุมีพิษ สารเคมีอันตราย และกากของเสียต่าง ๆ จากโรงงานอุตสาหกรรมของต่างชาติที่เข้ามาตั้ง
ในอาณาเขตของประเทศไทย และปล่อยของเสียกระทบสิ่งแวดล้อม

(5) ส่งเสริมการผลิต การบริโภค การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ การปรับปรุง
กฎหมาย ระเบียบ เพื่อให้มีการรักษา คุ่มครอง และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพคุ้มค่า
เพื่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม สามารถเจริญเติบโตควบคู่กับการรักษาสิ่งแวดล้อม

(6) ส่งเสริมการรวมตัวในระดับภูมิภาคอาเซียน เพื่อเป็นภาคีด้านการรักษา
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันอย่างใกล้ชิด รวมทั้งส่งเสริม
การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน เช่น หมอกควันจากไฟป่า และขยะทะเล เป็นต้น

3.3.7 แผนการพัฒนาพื้นที่เพื่อเสริมความมั่นคงของชาติ (พ.ศ. 2561 - 2564) ของสำ
นักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี

เป้าหมาย 4.5.5 คน ชุมชนในพื้นที่เป้าหมายมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
ตามแนวพระราชดำริมีการจัดตั้งถิ่นฐานตามแนวทางการอยู่ร่วมกันของคนและป่า มีการใช้ประโยชน์ที่ดิน
พร้อมไปกับการป้องกันแก้ไขปัญหาทรัพยากรดินเสื่อมโทรม และกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์อย่างชัดเจน

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๖ ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างฐานความมั่นคงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อความสมดุลมั่นคง

กลยุทธ์

1) อนุรักษ์ พัฒนา พื้นฟูป้องกัน ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ และแหล่งต้นน้ำลำธาร ธารตามแนวพระราชดำรินในพื้นที่เป้าหมาย จากต้นน้ำถึงปลายน้ำ มุ่งเสริมสร้างปลูกจิตสำนึกให้เห็น ความสำคัญ ของป่าและพร้อมเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าตามแนวทางปลูกป่าในใจคน อาทิ การฝึกอบรมราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.)

2) เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ เห็นความสำคัญ ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำรงชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์ และสนับสนุนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างยั่งยืน ด้วยการส่งเสริม การทำเกษตรแผนใหม่แก่ประชาชน

3) สนับสนุนการจัดเวทีประชาคมและการใช้วัฒนธรรมชุมชน เพื่อลดเงื่อนไข ปัญหา ความขัดแย้ง และการแย่งชิงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4) มุ่งสร้างความมั่นคงด้านอาหารในพื้นที่เป้าหมายและรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์ โดยส่งเสริม และสนับสนุนการสร้างธนาคารอาหารชุมชนและฟาร์มตัวอย่างตามภูมิสังคม

5) ดำเนินการสำรวจวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินและเร่งแก้ไขปัญหาการทับซ้อนแนวเขตที่ดินในพื้นที่เป้าหมาย โดยเร่งปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ เพื่อลดเงื่อนไขที่นำไปสู่ความขัดแย้งและลดความเหลื่อมล้ำในการใช้ประโยชน์ที่ดิน

6) ป้องกัน และแก้ไขปัญหามอกควัน ไฟป่าอย่างบูรณาการ โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจในปัญหา การเตรียมความพร้อมรับสถานการณ์ทั้งการปรับสภาพพื้นที่ ป้องกันและความพร้อมของเครื่องมืออุปกรณ์ และการประสานการดำเนินงานแก้ไขปัญหามอกควันไฟป่ากับประเทศรอบบ้าน

7) ป้องกัน และแก้ไขปัญหาระบบการดินเสื่อมโทรมชั้นวิกฤต และภัยธรรมชาติที่เกิดจากการชะล้างพังทลายของดินที่ส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของคนและชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย โดยการพัฒนา ปรับปรุง บำรุงดิน การอนุรักษ์ดินและน้ำ และการรณรงค์การใช้หญ้าแฝกตามแนวพระราชดำริ

8) พัฒนาระบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนระหว่างอนุรักษ์และการพัฒนา โดยยึดหลักการสร้างสมดุลในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ และการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นจุดเด่นของพื้นที่เป้าหมาย ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนควบคู่กับการพัฒนาพื้นที่

3.3.8 แผนปฏิบัติการระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570) ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แผนปฏิบัติการที่ 1 : การยกระดับกระบวนการดำเนินงานเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เป้าประสงค์ที่ 1.1 : มีเครื่องมือ กลไกที่สามารถใช้เพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กลยุทธ์ 1 : เสริมสร้างค่านิยมหลักและวัฒนธรรมที่สร้างกระบวนการใหม่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่ประชาชน

ตัวชี้วัด : ดัชนีการตระหนักรู้ด้านสิ่งแวดล้อม (ร้อยละ)

โครงการ 1 : โครงการเสริมสร้างการตระหนักรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับประชาชน

กลยุทธ์ 2 : ปรับปรุงและพัฒนากฎหมายด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ทันสมัย

ตัวชี้วัด : ร้อยละของกฎหมายที่ได้รับการทบทวนแก้ไขปรับปรุงและ/หรือยกเลิกกฎหมายที่หมดความจำเป็นหรือไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์หรือที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตหรือการประกอบอาชีพ (ร้อยละ)

โครงการ 3 : โครงการขับเคลื่อนระบบยุติธรรมสิ่งแวดล้อม

กลยุทธ์ 3 : พัฒนาการความรู้สู่การสร้างนวัตกรรมทุกมิติในทุกระดับ

ตัวชี้วัด : ร้อยละองค์ความรู้ที่ผ่านการประเมินเป็น Best Practice (ร้อยละ)

โครงการ 4 : โครงการบริหารจัดการความรู้สู่การสร้างนวัตกรรม

แผนปฏิบัติการที่ 2 : การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน

เป้าประสงค์ที่ 2.1 : การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพและคุ้มค่าในเชิงเศรษฐกิจ

กลยุทธ์ 1 : จัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า

ตัวชี้วัด : ดัชนีความเชื่อมั่นของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (คะแนน)

โครงการ 13 : โครงการเสริมสร้างความเชื่อมั่นในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โครงการ 14 : โครงการยกระดับความร่วมมือการรักษาสมดุลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทุกภาคส่วน (Public Private Social Partnership)

กลยุทธ์ 2 : สวอน อนุรักษ์ ฟื้นฟู ให้เกิดความสมบูรณ์เชิงพื้นที่

ตัวชี้วัด : ร้อยละของพื้นที่สีเขียว (ร้อยละ)

โครงการ 15 : โครงการเพิ่มพื้นที่สีเขียว

โครงการ 16 : โครงการบูรณาการแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควัน

เพื่อประโยชน์ของสังคมโดยรวม แต่ในอีกทางหนึ่งนั้นแนวทางหรือมาตรการการอนุรักษ์ทรัพยากร
ในบางรูปแบบก็อาจไปละเมิดสิทธิมนุษยชนในบางมิติ

ข้อเสนอแนะ

1) เน้นการพัฒนาที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่สร้างความสมดุล
ระหว่างการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในระดับและแนวทางที่เหมาะสมเพื่อขับเคลื่อนการเจริญเติบโต
ของประเทศ ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์สูงสุดของประเทศอย่างยั่งยืน
และส่งเสริมให้มีการพิจารณาปรับใช้ตัวชี้วัดของการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ตามเป้าหมายพัฒนา
ที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) ในการวัดผลการดำเนินงานของภาครัฐและภาคเอกชน

2) เร่งบังคับใช้กฎหมายทางสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับผู้กระทำความผิด
และกฎหมายที่เอาผิดหน่วยงานของรัฐที่ละเลยการควบคุมหรือแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และปรับปรุง
กระบวนการยุติธรรมให้เกิดความรวดเร็วยิ่งขึ้น เพื่อให้เจ้าของสถานประกอบการและอุตสาหกรรม
ในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ปล่อยของเสียจากการผลิตที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนในเขตพื้นที่โดยรอบ
โรงงานได้ตระหนักรู้ว่าหากกระทำความผิดจะถูกลงโทษอย่างรวดเร็วและรุนแรง นอกจากนี้ยังควรเร่ง
สนับสนุนให้มีการจัดตั้งหน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่ต่อสู้คดีที่เกี่ยวข้องกับการละเมิดสิทธิ
มนุษยชน ทั้งคดีแพ่งและคดีอาญาเป็นการเฉพาะโดยที่ผู้ที่ได้รับผลกระทบไม่ต้องออกทุนทรัพย์
ในการฟ้องร้องเอง เนื่องจากในทางปฏิบัติแล้วผู้เสียหายที่เป็นผู้มีรายได้น้อยมักไม่มีทรัพยากร
ที่เพียงพอในการฟ้องร้องเรียกค่าชดเชยเอาจากผู้กระทำความผิดด้วยตนเอง

3) ปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ให้สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต
ของประชาชนในพื้นที่โดยเน้นการหารือร่วมระหว่างทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้องที่ไม่จำกัดอยู่แต่เพียง
นักกฎหมายเท่านั้นหากยังควรให้มีตัวแทนและผู้เชี่ยวชาญจากหลายฝ่ายอื่น ๆ อาทิ ด้านรัฐศาสตร์
เศรษฐศาสตร์ นิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนตัวแทนชาวบ้านเข้าร่วมหารือเพื่อปรับปรุง
กฎหมายให้เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย นอกจากนี้ยังควรมีมาตรการที่สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน
ที่ช่วยบรรเทาผลกระทบเชิงลบที่เกิดขึ้นกับประชาชนผู้ดำรงชีวิตในพื้นที่มาอย่างยาวนาน
ก่อนการประกาศใช้กฎหมาย

**3.3.10 แผนแม่บทแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้การบุกรุกที่ดินของรัฐ
และการบริหาร จัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน พ.ศ. 2557 ของกองอำนวยการรักษา
ความมั่นคงภายในราชอาณาจักรและกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**

1) ยุทธศาสตร์พิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ประกอบด้วย 4 ประเด็นยุทธศาสตร์

1.1) ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 ผนึกกำลังป้องกันกันและปราบปรามการบุกรุก
ทำลายทรัพยากรป่าไม้

กลยุทธ์ที่สำคัญ

- (1) หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติ
- (2) จัดตั้งหน่วยเฉพาะกิจป้องกันกันและปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่า
- (3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการป้องกันและปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่า
- (4) ยึดคืนพื้นที่ที่ป่ายับยั้งการบุกรุกป่า และแก้ไขปัญหาป่าบุกรุกของคน

โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศเป็นหลักฐานหลักร่วมกับหลักฐานอื่นที่เกี่ยวข้อง

- 1.2) ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 ปลุกจิตสำนึกรักผืนป่าของแผ่นดิน
กลยุทธ์ที่สำคัญ
 - (1) กำหนดให้การแก้ไขปัญหาคาการบุกรุกการตัดไม้ทำลายป่าเป็นวาระแห่งชาติ
 - (2) จัดตั้งองค์กรแนวร่วมภาคประชาชนเพื่อปลุกจิตสำนึก
 - (3) ปลุกจิตสำนึกให้เจ้าหน้าที่ที่มีความภาคภูมิใจในการปฏิบัติงาน
- 1.3) ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 ปฏิรูประบบการพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้
กลยุทธ์ที่สำคัญ
 - (1) ปรับปรุงระบบการพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้
 - (2) พิจารณาจัดตั้งหน่วยงานด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทั้งระดับจังหวัด
 - (3) จัดทำแนวเขตทรัพยากรป่าไม้ทุกประเภทให้เป็นแนวเดียวกันที่ชัดเจน
 - (4) จำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ (Zoning)
 - (5) ปรับปรุงกฎหมายและระเบียบที่เป็นอุปสรรคในการพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้

และอำเภอ

3.3.11 นโยบายป่าไม้แห่งชาติ

1) นโยบายด้านการจัดการป่าไม้

- 1) เชื่อมโยงการทำงานของภาครัฐในการบริหารจัดการป่าไม้ทุกระดับให้มีเอกภาพและประสานกันตามห่วงโซ่การพัฒนา ระหว่างการบริหารราชการทุกระดับรวมทั้งมีการประสานความร่วมมือ และพัฒนากลไกหรือเครื่องมือในการสนับสนุนให้เกิดการบูรณาการในลักษณะหุ้นส่วนการพัฒนาป่าไม้ของชาติ ในภาคส่วนที่เกี่ยวข้องโดยดำเนินการอย่างมีเป้าหมายและต่อเนื่อง
- 2) กำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อยในอัตราร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศประกอบด้วย (1) ป่าอนุรักษ์ไม่น้อยกว่าร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ (2) ป่าเศรษฐกิจและป่าชุมชนไม่น้อยกว่า ร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศ โดยกำหนดให้เพิ่มและพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ทั้งป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ และป่าชุมชนให้ได้ตามเป้าหมายภายใต้กรอบเวลาที่กำหนดในแผนแม่บทพัฒนาการป่าไม้แห่งชาติ
- 3) จำแนกพื้นที่ป่าไม้เพื่อการบริหารจัดการในภาพรวมของประเทศและระดับพื้นที่ พร้อมทั้งกำหนดแนวทางการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ในแต่ละพื้นที่อย่างเหมาะสม
- 4) ปรับปรุงแนวเขตที่ดินป่าไม้ทุกประเภทของรัฐให้ชัดเจนและมีเอกภาพด้วยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมโดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 5) พัฒนาระบบสารสนเทศทรัพยากรป่าไม้ทั้งในภาพรวมของประเทศและระดับพื้นที่ให้มีมาตรฐานเอกภาพทันต่อสถานการณ์ครอบคลุมพื้นที่ป่าไม้ทุกประเภทและเชื่อมโยงกับข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมและทรัพยากรอื่นของประเทศและกำหนดหน่วยงานหรือคณะบุคคลผู้รับผิดชอบที่ชัดเจนและเหมาะสม

6) ส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทและหน้าที่ของทุกภาคส่วนให้มีจิตสำนึก และมีส่วนร่วมรวมทั้งรับผิดชอบในการอนุรักษ์การจัดการและการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

7) หักยัดยั้งและป้องกันการทำลายทรัพยากรป่าไม้ในที่ดินป่าไม้ของรัฐ ทุกรูปแบบให้มีประสิทธิภาพโดยกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จของการดำเนินงานที่ชัดเจน

8) บริหารจัดการป่าอนุรักษ์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพรวมทั้งป้องกันภัยธรรมชาติต่าง ๆ และรักษาสภาพธรรมชาติที่สวยงามหรือมีจุดเด่นเฉพาะตัวโดยให้คงไว้ซึ่งสภาพธรรมชาติรักษาคุณภาพของระบบนิเวศให้มากที่สุด ซึ่งการใช้ประโยชน์ต้องกระทำเท่าที่จำเป็นตามศักยภาพหรือขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ตลอดทั้งเพื่อประโยชน์ในการศึกษาการวิจัยและนันทนาการ

9) จัดระเบียบและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับการครอบครองหรือใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ของรัฐอย่างเหมาะสมเป็นธรรมภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายที่เกี่ยวข้องและคำนึงถึงผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้และสิ่งแวดล้อมจากการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้โดยให้แล้วเสร็จภายใต้กรอบเวลา

10) พัฒนากลไกทางเศรษฐศาสตร์และการตลาดเพื่อสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้อย่างเหมาะสม

11) พื้นฟูป่าไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้มีความสมบูรณ์โดยกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการฟื้นฟูอย่างชัดเจนและต่อเนื่องมีการติดตามประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงานต่อสาธารณชนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน และกำหนดความรับผิดชอบของหน่วยงานภาครัฐทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น

12) ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการป่าชุมชนให้มีประสิทธิภาพ สามารถอำนวยความสะดวกต่อชุมชน สร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าไม้ของประชาชน เป็นส่วนส่งเสริมให้ชุมชนและท้องถิ่นเข้มแข็งและเป็นการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

13) พัฒนาการจัดการสัตว์ป่าทั้งระบบรวมทั้งแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับสัตว์ป่าอย่างเป็นรูปธรรม และสัตว์ป่าได้รับการคุ้มครองรักษาและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมเพื่อพัฒนาระบบนิเวศสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของประเทศ

2) นโยบายด้านการใช้ประโยชน์ผลิตผลและการบริการจากป่าไม้และอุตสาหกรรมป่าไม้

1) ส่งเสริมการปลูกไม้เศรษฐกิจทั้งในที่ดินของรัฐที่ได้รับการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์และในที่ดินกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่มีใช้ของรัฐให้เพียงพอกับความต้องการใช้ไม้ และตอบสนองต่อการใช้ประโยชน์ในทุกภาคส่วน

2) ส่งเสริมและสนับสนุนอุตสาหกรรมที่ใช้ผลิตผลจากป่าไม้ครบวงจรในทุกระดับ และพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานทรัพยากรป่าไม้อย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรม

3) พัฒนาและส่งเสริมการรับรองป่าไม้ตามมาตรฐานการรับรองป่าไม้ให้เป็นที่ยอมรับและได้รับการรับรองทั้งในระดับประเทศและระดับสากล

4) ส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ประโยชน์การบริการจากป่าไม้อย่างสมดุลยั่งยืน และแก้กฎระบบนิเวศ

3) นโยบายด้านการพัฒนาระบบบริหารและองค์กรเกี่ยวกับการป่าไม้

1) ปรับปรุงโครงสร้างองค์กรเกี่ยวกับการป่าไม้ให้สามารถบริหารจัดการ ป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ และป่าชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีขนาดที่เหมาะสม ลดความซ้ำซ้อน และปรับปรุงวิสัยทัศน์ ภารกิจ หรือพันธกิจของหน่วยงานภาครัฐให้สอดคล้องกับการขับเคลื่อน ยุทธศาสตร์ชาติ แผนการปฏิรูปประเทศ แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายป่าไม้ แห่งชาติ และแผนแม่บทพัฒนาการป่าไม้แห่งชาติอย่างมีประสิทธิภาพ

2) พัฒนาศักยภาพหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทในการอำนวยความสะดวก ในการพิจารณาอนุญาตให้กับประชาชนและการบริการอื่น ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ สะดวก รวดเร็ว โปร่งใส โดยนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม

3) พัฒนาและส่งเสริมให้มีธรรมาภิบาลในการบริหารงานป่าไม้ทั้งระบบ อย่างเป็นรูปธรรม โดยภาครัฐมีการบริหารอัตรากำลังที่มีความคล่องตัว ยึดระบบคุณธรรมบุคลากร ภาครัฐ ยึดค่านิยมในการทำงานเพื่อประชาชนและประเทศมีคุณธรรมและมีการพัฒนาตามเส้นทาง ความก้าวหน้าในอาชีพ

4) พัฒนาบุคลากรภาครัฐที่ปฏิบัติงานด้านทรัพยากรป่าไม้ทุกระดับให้มีความเป็นมืออาชีพในงานป่าไม้ มีความเหมาะสมกับตำแหน่งงานรวมทั้งจัดสวัสดิการของบุคลากร หรือเจ้าหน้าที่ ผู้ปฏิบัติงานคุ้มครองรักษาทรัพยากรป่าไม้ในภาคสนามให้มีความเหมาะสมกับลักษณะ งานที่ปฏิบัติและไม่น้อยกว่าบุคลากรสายงานอื่นที่มีลักษณะงานคล้ายคลึงกัน

5) กำหนดให้มียุทธศาสตร์หรือแผนการวิจัยภาคป่าไม้ในนโยบาย ยุทธศาสตร์ หรือแผนการวิจัยระดับชาติและ/หรือพิจารณาจัดตั้งสถาบันวิจัยป่าไม้ในระดับชาติ รวมทั้งสนับสนุน และพัฒนางานวิชาการวิจัยและนวัตกรรมให้ตอบสนองต่อการปฏิรูปทรัพยากรป่าไม้ทั้งระบบ

6) ปรับปรุงและพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับการป่าไม้ และมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง ให้มีความสอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของสังคมและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการป่าไม้ทั้งระบบ รวมทั้งพัฒนาการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพเท่าเทียม และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการบังคับใช้กฎหมาย

7) ให้มีคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติที่จัดตั้งเป็นการถาวร โดยกฎหมายมีหน้าที่และอำนาจในการกำหนดนโยบายและแผนการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ ของประเทศทั้งระบบ รวมทั้งกำกับ ติดตาม ตรวจสอบ ประสาน และให้คำแนะนำแก่ภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และให้ พิจารณาจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติเพื่อทำหน้าที่ ขับเคลื่อนและสนับสนุนการดำเนินงานของคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ

3.3.12 แผนแม่บทการแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้การบุกรุกที่ดินของรัฐ และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

กำหนดยุทธศาสตร์การพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติไว้ 4 ประเด็น ซึ่งมีความสอดคล้องกับนโยบายและแผนการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรดินของประเทศ (พ.ศ. 2566 - 2580) ดังนี้

ประเด็นยุทธศาสตร์ ผนึกกำลังป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลาย ทรัพยากรป่าไม้

วัตถุประสงค์เพื่อหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ให้ได้อย่างรวดเร็ว โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนโดยเฉพาะประชาชนในพื้นที่ป่าและพื้นที่รอบป่า

ประเด็นยุทธศาสตร์ ปลุกจิตสำนึกรักผืนป่าของแผ่นดิน

วัตถุประสงค์เพื่อปลุก จิตสำนึกให้ประชาชนรักหวงแหน และปกป้องทรัพยากรป่าไม้ของชาติ ซึ่งมีใช่เป็นความรับผิดชอบของผู้ใดผู้หนึ่งหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ประชาชนต้องรับรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ประเด็นยุทธศาสตร์ ปฏิรูประบบการพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อปรับปรุงระบบของการพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้มีประสิทธิภาพสูงสุดไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกฎหมาย ระเบียบวิธีการ การจัดโครงสร้างขององค์กรที่เกี่ยวข้อง ปัญหาด้านกำลังคน การกระจายอำนาจ ระบบงบประมาณ การประสานงาน และการตรวจสอบประเมินผล

ประเด็นยุทธศาสตร์ ฟื้นฟูและดูแลรักษาป่าไม้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์เพื่อลดการบุกรุกทำลายป่า จึงจำเป็นต้องวางแนวทางในการฟื้นฟูปลูกป่า และดูแลรักษา โดยให้มีการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเพื่อให้คนอยู่กับป่าได้อย่างมีความสุข และป่าที่ได้รับการฟื้นฟู ดูแล มีความสมบูรณ์และยั่งยืน

3.3.13 นโยบายและแผนการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรดินของประเทศ (พ.ศ. 2566-2580) ของสำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ

เป้าประสงค์

(1) แนวเขตที่ดินของรัฐมีความชัดเจน รวมถึงเพิ่มและรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติ และป่าเศรษฐกิจเพื่อการใช้ประโยชน์ให้มีสัดส่วนร้อยละ 50 ของพื้นที่ประเทศ เป็นไปตามเป้าหมายของแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ

(2) ที่ดินและทรัพยากรดินของประเทศมีการนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

(3) การกระจายการถือครองที่ดินของประเทศมีการกระจายตัวมากขึ้น และประชาชน ที่ได้รับการจัดที่ดินมีคุณภาพชีวิตที่ดี

(4) มีกลไก เครื่องมือ องค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรดินของประเทศที่มีประสิทธิภาพ

ประเด็นนโยบายหลัก 4 ด้าน

(1) ประเด็นนโยบายที่ 1 : การสงวนหวงห้ามที่ดินของรัฐอย่างมีประสิทธิภาพ และการรักษาความสมดุลทางธรรมชาติ

วัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการสงวนหวงห้ามและบริหารจัดการที่ดินของรัฐในภาพรวม และมุ่งเน้นการอนุรักษ์ดูแลรักษา และฟื้นฟูพื้นที่ป่าธรรมชาติ ป่าเศรษฐกิจ เพื่อการใช้ประโยชน์ของประเทศให้มีความอุดมสมบูรณ์และรักษาความสมดุลทางธรรมชาติเพื่อเป็นฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นไปตามเป้าหมายของแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ โดยมุ่งหวังเพื่อให้แนวเขตที่ดินของรัฐมีความชัดเจนการบริหารจัดการที่ดินของรัฐเกิดประสิทธิภาพ รวมทั้งทรัพยากร

ธรรมชาติเกิดความสมดุลและยั่งยืนประชาชนได้รับประโยชน์จากระบบนิเวศ โดยมีการดำเนินงานภายใต้ 5 ตัวชี้วัด 3 แนวทางการพัฒนาหลัก และ 4 แผนงานที่สำคัญ ดังนี้

ตัวชี้วัด

- 1) จำนวนพื้นที่ที่มีการจัดทำเส้นแนวเขตที่ดินของรัฐตามหลักเกณฑ์ One Map แล้วเสร็จ
- 2) ที่ดินของรัฐถูกบุกรุก (ลดลง)
- 3) ความสำเร็จของการพิสูจน์สิทธิเพื่อแก้ไขปัญหาข้อพิพาทระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาชน (เพิ่มขึ้น)

4) สัดส่วนของพื้นที่ป่าต่อพื้นที่ประเทศ (เพิ่มขึ้น)

5) ระดับความหลากหลายของระบบนิเวศในพื้นที่ป่า (คงเดิม/เพิ่มขึ้น)

แนวทางการพัฒนาหลัก

1) การแก้ไขปัญหาความทับซ้อนเกี่ยวกับแนวเขตที่ดินของรัฐ

2) การป้องกันและแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ

3) การอนุรักษ์ ดูแลรักษา และฟื้นฟูพื้นที่ป่า เพื่อรักษาความสมดุลทางธรรมชาติ

ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม

แผนงานที่สำคัญ

1) แผนงานแก้ไขปัญหาแนวเขตที่ดินของรัฐและให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับ

ผลกระทบ

2) แผนงานป้องกันและแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ

3) แผนงานพิสูจน์สิทธิในที่ดินของรัฐ เพื่อแก้ไขข้อพิพาทระหว่างหน่วยงานของรัฐ

กับประชาชน

4) แผนงานอนุรักษ์บริหารจัดการและฟื้นฟูพื้นที่ป่า

(2) ประเด็นนโยบายที่ ๓ : การกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรม เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน วัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมการกระจายการถือครองที่ดินด้วยวิธีการที่เหมาะสมและเป็นธรรม รวมถึงการจัดที่ดินทำกิน และพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ที่ได้รับการจัดที่ดินให้สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยมีการดำเนินงานภายใต้ 4 ตัวชี้วัด 2 แนวทางการพัฒนาหลักและ 3 แผนงานที่สำคัญ ดังนี้

ตัวชี้วัด

1) สัดส่วนผู้ยากไร้ไม่มีที่อยู่อาศัยหรือที่ดินทำกิน (ลดลง)

2) ระดับรายได้ของผู้ได้รับการจัดที่ดินอยู่ในระดับที่สูงขึ้น (เพิ่มขึ้น)

3) ระดับความพึงพอใจของผู้ได้รับการจัดที่ดินทำกิน (เพิ่มขึ้น)

4) สัดส่วนการถือครองที่ดินของประเทศมีการกระจายตัวเพิ่มมากขึ้น (เพิ่มขึ้น)

แนวทางการพัฒนาหลัก

1) การยกระดับเครื่องมือและกลไกกำกับควบคุมการกระจายการถือครองที่ดิน

อย่างเป็นธรรม

2) การจัดที่ดินทำกินให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยการมีส่วนร่วม

ของทุกภาคส่วน

แผนงานที่สำคัญ

- 1) แผนงานยกระดับเครื่องมือและกลไกกระจายการถือครองที่ดิน
- 2) แผนงานจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนในลักษณะแปลงรวม โดยไม่ให้กรรมสิทธิ์ภายใต้ กลไกของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ
- 3) แผนงานเพิ่มประสิทธิภาพและมาตรฐานการจัดที่ดินทำกินให้ประชาชนตามภารกิจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3.3.14 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ดินป่าไม้

1) พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 และที่แก้ไขเพิ่มเติม

พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 เป็นกฎหมายหลักที่ใช้ควบคุมการดูแลป่าไม้ในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการคุ้มครองป่าไม้ การปลูกป่าทดแทน และการฟื้นฟูพื้นที่ป่า ซึ่งช่วยส่งเสริมการเพิ่มพื้นที่สีเขียวโดยตรง มีมาตราหลายข้อที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มพื้นที่สีเขียว โดยเฉพาะ มาตรา 4 19 20 54 และ 58 ซึ่งสนับสนุนให้มีการปลูกป่าทดแทนและฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้

มาตรา 4 นิยามคำว่า “ป่าไม้” ซึ่งรวมถึงพื้นที่ที่มีต้นไม้ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติหรือปลูกขึ้นโดยมนุษย์ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเขตป่าไม้

มาตรา 7 กำหนดให้ไม้ทุกชนิดในป่าถือเป็นทรัพย์สินของรัฐ และห้ามการลักลอบตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตเป็นมาตรการสำคัญที่ช่วยปกป้องป่าไม้และคงไว้ซึ่งพื้นที่สีเขียว

มาตรา 19 รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้และส่งเสริมการปลูกป่าทดแทน มาตรา 20 รัฐสามารถกำหนดเขตพื้นที่สำหรับการปลูกป่า หรือโครงการฟื้นฟูป่าไม้

มาตรา 54 กำหนดให้ผู้ที่ได้รับอนุญาตให้ตัดไม้ต้องดำเนินการปลูกป่าทดแทนตาม ข้อกำหนดของรัฐเป็นมาตรการสำคัญที่ช่วยเพิ่มพื้นที่สีเขียว

มาตรา 58 อนุญาตให้รัฐและเอกชนสามารถทำโครงการปลูกป่าได้ภายใต้ข้อกำหนดที่กำหนด

มาตรา 73 กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ที่ถูกทำลายป่าเพื่อเป็นการป้องกันการสูญเสียพื้นที่สีเขียว

2) พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507

พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 เป็นกฎหมายที่ใช้ในการคุ้มครองและอนุรักษ์ป่าสงวนแห่งชาติ

มาตรา 4 กำหนดให้ “ป่าสงวนแห่งชาติ” หมายถึง พื้นที่ป่าที่รัฐประกาศสงวนไว้เพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ส่งเสริมให้มีการรักษาและฟื้นฟูป่าเพื่อรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อม

มาตรา 7 อนุญาตให้รัฐมนตรีมีอำนาจประกาศกำหนดพื้นที่ใด ๆ ให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งช่วยเพิ่มพื้นที่ป่าไม้และพื้นที่สีเขียว

มาตรา 9 ห้ามบุคคลใด ๆ เข้าไปทำลาย หรือเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เว้นแต่ ได้รับอนุญาต ซึ่งช่วยรักษาและคุ้มครองพื้นที่สีเขียวที่มีอยู่

มาตรา 19 เปิดโอกาสให้มีโครงการฟื้นฟูป่าสงวนแห่งชาติผ่านความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน และประชาชน

3) พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562

มาตรา 19 ภายในอุทยานแห่งชาติ ห้ามมิให้บุคคลใดกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดดังต่อไปนี้

(1) ยึดถือหรือครอบครองที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า หรือกระทำด้วยประการใด ๆ ให้เสื่อมสภาพหรือเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ไปจากเดิม

(2) เปลี่ยนแปลงทางน้ำหรือทำให้น้ำในลำน้ำ ลำห้วย หนอง บึง ทะเล ท่วมทันเดือดแห้ง เน่าเสีย หรือเป็นพิษ

(3) ปิดกั้นหรือทำให้เกิดขวางแก่ทางน้ำหรือทางบก

(4) เข้าไปดำเนินกิจการใด ๆ เพื่อหาผลประโยชน์

(5) กระทำให้หลักเขตหรือเครื่องหมายแสดงแนวเขต ซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่จัดให้มีตามพระราชบัญญัตินี้ เคลื่อนที่ ลบเลือน เสียหาย สูญหาย หรือไร้ประโยชน์

มาตรา 22 พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจอนุญาตให้บุคคลกระทำการตามมาตรา 19 (2) (5) (6) หรือ (7) ได้ตามลักษณะของเขตการจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติที่กำหนดไว้โดยอยู่ในความควบคุมดูแลของพนักงานเจ้าหน้าที่ ทั้งนี้ การอนุญาตดังกล่าวให้กระทำได้เฉพาะเพื่อการสำรวจ การศึกษา การวิจัย หรือการทดลองทางวิชาการ การถ่ายทำภาพยนตร์ วิทยทัศน์ หรือสารคดี การถ่ายภาพ การศึกษาธรรมชาติ การบำรุงรักษาโครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน หรือเพื่อความมั่นคงทางพลังงาน หรือการท่องเที่ยวที่เป็นประโยชน์ และไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่ออุทยานแห่งชาติ

มาตรา 64 ให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช สืบสวนการถือครองที่ดินของ ประชาชนที่อยู่อาศัยหรือทำกินในอุทยานแห่งชาติแต่ละแห่งให้แล้วเสร็จภายในสองร้อยสี่สิบวัน นับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ เมื่อพ้นระยะเวลาตามวรรคหนึ่ง และรัฐบาลมีแผนงานหรือนโยบายในการช่วยเหลือประชาชนที่ไม่มีที่ดินทำกินและได้อยู่อาศัยหรือทำกินในอุทยานแห่งชาติที่มีการประกาศกำหนดมาก่อนวันที่ พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการจัดทำโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติภายในอุทยานแห่งชาติ โดยมีได้สิทธิในที่ดินนั้น เสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อให้ความเห็นชอบโดยตราเป็นพระราชกฤษฎีกา

พระราชกฤษฎีกาตามวรรคสองต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือบุคคลที่ไม่มีที่ดินทำกินและ ได้อยู่อาศัยหรือทำกินในอุทยานแห่งชาติ ภายใต้กรอบเวลาตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 เรื่อง การแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ หรือตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 66/2557 เรื่อง เพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปราม หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสถานการณ์ปัจจุบัน ลงวันที่ 17 มิถุนายน พุทธศักราช 2557 โดยต้องจัดให้มีแผนที่แสดงแนวเขตโครงการที่จะดำเนินการซึ่งจัดทำด้วยระบบภูมิสารสนเทศหรือระบบอื่นซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกันแนบท้ายพระราชกฤษฎีกา และมีระยะเวลาการบังคับใช้คราวละไม่เกินยี่สิบปี และอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ การพิจารณาและคุณสมบัติของบุคคลที่อยู่อาศัยหรือทำกินในชุมชนภายใต้โครงการที่จะดำเนินการ หน้าที่ของบุคคลที่อยู่อาศัยหรือทำกินในชุมชน ในการอนุรักษ์ ป่าไม้ ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพภายในเขตพื้นที่ดำเนินโครงการ หลักเกณฑ์ วิธีการ และ

เงื่อนไขการอยู่อาศัยหรือทำกิน และการสิ้นสุด การอยู่อาศัยหรือทำกิน และมาตรการในการกำกับดูแล การติดตาม และการประเมินผลการดำเนินโครงการ

ในกรณีบุคคลที่อยู่อาศัยหรือทำกินได้ครอบครองที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง หรือกระทำด้วย ประการใด ๆ ให้เสื่อมสภาพหรือเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ไปจากเดิม เก็บหา นำออกไป กระทำด้วย ประการใด ๆ ให้เป็นอันตราย หรือทำให้เสื่อมสภาพ ซึ่งไม้ ดิน หิน กรวด ทราย แร่ ปิโตรเลียม หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่น หรือกระทำการอื่นใดอันส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ หรือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือนำหรือปล่อยสัตว์ในเขตพื้นที่โครงการตามพระราชกฤษฎีกาที่ตราขึ้นตามมาตรา ๓ หากการกระทำดังกล่าวเป็นไปเพื่อการดำรงชีพอย่างเป็นปกติสุข และได้ปฏิบัติให้เป็นไปตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการแล้ว ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ

4) พระราชบัญญัติคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ พ.ศ. 2562

พระราชบัญญัตินี้ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการที่ดินของรัฐ ซึ่งรวมถึงการกำหนด เขตพื้นที่สีเขียว และการส่งเสริมให้มีการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน โดยมาตรา 5 9 12 17 และ 22 เป็นมาตราหลักที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มพื้นที่สีเขียวผ่านการจัดสรรที่ดินเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการฟื้นฟูป่า

มาตรา 5 กำหนดให้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติมีอำนาจหน้าที่ในการกำหนด นโยบายการบริหารจัดการที่ดินของประเทศ ซึ่งรวมถึงการใช้ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม หมายความว่า การกำหนดพื้นที่สีเขียว หรือการกันพื้นที่สำหรับการปลูกป่าและฟื้นฟู ป่าก็เป็นหนึ่งในภารกิจของคณะกรรมการชุดนี้

มาตรา 9 กำหนดให้รัฐบาลสามารถใช้ที่ดินของรัฐเพื่อการจัดสรรที่ดินให้แก่ประชาชน หรือเพื่อวัตถุประสงค์ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกป่า ฟื้นฟูพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม และเพิ่มพื้นที่สีเขียว

มาตรา 12 กำหนดให้รัฐบาลสามารถกำหนดเขตการใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์ด้าน สิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์พื้นที่ป่า รวมถึงการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเขตเมืองและชุมชน

มาตรา 17 ให้รัฐบาลสามารถจัดทำโครงการพัฒนาพื้นที่สีเขียวในที่ดินของรัฐเพื่อประโยชน์ สาธารณะ เช่น การพัฒนาสวนสาธารณะหรือเขตอนุรักษ์ธรรมชาติ

มาตรา 22 กำหนดให้การจัดสรรที่ดินต้องพิจารณาถึงความสมดุลของการใช้ที่ดินเพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายป่าและส่งเสริมพื้นที่สีเขียว

5) พระราชบัญญัติการจัดสรรที่ดิน พ.ศ. 2543 แก้ไขเพิ่มเติมโดย (ฉบับที่ 2)

พ.ศ. 2558

พระราชบัญญัติการจัดสรรที่ดิน พ.ศ. 2543 และที่แก้ไขเพิ่มเติมโดย (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2558 มีมาตราที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

มาตรา 4 กำหนดนิยามของคำว่า "การจัดสรรที่ดิน" ซึ่งหมายถึง การจำหน่ายที่ดินที่ได้แบ่งเป็นแปลงย่อยรวมกันตั้งแต่สิบแปลงขึ้นไป ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งจากที่ดินแปลงเดียวหรือหลายแปลงที่มีพื้นที่ติดต่อกัน โดยได้ทรัพย์สินหรือประโยชน์เป็นค่าตอบแทน

มาตรา 23 (5) กำหนดให้ผู้ขออนุญาตจัดสรรที่ดินต้องจัดให้มีสาธารณูปโภคและบริการสาธารณะตามที่กำหนดในกฎกระทรวง ซึ่งอาจรวมถึงการจัดทำพื้นที่สีเขียวหรือสวนสาธารณะภายในโครงการจัดสรรที่ดิน

มาตรา 44 ระบุว่าผู้จัดสรรที่ดินจะพ้นจากหน้าที่บำรุงรักษาสาธารณูปโภคเมื่อได้ดำเนินการตามที่กำหนดไว้ เช่น การโอนทรัพย์สินดังกล่าวให้แก่นิติบุคคลหมู่บ้านจัดสรรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้รับผิดชอบในการดูแลรักษาต่อไป

6) ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตจากการปลูก บำรุง อนุรักษ์ และฟื้นฟูในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2564

ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตจากการปลูก บำรุง อนุรักษ์ และฟื้นฟูในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2564 มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมขององค์กรหรือ บุคคลภายนอกในการปลูก บำรุง อนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าในพื้นที่ป่าไม้ เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ และสนับสนุนการเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้บรรลุผลมีข้อที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มพื้นที่สีเขียว ดังนี้

ข้อ 3 ระบุวัตถุประสงค์ของระเบียบ เพื่อส่งเสริมให้องค์กรหรือบุคคลภายนอกเข้าร่วมในการปลูก บำรุง อนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าในพื้นที่ป่าไม้ เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ และสนับสนุนการเพิ่มพื้นที่สีเขียว

ข้อ 4 กำหนดนิยามคำศัพท์ที่ใช้ในระเบียบ เช่น “คาร์บอนเครดิต” “การปลูกป่า” “การบำรุงป่า” “การอนุรักษ์ป่า” และ “การฟื้นฟูป่า”

ข้อ 5 ระบุว่ากรมป่าไม้เป็นเจ้าของคาร์บอนเครดิตที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ป่าไม้ และสามารถแบ่งปันคาร์บอนเครดิตให้กับผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด

ข้อ 6 กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตระหว่างกรมป่าไม้และผู้ร่วมดำเนินกิจกรรม ข้อ 7 ระบุว่ากรมป่าไม้ต้องทำเป็นหนังสือและมีข้อตกลงที่ชัดเจน ระหว่างกรมป่าไม้และผู้ร่วมดำเนินกิจกรรม

ข้อ 8 กำหนดให้มีการติดตามและประเมินผลการดำเนินกิจกรรมปลูก บำรุง อนุรักษ์ และฟื้นฟูป่า เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของระเบียบ ระเบียบนี้มีข้อกำหนดที่ส่งเสริมการปลูก บำรุง อนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าในพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งมีส่วนช่วยในการเพิ่มพื้นที่สีเขียว โดยมีการกำหนดหลักเกณฑ์การแบ่งปันคาร์บอนเครดิตระหว่าง กรมป่าไม้และผู้ร่วมดำเนินกิจกรรม เพื่อสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้

3.4 การทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ด้านที่ 1: กลยุทธ์การปรับเปลี่ยนนโยบายและสิทธิการถือครอง (คทช. และสิทธิที่ดิน)

1) ขวัญชัย ดวงสถาพร (2562) – การจัดการที่ดินในพื้นที่ ชุมชนและภาคเกษตรกรรมในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

ผลงานวิจัย: ศึกษาแนวทางการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาล (คทช.) เพื่อแก้ปัญหาการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ โดยเน้นรูปแบบการจัดที่ดินแปลงรวม ผลการศึกษาพบว่า การรับรองสิทธิทำกินเป็นกลุ่มช่วยลดแรงกดดันจากการบังคับใช้กฎหมายทางคืนผืนป่าได้เป็นอย่างดี เนื่องจากราษฎรมีความมั่นใจในสิทธิที่อยู่อาศัยและการทำมาหากินมากขึ้นกว่า

การมีสถานะเป็นผู้บุกรุก งานวิจัยระบุว่าความชัดเจนของขอบเขตที่ดินและเงื่อนไขการใช้ประโยชน์เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนยอมรับการจัดการของรัฐ นอกจากนี้ยังพบว่าการสนับสนุนปัจจัยการผลิตและระบบสาธารณสุขขั้นพื้นฐานในพื้นที่ คทช. ช่วยให้เกษตรกรลดการขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขตป่าลึก ส่งผลให้สถิติการบุกรุกป่าใหม่ในพื้นที่ศึกษาลดลงอย่างต่อเนื่อง และเปลี่ยนสถานะความขัดแย้งไปสู่ความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ

ข้อสรุป: การใช้กลไก คทช. ในรูปแบบสิทธิครอบครองกลุ่มเป็นกลยุทธ์เชิงรุกที่สร้างความสมดุลระหว่างกฎหมายและการดำรงชีวิตของราษฎร ช่วยให้รัฐสามารถรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้ได้ในขณะที่ประชาชนมีความมั่นใจในสิทธิทำกิน นำไปสู่การยุติข้อพิพาทที่ยืดเยื้อและสร้างความสงบสุขในชุมชนป่าไม้ได้อย่างเป็นรูปธรรม

2) สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI, 2561) – การปฏิรูปการบริหารจัดการที่ดินของประเทศไทย

ผลงานวิจัย: วิเคราะห์โครงสร้างการจัดการที่ดินของรัฐที่ซ้ำซ้อนและกระจุกกระจายหลายหน่วยงาน ซึ่งเป็นบ่อเกิดของข้อพิพาทที่ดินป่าไม้ งานวิจัยเสนอให้มีการรวมศูนย์อำนาจผ่านคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติเพื่อสร้างเอกภาพในการบริหารจัดการ ผลการศึกษาชี้ว่าปัญหาความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดินเป็นปัจจัยเร่งให้เกิดการบุกรุกป่าไม้เพื่อความอยู่รอด กลยุทธ์เชิงรุกจึงต้องเน้นการกระจายการถือครองที่ดินให้แก่เกษตรกรรายย่อยผ่านการจัดสรรที่ดินรัฐที่ไม่ใช่ป่าไม้สมบูรณ์ การวิจัยระบุว่าหากรัฐสามารถสร้างความชัดเจนในเรื่องสิทธิที่ดินและมีการบังคับใช้กฎหมายที่เป็นธรรมและเสมอภาค จะช่วยลดมูลเหตุแห่งความขัดแย้งระหว่างรัฐและประชาชนได้ร้อยละ 50 นอกจากนี้ยังเสนอให้ใช้มาตรการทางภาษีและกองทุนธนาคารที่ดินเพื่อตั้งที่ดินรกร้างว่างเปล่ามาจัดสรรให้ผู้ไร้ที่ทำกิน ซึ่งจะช่วยลดแรงกดดันในการเข้าหาพื้นที่ป่าไม้ธรรมชาติในอนาคต

ข้อสรุป: การปฏิรูปเชิงโครงสร้างผ่านนโยบายที่ดินแห่งชาติเป็นหัวใจสำคัญของการบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุก การสร้างเอกภาพด้านกฎหมายและสิทธิจะช่วยปิดช่องว่างของความขัดแย้ง ลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร และส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจของราษฎรซึ่งเป็นรากฐานของความผาสุกในชาติ

3) ดวงมณี เลาวกุล (2560) การกระจายการถือครองที่ดินและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย

ผลงานวิจัย: ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดินกับการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทย พบว่าการกระจุกตัวของที่ดินในกลุ่มนายทุนส่งผลให้เกษตรกรรายย่อยต้องรุกคืบเข้าสู่เขตป่าสงวนเพื่อหาพื้นที่ประกอบอาชีพ งานวิจัยชี้ว่ากลยุทธ์เชิงรุกที่สำคัญคือการนำที่ดินในเขตป่าเสื่อมโทรมมาจัดสรรเป็นที่ดินทำกินอย่างมีเงื่อนไข โดยใช้แนวคิดสิทธิชุมชนเข้ามาเสริมความแข็งแกร่ง ผลการศึกษาพบว่าชุมชนที่มีความมั่นคงในที่ดินทำกินจะมีแนวโน้มในการดูแลรักษาป่ารอบข้างมากขึ้นร้อยละ 30 เนื่องจากมองว่าป่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศการเกษตรของตน นอกจากนี้งานวิจัยยังเสนอให้มีการเร่งพิสูจน์สิทธิย้อนหลังด้วยพยานหลักฐานที่หลากหลายเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ก่อนการประกาศเขตป่าไม้ของรัฐ ซึ่งจะช่วยลดคดีความและข้อพิพาทเชิงพื้นที่ที่ยืดเยื้อมาหลายทศวรรษ

ข้อสรุป: การลดความเหลื่อมล้ำผ่านการจัดสรรสิทธิที่ดินที่เหมาะสมเป็นกลยุทธ์ที่มุ่งแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ความมั่นใจในสิทธิที่อยู่อาศัยช่วยสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติรอบตัว เปลี่ยนจากคู่แข่งเป็นพันธมิตรในการพิทักษ์ป่า สร้างคุณภาพชีวิตที่ดี และลดปัญหาอาชญากรรมด้านป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน

ด้านที่ 2 : กลยุทธ์การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมแผนที่ (One Map & GIS)

1) GISTDA (2564) การใช้ภาพถ่ายดาวเทียมความละเอียดสูงเพื่อบริหารจัดการที่ดินรัฐ

ผลงานวิจัย: พัฒนาระบบติดตามการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้ (Forest Monitoring System) โดยใช้เทคโนโลยีภาพถ่ายดาวเทียมความละเอียดสูง (THEOS) เพื่อตรวจจับการบุกรุกในระดับรายแปลง งานวิจัยพบว่าการใช้ข้อมูลดิจิทัลช่วยให้เจ้าหน้าที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ที่เกิดเหตุได้รวดเร็วขึ้นภายใน 24-48 ชั่วโมง ลดความเสียหายจากการแผ้วถางได้เป็นวงกว้าง ผลการศึกษาชี้ว่าความแม่นยำของภาพถ่ายดาวเทียมช่วยลดข้อโต้แย้งระหว่างเจ้าหน้าที่และราษฎรเรื่อง “เส้นเขตป่า” ที่ไม่ชัดเจนในอดีต ระบบสามารถสร้างหลักฐานการใช้ประโยชน์ที่ดินย้อนหลังได้หลายสิบปี ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการพิสูจน์สิทธิที่เป็นธรรม งานวิจัยระบุว่าการใช้ข้อมูลภูมิสารสนเทศเป็นสื่อกลางทำให้ทุกฝ่ายมองเห็นภาพเดียวกัน ลดความเคลือบแคลงสงสัยในการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐ และช่วยให้การวางแผนพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ทำได้อย่างสอดคล้องกับสภาพข้อเท็จจริงในปัจจุบัน

ข้อสรุป: นวัตกรรมภูมิสารสนเทศเป็นเครื่องมือเชิงรุกที่สร้างธรรมาภิบาลในการจัดการป่าไม้ ความแม่นยำของเทคโนโลยีช่วยยุติข้อโต้แย้งทางกายภาพ เปลี่ยนการใช้ดุลพินิจเป็นการใช้ข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ สร้างมาตรฐานการตรวจสอบที่โปร่งใสและเป็นที่ยอมรับของชุมชน นำไปสู่การบริหารจัดการที่ดินป่าไม้ที่สงบสุข

2) กรมพัฒนาที่ดิน (2563) โครงการปรับปรุงแผนที่ แนวเขตที่ดินของรัฐ แบบบูรณาการ มาตรฐาน 1:4000 (One Map)

ผลงานวิจัย: ศึกษาผลกระทบของการมีแผนที่แนวเขตที่ดินรัฐหลายฉบับซึ่งทำให้เกิดพื้นที่ทับซ้อน (Overlapping) กว่า 1 ล้านไร่ทั่วประเทศ งานวิจัยเน้นกระบวนการบูรณาการแผนที่ให้เป็นมาตรฐาน 1:4000 เดียวกัน ผลการศึกษาพบว่าเมื่อใช้แผนที่ One Map สามารถยุติข้อพิพาทแนวเขตระหว่างหน่วยงานรัฐเอง และระหว่างรัฐกับประชาชนได้ทันทีในพื้นที่นำร่องร้อยละ 80 งานวิจัยระบุว่าการจัดทำแผนที่ชุดเดียวนี้นอกจากจะลดความซ้ำซ้อนทางกฎหมายแล้ว ยังช่วยให้การพิจารณาอนุญาตการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้เป็นไปอย่างถูกต้องและเป็นธรรมมากขึ้น ประชาชนสามารถตรวจสอบแนวเขตที่ดินของตนเองผ่านระบบออนไลน์ได้ง่ายขึ้น ลดภาระค่าใช้จ่ายและเวลาในการขอพิสูจน์สิทธิ นอกจากนี้ยังช่วยให้รัฐสามารถควบคุมขอบเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้อย่างเด็ดขาดและแม่นยำยิ่งขึ้น

ข้อสรุป: แผนที่ One Map คือโครงสร้างพื้นฐานสำคัญของการแก้ไขข้อพิพาทที่ดินป่าไม้เชิงรุก การเปลี่ยนจาก "หลายเส้นเขต" เป็น "เส้นเดียว" ช่วยลดความสับสนของประชาชนและเจ้าหน้าที่รัฐ สร้างความเชื่อมั่นในระบบยุติธรรมที่ดิน และเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการลดจำนวนคดีความด้านที่ดินป่าไม้ทั่วประเทศ

3) ประสงค์ หอมหนาน (2561) – การประยุกต์ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

ผลงานวิจัย: วิจัยการใช้ GIS ในการวิเคราะห์พื้นที่เสี่ยงต่อการบุกรุกป่าไม้ในระดับท้องถิ่น โดยบูรณาการข้อมูลปัจจัยด้านกายภาพและเศรษฐกิจสังคมเข้าด้วยกัน งานวิจัยพบว่าพื้นที่ที่มีความลาดชันต่ำและใกล้เส้นทางคมนาคมมีความเสี่ยงสูงต่อการเปลี่ยนสภาพป่าเป็นเกษตรกรรม ผลการศึกษานำเสนอรูปแบบการจัดการป่าเชิงรุกโดยใช้ GIS ในการจัดทำเขตการใช้ประโยชน์ (Zoning) ที่ชุมชนมีส่วนร่วมระบุพิกัด งานวิจัยระบุว่าเมื่อชุมชนเห็นแนวเขตป่าและที่ดินทำกินของตนเองบนแผนที่ดิจิทัล จะเกิดความร่วมมือในการเฝ้าระวังไม่ให้มีการขยายพื้นที่เกินขอบเขตที่ตกลงกันไว้ นอกจากนี้ยังช่วยให้เจ้าหน้าที่วางแผนการปลูกป่าเสริมในพื้นที่ช่องว่างได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ความหนาแน่นของป่าในพื้นที่ศึกษาเพิ่มขึ้น และข้อขัดแย้งเรื่องการทำกินล้ำเขตป่าลดลงอย่างเห็นได้ชัด

ข้อสรุป: การประยุกต์ GIS ในระดับพื้นที่เป็นกลยุทธ์เชิงรุกที่สร้างความเข้าใจตรงกันระหว่าง “คนกับป่า” การแปลงข้อมูลพื้นที่เป็นภาพแผนที่ช่วยให้การเจรจาความขัดแย้งทำได้ง่ายขึ้น ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมที่โปร่งใส และสร้างความยั่งยืนให้แก่ระบบนิเวศป่าไม้พร้อมกับความผาสุกของชาวบ้าน

ด้านที่ 3 : กลยุทธ์การมีส่วนร่วมและวนเกษตร (Community Forest & Agroforestry)

1) อนันต์ กาญจนพันธุ์ (2560) – สิทธิชุมชนและการจัดการทรัพยากรในบริบทความทันสมัย

ผลงานวิจัย: ศึกษาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการป่าไม้ผ่านแนวคิด “สิทธิชุมชน” ที่ไม่ใช่เพียงการครอบครองที่ดินแต่คือการจัดการทรัพยากรร่วมกัน งานวิจัยพบว่าชุมชนที่มีการจัดการ “ป่าชุมชน” อย่างเป็นระบบสามารถฟื้นฟูสภาพป่าได้เร็วกว่าการปล่อยให้รัฐจัดการเพียงฝ่ายเดียวร้อยละ 40 ผลการวิจัยชี้ว่าความผาสุกของชาวบ้านเกิดขึ้นเมื่อพวกเขาสามารถเข้าถึงผลิตผลจากป่าเพื่อการดำรงชีพได้อย่างถูกกฎหมาย งานวิจัยระบุว่าการเปลี่ยนนโยบายจากการกีดกันคนออกจากป่ามาเป็นการสนับสนุนให้ชุมชนเป็นเจ้าของหลักในการดูแล ช่วยลดความตึงเครียดและเหตุเผชิญหน้าระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชน นอกจากนี้ยังพบว่ากลไกการตรวจสอบโดยคนในชุมชนเองมีประสิทธิภาพสูงในการป้องกันคนนอกพื้นที่เข้ามาบุกรุกป่าไม้ ซึ่งถือเป็นแนวร่วมพิทักษ์ป่าเชิงรุกที่เข้มแข็งที่สุด

ข้อสรุป: การรับรองสิทธิชุมชนเป็นกลยุทธ์เชิงรุกที่เปลี่ยนศัตรูให้เป็นมิตร ความผาสุกเกิดจากการยอมรับในศักดิ์ศรีและภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ นำไปสู่การอนุรักษ์ที่ยั่งยืนและการลดข้อพิพาทเชิงอำนาจระหว่างรัฐและท้องถิ่นอย่างถาวร

2) ขวัญใจ พลโคตร (2563) – การจัดการป่าชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารและเศรษฐกิจ

ผลงานวิจัย : วิจัยผลลัพธ์เชิงประจักษ์ของการจัดการป่าชุมชนต่อความมั่นคงทางอาหารของราษฎรในพื้นที่ชายป่า พบว่าชุมชนสามารถลดรายจ่ายในครัวเรือนได้เฉลี่ย 3,000-5,000 บาทต่อเดือนจากการเก็บหาของป่าอย่างยั่งยืน งานวิจัยชี้ว่าความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้สัมพันธ์โดยตรง

กับความผาสุกทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน กลยุทธ์เชิงรุกที่วิจัยนำเสนอคือการจัดทำบัญชีทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน เพื่อวางแผนการใช้ประโยชน์ไม่ให้เกิดศักยภาพการฟื้นตัว ผลการศึกษาพบว่าเมื่อชุมชนได้รับสิทธิที่ชัดเจนตาม พ.ร.บ. ป่าชุมชน จะมีการตั้งกฎกติกาที่เข้มงวดในการรักษาพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพื่อแลกกับการใช้ประโยชน์ในป่าเศรษฐกิจ งานวิจัยระบุว่ารูปแบบนี้ช่วยลดคดีการบุกรุกป่าและเปลี่ยนมาเป็นการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สร้างรายได้เพิ่มให้ชุมชนอย่างกว้างขวาง

ข้อสรุป : การเชื่อมโยงป่าไม้เข้ากับเศรษฐกิจปากท้องเป็นกลยุทธ์เชิงรุกที่สร้างความผาสุกได้อย่างเป็นรูปธรรม ป่าชุมชนทำหน้าที่เป็น “ซูเปอร์มาร์เก็ตธรรมชาติ” ที่ลดภาระการครองชีพ เมื่อชาวบ้านเห็นคุณค่าทางเศรษฐกิจของป่า การบุกรุกจะหายไปและถูกแทนที่ด้วยความร่วมมือในการพิทักษ์ทรัพยากรเพื่ออนาคตของบุตรหลาน

3) สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2561) – รูปแบบวนเกษตรที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่สูงในเขตป่าสงวน

ผลงานวิจัย: ศึกษาและพัฒนารูปแบบการทำ “วนเกษตร” (Agroforestry) ที่เลียนแบบโครงสร้างป่าธรรมชาติเพื่อทดแทนการทำไร่เลื่อนลอยในเขตพื้นที่สูง งานวิจัยพบว่าการปลูกพืชหลายชั้นเรือนยอด (Mixed Cropping) เช่น กาแฟใต้ร่มเงาไม้ป่า ช่วยให้เกษตรกรมีรายได้ตลอดปี และมีอัตราการชะล้างพังทลายของหน้าดินลดลงร้อยละ 60 ผลการศึกษาชี้ว่าวนเกษตรเป็นกลยุทธ์เชิงรุกที่ช่วย “ตรึงคนไว้กับที่ดิน” ลดความจำเป็นในการถางป่าเพื่อย้ายที่ทำกินใหม่ งานวิจัยระบุว่าเกษตรกรที่ทำวนเกษตรมีระดับความสุขและความผาสุกเพิ่มขึ้นเนื่องจากมีสภาพแวดล้อมที่ดีและรายได้ที่มั่นคง นอกจากนี้วนเกษตรยังทำหน้าที่เป็นแนวกันชน (Buffer Zone) ระหว่างพื้นที่ป่าอนุรักษ์กับพื้นที่เกษตรกรรมทั่วไป ช่วยป้องกันการบุกรุกป่าลึกได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่มีจำกัดให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ข้อสรุป: วนเกษตรคือนวัตกรรมการใช้ที่ดินที่บูรณาการการพัฒนาและการอนุรักษ์เข้าด้วยกันอย่างสมบูรณ์ กลยุทธ์นี้ช่วยสร้างความผาสุกทางเศรษฐกิจและรักษาสมดุลนิเวศไปพร้อมกัน เป็นทางออกเชิงรุกที่แก้ปัญหา “คนกับป่า” ได้อย่างยั่งยืนโดยไม่ต้องใช้มาตรการรุนแรงทางกฎหมาย

ด้านที่ 4 : กลยุทธ์กระบวนการยุติธรรมทางเลือกและการเยียวยา (Alternative Justice)

1) สถาบันพระปกเกล้า (2564) – การไกล่เกลี่ยความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ผลงานวิจัย: ศึกษากระบวนการไกล่เกลี่ยคนกลาง (Mediation) ในกรณีข้อพิพาทที่ดินทับซ้อนระหว่างอุทยานแห่งชาติกับชุมชนดั้งเดิม งานวิจัยพบว่าการใช้นักสันติวิธีหรือคณะกรรมการไกล่เกลี่ยระดับท้องถิ่นช่วยให้คู่กรณีสามารถหาจุดร่วม (Common Ground) ได้โดยไม่ต้องเข้าสู่กระบวนการศาลถึงร้อยละ 70 ผลการวิจัยชี้ว่าการสร้าง “เวทีเสวนา” ที่เท่าเทียมกันช่วยลดคดีและการเผชิญหน้าระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี งานวิจัยเสนอรูปแบบการบริหารความขัดแย้งเชิงรุกโดยเน้น “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ที่มุ่งเน้นการแก้ไขความเสียหายและการอยู่ร่วมกันมากกว่าการลงโทษทางอาญาเพียงอย่างเดียว งานวิจัยระบุว่าความผาสุกจะเกิดขึ้นเมื่อประชาชนรู้สึกว่าได้รับความเป็นธรรมและการรับฟังจากภาครัฐ นำไปสู่การสลายขั้วความขัดแย้งเชิงนโยบายในระดับพื้นที่

ข้อสรุป: กระบวนการยุติธรรมทางเลือกเป็นกลยุทธ์เชิงรุกที่ลดต้นทุนทางสังคมและงบประมาณภาครัฐ การเปลี่ยนจาก "คดีความ" เป็น "ความเข้าใจ" ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างรัฐและประชาชน เป็นพื้นฐานสำคัญของการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนหลักสันติวิธีและธรรมาภิบาล

2) สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย (2561) ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกฎหมายป่าไม้เพื่อความเป็นธรรม

ผลงานวิจัย: วิเคราะห์ผลกระทบจากการบังคับใช้กฎหมายป่าไม้ที่ล้าสมัยซึ่งส่งผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนผู้ยากไร้ งานวิจัยนำเสนอกลยุทธ์เชิงรุกในการปฏิรูปกฎหมายเพื่อแยก “ผู้กระทำผิดโดยสันดาน” ออกจาก “ผู้กระทำผิดเพราะความจำเป็นยากจน” ผลการศึกษาชี้ว่าการมีมาตรการเยียวยาและทางออกทางเลือก เช่น การให้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อฟื้นฟูป่าแทนการจำคุก ช่วยลดปัญหาสังคมและลดความเคียดแค้นต่อรัฐ งานวิจัยเสนอให้มีการใช้มาตรการ “พยากรณ์ล่วงหน้า” ในพื้นที่เสี่ยงเพื่อแจ้งเตือนและหาทางออกร่วมกับชุมชนก่อนเกิดการทำความผิดกฎหมาย นอกจากนี้ยังเน้นการปรับปรุงระเบียบปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ให้มีความยืดหยุ่นสอดคล้องกับวิถีชีวิตจริงของคนในป่าเพื่อป้องกันความขัดแย้งรุนแรงที่อาจบานปลาย

ข้อสรุป: การปฏิรูปกฎหมายให้มีความเป็นธรรมและมีมิติของความเห็นอกเห็นใจเป็นกลยุทธ์ที่สร้างความผาสุกให้กับคนในชาติได้สูงสุด กฎหมายที่ยืดหยุ่นและมีทางออกที่เหมาะสมช่วยลดความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง และสร้างความเชื่อมั่นในระบบการปกครองที่มุ่งเน้นความสุขของประชาชนคู่กับการรักษาทรัพยากร

3) กนกวรรณ มะโนรมย์ (2562) การเมืองเรื่องที่ดิน: กระบวนการยุติธรรมและสิทธิในเขตป่า

ผลงานวิจัย: ศึกษาวิวัฒนาการต่อสู้ทางสิทธิของเกษตรกรในพื้นที่ข้อพิพาทป่าไม้ โดยเฉพาะผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า งานวิจัยพบว่าความไม่ผาสุกในชีวิตเกิดจากการสูญเสียที่ดินทำกินโดยขาดมาตรการเยียวยาที่เหมาะสม ผลการศึกษานำเสนอกลยุทธ์เชิงรุกในรูปแบบ “การบริหารจัดการร่วม” (Co-management) ที่ดึงภาคประชาสังคมและนักวิชาการเข้ามาร่วมเป็นสักขีพยานในการตรวจสอบข้อเท็จจริงในพื้นที่ งานวิจัยระบุว่าการใช้มาตรการ “เยียวก่อนลงโทษ” เช่น การหาพื้นที่สำรองหรือการส่งเสริมอาชีพนอกภาคเกษตร ช่วยให้การขอคืนพื้นที่ป่าเป็นไปอย่างราบรื่นและยั่งยืนกว่าการใช้กำลังเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคง นอกจากนี้ยังเน้นการสร้างระบบการเข้าถึงความช่วยเหลือทางกฎหมายสำหรับผู้ยากไร้เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมในกระบวนการยุติธรรมที่ดิน

ข้อสรุป: การจัดการที่ดินป่าไม้ต้องบูรณาการมิติทางสังคมและการเยียวยาเข้าไว้ด้วยกันอย่างแยกไม่ได้ กลยุทธ์การบริหารจัดการร่วมและการเยียวยาที่เป็นธรรมเป็นกุญแจสำคัญสู่การยุติข้อพิพาทที่ยังคงเหลืออยู่ ช่วยให้เกิดการพัฒนาที่ดินป่าไม้ที่สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนและความสุขของคนในชาติ

3.5 การยกระดับนวัตกรรมแผนที่ (Mapping Innovations) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี ภูมิสารสนเทศ (GIS) และการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน

ความมั่นคงทางทรัพยากรธรรมชาติและการบริหารจัดการแนวเขตที่ดินของรัฐ ถือเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย อย่างไรก็ตามตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมา การบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ต้องเผชิญกับสถานะขงกันอันเกิดจากความทับซ้อนของอำนาจทางกฎหมาย นโยบายการจัดสรรพื้นที่ที่ขาดเอกภาพ และข้อพิพาทเรื้อรังระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชนท้องถิ่นเกี่ยวกับสิทธิการถือครองที่ดิน ในบริบทของการพัฒนาประเทศยุคใหม่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2560 ได้บัญญัติถึงหมวดหน้าที่ของรัฐในการดำเนินงานดูแลคุณภาพชีวิตและจัดสวัสดิการสังคมอย่างครอบคลุม เพื่อนำไปสู่การสร้างความมั่นคงของมนุษย์และ "ความผาสุกของคนในชาติ" (Well-being) อย่างยั่งยืน ทว่าในทางปฏิบัติความขัดแย้งเชิงพื้นที่และปัญหาที่ดินทำกินกลับกลายเป็นอุปสรรคเชิงโครงสร้างที่บั่นทอนสวัสดิภาพดังกล่าว โดยเฉพาะผลกระทบต่อกลุ่มเกษตรกรรายย่อย ชชาติพันธุ์ และชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่พึ่งพาทรัพยากรป่าไม้เพื่อการดำรงชีพ

การนำเสนอการประเมินเชิงลึกเกี่ยวกับแนวทางการบูรณาการ “กลยุทธ์เชิงรุก” (Proactive Strategies) เพื่อแก้ไขข้อพิพาทที่ดินควบคู่ไปกับการยกระดับ “นวัตกรรมแผนที่” การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ (GIS) และการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยมุ่งเน้นไปที่บทบาทของการบูรณาการเทคโนโลยีขั้นสูง เช่น อากาศยานไร้คนขับ (UAV) การรับรู้ระยะไกล (Remote Sensing) เทคโนโลยี LiDAR ตลอดจนกลไกทางนโยบายระดับชาติที่ขับเคลื่อนโดยสำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (สทช.) ผ่านโครงการปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ มาตรฐาน 1:4000 หรือ One Map การเปลี่ยนผ่านจากกระบวนการจัดการเชิงรับ (Reactive Management) ที่พึ่งพาการบังคับใช้กฎหมายเพียงมิติเดียว ไปสู่การจัดการเชิงรุก (Proactive Management) ควบคู่กับระบบธรรมาภิบาลดิจิทัล (Digital Land Governance) ถือเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ระบบนิเวศ การลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และการสร้างความสมานฉันท์ เพื่อให้เกิดความผาสุกของคนในชาติอย่างเป็นรูปธรรม

3.5.1 รากเหง้าเชิงโครงสร้างและพลวัตของความขัดแย้งด้านที่ดินป่าไม้

ปัญหาที่ดินทำกินทับซ้อนกับพื้นที่ป่าไม้ของรัฐในประเทศไทย เป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์จากวิวัฒนาการทางกฎหมายและนโยบายที่ขาดความสอดคล้องกันของหน่วยงานภาครัฐ การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และอุทยานแห่งชาติในอดีต มักดำเนินการโดยอ้างอิงแผนที่มาตราส่วนเล็ก ประกอบกับขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งผลให้ชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่มาก่อนการประกาศใช้กฎหมาย กลายเป็น “ผู้ถูกรุกโดยสถานะทางกฎหมาย” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

3.5.2 สถานะสุญญากาศทางการจัดการและอุปสรรคทางระบบราชการ

ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เกิดจากกลไกเชิงโครงสร้างของรัฐที่ทำงานในลักษณะยึดติดกับกรอบอำนาจหน้าที่ของตนเอง (Silo Working) ซึ่งหน่วยงานราชการแต่ละแห่งต่างใช้กฎหมายและแผนที่แนบท้ายของตนเองในการอ้างสิทธิ์เหนือพื้นที่ งานศึกษาพลวัต

ทางกฎหมายป่าและที่ดินชี้ให้เห็นว่า ข้าราชการมักให้ความสำคัญกับกฎหมายระดับพระราชบัญญัติที่เป็นฐานรองรับอำนาจหน้าที่ขององค์กรที่ตนสังกัด (เช่น พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 (ฉบับแก้ไข พ.ศ. 2562) และพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 (ฉบับแก้ไข พ.ศ. 2562) มากกว่าบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญที่รับรอง “สิทธิชุมชน” ในการร่วมบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ความย้อนแย้งนี้สร้างสถานะที่ผู้ปฏิบัติงานระดับท้องถิ่นเกิดความสับสนในการบังคับใช้นโยบาย

นอกจากนี้ แรงขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจระดับท้องถิ่นที่สนับสนุนการขยายพื้นที่เกษตรกรรมเชิงเดี่ยวเข้าไปในเขตป่า มักมีอิทธิพลมากกว่าแรงผลักดันด้านการอนุรักษ์ โดยมีกลุ่มทุนท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานโดยพลตินัยในสถานะสุญญากาศทางการบริหารของรัฐ นำไปสู่การบุกรุกป่าอย่างกว้างขวางเพื่อทำไร่เลื่อนลอยหรือการเกษตรพันธสัญญาเพื่อรับมือกับวิกฤตนี้ ในอดีตจึงมีการบังคับใช้คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 64/2557 และ 66/2557 ซึ่งมีเจตนารมณ์เพื่อหยุดยั้งการทำลายป่าและทวงคืนผืนป่า ทว่าในทางปฏิบัติ มาตรการที่เด็ดขาดกลับสร้างผลกระทบต่อกลุ่มเปราะบางและผู้ยากไร้ นำไปสู่ข้อพิพาทและการเรียกร้องความเป็นธรรมที่เพิ่มสูงขึ้น

ตารางที่ 3-1 รากเหง้าเชิงโครงสร้างและพลวัตของความขัดแย้งด้านที่ดินป่าไม้

สาเหตุรากเหง้าของความขัดแย้ง	ลักษณะปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น	กลไกที่เกี่ยวข้องและข้อจำกัด
การทับซ้อนทางกฎหมาย	การประกาศแนวเขตป่าสงวนทับซ้อนที่ดินทำกินของชุมชนดั้งเดิม ทำให้ประชาชนสูญเสียความมั่นคงทางสิทธิ	กฎหมายป่าไม้ที่ไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญด้านสิทธิชุมชน
การทำงานแบบแยกส่วน (Silo)	ขาดการบูรณาการข้อมูลและแผนที่ระหว่างกรมที่ดิน กรมป่าไม้ กรมอุทยานฯ และกรมแผนที่ทหาร	ทำให้การประสานงานราชการส่วนกลาง ภูมิภาค และท้องถิ่นล้มเหลว
ความขัดแย้งเชิงนโยบายเศรษฐกิจ	นโยบายส่งเสริมเกษตรพาณิชย์ขัดแย้ง กับนโยบายอนุรักษ์ป่า ก่อให้เกิดแรงจูงใจในการบุกรุกป่า	อำนาจทุนท้องถิ่นที่มีอิทธิพลเหนือการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่
การบังคับใช้กฎหมายเชิงเดี่ยว	การไล่รื้อชุมชนผู้ยากไร้เพื่อทวงคืนผืนป่า ขาดการคำนึงถึงบริบททางประวัติศาสตร์และสังคม	คำสั่ง คสช. 64/2557 และ 66/2557 ที่มีลักษณะควบคุมแบบเบ็ดเสร็จ

3.5.3 กรอบแนวคิดเชิงเศรษฐศาสตร์มหภาคและผลกระทบด้านการจัดสรรที่ดิน

ความไม่มั่นคงในสิทธิถือครองที่ดินและการกระจายที่ดินที่ไม่เป็นธรรม ถือเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ความขัดแย้งเชิงพื้นที่ไม่ได้ส่งผลกระทบเพียงแคสิทธิประโยชน์ส่วนบุคคล แต่ยังบั่นทอนเสถียรภาพทางเศรษฐกิจมหภาค การแก้ปัญหาความยากจนแบบชี้เป้าจึงต้องอาศัยการวิเคราะห์ผลกระทบระดับประเทศอย่างเป็นระบบ จากการศึกษาที่มีประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- **แบบจำลองดุลยภาพทั่วไป (CGE Model) และดัชนีความเหลื่อมล้ำ**

การประเมินนโยบายการจัดสรรที่ดินในประเทศไทยผ่านแบบจำลองดุลยภาพทั่วไป (Computable General Equilibrium - CGE) ซึ่งทำการแยกค่าเช่าที่ดิน (Land Rent) ออกจากผลตอบแทนทุน (Capital Returns) ในตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิตทางสังคม (Social Accounting Matrix) ชี้ให้เห็นว่าที่ดินเป็นปัจจัยหลักในการผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำทางรายได้ (Income Inequality) การศึกษานี้ได้ทำการประเมินฉากทัศน์เชิงนโยบาย 3 รูปแบบ เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมที่สุดในการลดความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง

ตารางที่ 3-2 แบบจำลองดุลยภาพทั่วไป (CGE Model) และดัชนีความเหลื่อมล้ำ

ฉากทัศน์เชิงนโยบาย (Policy Scenarios)	กลไกการทำงาน	ผลลัพธ์เชิงเศรษฐกิจสังคม และผลกระทบต่อทางการคลัง
1. การจัดเก็บภาษีรายได้จากที่ดิน	รัฐเรียกเก็บภาษีจากผู้ถือครองที่ดินขนาดใหญ่ เพื่อนำมาจัดสรรเป็นสวัสดิการ	ผลลัพธ์เชิงเศรษฐกิจสังคม และผลกระทบต่อทางการคลัง
2. การปฏิรูปสิทธิการถือครองที่ดิน	รัฐเวนคืนหรือบังคับซื้อที่ดินจากกลุ่มทุน เพื่อนำมาแจกจ่ายให้คนยากจน	ลดความเหลื่อมล้ำได้น้อยที่สุด เนื่องจากรัฐต้องสูญเสียงบประมาณมหาศาล เพื่อจ่ายค่าชดเชยให้แก่กลุ่มผู้มีฐานะร่ำรวย
3. การกระจายที่ดินของรัฐที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์	นำที่ดินของรัฐและที่ดินป่าไม้เสื่อมโทรมมาจัดสรรให้ประชาชนเช่าทำประโยชน์	มอบผลประโยชน์สูงสุดต่อภาคการเกษตร ส่งเสริมความมั่นคงทางอาหาร ลดความเหลื่อมล้ำได้ใกล้เคียงกับรูปแบบที่ 1 และไม่ต้องใช้งบประมาณในการชดเชย

จากข้อค้นพบทางเศรษฐศาสตร์นี้ จะเห็นได้ว่านโยบายที่ 3 ซึ่งสอดคล้องกับพันธกิจของสำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (สคทช.) ในปัจจุบัน เป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนที่สุดในการแก้ปัญหาความยากจน โดยมีตัวชี้วัดความสำเร็จที่ชัดเจนคือ สัดส่วนผู้ยากไร้ไม่มีที่อยู่อาศัยหรือที่ดินทำกินลดลง ระดับรายได้ของผู้ได้รับการจัดที่ดินเพิ่มขึ้น และการถือครองที่ดินของประเทศมีการกระจายตัวมากขึ้น

3.5.4 วิฤตภูมิอากาศกับการสูญเสียที่ดินเกษตรกรรม

นอกเหนือจากปัญหาความขัดแย้งเชิงนโยบาย บริบทของวิฤตสภาพภูมิอากาศโลกได้กลายเป็นตัวเร่งความตึงเครียดด้านที่ดิน งานวิจัยเชิงเปรียบเทียบในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะลุ่มแม่น้ำโขง (Mekong Delta) ชี้ให้เห็นว่าเกษตรกรกว่า 6.9 ล้านคน กำลังเผชิญกับความเสี่ยงจากการสูญเสียที่ดินเกษตรกรรมอันเนื่องมาจากอุทกภัย ภัยแล้ง ภาวะดินเค็ม และระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้น ประเทศไทย เวียดนาม และกัมพูชา ต่างตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องกำหนดกรอบนโยบายการจัดสรรที่ดินที่เป็นธรรม (Just Land Reallocation) เพื่อรองรับ “ผู้พลัดถิ่นจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ” (Climate-crisis-induced displacement) การสร้างกรอบความเปราะบาง (Vulnerability framework) ที่คำนึงถึงมิติทางเพศสภาพ (เช่น เกษตรกรหญิง) และสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ จึงเป็นองค์ประกอบที่ต้องบรรจุไว้ในกลยุทธ์เชิงรุกเพื่อการจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน

3.5.5 นวัตกรรมแผนที่และการปรับปรุงแนวเขตที่ดินแบบบูรณาการ (Mapping Innovations)

เพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดของแผนที่ “อนาล็อก” และการประกาศแนวเขตที่ทับซ้อนกัน รัฐบาลไทยได้นำนวัตกรรมและเทคโนโลยีขั้นสูงมาใช้ในการกำหนดแนวเขตและการจัดการป่าไม้ เทคโนโลยีเหล่านี้ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่แสดงข้อมูลทางภูมิศาสตร์ แต่ทำหน้าที่สถาปนา “ความจริงเชิงประจักษ์” ที่คู่ขัดแย้งทุกฝ่าย ไม่ว่าจะป็นรัฐหรือประชาชน สามารถตรวจสอบและยอมรับร่วมกันได้

3.5.6 โครงการปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ มาตรฐาน 1 : 4,000 (One Map) และแก้ปัญหาแนวเขตที่ดินของรัฐ

โครงการการปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ มาตรฐาน 1:4000 หรือ One Map เป็นยุทธศาสตร์หลักของรัฐบาลในการสร้างเส้นแบ่งเขตที่ชัดเจนและเป็นมาตรฐานเดียวทั้งประเทศ เพื่อยุติความขัดแย้ง ในช่วงปี พ.ศ. 2567-2568 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบแนวทางปฏิบัติเพื่อลดขั้นตอนและเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ มาตรฐาน 1 : 4000 (One Map) เพื่อให้ประเทศไทยมีแนวเขตที่ดินของรัฐที่ถูกต้อง ทันสมัย ไม่ทับซ้อนกัน อยู่บนพื้นฐานมาตรฐาน 1 : 4000 ให้ทุกส่วนราชการใช้และยึดถือในแนวทางเดียวกัน เพื่อให้การบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินของประเทศมีเอกภาพและประสิทธิภาพ ภายใต้กรอบแนวคิด “หนึ่งพื้นที่ หนึ่งหน่วยงานรับผิดชอบ” (One Land, One Law) แบ่งพื้นที่ดำเนินการออกเป็น 7 กลุ่ม ๆ ละ 11 จังหวัด ซึ่งที่ผ่านมามีมติเห็นชอบแล้ว 4 กลุ่ม โดยกำหนดให้หน่วยงานที่มีที่ดินของรัฐ ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้สอดคล้องกับผลการดำเนินการ One Map ให้แล้วเสร็จ ภายใน 360 วัน และให้ยกเว้นการปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรี 2 ฉบับ คือ มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2555 และ 22 มีนาคม 2565 เฉพาะกรณีการดำเนินงานปรับปรุงแผนที่ One Map เพื่อลดขั้นตอน ลดความซ้ำซ้อนของการดำเนินงาน ทั้งนี้ หลังจากคณะรัฐมนตรีเห็นชอบแล้ว จะมีขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องของแต่ละหน่วยงาน การเร่งชี้แจงสร้างการรับรู้ความเข้าใจแก่ทุกภาคส่วน และการแก้ไขปัญหากรณี มีผู้ได้รับผลกระทบ

แนวทางปฏิบัติเพื่อลดขั้นตอน และเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ มาตรฐาน 1 : 4000 (One Map) คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบตามที่ สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (สคทช.) เสนอ ดังนี้

1. เห็นชอบแนวทางปฏิบัติเพื่อลดขั้นตอน และเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการมาตรฐาน 1 : 4000 (แนวทางปฏิบัติฯ) เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องใช้เป็นแนวทางปฏิบัติต่อไป

2. ขอยกเว้นการปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2555 (เรื่อง การเสนอร่างพระราชกฤษฎีกากำหนดแนวเขตที่ดินให้เป็นพื้นที่ดำเนินการตามกฎหมาย) ที่กำหนดให้หน่วยงานเจ้าของเรื่องต้องประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ได้ข้อยุติเสียก่อนว่า แนวเขตในการดำเนินการตามร่างกฎหมายดังกล่าวเป็นแนวเขตที่สามารถเข้าดำเนินการได้และไม่ทับซ้อนกับแนวเขตที่ได้มีการกำหนดไว้เป็นพื้นที่ดำเนินการตามกฎหมายอื่น และขอยกเว้นการปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2565 (เรื่อง แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับกรณีการตราร่างกฎหมายหรือร่างอนุบัญญัติที่ต้องจัดให้มีแผนที่ท้าย) ที่กำหนดให้หน่วยงานของรัฐผู้เสนอร่างกฎหมายหรือ

ร่างอนุบัญญัติตรวจสอบความถูกต้องของท้องที่การปกครอง แนวเขตการปกครองที่จำเป็นต้องระบุ ในเนื้อหาของร่างกฎหมายหรือร่างอนุบัญญัติและแผนที่ท้ายอันเป็นข้อเท็จจริง และรายละเอียดเชิงพื้นที่ให้เป็นปัจจุบัน รวมทั้งต้องมีผลตรวจสอบและรับรองความถูกต้องของท้องที่การปกครอง และแนวเขตการปกครองจากกรมการปกครอง เสนอคณะรัฐมนตรีมาพร้อมกับร่างกฎหมายหรือร่างอนุบัญญัตินั้นด้วย ทั้งนี้ เฉพาะกรณีการดำเนินการปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ มาตรฐานส่วน 1 : 4000 (แผนที่ One Map)

3. มอบหมายให้กรมธนารักษ์ กรมที่ดิน กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมพัฒนาที่ดิน สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมการปกครอง กรมแผนที่ทหาร สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ (ป.ป.ท.) สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (สคทช.) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ปฏิบัติให้เป็นไปตามแนวทางปฏิบัติเพื่อลดขั้นตอน และเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานปรับปรุงแผนที่ One Map ดังกล่าว

กรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงพลาณาภาพของการบูรณาการ One Map คือ การแก้ไข ปัญหาที่ดินในพื้นที่นิคมสร้างตนเองลำน้ำน่าน จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่รองรับราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนสิริกิติ์ แต่มีแนวเขตทับซ้อนกับป่าสงวนแห่งชาติ เขตปฏิรูปที่ดิน และเขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้ไม่สามารถจัดตั้งนิคมฯ ได้อย่างสมบูรณ์ สคทช. ได้ใช้กลไก One Map ปรับปรุงแผนที่จนเป็นที่ยุติ นำไปสู่มติคณะรัฐมนตรีในเดือนกุมภาพันธ์ 2568 อนุมัติการขยายเนื้อที่นิคมสร้างตนเองจากเดิม 160,540 ไร่ เป็น 184,826 ไร่ เพื่อคุ้มครองสิทธิให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริง นอกจากนี้ เพื่อเพิ่มความคล่องตัวในการดำเนินงาน คณะรัฐมนตรียังมีมติเมื่อเดือนมิถุนายน 2568 ให้ช้อยกเว้นการปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรีเดิม และยกเว้นการตรวจสอบรับรองความถูกต้องจากกรมการปกครอง เฉพาะในกรณีของ One Map ซึ่งถือเป็นการทำลายรอยต่อที่ซับซ้อนของระบบราชการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปรากฏการณ์นี้ยังถูกนำไปใช้คลี่คลายข้อพิพาทที่ยืดเยื้อมานานกว่า 2 ปี ในกรณีพื้นที่ทับซ้อนอุทยานแห่งชาติทับลานอีกด้วย

ความพยายามในการจัดทำ One Map ของประเทศไทย มีลักษณะร่วมเชิงนโยบายกับประเทศอินโดนีเซีย (One Map Policy - OMP) ที่เริ่มต้นโครงการมาตั้งแต่ปี 2010 โดยมุ่งหวังให้เป็นมาตรฐานอ้างอิงในการระงับข้อพิพาทด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน การอนุรักษ์ และการป้องกันภัยพิบัติ แม้กระนั้น ความท้าทายในระดับภูมิภาคยังคงอยู่ที่ความไม่สอดคล้องกันระหว่างการบริหารจัดการที่ดินเชิงทะเบียนกับข้อมูลภูมิสารสนเทศของหน่วยงานราชการ

3.5.7 เทคโนโลยีความแม่นยำสูงสำหรับการจัดการป่าไม้ยุคใหม่ (Precision Forestry)

ความก้าวหน้าทางวิศวกรรมการสำรวจ ได้ยกระดับการจัดการป่าไม้เข้าสู่ยุคป่าไม้แม่นยำ (Precision Forestry) ซึ่งเป็นการผสมผสานข้อมูลดิจิทัลเพื่อการจัดการที่ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ลดความเสี่ยง และเพิ่มประสิทธิภาพเชิงนิเวศ การประยุกต์ใช้นวัตกรรมได้ขยายผลไปยังหน่วยงานระดับประเทศเพื่อการวางแผนและบังคับใช้กฎหมาย

3.5.8 อากาศยานไร้คนขับ (UAV) และระบบฐานข้อมูลภาพถ่ายความละเอียดสูง

ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) และโดรนสำรวจขนาดเล็ก ได้กลายเป็นเครื่องมืออเนกประสงค์สำหรับการระบุข้อพิพาทและการจัดการเชิงพื้นที่ กรมสอบสวนคดีพิเศษ (DSI) ได้บุกเบิกงานวิจัยเชิงนิติวิทยาศาสตร์ด้านการสืบสวนคดีพิเศษในเขตป่าไม้และที่ดิน โดยพัฒนาระบบการรับรู้ระยะไกล (Remote Sensing) ที่ติดตั้งกล้องถ่ายภาพความร้อน (Thermal Imaging Camera) และกล้องหลายช่วงคลื่น (Multispectral Camera) บนอากาศยานไร้คนขับ ผลการวิจัยยืนยันว่า กล้องหลายช่วงคลื่นสามารถจำแนกพรรณพืชและวัตถุต่างๆ ในป่าธรรมชาติได้อย่างแม่นยำ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการติดตามเฝ้าระวังการฟื้นฟูพื้นที่ป่า ในขณะเดียวกัน กล้องถ่ายภาพความร้อนสามารถบันทึกพฤติกรรมความเคลื่อนไหวของผู้กระทำผิดในกรณีการลักลอบล่าสัตว์หรือลักลอบตัดไม้ในเวลากลางคืน ข้อมูลเชิงประจักษ์เหล่านี้มีศักยภาพสูงในการยกระดับกระบวนการยุติธรรม เนื่องจากสามารถนำไปใช้เป็นพยานหลักฐานทางนิติวิทยาศาสตร์ในชั้นศาลได้

นอกจากป่าอนุรักษ์แล้ว นวัตกรรมโดรนและ GIS ยังถูกนำมาใช้ประเมินความสมบูรณ์ของต้นไม้ใหญ่ในเขตเมือง (Urban Forest) เพื่อจัดทำฐานข้อมูลจำแนกสายพันธุ์ วิเคราะห์รอยโรคและความเสี่ยงที่เกิดจากแมลงศัตรูพืช เพื่อรักษาสมดุลของเมืองอัจฉริยะ (Smart City) และลดความเสี่ยงอันตรายต่อประชาชน รวมถึงการนำไปใช้ประเมินแนวพื้นที่เชื่อมต่อทางนิเวศวิทยา (Ecological Corridors) และกันพื้นที่กันชน (Buffer Zones) เพื่ออนุรักษ์พันธุ์ไม้หายากในป่าเขตร้อน เช่น ยางนา (*Dipterocarpus semivestitus*) ที่เสี่ยงต่อการถูกรุกทำลายจากการขยายตัวของเมือง

3.5.9 การบูรณาการ LiDAR, แบบจำลอง 3 มิติ และระบบปัญญาประดิษฐ์ (AI)

ในระดับยุทธศาสตร์ชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ร่วมกับกรมป่าไม้ และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ได้เดินหน้านำยกระดับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ไทยสู่ยุคดิจิทัลเต็มรูปแบบ โดยการเตรียมการสำหรับแผนการสำรวจทรัพยากรป่าไม้แห่งชาติ ครั้งที่ 5 (พ.ศ. 2569-2571) ด้วยการประกาศนำเทคโนโลยี LiDAR (Light Detection and Ranging) มาใช้ในการสร้างแบบจำลองป่าไม้

เทคโนโลยี LiDAR ทำงานโดยการยิงเลเซอร์จากอากาศยานร่วมกับอุปกรณ์ 3D Laser Scanner ภาควิชาที่ดินที่ขับเคลื่อนด้วยระบบ SLAM (Simultaneous Localization and Mapping) ทำให้สามารถวิเคราะห์โครงสร้างเรือนยอดและความสูงของต้นไม้ได้อย่างละเอียดระดับเซนติเมตร ข้อมูล Point Cloud สามมิติเหล่านี้จะถูกนำไปประมวลผลผ่านระบบปัญญาประดิษฐ์ (Machine Learning) เพื่อประเมินปริมาณมวลชีวภาพ (Biomass) การกักเก็บคาร์บอน (Carbon Sequestration) และความหลากหลายทางชีวภาพ โดยไม่ต้องใช้บุคลากรลงพื้นที่ในป่าลึกที่เข้าถึงยาก นวัตกรรมนี้ถือเป็นความก้าวหน้าอย่างยิ่งในการจัดทำบัญชีก๊าซเรือนกระจกภาคป่าไม้ (Greenhouse Gas Inventory) และการกำหนดระดับอ้างอิงภาคป่าไม้ (FRL/FREL) ให้สอดคล้องกับกรอบแนวทางการตรวจวัด การรายงาน และการทวนสอบ (MRV) ของข้อตกลงปารีส (Paris Agreement) และกลไก UNFCCC

ตารางที่ 3-3 การบูรณาการ LiDAR, แบบจำลอง 3 มิติ และระบบปัญญาประดิษฐ์ (AI)

เทคโนโลยีที่ประยุกต์ใช้	หน้าที่หลักและศักยภาพ	ผลลัพธ์ต่อการกำกับดูแลเชิงรุก
UAV + กล้องหลายช่วงคลื่น	บันทึกภาพถ่ายรายละเอียดสูง จำแนกพรรณไม้ และตรวจตราการเปลี่ยนแปลงของป่า	จัดทำแผนที่ภูมิประเทศและแผนที่ป่าไม้เชิงพื้นที่ ลดความขัดแย้งเชิงแนวเขต
UAV + กล้องความร้อน	ตรวจจับรังสี ความร้อน สิ่งมีชีวิตในเวลากลางวัน	ใช้เป็นหลักฐานนิติวิทยาศาสตร์ในคดีลักลอบทำลายป่าและการล่าสัตว์
LiDAR และ 3D SLAM	สร้างแบบจำลอง 3 มิติของภูมิประเทศและโครงสร้างเรือนยอด	ประเมินมวลชีวภาพ คาร์บอนเครดิต เพื่อนำไปจัดทำฐานข้อมูล MRV ระดับสากล
GIS และฐานข้อมูลกลาง	แปลงชื่อต้นไม้ท้องถิ่นเป็นชื่อวิทยาศาสตร์ และทำแผนที่ Hot-spot	วิเคราะห์แนวโน้มการขยายตัวของพื้นที่เกษตรและแนวกันชนนิเวศวิทยา

3.5.10 ธรรมาภิบาลข้อมูลที่ดินดิจิทัล (Digital Land Governance)

เทคโนโลยีที่กล่าวมาทั้งหมดจะเกิดประโยชน์สูงสุดได้ ก็ต่อเมื่อตั้งอยู่บนโครงสร้าง “ธรรมาภิบาลข้อมูลดิจิทัล” (Digital Governance) ที่เปิดกว้างและโปร่งใส การเชื่อมโยงโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลช่วยอำนวยความสะดวกในการบูรณาการข้ามหน่วยงานและเสริมสร้างพลังให้กับองค์กรระดับท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในประเทศไทยได้เริ่มประยุกต์ใช้แนวคิด “Digital-by-Design” และเทคโนโลยีพื้นที่อัจฉริยะ (Smart Local Technologies - SLTs) ในการปรับปรุงกระบวนการบริการสาธารณะ ทำให้ท้องถิ่นสามารถจัดทำแผนการใช้ที่ดินที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศที่ดินและทรัพยากรดิน ของ สคทช. ได้ดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการเปิดเผยข้อมูลภาครัฐ (Open Data) มีการสร้างช่องทางติดต่ออิเล็กทรอนิกส์และแพลตฟอร์มตรวจสอบนโยบาย เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการตรวจสอบความโปร่งใสในมุมมองเศรษฐกิจภาพรวม แพลตฟอร์มดิจิทัลของรัฐ เช่น SMEOneID ยังช่วยสนับสนุนผู้ประกอบการฐานรากกว่าแสนราย ให้เข้าถึงสิทธิประโยชน์และการรับรอง ซึ่งทำให้เกิดการเชื่อมโยงระบบนิเวศทางเศรษฐกิจตั้งแต่ระดับการใช้ประโยชน์ที่ดินไปจนถึงการพัฒนาผู้ประกอบการนวัตกรรมธรรมาภิบาลดิจิทัลเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อชุมชนท้องถิ่น ในการสร้างความโปร่งใสและตรวจสอบความรับผิดชอบของรัฐ (Transparency and Accountability) ทั้งยังส่งเสริมสิทธิการครอบครองและการมีส่วนร่วมของชุมชน

3.5.11 กระบวนทัศน์ใหม่ของการระงับข้อพิพาทเชิงรุก (Proactive Conflict Resolution)

แม้ระบบข้อมูลเชิงแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศจะมีความแม่นยำทางวิศวกรรมเพียงใด แต่ข้อพิพาทเชิงพื้นที่มักมีมิติของความซับซ้อนทางอารมณ์ ประวัติศาสตร์ และผลประโยชน์เชิงซ้อนแฝงอยู่ การระงับข้อพิพาทจึงต้องอาศัย "ยุทธศาสตร์การจัดการความขัดแย้งเชิงรุก" (Proactive Strategies) และหลักการ "ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" (Restorative Justice) เข้ามาเป็นสารหล่อลื่นทางสังคม

3.5.12 ทฤษฎีพฤติกรรมจัดการความขัดแย้งในองค์กรรัฐ

กระบวนการแก้ไขปัญหารัฐในอดีต มักสะท้อนรูปแบบพฤติกรรมจัดการความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความสัมพันธ์กับประชาชน งานวิจัยด้านการบริหารรัฐกิจชี้ให้เห็นว่าบุคลากรและหน่วยงานมักแสดงพฤติกรรมตอบสนองต่อปัญหาใน 5 รูปแบบหลัก :

- 1) แบบเต่า (Turtle / Avoiding): การหลีกเลี่ยงหรือละเลยปัญหา ทำให้ข้อพิพาทบานปลาย
- 2) แบบฉลาม (Shark / Competing): การใช้อำนาจและกฎหมายเพื่อเอาชนะคู่ขัดแย้ง สร้างความข่มขืนใจแก่ประชาชน
- 3) แบบตุ๊กตาทหาร (Teddy Bear / Accommodating): การยอมจำนนเพื่อรักษาสัมพันธภาพ โดยละทิ้งเป้าหมายหลักของการอนุรักษ์
- 4) แบบสุนัขจิ้งจอก (Fox / Compromising): การประนีประนอมที่ต่างฝ่ายต่างยอมเสียผลประโยชน์บางส่วน
- 5) แบบนกฮูก (Owl / Collaborating): การร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาย่างสร้างสรรค์ เพื่อหาทางออกที่ตอบสนองเป้าหมายของทุกฝ่ายอย่างสมบูรณ์ (Win-Win Solution)

การผลักดันให้นโยบายระดับชาติประสบความสำเร็จ หน่วยงานรัฐจำเป็นต้องปรับกระบวนทัศน์วัฒนธรรมองค์กรไปสู่พฤติกรรม "แบบนกฮูก" ซึ่งเป็นการเผชิญหน้ากับความขัดแย้งอย่างเข้าใจ ยอมรับฟังปัญหา และดึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายเข้ามาร่วมคิดวิเคราะห์ เพื่อเปลี่ยนความขัดแย้งให้เป็นพลังสร้างสรรค์ กลไกยุติธรรมชุมชนและสันติวิธีเชิงรุก

ผลการศึกษาเชิงลึกจากวารสารกระบวนการยุติธรรม ซึ่งวิเคราะห์สถิติข้อร้องเรียน 10 กรณีศึกษาที่เกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากร ชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวของการพึ่งพากลไกราชการเพียงลำพัง และนำเสนอ การพัฒนากลไกต้นแบบ (Prototype mechanism) ที่เน้นการส่งเสริมสิทธิชุมชนและการตั้ง "คณะกรรมการกลาง" ที่ไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียจากภาครัฐ เข้ามาทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยแนวคิดนี้สอดคล้องกับการวิจัยด้าน ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) โดยเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ซึ่งมีกระบวนการรับเรื่องร้องเรียน หาข้อเท็จจริง และเปิดพื้นที่ให้คู่ขัดแย้งเจรจาต่อรองจนนำไปสู่การทำบันทึกข้อตกลงร่วมกัน ปัจจัยแห่งความสำเร็จของกลไกนี้ ประกอบด้วย การตั้งศูนย์ในชุมชนที่เข้าถึงง่าย การไม่เรียกเก็บค่าใช้จ่าย และการมีผู้ไกล่เกลี่ยที่ได้รับความเชื่อถือในความเป็นกลาง อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญที่ต้องเร่งแก้ไขคือ การขาดแคลนงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ และการขาดสถานะทางกฎหมายในการบังคับใช้ข้อตกลง ทำให้หลายครั้งกระบวนการยุติลงเพียงเพราะพึ่งพาบารมีของผู้นำชุมชน ซึ่งไม่มีความยั่งยืน

นอกจากกระบวนการไกล่เกลี่ย เมื่อความขัดแย้งยกระดับสู่การชุมนุมเรียกร้องสิทธิ กลไก “สันติวิธีเชิงรุก” (Proactive Pacifism) เสนอว่า รัฐต้องมองผู้เรียกร้องไม่ใช่ศัตรู แต่เป็นกลุ่มพลังสังคมใหม่ (New Social Movements) ที่ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลง การจัดการความขัดแย้งต้องเริ่มต้นด้วยการอบรมให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่รัฐระดับปฏิบัติการ ให้เคารพสิทธิขั้นพื้นฐานอันชอบธรรมตามรัฐธรรมนูญ เพื่อป้องกันการกระทบกระทั่งที่นำไปสู่ความรุนแรง

3.5.13 นโยบายการจัดสรรที่ดิน คทช. และเป้าหมายความสมดุลทางนิเวศ

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (สคทช.) ทำหน้าที่เป็นสถาบันกีดด้านนโยบาย ในการรื้อถอนโครงสร้างแบบโซโลของหน่วยงานรัฐ ด้วยการผลักดันแผนปฏิบัตินโยบาย 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570) ที่มีวิสัยทัศน์ “บริหารจัดการที่ดิน ประชาชนอยู่กินยั่งยืน”

ยุทธศาสตร์ที่สำคัญภายใต้แผนนี้คือ การกำหนดเป้าหมายให้การจัดการแนวเขตของรัฐมีความชัดเจน พร้อมทั้งเร่งรัดการเพิ่มและรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติรวมถึงป่าเศรษฐกิจ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร้อยละ 50 ของพื้นที่ประเทศ ตามนโยบายยุทธศาสตร์ชาติ การจัดการความสมดุลนี้ ดำเนินการผ่านระเบียบและการจำแนกพื้นที่บริหารจัดการอย่างเป็นระบบ

1) การจำแนกพื้นที่ตามชั้นลุ่มน้ำ: เพื่อแก้ไขปัญหาผู้บุกรุกป่าสงวนแห่งชาติตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 ได้มีการแบ่งการจัดการตามความอ่อนไหวของระบบนิเวศ โดยพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 และ 2 ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำที่เปราะบาง จะมีการควบคุมอย่างเข้มงวดในรูปแบบ “หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ระดับ 1” (เตรียมการเคลื่อนย้ายหรือขุดเซย) ในขณะที่พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 3, 4 และ 5 จะได้รับการจัดระเบียบโครงสร้างพื้นฐาน อนุญาตให้อยู่อาศัยและทำกินได้ในรูปแบบ “หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ระดับ 2”

2) การฟื้นฟูความสมดุลของการจัดการที่ดิน (LDN): กรมพัฒนาที่ดินได้บูรณาการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดทำตัวชี้วัดความสมดุลของการจัดการทรัพยากรที่ดิน (Land Degradation Neutrality: LDN) ในระดับพื้นที่ เพื่อสร้างมาตรการป้องกันและฟื้นฟูดินเสื่อมโทรม โดยผลักดันการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมให้ได้มาตรฐานระดับโลก เพื่อเสนอต่อฐานข้อมูลของอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการแปรสภาพเป็นทะเลทราย (UNCCD)

3) เจื่อนใจป่าเศรษฐกิจ คทช.: นโยบายเชิงรุกในการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชน ได้กำหนดเจื่อนใจทางนิเวศวิทยาไว้อย่างชัดเจน โดยเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการต้องแบ่งพื้นที่ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 เพื่อปลูกไม้เศรษฐกิจ หรือมีส่วนการปลูกต้นไม้เท่ากับ 50 ต้นต่อไร่ กลไกนี้ไม่เพียงแต่ตอบสนองเป้าหมายการเพิ่มพื้นที่สีเขียว แต่ยังสร้างหลักประกันทางทรัพย์สินและโอกาสทางเศรษฐกิจให้แก่เกษตรกรในระยะยาว

ความสำเร็จของกลไก คทช. ถูกกำกับดูแลผ่านการติดตามและประเมินผลอย่างเป็นระบบ โดยมีตัวชี้วัดคือระดับรายได้และความพึงพอใจของประชาชนที่ได้รับการจัดที่ดิน รวมถึงการส่งเสริมพัฒนาอาชีพให้เกษตรกรไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีและหลุดพ้นจากกับดักความยากจน

3.5.14 วงจรการมีส่วนร่วมและผลประโยชน์ร่วมกัน

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร ถูกแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning), การดำเนินการ (Implementation),

การประเมินผล (Evaluation), และการรับผลประโยชน์ (Benefit Sharing) งานวิจัยเชิงประจักษ์จากเครือข่ายป่าชุมชน เช่น ป่าชุมชนดงมัน จังหวัดยโสธร หรือป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง จังหวัดเชียงใหม่ ยืนยันว่าเมื่อชุมชนมีกรรมสิทธิ์ทางพฤกษศาสตร์และสามารถพึ่งพิงป่าเป็นแหล่งอาหารและรายได้เสริม ชุมชนจะมีทัศนคติเชิงบวกและผันตัวเป็นผู้ปกป้องผืนป่า อย่างไรก็ตาม หากชุมชนถูกกลืนโดยสิทธิหรือขาดการสนับสนุนด้านองค์ความรู้ โอกาสในการเกิดความขัดแย้งเชิงพื้นที่จากการบุกรุกเพื่อขยายพื้นที่ทำกินจะหวนกลับมาอีกครั้ง

3.5.15 นวัตกรรมคาร์บอนเครดิตเพื่อความผาสุกและวิถีชุมชน

นวัตกรรมทางการเงิน (Innovative Finance) ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการเติมเต็มจิ๊กซอว์ของการอนุรักษ์ โครงการคาร์บอนเครดิต (Carbon Credits) ได้เปลี่ยนนามธรรมของการอนุรักษ์ให้เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ (Monetization of Conservation)

กรณีศึกษาเชิงนวัตกรรมที่โดดเด่น คือผลการดำเนินงาน “โครงการฟื้นฟูแนวเชื่อมต่อของสัตว์ป่าและการสร้างความพร้อมต่อการรับมือสภาพภูมิอากาศในพื้นที่แนวกันชนของผืนป่าตะวันตก” โดยมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ร่วมกับธนาคาร HSBC (พ.ศ. 2567-2569) โครงการนี้ได้สร้างความพร้อมให้แก่ 7,000 ครัวเรือน และทำการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชน 4 แห่ง (ป่าเบญจพรรณ) พบว่า ระบบนิเวศดังกล่าวสามารถกักเก็บคาร์บอนไดออกไซด์ได้สูงถึง 392,040 ตันคาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่าต่อปี

นอกจากการสร้างศักยภาพด้านคาร์บอน โครงการนี้ยังประยุกต์ใช้แพลตฟอร์มเทคโนโลยีการติดตามพื้นที่ป่า เช่น ระบบรายงานไฟป่า (REFIRE Report Fire) และเว็บไซต์ Hotspot Web Map ผสมผสานกับการจัดการขยะเพื่อสร้างชุมชนคาร์บอนต่ำ ผลลัพธ์เชิงตัวเลขยืนยันถึงความสำเร็จอย่างมหาศาลโดยมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนในพื้นที่ 22,000 ไร่เพิ่มสูงขึ้นถึง 75.9 ล้านบาทต่อปี หรือคิดเป็นการเติบโตกว่าร้อยละ 105 ตัวเลขนี้สะท้อนว่าการบูรณาการป่าชุมชนเข้ากับกลไกเศรษฐกิจสร้างสรรค์ นำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและความผาสุกของคนในชาติได้อย่างแท้จริง

3.5.16 บทสรุปและข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์

การแก้ไขปัญหาแนวเขตที่ดินและการจัดการป่าไม้เพื่อความผาสุกของคนในชาติตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ไม่อาจพึ่งพาแนวทางแบบแยกส่วน หรือการบังคับใช้กฎหมายที่เข้มงวดเพียงมิติเดียวได้อีกต่อไป ประเทศไทยกำลังอยู่ในช่วงเวลาสำคัญของการก้าวข้ามข้อจำกัดในอดีต สู่ยุคของ “ธรรมาภิบาลทรัพยากรที่ดินเชิงดิจิทัล” (Digital Land Governance) การศึกษานี้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า การบูรณาการนวัตกรรมแผนที่ผ่านโครงการ One Map ควบคู่ไปกับเทคโนโลยีวิศวกรรมความแม่นยำสูงอย่าง LiDAR, UAV, GIS และระบบปัญญาประดิษฐ์ ได้สร้าง “ความจริงเชิงประจักษ์” ที่ช่วยปลดล็อกความคลุมเครือเชิงพื้นที่ได้อย่างเบ็ดเสร็จ อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีเป็นเพียงเครื่องมือ หากขาดการบริหารจัดการเชิงสถาบัน (Institutional Capability) และกระบวนการปรองดองทางสังคม การระงับข้อพิพาทจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน

บทที่ 4

สถานการณ์ วิฤตปัญหา ผลกระทบ และการดำเนินงานที่ผ่านมา

4.1 สถานการณ์ วิฤตพื้นที่ป่าไม้ในปัจจุบัน ผลกระทบ และแนวโน้มในอนาคต

สถานการณ์พื้นที่ป่าไม้ของไทย โดยเฉพาะประเด็นวิฤตในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนทั้งในมิติของสิ่งแวดล้อม กฎหมาย และสังคม ซึ่งพอจะสรุปข้อมูลเชิงลึกจากการรวบรวมสถานการณ์ปัจจุบัน ผลกระทบ และแนวโน้มในอนาคตได้ดังนี้

4.1.1 สถานการณ์วิฤตพื้นที่ป่าไม้และป่าอนุรักษ์ในปัจจุบัน

จากข้อมูลล่าสุดของกรมป่าไม้และมูลนิธิสืบนาคะเสถียร (สถิติปี 2566-2567) พบว่า สถานการณ์ป่าไม้ไทยอยู่ในจุดที่น่ากังวล พื้นที่ป่าลดลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยปัจจุบันประเทศไทย มีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่ประมาณ 31.46% ของพื้นที่ประเทศ (ราว 101.78 ล้านไร่) ซึ่งในช่วงปี 2565-2566 ถือเป็นช่วงที่ผืนป่าไทยลดลงมากที่สุดในรอบทศวรรษเนื่องจากสูญเสียพื้นที่ไปกว่า 300,000 ไร่ ทำให้จำนวนพื้นที่ป่าไม้ในขณะนี้ยังห่างไกลจากเป้าหมายระดับชาติตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ซึ่งมีเป้าหมายเพิ่มพื้นที่ป่าให้ได้ร้อยละ 40 ของประเทศ (ประมาณ 129 ล้านไร่) แต่ในความเป็นจริง ตัวเลขกลับมีแนวโน้มลดลงหรือทรงตัว อันเป็นผลโดยตรงจากวิฤตใน "พื้นที่ป่าอนุรักษ์" จากปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า) เพื่อขยายพื้นที่เกษตรกรรมเชิงเดี่ยว การปรับเปลี่ยนพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ (เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ยางพารา) โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือและภาคตะวันตก และนอกจากประเด็นปัญหาการบุกรุกพื้นที่อนุรักษ์แล้ว ยังมีปัญหาความทับซ้อนทางกฎหมาย (คนทับป่า ป่าทับคน) จากกรณีการประกาศแนวเขตป่าอนุรักษ์ของรัฐในหลายพื้นที่ ไปทับซ้อนกับที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยดั้งเดิมของชุมชน ทำให้ชาวบ้านท้องถิ่นกลายเป็น "ผู้บุกรุก" ในทางกฎหมาย นำไปสู่ความขัดแย้งเรื้อรังระหว่างรัฐและประชาชน

4.1.2 ผลกระทบจากการบุกรุกและสูญเสียพื้นที่ป่าอนุรักษ์

การสูญเสียพื้นที่ที่มีความเปราะบางและมีความสำคัญทางนิเวศวิทยาสูง ส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ในหลายมิติ เช่น ผลกระทบทางระบบนิเวศที่ขาดสมดุล ทำให้เกิดภัยพิบัติ การสูญเสียพื้นที่ป่าต้นน้ำทำให้น้ำไหลหลากอย่างรวดเร็วในช่วงฤดูฝนจนเกิดภัยพิบัติน้ำท่วมและดินโคลนถล่มรุนแรงในภาคเหนือ รวมถึงเกิดความแห้งแล้งจัดในฤดูแล้ง นอกจากนี้แล้วปัญหาไฟป่าและฝุ่นควัน (PM 2.5) อันมาจากหลายสาเหตุด้วยกัน อาทิ เช่นพื้นที่ป่าที่ถูกเปลี่ยนสภาพ หรือป่าเต็งรังที่ถูกบุกรุก มักมีการใช้ไฟเพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูกหรือหาของป่า ก็ถือเป็นต้นตอสำคัญของวิฤตมลพิษทางอากาศระดับภูมิภาค ซึ่งปัจจัยต่างๆเหล่านี้จะทำให้เกิดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพไปในที่สุด นอกจากนี้แล้วปัญหาการขายที่ดินในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้แก่นายทุนที่เข้ามา ถือเป็น การสูญเสียโอกาสของ "ผู้ยากไร้ตัวจริง" เพราะเมื่อมีการขายที่ดินให้กับนายทุนนั้นจะทำให้เจตนาารมณ์ของรัฐที่ต้องการช่วยเหลือ "ผู้ยากไร้และไร้ที่ดินทำกิน" สูญเสียไปทันที เพราะทรัพยากรที่ดินที่ควรจะเป็นฐานการผลิตให้ครอบครัวที่เดือดร้อนกลับตกไปอยู่ในมือของผู้ที่มีฐานะหรือกลุ่มทุน ทำให้รัฐต้องแบกรับภาระในการหาที่ดินใหม่เพื่อรองรับคนจนที่แท้จริงซึ่งอาจเกิดขึ้นใหม่จากการที่ชาวบ้านที่ขายที่ดินไปแล้วกลายเป็นคนไร้ที่ดินทำกินอีกครั้ง แต่ครั้งเมื่อเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย

กับผู้บุกรุกใหม่ นายทุนก็มักจะใช้ชาวบ้านเป็น "กันชน" หรืออ้างความเดือดร้อนของคนในพื้นที่มาเป็นเกราะกำบัง ทำให้เกิดการเผชิญหน้าและความไม่ไว้วางใจระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชุมชน เกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชน ซึ่งเคยเกิดขึ้นในสังคมมาแล้วหลายครั้งหลายครา

4.1.3 แนวโน้มวิกฤติการณ์ป่าไม้ไทยในอนาคต

จากสภาวะโลกรวน (Climate Change) ที่เกิดขึ้น เช่น ปรากฏการณ์เอลนีโญที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิผิวน้ำทะเลในมหาสมุทรแปซิฟิกตะวันออกแถบเส้นศูนย์สูตรอุ่นขึ้น ผิดปกติ ส่งผลกระทบต่อระบบสภาพอากาศทั่วโลก โดยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ / ออสเตรเลีย จะเกิดความแห้งแล้งผิดปกติ ฝนทิ้งช่วง อากาศร้อนจัด เสี่ยงต่อไฟป่าและขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร ความแห้งแล้งที่ยาวนานขึ้นจะทำให้สภาพป่าเปราะบางต่อการเกิด “ไฟป่าขนาดใหญ่” ซึ่งจะเร่งอัตราการสูญเสียพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้รวดเร็วยิ่งขึ้น นอกจากนั้นแล้วแรงกดดันทางเศรษฐกิจ เช่น ในกรณีที่เกิดจากความต้องการพืชอาหารสัตว์ในตลาดยังคงสูง และไม่มีระบบตรวจสอบย้อนกลับที่เข้มงวดเพียงพอ การรุกคืบของพื้นที่เกษตรกรรมเข้าไปในเขตป่าอนุรักษ์บริเวณรอยต่อระหว่างพื้นที่ป่าอนุรักษ์และที่ดินทำกินจะยังคงดำเนินต่อไป

4.2 บทเรียนจากการดำเนินงานในอดีต

ประวัติศาสตร์การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของราษฎรในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (เช่น อุทยานแห่งชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า) จากอดีตถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านทางแนวคิดของรัฐจากการใช้กฎหมายเพื่อ “ผลักดันคนออกจากป่า” สู่การแสวงหาทางออกเพื่อ “ให้คนอยู่ร่วมกับป่า” อย่างยั่งยืน โดยสามารถแบ่งออกเป็น 4 ยุคสำคัญ ดังนี้

4.2.1 ยุคแห่งการอพยพและผลักดัน (พ.ศ. 2530 - 2540)

ในยุคนี้ รัฐบาลว่าราษฎรในพื้นที่ป่าคือผู้บุกรุกและเป็นสาเหตุหลักของการสูญเสียพื้นที่ป่า นโยบายหลักจึงเน้นไปที่การอพยพคนออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าต้นน้ำ โครงการที่สำคัญ คือ โครงการจัดสรรที่ทำกินแก่ราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเสื่อมโทรม (โครงการ คจก. พ.ศ.2534) เป็นความพยายามครั้งใหญ่ของรัฐที่จะอพยพชาวบ้านจากป่าสมบูรณ์ไปอยู่ในป่าเสื่อมโทรมที่รัฐจัดให้ แต่โครงการนี้ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงและถูกยกเลิกในเวลาต่อมา เนื่องจากพื้นที่ที่จัดสรรให้ไม่สามารถทำกินได้จริง นำไปสู่การประท้วงครั้งใหญ่ของประชาชน

4.2.2 ยุคเริ่มต้นการพิสูจน์สิทธิและผ่อนผัน (พ.ศ. 2541 - 2556)

จากความขัดแย้งที่รุนแรงทำให้รัฐต้องปรับเปลี่ยนท่าที โดยเริ่มยอมรับความจริงที่ว่า มีชุมชน อาศัยอยู่มาก่อนการประกาศเขตป่า มติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญทางประวัติศาสตร์ป่าไม้ไทย รัฐบาลมีมติให้ดำเนินการสำรวจรูปแบบที่ดินและใช้ภาพถ่ายทางอากาศพิสูจน์สิทธิ หากราษฎรสามารถพิสูจน์ได้ว่าอยู่อาศัยและทำกินมาก่อนการประกาศเขตป่า รัฐจะผ่อนผันให้อยู่อาศัยต่อไปได้ แต่มีเงื่อนไขห้ามขยายพื้นที่เด็ดขาด อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติยังคงมีปัญหาความล่าช้าและการตีความภาพถ่ายทางอากาศที่คลาดเคลื่อน

4.2.3 ยุคทวงคืนผืนป่าและการจัดระเบียบแนวทางใหม่ (พ.ศ. 2557 - 2560)

เป็นช่วงเวลาที่มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มข้น ควบคู่ไปกับการจัดตั้งกลไกเชิงนโยบายระดับชาติ

4.2.3.1 นโยบายทวงคืนผืนป่า (พ.ศ. 2557) คณะรักษาความสงบแห่งชาติ หรือ คสช. ได้ออกคำสั่งที่ 64/2557 และ 66/2557 เพื่อปราบปรามกลุ่มนายทุนที่บุกรุกป่า แม้จะมีเงื่อนไขไม่ให้กระทบต่อผู้ยากไร้ แต่ในทางปฏิบัติก็เกิดผลกระทบต่อราษฎรจำนวนมาก

4.2.3.2 การตั้ง คทช. (คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ) เริ่มต้นขึ้นเพื่อแก้ปัญหาที่ดินอย่างเป็นระบบ โดยใช้แนวคิด “จัดที่ดินทำกินให้ชุมชนแบบแปลงรวม” (ไม่ให้กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล เพื่อป้องกันการขายสิทธิ์) ซึ่งเป็นฐานคิดสำคัญที่ถูกนำมาใช้แก้ปัญหาจนถึงปัจจุบัน

4.2.4 ยุทธการรับรองสิทธิตามกฎหมายใหม่ (พ.ศ. 2561 - ปัจจุบัน)

ยุคนี้คือความพยายามนำข้อตกลง และมติคณะรัฐมนตรีต่างๆ มาบัญญัติเป็นกฎหมายระดับพระราชบัญญัติ เพื่อให้การแก้ไขปัญหาความยั่งยืนและมีกฎหมายรองรับชัดเจน

4.2.4.1 มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2561 รัฐบาลเห็นชอบกรอบมาตรการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ป่าทุกประเภท โดยในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ อนุญาตให้อยู่อาศัยทำกินได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขการอนุรักษ์ เช่น การปลูกไม้เศรษฐกิจผสมผสาน (ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง) มติ ครม. เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2561 นี้ ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการแก้ไขปัญหาการถือครองที่ดินของราษฎรในเขตป่าอนุรักษ์ (อุทยานแห่งชาติ, เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตห้ามล่าสัตว์ป่า) โดยเปลี่ยนจากการผลักดันให้ออกจากพื้นที่ มาเป็นการ "จัดการที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและทำกินอย่างมีเงื่อนไข" ภายใต้หลักการสำคัญคือ การแก้ไขปัญหาที่ดินของราษฎรในเขตป่าอนุรักษ์ ซึ่งมีรายละเอียดหลักดังนี้

1) เจตนารมณ์และวัตถุประสงค์

- เพื่อช่วยเหลือราษฎรที่อยู่อาศัยหรือทำกินในเขตป่าอนุรักษ์มาอย่างต่อเนื่อง ให้สามารถอยู่ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย (ไม่ได้รับกรรมสิทธิ์ แต่ได้รับสิทธิในการอยู่อาศัย/ทำกิน)
- เพื่อจำแนกบุคคลที่เป็น “ผู้ยากไร้/ผู้มีรายได้น้อย” ออกจาก “นายทุน”
- เพื่อรักษาพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ไม่ให้ถูกบุกรุกเพิ่มเติม และฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ล่อแหลม

2) กลุ่มเป้าหมายและหลักเกณฑ์การพิจารณา มติ ครม. นี้เน้นการสำรวจและตรวจสอบสิทธิโดยแบ่งกลุ่มดังนี้

- กลุ่มที่มีชื่อตามมติ ครม. 30 มิ.ย. 2541 จะได้รับการรับรองสิทธิต่อเนื่อง
- กลุ่มที่ตกหล่นจากการสำรวจเดิม (ตกหล่นจากการสำรวจตามมติ ครม. 30 มิ.ย. 2541) ต้องพิสูจน์ได้ว่าครอบครองและทำประโยชน์มาต่อเนื่องโดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2545 หรือ 2546 เป็นเกณฑ์หลักในการยืนยันร่องรอยการทำประโยชน์
- กลุ่มผู้ยากไร้ (ตามคำสั่ง คสช. 66/2557) เป็นกลุ่มที่หากไม่เข้าเกณฑ์สองข้อแรก แต่เป็นผู้ยากไร้จริงจะได้รับการพิจารณาให้อยู่อาศัยตามความจำเป็น

4.2.4.2 พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 (มาตรา 64) และ พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 (มาตรา 121) เป็นการผ่อนคลายนโยบายที่สำคัญ กฎหมายใหม่นี้บังคับให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช สำรวจการถือครองที่ดินของราษฎรให้แล้วเสร็จภายใน 240 วัน และเปิดช่องทางกฎหมายให้ราษฎรที่ผ่านการตรวจสอบสามารถอยู่อาศัยและทำกิน

ในป่าอนุรักษ์ได้แบบถูกกฎหมาย ภายใต้ “โครงการอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ” (คราวละ 20 ปี และต่ออายุได้)

4.3 สถานการณ์ปัจจุบัน (พ.ศ. 2567 - ปัจจุบัน)

ภาครัฐกำลังอยู่ในขั้นตอนการออก "พระราชกฤษฎีกา" เพื่อรับรองโครงการตามมาตรา 64 และ 121 ในแต่ละพื้นที่อุทยานฯ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทั่วประเทศ ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนผ่านจากสถานะ “ผู้บุกรุก” สู่ “ผู้ร่วมอนุรักษ์” อย่างเป็นทางการ

4.3 ความสำเร็จเชิงประจักษ์และพื้นที่ต้นแบบ (Best Practices)

การปรับเปลี่ยนแนวทางการจัดการที่ดินของรัฐสู่โครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาล หรือ คทช. (คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ) ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ (Paradigm Shift) ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดินทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ โดยเปลี่ยนจากการใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อผลักดันชุมชนออกจากพื้นที่ มาเป็นการสร้างดุลยภาพระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน จากเดิมที่รัฐใช้กฎหมายบังคับ (Hard Power) เปลี่ยนมาเป็นการสร้างข้อตกลงร่วมกัน (Soft Power) โดยมีหลักการสำคัญคือ

- **สิทธิทำกินรวม:** ออกเป็นหนังสืออนุญาตให้ทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐเป็นการชั่วคราวในลักษณะแปลงรวม (ไม่ให้กรรมสิทธิ์รายตัว เพื่อป้องกันการขายสิทธิ์เปลี่ยนมือ)

- **การบริหารจัดการโดยชุมชน:** สหกรณ์หรือกลุ่มเกษตรกรเป็นผู้บริหารจัดการพื้นที่

4.3.1 ถอดบทเรียนและพื้นที่ต้นแบบ (Best Practice)

1) พื้นที่ คทช. แม่ทาโมเดล (จังหวัดเชียงใหม่)

เป็นพื้นที่ที่ถูกยกย่องว่าเป็นต้นแบบ คทช. ที่เข้มแข็งที่สุดแห่งหนึ่งในไทย ชุมชนมีการจัดการที่ดินด้วยตัวเองมานานกว่า 30 ปี ก่อนจะมีกฎหมาย คทช. รองรับมีการทำผังการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ชัดเจน แบ่งโซนเกษตรกรรมและโซนป่าอนุรักษ์

ต้นแบบการจัดการที่ดินทำกินให้ชุมชนอย่างยั่งยืน

1.1 ข้อมูลพื้นฐานและบริบทพื้นที่

พื้นที่ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ มีเนื้อที่ประมาณ 130,000 ไร่ โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 80 อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่ทา ชุมชนตั้งถิ่นฐานมานานกว่า 100 ปี มีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาฐานทรัพยากรธรรมชาติ

จุดกำเนิดแม่ทาโมเดล: เกิดจากการขับเคลื่อนนโยบายของ คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) ที่มุ่งเน้นการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนในลักษณะ "แปลงรวม" โดยไม่ให้กรรมสิทธิ์ แต่เป็นการอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ร่วมกันตามกฎหมายป่าไม้ (มาตรา 16 แห่ง พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507) เพื่อแก้ไขข้อพิพาทเรื่องที่ดินทับซ้อนกับพื้นที่ป่า

สภาพปัญหาในอดีต ก่อนการเข้าสู่ระบบ คทช. พื้นที่แม่ทาเผชิญกับวิกฤตการณ์ 4 ด้านหลัก

- **ความไม่มั่นคงในสิทธิ์:** ชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิ์ ขาดความมั่นใจในการลงทุนพัฒนาที่ดินระยะยาว และมีความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่รัฐ

- **การรुकึบของพืชเชิงเดี่ยว:** การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์นำมาซึ่งการบุกรุกป่าเพิ่ม สารเคมีตกค้างในแหล่งน้ำ และปัญหาหมอกควันจากการเผาพื้นที่เกษตร
- **วงจรรนีสินและการขายสิทธิ์:** เกษตรกรประสบภาวะขาดทุนจนต้องขายสิทธิ์ที่ดินทำกินให้นายทุนหรือคนนอกพื้นที่ ทำให้ชุมชนอ่อนแอ
- **ช่องว่างระหว่างวัย:** คนรุ่นใหม่ละทิ้งถิ่นฐานไปทำงานในเมืองเนื่องจากภาคเกษตรในพื้นที่ไม่มีอนาคตที่แน่นอน

1.2 กลยุทธ์การดำเนินงานและแนวทางปฏิบัติที่ดี (Best Practices) แม่ทาโมเดล ประสบความสำเร็จผ่านกลไกของ คทช. โดยมีจุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ ดังนี้

- **การใช้กลไกสหกรณ์เป็นนิติบุคคล (Institutional Power):** มีการใช้ **สหกรณ์การเกษตรแม่ทา จำกัด** เป็นตัวกลางในการทำสัญญาเช่าที่ดินกับกรมป่าไม้ แทนการให้สิทธิ์รายบุคคล ช่วยสร้างอำนาจต่อรองและเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการผลผลิต

- **การจัดการข้อมูลด้วยเทคโนโลยี GIS (Data-Driven Management):** ชุมชนร่วมกับภาครัฐจัดทำแผนที่รายแปลงด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อระบุขอบเขตที่ดินทำกินที่ชัดเจน ป้องกันการขยายพื้นที่รุกป่าเพิ่ม และสร้าง "ธรรมนูญชุมชน" ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ

- **การเปลี่ยนผ่านสู่เกษตรยั่งยืน (Agroecology):** ส่งเสริมการทำวนเกษตร (Agroforestry) และเกษตรอินทรีย์ โดยลดพื้นที่พืชเชิงเดี่ยวลง แล้วแทนที่ด้วยไม้ยืนต้นและพืชผักอินทรีย์ ซึ่งช่วยเพิ่มพื้นที่สีเขียวไปพร้อมกับสร้างรายได้ที่สม่ำเสมอ

- **พลังคนรุ่นใหม่ (Mae Tha New Generation):** การสร้างพื้นที่ให้เยาวชนกลับมาพัฒนาบ้านเกิด โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ร่วมกับเทคโนโลยี เช่น การทำตลาดออนไลน์และท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้แม่ทาไม่ใช่แค่พื้นที่เกษตร แต่เป็น "Living Lab" ของชุมชนเข้มแข็ง

1.3 บทสรุปและผลลัพธ์ (Impact & Sustainability)

แม่ทาโมเดลสามารถรักษาที่ดินให้คงอยู่กับเกษตรกรรายย่อยได้จริง ป้องกันการเปลี่ยนมือที่ดิน และเพิ่มพื้นที่ป่าเศรษฐกิจในเขตที่ดินทำกินได้มากกว่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด ถือเป็นโมเดลที่ตอบโจทย์ทั้งการแก้ไขปัญหาที่ดิน ความยากจน และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นรูปธรรม

2) ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่กษัตริย์-แม่ยม (จังหวัดแพร่)

2.1 ข้อมูลพื้นฐานและบริบทพื้นที่

จุดเด่น: เป็นพื้นที่นำร่องยุคแรกๆของ คทช. ที่สามารถแก้ไขความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านได้สำเร็จ พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่กษัตริย์และป่าแม่ยม ตั้งอยู่ในเขตท้องที่จังหวัดแพร่ (ครอบคลุมพื้นที่สำคัญในอำเภอสอง และอำเภอร้องกวาง) เป็นพื้นที่ต้นน้ำที่สำคัญของกลุ่มน้ำยม เดิมทีพื้นที่แห่งนี้เผชิญกับปัญหาการบุกรุกถือครองที่ดินเพื่อทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวมาอย่างยาวนาน ตามนโยบายของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) รัฐบาลได้ดำเนินการจัดระเบียบการถือครองที่ดินในลักษณะ “แปลงรวม” โดยมีให้กรรมสิทธิ์ แต่เป็นการอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในลักษณะกลุ่มหรือชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาที่ทำกินของราษฎรในเขตป่าสงวนแห่งชาติภายใต้เงื่อนไขการอนุรักษ์

วัตถุประสงค์หลัก: เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์ที่ดินกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และป้องกันการเปลี่ยนมือที่ดินให้กับกลุ่มทุน

ลักษณะการใช้ที่ดิน: ส่วนใหญ่เป็นการปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และ การทำเกษตรแบบผสมผสานในบางพื้นที่

สภาพปัญหา (Problem Statement) แม้จะมีการจัดตั้งพื้นที่ คทช. ขึ้นมา แต่ในทางปฏิบัติยังคงเผชิญความท้าทายหลายประการ ดังนี้

- **การเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินและน้ำ:** เนื่องจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว (ข้าวโพด) บนพื้นที่ลาดชันสูง ทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน และการใช้สารเคมีในปริมาณ มากส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำในลุ่มน้ำยม

- **ข้อจำกัดทางกฎหมายและสิทธิ:** ราษฎรบางส่วนยังมีความกังวลเรื่องความมั่นคง ในที่ดิน เนื่องจากไม่ใช้การให้กรรมสิทธิ์ขาด ทำให้ไม่กล้าลงทุนในพืชระยะยาวหรือไม่ยืนต้น

- **ปัญหาไฟป่าและหมอกควัน:** พื้นที่ป่าแม่ยมมักประสบปัญหาการเผาเพื่อเตรียม พื้นที่เกษตรและการหาของป่า ซึ่งเป็นสาเหตุหลักของค่าฝุ่นละออง PM 2.5 ที่สูงเกินมาตรฐาน ในภาคเหนือ

- **การเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐาน:** เนื่องจากอยู่ในเขตป่าสงวนฯ การพัฒนา สาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า ถนน และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร มักมีข้อจำกัดด้านระเบียบกรมป่าไม้ ทำให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรสูงกว่าพื้นที่ราบ

2.2 แนวทางปฏิบัติที่ดี (Best Practice)

จากการดำเนินงานที่ผ่านมา พื้นที่ คทช. ป่าแม่กษัตริย์-แม่ยม ได้เริ่มพัฒนา โมเดลการจัดการที่เป็นระบบมากขึ้น โดยมีแนวทางที่โดดเด่นดังนี้ :

2.2.1 การขับเคลื่อนโมเดล “ป่าครอบครัว” และเกษตรวนเกษตร

แทนที่จะปลูกเพียงข้าวโพด ชุมชนได้เริ่มหันมาปลูก “ไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง” ตามแนวพระราชดำริ โดยเน้นการปลูกไม้ยืนต้นที่มีมูลค่าเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการเก็บหา ของป่า เช่น เห็ดเผาะ และหน่อไม้ ซึ่งช่วยลดการเผาป่าได้อย่างเป็นรูปธรรม

2.2.2 การใช้เทคโนโลยีสำรวจและติดตาม (Geo-Informatics)

มีการนำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) และอากาศยานไร้คนขับ (Drone) มาใช้ในการกำหนดขอบเขตแปลงที่ดินอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันการบุกรุกเพิ่มเติม และช่วยในการ วางแผนระบบกระจายน้ำในพื้นที่ลาดชัน

2.2.3 กลไกสหกรณ์และการตลาด

มีการจัดตั้ง “สหกรณ์การเกษตรในเขต คทช.” เพื่อเป็นตัวกลางในการรวบรวม ผลผลิตและสร้างอำนาจต่อรอง รวมถึงการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มาจากฐานทรัพยากรท้องถิ่น (เช่น กาแฟได้ร่มไม้) เพื่อเพิ่มรายได้ต่อหน่วยพื้นที่ให้สูงขึ้น

2.3 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ความสำเร็จของ คทช. ป่าแม่กษัตริย์-แม่ยม ไม่ได้ขึ้นอยู่กับกรมอสังหาริมทรัพย์ที่ดิน เพียงอย่างเดียว แต่ต้องควบคู่ไปกับการ “พัฒนาคน” ให้มีความรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนและ การสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและชุมชน (Public-Private-Community Partnership) เพื่อให้ป่าต้นน้ำและปากท้องของราษฎรสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

3) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเกษตรกรผลิตกาแฟบ้านห้วยหญ้าไซ (จ.เชียงราย)

การบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรเกษตร กรณีศึกษาพื้นที่ คทช. วิสาหกิจชุมชน กลุ่มเกษตรกรผลิตกาแฟบ้านห้วยหญ้าไซ จังหวัดเชียงราย

3.1 สถานการณ์ปัจจุบัน (Situation Analysis)

บ้านห้วยหญ้าไซ ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่ต้นน้ำสำคัญ ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,100 – 1,400 เมตร (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2567) ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันกับป่าไม้ ทว่าในอดีตประสบปัญหาข้อพิพาทเรื่องที่ทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่สรวย

3.1.1 การขับเคลื่อนผ่านกลไก คทช.

ตามนโยบายคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) ที่มุ่งเน้นการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนในลักษณะแปลงรวมโดยมิให้กรรมสิทธิ์ (คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ, 2565) บ้านห้วยหญ้าไซได้รับการจัดสรรให้เป็นพื้นที่อนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ ส่งผลให้เกษตรกรเกิดความมั่นใจในการลงทุนระยะยาวในพื้นที่ตนเอง ลดการบุกรุกป่าเพิ่ม และเปลี่ยนผ่านจากการปลูกศพืชล้มลุก (ไร่เลื่อนลอย) สู่งานทำเกษตรกรรมยั่งยืน

3.1.2 ความท้าทายในพื้นที่

แม้นโยบาย คทช. จะช่วยปลดล็อกข้อจำกัดทางกฎหมาย แต่เกษตรกรยังคงเผชิญกับ “กับดักเกษตรกรรายย่อย” (Smallholder Trap) ได้แก่:

- ความผันผวนของราคากาแฟในตลาดโลก
- ข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่เป็นทางการเนื่องจากเอกสาร คทช. ไม่สามารถใช้เป็นหลักประกันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้
- ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) ที่ส่งผลต่อปริมาณผลผลิตกาแฟอาราบิก้า

3.2 แนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุด (Best Practice)

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเกษตรกรผลิตกาแฟบ้านห้วยหญ้าไซ ได้ยกระดับจากผู้ผลิตวัตถุดิบสู่การเป็นผู้ประกอบการสังคม (Social Entrepreneurship) โดยมีแนวปฏิบัติที่สำคัญดังนี้ :

3.2.1 ระบบวนเกษตรกาแฟริชป่า (Shade-grown Coffee System)

การปลูกกาแฟภายใต้ร่มเงาไม้ใหญ่ (Shade-grown Coffee) ซึ่งเป็นหัวใจของ “หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่” คือคนมีรายได้แต่ป่ายังคงอยู่ ชุมชนใช้รูปแบบการปลูกกาแฟภายใต้ร่มเงาไม้โคโรนาริมป่า และไม้ผลเมืองหนาว (เช่น แมคคาเดเมีย) ซึ่งสอดคล้องกับหลักเกณฑ์พื้นที่ คทช. ที่กำหนดให้มีพื้นที่สีเขียวไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ของเนื้อที่ทั้งหมด (สถาบันบริหารจัดการธนาคารที่ดิน, 2566) แนวทางนี้ช่วยรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและลดการชะล้างพังทลายของหน้าดินบนพื้นที่สูงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.2.2 การบริหารจัดการห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain Management)

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ ได้นำระบบ “การรวมกลุ่มอย่างเข้มแข็ง” มาใช้เพื่อควบคุมคุณภาพตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ

- **ต้นน้ำ** : การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการและการจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี

- **กลางน้ำ:** การจัดตั้งโรงแปรรูปส่วนกลางเพื่อดำเนินการแปรรูปแบบ Honey และ Natural Process ซึ่งช่วยสร้างความแตกต่างในด้านรสชาติ (Flavor Profile) และเพิ่มมูลค่าได้มากกว่าการขายสารกาแฟทั่วไปถึงร้อยละ 30-50

- **ปลายน้ำ:** การสร้างแบรนด์ “ห้วยหญ้าไซ” ที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม อาชาและการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

3.2.3 โมเดลเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy)

ชุมชนมีการนำของเสียจากการแปรรูปกาแฟ (เปลือกและเมือกกาแฟ) มาทำเป็นปุ๋ยหมักและวัสดุปรับปรุงดิน เพื่อลดต้นทุนปัจจัยการผลิตและลดการนำเข้าสารเคมีจากภายนอกพื้นที่ คทช.

3.3 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ความสำเร็จของบ้านห้วยหญ้าไซสะท้อนให้เห็นว่านโยบายจัดที่ดินของ คทช. จะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยกลไก “ตลาดนำ นวัตกรรมเสริม” เพื่อให้ราษฎรมีรายได้เพียงพอที่จะไม่กลับไปบุกรุกป่าอีก (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2566)

ข้อเสนอแนะ: ควรมุ่งเน้นการเชื่อมโยงข้อมูล Digital Mapping ของพื้นที่ คทช. เข้ากับระบบการตรวจสอบย้อนกลับ (Traceability) เพื่อตอบสนองมาตรการทางการค้าของสหภาพยุโรปว่าด้วยสินค้าที่ปราศจากการตัดไม้ทำลายป่า (EUDR) ซึ่งจะเป็นโอกาสสำคัญของกาแฟบ้านห้วยหญ้าไซในตลาดโลก

4.4 การแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินการของหน่วยงานพบว่าที่ผ่านมาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ โดยแบ่งเป็นหน่วยงานทั้งในและนอกกระทรวงฯ ดังนี้

หน่วยงานในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กรมป่าไม้ (ปม.) การดำเนินการมุ่งเน้นไปที่การจัดระเบียบการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ถูกต้องตามกฎหมายควบคุมไปกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่า

1. การจัดที่ดินทำกินให้ชุมชน (คทช.)

โดยการ “อนุญาตให้ทำกินแต่ไม่ให้กรรมสิทธิ์” ลักษณะ เป็นการจัดที่ดินในลักษณะแปลงรวม ไม่ให้สิทธิครอบครองเป็นรายบุคคล เพื่อป้องกันการเปลี่ยนมือหรือขายสิทธิ เป้าหมายคือ ช่วยให้ราษฎรที่อยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติอย่างผิดกฎหมายมาก่อน สามารถอยู่อาศัยและทำกินได้อย่างสบายใจโดยไม่ถูกจับกุม ภายใต้เงื่อนไขการดูแลรักษาป่า

2. การจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดินและป่าไม้ (Zoning) ตรวจสอบและขีดเขตพื้นที่ให้ชัดเจนว่าบริเวณใดเป็น

พื้นที่เกษตรกรรม (Zone A): พื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำเกษตร

พื้นที่อนุรักษ์ (Zone C): พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารที่ต้องสงวนรักษาไว้

พื้นที่เศรษฐกิจ (Zone E): พื้นที่ที่สามารถปลูกไม้เศรษฐกิจหรือใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้ตามเงื่อนไข

3. การแก้ไขปัญหาตามแนวทาง “แม่แจ่มโมเดล” และการปลูกป่าเศรษฐกิจเพื่อลดการทำไร่เลื่อนลอยและการบุกรุกพื้นที่ต้นน้ำ กรมป่าไม้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเปลี่ยนจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว

(เช่น ข้าวโพด) มาเป็นการปลูกไม้มีค่า ส่งเสริมการปลูกไม้เศรษฐกิจในที่ดินที่มีสิทธิครอบครอง เพื่อสร้างรายได้ระยะยาว วนเกษตร : การทำเกษตรผสมผสานร่วมกับไม้ยืนต้น เพื่อรักษาความชุ่มชื้นของหน้าดิน

4. การสำรวจถือครองและจัดทำฐานข้อมูลดิจิทัล กรมป่าไม้ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่ดิน เพื่อความแม่นยำและโปร่งใส ภาพถ่ายทางอากาศและดาวเทียม ใช้ตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าในแต่ละปี มีการใช้แอปพลิเคชันในการสำรวจ เจ้าหน้าที่ลงพื้นที่รังวัดแนวเขตและเก็บข้อมูลผู้ถือครองที่ดินรายบุคคล เพื่อนำมาวิเคราะห์สิทธิและป้องกันการบุกรุกใหม่

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (อส.) มีเป้าหมายหลักในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของราษฎรในเขตป่าอนุรักษ์ เพื่อบริหารจัดการให้คนอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน โดยอาศัยอำนาจตาม พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 (มาตรา 64) และ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 (มาตรา 121) มีกระบวนการดำเนินงานที่สำคัญ

1. การสำรวจและจัดทำฐานข้อมูล (สำรวจถือครอง) ขั้นตอนแรกคือการตรวจสอบสิทธิเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนว่าใครอยู่มาก่อนหรือหลังประกาศเขตป่า การสำรวจการถือครองที่ดิน: ดำเนินการสำรวจและจัดทำแผนที่รายละเอียดแปลงที่ดินรายครอบครัว การคัดกรองคุณสมบัติ: ตรวจสอบว่าราษฎรเป็นผู้ยากไร้ หรือผู้ที่มีที่ทำกินต่อเนื่องตามมติ ครม. ที่เกี่ยวข้องหรือไม่ การพิสูจน์สิทธิ ใช้ภาพถ่ายทางอากาศย้อนหลังเพื่อยืนยันการใช้ประโยชน์ในพื้นที่

2. การกำหนดแนวเขตและการรับรองสิทธิเมื่อสำรวจเสร็จสิ้น จะมีการดำเนินการเพื่อให้เกิดความชัดเจนทางกฎหมาย การจัดทำแนวเขตจัดการพื้นฐาน กำหนดขอบเขตให้ชัดเจนว่าบริเวณใดเป็นพื้นที่ผ่อนปรนให้ทำกิน และบริเวณใดต้องอนุรักษ์ไว้อย่างเคร่งครัด การอนุญาตให้ทำกินชั่วคราว ไม่ใช่การมอบกรรมสิทธิ์ (โฉนด) แต่เป็นการให้สิทธิในการอยู่อาศัยและทำกินตามระยะเวลาที่กำหนด (มักเป็นโครงการต่อเนื่อง) โดยมีเงื่อนไขว่าห้ามขยายพื้นที่เพิ่มเติม

3. การจัดการพื้นที่และส่งเสริมคุณภาพชีวิตเพื่อให้ราษฎรสามารถเลี้ยงชีพได้โดยไม่ต้องรุกรานป่าเพิ่ม การปรับเปลี่ยนอาชีพ ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม หรือการทำเกษตรประณีตแทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว โครงการสร้างป่าสร้างรายได้ สนับสนุนให้ราษฎรปลูกไม้ใช้สอยและไม้กินได้ร่วมกับไม้ป่า เพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียว การฟื้นฟูระบบนิเวศ ในพื้นที่ที่เสื่อมโทรมมาก จะมีการตกลงกับชุมชนเพื่อคืนพื้นที่บางส่วนมาปลูกป่าฟื้นฟูต้นน้ำ

4. การตราเป็นกฎหมายลำดับรองเพื่อให้การแก้ไขปัญหา มีผลบังคับใช้ถาวร กรมอุทยานฯ จะต้องจัดทำ "ตราพระราชกฤษฎีกา" กำหนดโครงการอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติภายในอุทยานแห่งชาติหรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เพื่อระบุพื้นที่และรายชื่อบุคคลที่มีสิทธิอย่างเป็นทางการ

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (ทช.) ในการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ (โดยเฉพาะป่าชายเลน) มีเป้าหมายหลักเพื่อจัดระเบียบการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ถูกต้องตามกฎหมาย ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์พื้นที่ระบบนิเวศ โดยมีกลไกสำคัญดังนี้

1. การจัดที่ดินทำกินให้ชุมชน (คทช.) เป็นภารกิจหลักตามนโยบายรัฐบาล เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างรัฐและประชาชน โดยการ "อนุญาตให้เช่าหรือใช้ประโยชน์ร่วมกัน" แต่ไม่ใช้การให้กรรมสิทธิ์ (โฉนด) กลุ่มเป้าหมายราษฎรที่อยู่อาศัยหรือทำกินในเขตป่าชายเลนมาก่อน

มติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง ด้วยรูปแบบออกหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในลักษณะแปลงรวม ตามนโยบายคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) ผลลัพธ์ ช่วยให้ชาวบ้านมีความมั่นคงในการอยู่อาศัย ไม่ต้องหวาดระแวงเรื่องการถูกขับไล่ และสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขปกของรรัฐได้

2. การจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนมีการแบ่งโซนพื้นที่เพื่อให้การจัดการชัดเจน ลดปัญหาการทับซ้อน ระหว่างเขตอนุรักษ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสมบูรณ์ ห้ามบุกรุกโดยเด็ดขาดกับเขตเศรษฐกิจ พื้นที่ที่ผ่อนปรนให้ชุมชนใช้ประโยชน์ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนด เช่น การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำแบบยั่งยืน หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3. มาตรการ "ทวงคืนผืนป่าชายเลน" สำหรับกรณีที่เป็นการบุกรุกโดย “นายทุน” หรือผู้ที่ไม่มีความสัมพันธ์ตามเกณฑ์ คทช. ทช. จะใช้มาตรการทางกฎหมายอย่างเข้มข้น การบังคับใช้มาตรา 17 และ 25 ตาม พ.ร.บ.ส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 เพื่อรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างหรือบุกรุกพื้นที่นาุ้งร้าง และนำมาฟื้นฟู เมื่อยึดคืนพื้นที่ได้แล้ว จะดำเนินการปลูกป่าทดแทนทันทีเพื่อกลับคืนสภาพความสมบูรณ์

4. โครงการปลูกป่าชายเลนเพื่อประโยชน์จากคาร์บอนเครดิต เป็นแนวทางใหม่ที่ ทช. นำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาพื้นที่เสื่อมโทรม: เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการปลูกและบำรุงรักษาป่า ประโยชน์คือ ชุมชนในพื้นที่ได้รับงบประมาณในการดูแลป่าและส่วนแบ่งจากคาร์บอนเครดิต เป็นการสร้างแรงจูงใจให้ชาวบ้านช่วยกันเฝ้า ระวังไม่ให้มีการบุกรุกเพิ่มเติม

หน่วยงานอื่นภายนอกกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (สคทช.) ซึ่งมีบทบาทในการรับผิดชอบหลักเรื่องนโยบายการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชน (คทช.) เปรียบเสมือน "โซ่ข้อกลาง" และหน่วยงานเชิงนโยบายที่เข้ามาจัดระเบียบปัญหาที่ดินทับซ้อนในเขตป่าไม้ที่เรื้อรังมานานครั้ง โดยบทบาทหลักไม่ใช่การลงไปจับกุม แต่เป็นการวางกติกาเพื่อให้คนอยู่กับป่าได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย มีการดำเนินการดังนี้

1. การจัดที่ดินทำกินให้ชุมชน (คทช.) คือการนำที่ดินรัฐ (รวมถึงที่ดินในเขตป่าสงวนหรือป่าอนุรักษ์ที่มีคนครอบครองอยู่ก่อน) มาจัดระเบียบใหม่ภายใต้รูปแบบ คทช.

หลักการ: “รัฐยังเป็นเจ้าของ แต่ประชาชนมีสิทธิทำกิน” โดยออกหนังสืออนุญาตให้ทำกินแบบรวมกลุ่มไม่ให้กรรมสิทธิ์ขาด (ขายต่อไม่ได้) เพื่อป้องกันที่ดินหลุดมือไปอยู่ในมือกลุ่มทุน

เป้าหมาย: ช่วยให้ราษฎรยากจนมีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินอย่างถูกต้อง ไม่ต้องคอยหลบซ่อนเจ้าหน้าที่

2. การพิสูจน์สิทธิและการปรับปรุงแผนที่ (One Map) ปัญหาใหญ่ของไทยคือ "แผนที่แต่ละหน่วยงานไม่ตรงกัน" สคทช. จึงรับหน้าที่เป็นเจ้าภาพหลักในโครงการ **One Map** (มาตราส่วน 1:4000)

- ◆ การแก้ทับซ้อน: ปรับปรุงเส้นแนวเขตที่ดินของรัฐให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐ และระหว่างหน่วยงานรัฐด้วยกันเอง

- ◆ การพิสูจน์สิทธิ: นำมาตรการการพิสูจน์สิทธิตามมติ คทช. หรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องมาใช้เพื่อดูว่าใครอยู่ก่อนหรือหลังการประกาศเขตป่า

3. การยกระดับสิทธิในที่ดิน สคทช. กำลังผลักดันการเปลี่ยน "สมุดเล่มเขียว" หรือใบอนุญาต คทช. ให้มีมูลค่ามากขึ้น เช่น

- ◆ การใช้เป็น หลักประกันทางธุรกิจ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าถึงแหล่งทุนได้
- ◆ การส่งเสริมระบบ วนเกษตร เพื่อให้คนช่วยปลูกป่าแลกกับการได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่

4. การบริหารจัดการผ่านกลไกคณะกรรมการ สคทช. ทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการ ของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน ทำให้สามารถ :

- ◆ บูรณาการหน่วยงาน: ดึงกระทรวงเกษตรฯ, กระทรวงทรัพยากรฯ และกระทรวงมหาดไทย มาคุยในเวทีเดียวกัน
- ◆ เสนอแก้ไขกฎหมาย: ปรับปรุงระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้ ในภาพรวม

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (สถ.) ในการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้นั้น ส่วนใหญ่จะเป็น บทบาทในเชิง “การสนับสนุนและประสานงาน” มากกว่าการเป็นเจ้าของพื้นที่โดยตรง เนื่องจากพื้นที่ ป่าไม้ส่วนใหญ่อยู่ภายใต้การดูแลของกรมป่าไม้ หรือกรมอุทยานแห่งชาติฯ อย่างไรก็ตาม สถ. มีความสำคัญมากในฐานะ “ตัวกลาง” ที่เชื่อมโยงนโยบายจากส่วนกลางไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ดังนี้

1. การสนับสนุนโครงการ คทช. (คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ) เป็นบทบาทหลัก ในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินป่าไม้และจัดระเบียบให้คนอยู่กับป่าได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

- ◆ การสำรวจข้อมูล: สนับสนุนให้ อปท. ช่วยสำรวจสิทธิและตรวจสอบรายชื่อราษฎรที่อาศัย อยู่ในเขตป่า เพื่อนำเข้าสู่กระบวนการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชน
- ◆ การรับรองแนวเขต: ประสานงานกับท้องถิ่นในการชี้แนวเขตพื้นที่สาธารณประโยชน์ หรือพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างชุมชนกับเขตป่า

2. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคเมื่อมีการจัดที่ดินตามนโยบาย คทช. แล้ว สถ. จะเข้ามามีบทบาทในการอนุมัติงบประมาณหรือแนวทางให้ อปท. สามารถเข้าไปดำเนินการได้ :

- ◆ การทำถนนและแหล่งน้ำ : ปกติการทำสิ่งก่อสร้างในเขตป่าจะทำได้ยาก แต่ สถ. จะช่วย ประสานระเบียบเพื่อให้ อปท. ขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าไม้เพื่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานให้แก่ ประชาชนที่ได้รับการผ่อนผันให้อยู่อาศัย

3. การส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติระดับท้องถิ่น

- ◆ การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น: กำกับดูแลให้ อปท. บรรจุโครงการอนุรักษ์ ป่าไม้ และป้องกันการบุกรุกป่าไม้ไว้ในแผนพัฒนา เพื่อให้มีงบประมาณในการเฝ้าระวัง (เช่น การทำแนวกันไฟ หรือการปลูกป่าชุมชน)

◆ การถ่ายโอนภารกิจ: ในอนาคตมีการผลักดันให้ท้องถิ่นมีบทบาทมากขึ้นในการดูแลป่า ชุมชน ซึ่ง สถ. จะเป็นผู้จัดทำระเบียบรองรับการใช้จ่ายงบประมาณในส่วนนี้

4. การจัดการข้อพิพาทและศูนย์ดำรงธรรมท้องถิ่น

- ◆ สถ. ส่งเสริมให้ อปท. ใช้กลไกของ "ศูนย์ดำรงธรรมท้องถิ่น" ในการรับเรื่องร้องเรียน เกี่ยวกับที่ดินทับซ้อน เพื่อส่งต่อข้อมูลไปยังหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ (กรมป่าไม้ หรือ กรมที่ดิน) ทำให้ปัญหาถูกแก้ไขได้รวดเร็วขึ้น

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. ในการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้มีความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ เพราะ พอช. ไม่ได้ใช้วิธีการสั่งการจากบนลงล่าง (Top-down) แต่เน้นกระบวนการ “ใช้ชุมชนเป็นแกนกลาง” เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการอยู่อาศัย

1. การสร้างกลไกสิทธิร่วมผ่าน “โฉนดชุมชน” พอช. เป็นหน่วยงานหลักที่สนับสนุนแนวคิดสิทธิชุมชน แทนที่จะเป็นสิทธิรายบุคคล เพื่อป้องกันการขายสิทธิ์เปลี่ยนมือและรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้

- ◆ การจัดทำแผนที่ทำมือ : สนับสนุนให้ชาวบ้านร่วมกันเดินแนวเขตและทำแผนที่ชุมชนเพื่อจำแนกพื้นที่ “ที่ทำกิน” “ที่อยู่อาศัย” และ “ป่าอนุรักษ์” ให้ชัดเจน

- ◆ กฎระเบียบชุมชน : สนับสนุนให้ชุมชนตรากฎกติกาการใช้ประโยชน์จากที่ดินร่วมกันเพื่อให้รู้มั่นใจว่าชาวบ้านจะช่วยดูแลป่า ไม่บุกรุกเพิ่ม

2. การผลักดันโครงการ “บ้านมั่นคงชนบท” พอช. ใช้โครงการบ้านมั่นคงเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในเขตป่าไม้ โดยมีกระบวนการดังนี้ :

- ◆ การรับรองสิทธิ์: ประสานงานกับกรมป่าไม้ หรือกรมอุทยานฯ เพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่อาศัยได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย (เช่น ภายใต้ พ.ร.บ. ป่าชุมชน หรือ มติ คทช.)

- ◆ การปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค: เมื่อสถานะที่ดินชัดเจน พอช. จะสนับสนุนงบประมาณในการซ่อมแซมบ้านและพัฒนาระบบน้ำ/ไฟที่สอดคล้องกับวิถีอนุรักษ์

3. บทบาทในฐานะ “โซ่ข้อกลาง” (Facilitator) พอช. ทำหน้าที่เชื่อมโยง 3 ฝ่ายที่มักมีความขัดแย้งกัน ระหว่าง ชาวบ้าน/เครือข่ายองค์กรชุมชน: ให้ข้อมูลและรวมกลุ่มกันให้เข้มแข็ง หน่วยงานนโยบาย (คทช.): นำเสนอโมเดลการจัดการที่ดินในรูปแบบพื้นที่ต้นแบบ และ หน่วยงานเจ้าของพื้นที่ (กรมป่าไม้/กรมอุทยานฯ): เพื่อหาจุดสมดุลในการบังคับใช้กฎหมายและการผ่อนปรนเพื่อสิทธิมนุษยชน

4. การส่งเสริมเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) เพื่อให้คนอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน พอช. สนับสนุนงบประมาณและองค์ความรู้ในเรื่อง:

- ◆ วนเกษตร: การปลูกพืชผสมผสานแทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องรูกป่า

- ◆ กองทุนสวัสดิการชุมชน: สร้างความมั่นคงทางรายได้ เพื่อลดแรงกดดันในการขยายพื้นที่ทำกิน

กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ในการแก้ไขปัญหาที่ดินและทรัพยากรป่าไม้ ถือเป็นภารกิจสำคัญภายใต้ยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงพิเศษ เนื่องจากปัญหาการบุกรุกทำลายป่าและการทับซ้อนของที่ดินทำกินส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางทรัพยากรและทางสังคม

บทบาทหลักของ กอ.รมน. สามารถสรุปได้ดังนี้

1. การประสานงานและบูรณาการ (The Facilitator) กอ.รมน. ทำหน้าที่เป็น “โซ่ข้อกลาง” เชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่โดยตรง (เช่น กรมป่าไม้, กรมอุทยานฯ, กรมที่ดิน) โดยใช้กลไกของศูนย์ประสานการปฏิบัติที่ 4 (ศปป.4 กอ.รมน.) ในการขับเคลื่อนนโยบายไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่

2. การป้องกันและปราบปรามการบุกรุก (Enforcement Support)

- ◆ ชุดพยัคฆ์ไพร/พญาเสือ: สนับสนุนกำลังพลและงบประมาณในการปฏิบัติการตรวจยึดพื้นที่บุกรุกขนาดใหญ่ (กลุ่มทุน)

- ◆ การเฝ้าระวัง: ใช้เครือข่ายข่าวกรองเพื่อตรวจสอบการลักลอบตัดไม้มีค่าและการขยายพื้นที่บุกรุกใหม่

3. การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน (Land Allocation & Management) หนึ่งในภารกิจที่โดดเด่นคือการขับเคลื่อนนโยบาย คทช. (คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ) เพื่อจัดระเบียบที่ดินให้ราษฎรผู้ยากไร้ได้อยู่อาศัยอย่างถูกต้องตามกฎหมายในรูปแบบ “สิทธิทำกิน” ไม่ใช่ “กรรมสิทธิ์” เพื่อป้องกันการเปลี่ยนมือให้นายทุน

4. การสร้างการมีส่วนร่วมและมวลชน (Public Engagement)

- ◆ โครงการสร้างป่าสร้างรายได้: ส่งเสริมให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้ตามแนวทางพระราชดำริ

- ◆ อบรมเครือข่ายมวลชน: สร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านในพื้นที่ “เป็นหูเป็นตา” ในการดูแลทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง

กรมธนารักษ์ ในการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีการทับซ้อนกันระหว่าง “ที่ราชพัสดุ” และ “เขตป่าไม้” รวมถึงการจัดการที่ดินที่เสื่อมโทรมหรือถูกบุกรุกเพื่อให้ประชาชนได้อยู่อาศัยอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

1. การบริหารจัดการที่ดินทับซ้อน (One Map) กรมธนารักษ์มีบทบาทหลักในการพิสูจน์สิทธิและแนวเขตที่ดินร่วมกับหน่วยงานอื่น (เช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานฯ) เพื่อแก้ไขปัญหา **เส้นแนวเขตทับซ้อน** ผ่านโครงการปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ (One Map) เพื่อให้เกิดความชัดเจนว่าพื้นที่ใดเป็นที่ป่าไม้ และพื้นที่ใดเป็นที่ราชพัสดุ

2. โครงการ “ธนารักษ์เอื้อราษฎร” เป็นกลไกหลักในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ โดยกรมธนารักษ์จะนำที่ดินที่ชาวบ้านครอบครองอยู่ก่อนแล้ว (แต่เดิมอาจเป็นที่ป่าที่ส่งมอบให้กรมธนารักษ์ดูแล หรือที่ดินราชพัสดุอื่น) มาบริหารจัดการใหม่โดยการ “**จัดให้เช่า**” ในอัตราผ่อนปรน

- ◆ เพื่ออยู่อาศัย: อัตราค่าเช่าต่ำ (ประมาณ 0.25 - 0.50 บาท/ตารางวา/เดือน)

- ◆ เพื่อการเกษตร: อัตราค่าเช่าเพียง 20 - 30 บาท/ไร่/ปี

- ◆ เป้าหมาย: เปลี่ยน “ผู้บุกรุก” ให้เป็น “ผู้เช่าที่ถูกกฎหมาย” ช่วยให้ประชาชนมีความมั่นคงและสามารถเข้าถึงบริการภาครัฐหรือแหล่งเงินทุนได้

3. การรับคืนที่ดินจากหน่วยงานอื่นในกรณีที่ดินหน่วยงานราชการหรือกองทัพขอใช้พื้นที่ป่าไม้หรือที่ราชพัสดุแล้วไม่ได้ใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ กรมธนารักษ์จะทำหน้าที่รับคืนพื้นที่เหล่านั้นเพื่อนำมาจัดสรรให้ประชาชนรายย่อยใช้ทำกินหรืออยู่อาศัยตามนโยบายรัฐบาล

4. การพิสูจน์สิทธิการครอบครอง (กปร.) กรมธนารักษ์ร่วมเป็นคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ (กปร.) เพื่อพิจารณาพยานหลักฐานว่าราษฎรได้เข้าครอบครองที่ดินก่อนที่จะมีการประกาศเป็นเขตป่าหรือที่ดินของรัฐหรือไม่ หากพิสูจน์ได้ว่าอยู่ก่อนจริง ก็จะดำเนินการออกเอกสารสิทธิ์หรือจัดระเบียบการเช่าให้ถูกต้อง

กรมที่ดิน (Department of Lands) ในการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้นั้นมีความสำคัญและซับซ้อนมาก เนื่องจากเป็นหน่วยงานหลักที่มีอำนาจหน้าที่ในการออกหนังสือแสดงสิทธิในที่ดิน

(เช่น โฉนดที่ดิน หรือ น.ส.3) ซึ่งมักจะเกิดการทับซ้อนกับเขตพื้นที่ป่าไม้ที่ดูแลโดยกรมป่าไม้ หรือ กรมอุทยานแห่งชาติฯ

1. การตรวจสอบและพิสูจน์สิทธิ (Verification of Rights) เมื่อมีการอ้างสิทธิครอบครองที่ดินในเขตป่า กรมที่ดินมีหน้าที่ตรวจสอบว่าราษฎรได้ครอบครองที่ดินนั้น “ก่อน” การประกาศเป็นเขตป่าไม้หรือไม่

◆ **การอ่านภาพถ่ายทางอากาศ:** ใช้ภาพถ่ายทางอากาศในอดีตมาวิเคราะห์ว่ามีการทำประโยชน์ที่ดินมาก่อนวันประกาศเขตป่าหรือไม่

◆ **การตรวจสอบสารบบที่ดิน:** ค้นหาเอกสารหลักฐานเดิม เช่น ส.ค.1 (แบบแจ้งการครอบครอง) เพื่อยืนยันความต่อเนื่องของการถือครอง

2. กระบวนการแก้ไขการออกเอกสารสิทธิที่คลาดเคลื่อน หากพบที่มีการออกโฉนดที่ดินหรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์ไปโดยมิชอบ หรือทับซ้อนกับเขตป่าไม้โดยรุกรานพื้นที่ส่วนรวม กรมที่ดินมีบทบาทดังนี้:

◆ **มาตรา 61 แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน:** อธิบดีกรมที่ดินมีอำนาจแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนเพื่อ ยกเลิกหรือแก้ไข โฉนดที่ดินที่ออกไปโดยคลาดเคลื่อนหรือไม่ชอบด้วยกฎหมาย

◆ **การเพิกถอนสิทธิ:** ดำเนินการเพิกถอนเอกสารสิทธิเมื่อมีหลักฐานชัดเจนว่าที่ดินนั้นเป็นที่สงวนหวงห้ามของรัฐ

3. การดำเนินโครงการ คทช. (คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ) ปัจจุบันรัฐบาลเน้นการจัดการที่ดินในรูปแบบ “จัดที่ดินทำกินให้ชุมชน” โดยไม่ให้กรรมสิทธิ์ (โฉนด) แต่ให้สิทธิในการอยู่อาศัยและทำกินร่วมกันเป็นกลุ่ม

◆ **กรมที่ดินทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการและร่วมวางระเบียบการจัดสิทธิ** เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐ

4. การปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐ (One Map) กรมที่ดินร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ในการปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน (Scale 1:4000) เพื่อลดปัญหา “แนวเขตทับซ้อน” ระหว่างที่ดินเอกชนกับที่ดินป่าไม้ ซึ่งเป็นต้นตอของข้อพิพาทส่วนใหญ่

กรมพัฒนาที่ดิน (พด.) ในการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเน้นไปที่การบริหารจัดการทรัพยากรดินให้เกิดความสมดุลระหว่าง “การอนุรักษ์” และ “การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน” เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับราษฎรบทบาทหลักสามารถสรุปได้เป็น 4 ด้านสำคัญ ดังนี้

1. การจำแนกประเภทที่ดิน (Land Classification) กรมพัฒนาที่ดินทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลักในการ จำแนกที่ดิน เพื่อกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ให้ชัดเจน

◆ **การสำรวจและจำแนกเขตที่ดินป่าไม้:** แยกแยะพื้นที่ที่เป็นป่าต้นน้ำลำธารที่ต้องอนุรักษ์ไว้อย่างเด็ดขาด ออกจากพื้นที่ที่มีความเหมาะสมทางการเกษตร

◆ **การเสนอคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ:** เพื่อขอยกเลิกสภาพป่าในพื้นที่ที่เสื่อมโทรมและมีการครอบครองโดยราษฎรมานาน เพื่อนำมาจัดสรรให้ถูกต้องตามกฎหมาย

2. การวางแผนการใช้ที่ดิน (Land Use Planning) เมื่อมีการกำหนดเขตที่ดินแล้ว กรมฯ จะเข้ามาจัดทำแผนแม่บทเพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าได้โดยไม่ทำลายทรัพยากรเพิ่ม

- ◆ การจัดทำแผนการใช้ที่ดินระดับตำบล/หมู่บ้าน: กำหนดว่าจุดไหนควรปลูกป่า จุดไหนควรทำเกษตรกรรม และจุดไหนเป็นที่อยู่อาศัย

- ◆ การส่งเสริมเกษตรแบบผสมผสาน: แทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องบุกรุกป่าเพิ่ม เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้เพียงพอในพื้นที่จำกัด

3. การอนุรักษ์ดินและน้ำในพื้นที่ต้นน้ำ (Soil and Water Conservation) ในพื้นที่รอยต่อป่าไม้หรือพื้นที่สูง กรมพัฒนาที่ดินจะนำเทคโนโลยีทางวิศวกรรมและเกษตรกรรมมาใช้เพื่อป้องกันการเสื่อมโทรมของหน้าดิน

- ◆ การสร้างคันดินและขั้นบันได: เพื่อลดการชะล้างพังทลายของดินในพื้นที่ลาดชัน

- ◆ การปลูกหญ้าแฝก: เพื่อยึดเกาะดินและรักษาความชุ่มชื้น ซึ่งช่วยลดผลกระทบจากการทำไร่เลื่อนลอยในอดีต

4. การสนับสนุนโครงการ คทช. (นโยบายที่ดินแห่งชาติ) กรมพัฒนาที่ดินเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบาย คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินให้กับผู้ยากไร้ในเขตป่า

- ◆ การปรับปรุงคุณภาพดิน: เมื่อรัฐอนุญาตให้ราษฎรทำกินในเขตป่าสงวน (ในลักษณะแปลงรวม) กรมฯ จะเข้าไปช่วยฟื้นฟูดินที่เสื่อมโทรมให้กลับมาเพาะปลูกได้ดีอีกครั้ง

- ◆ การให้คำแนะนำด้านวิชาการ: เพื่อให้เกษตรกรใช้ที่ดินได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ลดความจำเป็นในการขยายพื้นที่ปลูกป่า

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ในการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้ ถือเป็นกลไกสำคัญในการลดความขัดแย้งระหว่าง “คน” กับ “ป่า” โดยเน้นการเปลี่ยนสถานะผู้บุกรุกให้กลายเป็นผู้ที่อยู่อาศัยและทำกินอย่างถูกต้องตามกฎหมายภายใต้เงื่อนไขที่กำหนด

1. การรับมอบที่ดินจากกรมป่าไม้ ภารกิจหลักเริ่มจากการรับมอบพื้นที่ ป่าสงวนแห่งชาติที่ **เสื่อมโทรม** ซึ่งมีสภาพไม่เหมาะสมที่จะฟื้นฟูเป็นป่าไม้ได้อีกต่อไป และมีราษฎรเข้าครอบครองทำกินอยู่ก่อนแล้ว กรมป่าไม้จะส่งมอบพื้นที่เหล่านั้นให้ ส.ป.ก. นำไปจัดระเบียบใหม่ตามกฎหมายปฏิรูปที่ดิน

2. การพิสูจน์สิทธิและจัดที่ดิน (ส.ป.ก. 4-01) เมื่อได้รับมอบพื้นที่ ส.ป.ก. จะดำเนินการสำรวจและคัดกรองคุณสมบัติเกษตรกร เพื่อออกหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน หรือ ส.ป.ก. 4-01

- ◆ เป้าหมาย: เพื่อให้เกษตรกรมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน

- ◆ เงื่อนไข: ที่ดินยังเป็นของรัฐ เกษตรกรมีสิทธิครอบครองและทำประโยชน์ แต่ “ห้ามซื้อขาย” ยกเว้นการตกทอดทางมรดกแก่ทายาทโดยธรรมเท่านั้น

3. การส่งเสริมการเปลี่ยนผ่าน “พืชเชิงเดี่ยว” สู่ “วนเกษตร” เพื่อป้องกันไม่ให้ป่าไม้ถูกทำลายเพิ่มขึ้น ส.ป.ก. มีบทบาทในการส่งเสริมให้เกษตรกรลดการปลูกพืชเชิงเดี่ยว (เช่น ข้าวโพด) ที่ต้องถางป่าเพิ่มและสนับสนุนการทำวนเกษตร (Agroforestry)

- ◆ การปลูกไม้มีค่า 58 ชนิดในที่ดิน ส.ป.ก. เพื่อใช้เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันหรือสะสมความมั่งคั่งในอนาคต

- ◆ การสร้างแนวกันชน (Buffer Zone) ระหว่างพื้นที่ทำกินกับพื้นที่ป่าอนุรักษ์

4. การบูรณาการข้อมูลผ่านระบบแผนที่ (One Map) ส.ป.ก. ทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ เพื่อแก้ไขปัญหา เส้นแนวเขตทับซ้อน ระหว่างที่ดิน ส.ป.ก. กับเขตป่าสงวนหรืออุทยานแห่งชาติ ซึ่งเป็นสาเหตุหลักของคดีความระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้าน โดยใช้มาตรฐานแผนที่เดียวกัน เพื่อความชัดเจน

5. การยกระดับสู่ "โฉนดเพื่อเกษตรกร" ปัจจุบัน (นโยบายปี 2567 เป็นต้นมา) ส.ป.ก. มีบทบาทในการยกระดับ ส.ป.ก. 4-01 ให้เป็น โฉนดเพื่อเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้มากขึ้น แต่ยังคงรักษาเจตนารมณ์เดิมคือ ต้องใช้เพื่อทำการเกษตรเท่านั้น เพื่อป้องกันที่ดินหลุดมือไปอยู่ในกลุ่มทุนหรือออมินี

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ (พส.) ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับพื้นที่ “นิคมสร้างตนเอง” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่รัฐจัดสรรให้ราษฎรเข้าทำประโยชน์เพื่อการครองชีพ แต่บ่อยครั้งมักเกิดปัญหาพื้นที่ทับซ้อนกับเขตป่าสงวนแห่งชาติหรืออุทยานแห่งชาติ มีแนวทางการดำเนินงานและกลไกที่กรมฯ ใช้ในการจัดการปัญหาดังกล่าว

1. การพิสูจน์สิทธิและปรับปรุงแผนที่ (One Map) ปัญหาหลักคือแนวเขตที่ไม่ชัดเจน กรมฯ จึงร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (เช่น กรมป่าไม้, กรมอุทยานฯ) เพื่อ:

- ◆ ปรับปรุงแนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ (One Map): เพื่อให้เกิดแนวเขตมาตรฐานเดียวกัน ไม่ให้เกิดการทับซ้อนระหว่างที่ดินนิคมฯ กับที่ดินป่าไม้

- ◆ การอ่านภาพถ่ายทางอากาศ: เพื่อพิสูจน์ว่าราษฎรได้เข้าครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินก่อนการประกาศเป็นเขตป่าไม้หรือไม่

2. กระบวนการ "คทช." (คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ) สำหรับพื้นที่ที่ทับซ้อนและไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์ (น.ค. 3) ได้ตามปกติ กรมฯ จะดำเนินการตามแนวทางของ คทช. คือ:

- ◆ การจัดที่ดินทำกินให้ชุมชน: เปลี่ยนจากการให้กรรมสิทธิ์รายบุคคล เป็นการอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในลักษณะแปลงรวม โดยที่รัฐยังเป็นเจ้าของที่ดิน เพื่อป้องกันการเปลี่ยนมือให้กลุ่มทุน

- ◆ การอนุญาตให้ทำกินอย่างถูกต้อง: ช่วยให้ราษฎรในเขตนิคมฯ ที่ทับซ้อนป่าไม้ ไม่ต้องกลัวการถูกจับกุมและสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขได้

3. การออกเอกสารสิทธิ์ น.ค. 1 และ น.ค. 3 ในพื้นที่ที่เป็นเขตจัดนิคมฯ อย่างถูกต้องตามกฎหมาย (พ.ร.บ. จัดที่ดินเพื่อการครองชีพ) กรมฯ จะเร่งรัดกระบวนการ:

1) น.ค. 1 (หนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์): ออกให้สมาชิกนิคมฯ เริ่มต้น

2) น.ค. 3 (หนังสือแสดงการทำประโยชน์): ออกให้เมื่อทำประโยชน์ครบถ้วนและชำระเงินช่วยค่าสร้างทุนครบ เพื่อนำไปเปลี่ยนเป็น โฉนดที่ดิน หรือ น.ส. 3 ก ต่อไป

4. การส่งเสริมการจัดการ “ป่าในเมือง” หรือ “ป่าชุมชน” ในบางพื้นที่นิคมฯ ที่ยังมีสภาพป่าสมบูรณ์ กรมฯ จะส่งเสริมให้สมาชิกนิคมฯ ช่วยกันดูแลในรูปแบบป่าชุมชน เพื่อให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้ตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ไม่บุกรุกเพิ่ม และใช้ประโยชน์จากผลผลิตของป่าอย่างถูกกฎหมาย

กรมส่งเสริมสหกรณ์ เป็นภารกิจสำคัญที่ช่วยให้เกษตรกรมีที่ดินทำกินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย โดยลดความขัดแย้งระหว่างราษฎรกับเจ้าหน้าที่รัฐ และเน้นการบริหารจัดการ

ในรูปแบบ “กลุ่ม” หรือ “สหกรณ์” เพื่อความยั่งยืน แนวทางหลักที่กรมส่งเสริมสหกรณ์ดำเนินการ มีรายละเอียดดังนี้

1. การดำเนินงานภายใต้ คทช. (คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ) ในปัจจุบัน โดยเปลี่ยนจาก “การให้กรรมสิทธิ์รายตัว” เป็น “การอนุญาตให้ทำกินแบบรวมกลุ่ม” เพื่อป้องกันการเปลี่ยนมือที่ดินไปสู่นายทุน

◆ พื้นที่เป้าหมาย: ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมโทรม และมีราษฎรเข้าครอบครองทำกินอยู่ก่อนแล้ว

◆ บทบาทของกรมส่งเสริมสหกรณ์: * จัดตั้งสหกรณ์: เข้าไปรวบรวมกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมายเพื่อจดทะเบียนเป็นสหกรณ์

◆ บริหารจัดการที่ดิน: สหกรณ์จะเป็นผู้ขอรับอนุญาตการเข้าทำประโยชน์จากกรมป่าไม้ แทนการขอรายบุคคล

◆ การคัดกรองสมาชิก: ตรวจสอบคุณสมบัติเกษตรกรให้ตรงตามหลักเกณฑ์ของ คทช.

2. การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ หลังจากจัดที่ดินให้แล้ว กรมฯ จะไม่ปล่อยให้เกษตรกรอยู่อย่างโดดเดี่ยว เพราะหากไม่มีรายได้ เกษตรกรอาจกลับไปบุกรุกป่าเพิ่มหรือขายสิทธิ์ที่ดิน

◆ แหล่งเงินทุน: สนับสนุนเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำจากกองทุนพัฒนาสหกรณ์ เพื่อเป็นทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพ

◆ การตลาด: ใช้ระบบสหกรณ์ในการรวบรวมผลผลิต เพื่อสร้างอำนาจต่อรองและหาช่องทางจำหน่าย

◆ การฟื้นฟูทรัพยากร: ส่งเสริมการทำเกษตรแบบผสมผสานหรือวนเกษตร เพื่อให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างเกื้อกูล

3. มาตรการแก้ไขปัญหาใน "นิคมสหกรณ์" ในกรณีที่เป็นที่ดินนิคมสหกรณ์ (ซึ่งบางส่วนอาจมีพื้นที่ทับซ้อนกับเขตป่าไม้เดิม) กรมฯ จะดำเนินการดังนี้:

◆ การพิสูจน์สิทธิ์: ประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (เช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานฯ) เพื่อขีดเขตแนวให้ชัดเจน (One Map)

◆ การออกหนังสืออนุญาต: เร่งรัดการออก กสน. 3 และ กสน. 5 (หนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์และหนังสือแสดงการจัดการที่ดิน) ให้แก่สมาชิกสหกรณ์ที่ปฏิบัติตามเงื่อนไขครบถ้วน

บทที่ 5 วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส ภัยคุกคาม ที่ส่งผลต่อการดำเนินงาน

สถานการณ์ทรัพยากรที่ดินป่าไม้ของประเทศไทยในปัจจุบัน เผชิญกับความท้าทายในการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ ข้อมูลสถิติล่าสุดในปี พ.ศ. 2567 ระบุว่าประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียงร้อยละ 31.46 ของพื้นที่ประเทศ หรือประมาณ 101.78 ล้านไร่ ซึ่งลดลงจากปีที่ผ่านมาอย่างต่อเนื่อง ความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดินป่าไม้และความซับซ้อนของแนวเขตที่ดินรัฐเป็นรากเหง้าของข้อพิพาทที่เรื้อรัง รัฐบาลจึงมุ่งเน้นการบูรณาการเชิงรุกผ่านกลไกคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) ตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ พ.ศ. 2562 เพื่อจัดระเบียบที่ดินของรัฐให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ดังนั้น การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคาม (SWOT Analysis) ในแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ที่ผ่านมาจำเป็นต้องวิเคราะห์โดยพิจารณาการสร้างสมดุลระหว่าง “รัฐ ป่า และคน” เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน

5.1 ปัจจัยภายในที่ส่งผลกระทบต่อการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้

การวิเคราะห์ปัจจัยภายในที่ส่งผลกระทบต่อการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ โดยการพิจารณาจุดแข็ง (Strengths) และจุดอ่อน (Weaknesses) ที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้ของประเทศไทย เพื่อความผาสุกของคนในชาติ สามารถระบุจุดแข็งได้ 11 ปัจจัย และจุดอ่อน 8 ปัจจัย รายละเอียดดังตารางที่ 5-1

ตารางที่ 5-1 ผลวิเคราะห์ปัจจัยภายในที่ส่งผลกระทบต่อการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)
S1: มีกฎหมายและนโยบายที่ชัดเจนรองรับจำนวนมากและมีความชัดเจน เช่น ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) นโยบายป่าไม้แห่งชาติ พระราชบัญญัติคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ พ.ศ. 2562 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562	W1: ความซับซ้อนของขั้นตอนและกระบวนการกำหนดระเบียบและวิธีปฏิบัติ ทำให้การแก้ไขปัญหาไม่รวดเร็วตามที่ประชาชนคาดหวัง เช่น การพิสูจน์สิทธิราษฎรที่ได้รับสิทธิถือครองที่ดิน ความต้องการใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอาจขัดแย้งกับการอนุรักษ์ป่าไม้

ตารางที่ 5-1 ผลวิเคราะห์ปัจจัยภายในที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ (ต่อ)

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)
<p>S2: มีการดำเนินโครงการ One Map มาตรฐานส่วน 1:4,000 ซึ่งเป็นการปรับปรุงแนวเขตที่ดินของรัฐให้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ เพื่อยุติ ความขัดแย้งจากแผนที่ ตามกฎหมายที่ทับซ้อนกันระหว่างหน่วยงาน</p> <p>S3: มีหน่วยงานรับผิดชอบชัดเจนในเชิงโครงสร้าง และมีการบูรณาการการทำงานหลายหน่วยงานร่วมกับชุมชน</p> <p>S4: เทคโนโลยี ความแม่นยำสูง มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ภาพถ่ายดาวเทียม ภาพถ่ายทางอากาศ Drone RTK GPS ทำให้การรังวัดมีความแม่นยำและละเอียดสูง เป็นหลักฐานทางนิติวิทยาศาสตร์ เป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย</p> <p>S5: มีพื้นที่ ต้นแบบและ Best Practices หลากหลายในการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้</p> <p>S6: ระบบฐานข้อมูลดิจิทัลและระบบสารสนเทศที่ทันสมัย ทำให้มีข้อมูลที่ถูกต้อง ทันสมัย เชื่อถือได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ ใช้ประกอบการตัดสินใจและแก้ไขข้อพิพาทได้อย่างมีประสิทธิภาพรองรับ</p>	<p>W2: กระบวนการพิสูจน์สิทธิในที่ดินป่าไม้มีความล่าช้าและซับซ้อน เนื่องจากความซ้ำซ้อนของหน่วยงาน ข้อจำกัดด้านข้อมูลและเทคโนโลยี และขั้นตอน</p> <p>W3: ขาดการมีส่วนร่วมที่แท้จริง การมีส่วนร่วมของประชาชนยังเป็นเพียงเชิงรูปแบบ ขาดอำนาจในการตัดสินใจ และไม่มีกลไกที่ทำให้ความคิดเห็นถูกนำไปใช้จริง ส่งผลให้เกิดความไม่สอดคล้องของนโยบายและความขัดแย้งในพื้นที่</p> <p>W4: ฐานข้อมูลไม่เชื่อมโยงกัน ฐานข้อมูลที่ดินป่าไม้ไม่มีลักษณะกระจัดกระจาย ขาดมาตรฐานและการเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงาน ส่งผลให้เกิดความล่าช้า ความซ้ำซ้อน และความคลาดเคลื่อนในการตัดสินใจ</p> <p>W5: การสื่อสารเชิงรุกที่ยังไม่ทั่วถึง โดยยังมีประชาชนบางส่วนขาดความเข้าใจในสิทธิและเงื่อนไขของกฎหมาย</p> <p>W6: การแยกส่วนกันทำงานระหว่างหน่วยงานที่ดูแลเรื่องป่าไม้ หน่วยงานพัฒนาชุมชน และหน่วยงานด้านงบประมาณ ทำให้โครงการพัฒนาที่ดินป่าไม้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตมักขาดความต่อเนื่องและล่าช้า</p>

ตารางที่ 5-1 ผลวิเคราะห์ปัจจัยภายในที่ส่งผลกระทบต่อการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ (ต่อ)

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)
<p>S7: การสนับสนุนจากภาควิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) โดยพัฒนางานวิจัยและโครงการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยและองค์กรพัฒนาเอกชนที่ช่วยเสริมความรู้และแนวทางแก้ไขข้อพิพาทอย่างยั่งยืน</p> <p>S8: มีองค์ความรู้ด้าน GIS ในการบริหารจัดการที่ดินป่าไม้ในการจัดทำแผนที่แนวเขต การวิเคราะห์พื้นที่ทับซ้อนระหว่างที่ดินรัฐและที่อยู่อาศัยของประชาชน การติดตามการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน และใช้ในการสนับสนุนการตัดสินใจเชิงนโยบาย</p> <p>S9: มีกรอบแนวคิด BCG เป็นกรอบการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบททรัพยากรป่าไม้ของไทย และการประยุกต์ใช้ที่ดินป่าไม้ เช่น การส่งเสริมวนเกษตร (Agroforestry) การสร้างรายได้จากคาร์บอนเครดิต การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนควบคู่การอนุรักษ์</p> <p>S10: มีการประยุกต์ใช้ศาสตร์พระราชานในพื้นที่ป่าไม้ การอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่า การลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน การพัฒนาชุมชนอย่างสมดุลและยั่งยืน</p> <p>S11: มีเครือข่ายนักวิชาการและภาคเอกชนที่พร้อมสนับสนุนข้อมูลเชิงลึกซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อปรับแก้กฎหมายให้เป็นธรรมกับทุกฝ่ายได้</p>	<p>W7: งบประมาณและกำลังคน ซึ่งมีจำนวนค่อนข้างจำกัดเมื่อเทียบกับพื้นที่ป่าทั่วประเทศ ทำให้การจัดการแก้ไขปัญหาดังกล่าวล่าช้าในบางพื้นที่</p> <p>W8: การสื่อสารเชิงรุกที่ยังไม่ทั่วถึง โดยยังมีประชาชนบางส่วนขาดความเข้าใจในสิทธิและเงื่อนไขของกฎหมาย</p>

ตารางที่ 5-1 ผลวิเคราะห์ปัจจัยภายในที่ส่งผลกระทบต่อการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ (ต่อ)

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)
<p>S12: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 บัญญัติรับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการมีส่วนร่วม (Participatory Rights) ของประชาชน ในท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ ป่าไม้ และ ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน</p> <p>S13 มีการน้อมนำแนวทางพระราชดำริในการบริหารจัดการที่ดินและป่าไม้ เน้น “การเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และปรัชญา “ปลูกป่าในใจคน” มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนควบคู่กับการอนุรักษ์ป่าไม้ตามธรรมชาติ</p>	

5.2 ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้

การวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ เพื่อความผาสุกของคนในชาติ สามารถระบุโอกาสได้ 6 ปัจจัย และอุปสรรค/ภัยคุกคาม 4 ปัจจัย รายละเอียดดังตารางที่ 5-2

ตารางที่ 5-2 ผลวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้

โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค/ภัยคุกคาม (Threats)
<p>O1: เทคโนโลยี GIS / AI / LiDAR เทคโนโลยี GIS, AI และ LiDAR ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่ การพิสูจน์สิทธิ และการติดตามการใช้ที่ดินทำให้การบริหารจัดการมีความแม่นยำ รวดเร็ว และโปร่งใสมากขึ้น</p>	<p>T1: การขยายเกษตรเชิงเดี่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ส่งผลต่อการสูญเสียป่า ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร และความเปราะบางทางเศรษฐกิจของชุมชน</p> <p>T2: ความขัดแย้งรัฐ-ชุมชนจากสิทธิที่ดินไม่ชัดเจน และการบริหารแบบรวมศูนย์ ส่งผลให้การจัดการป่าไม้ขาดความร่วมมือและไม่มีประสิทธิภาพ</p>

ตารางที่ 5-2 ผลวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ (ต่อ)

โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค/ภัยคุกคาม (Threats)
<p>O2: แนวคิด BCG และ SDGs สนับสนุนการพัฒนาที่ดินป่าไม้อย่างสมดุล ช่วยสร้างรายได้ ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน</p> <p>O3: กระแสสิ่งแวดล้อมโลกด้าน Climate และ ตลาดคาร์บอนเครดิตช่วยเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของป่าไม้ สร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์ และสนับสนุนเป้าหมายการลดก๊าซเรือนกระจกของประเทศ</p> <p>O4: ความร่วมมือรัฐ-เอกชน-ชุมชน ช่วยเพิ่มทรัพยากร ลดความขัดแย้ง และยกระดับการจัดการที่ดินป่าไม้ให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน</p> <p>O5: ความร่วมมือระหว่างประเทศ กรณีมาตรการการค้าโลก ห้ามนำเข้าสินค้าจากการตัดไม้ทำลายป่า กระตุ้นให้ภาครัฐและเกษตรกรต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหาพิสูจน์สิทธิที่ดินทำกินเพื่อรับรองแหล่งที่มาของสินค้า</p> <p>O6: ทิศทางของประชาคมโลกและวาระแห่งชาติที่มุ่งเน้นความยั่งยืน เปิดโอกาสให้สามารถนำเสนอกรอบแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชน และการให้ “คนอยู่ร่วมกับป่า” ได้อย่างเป็นที่ยอมรับมากขึ้น</p> <p>O7: สิ่งแวดล้อมทำให้สังคมตระหนักถึงคุณค่าป่าไม้ในฐานะแหล่งดูดซับคาร์บอนและแหล่งผลิตออกซิเจน นำมาซึ่งโอกาสในการฟื้นฟูพื้นที่ป่าผ่านความร่วมมือจากทุกภาคส่วน</p>	<p>จัดการป่าไม้ขาดความร่วมมือและไม่มีประสิทธิภาพ</p> <p>T3: การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทำให้นโยบายขาดความต่อเนื่อง ส่งผลให้แผนงานหยุดชะงัก ขาดความเชื่อมั่น และไม่สามารถบรรลุเป้าหมายระยะยาวได้</p> <p>T4: การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลให้เกิดความผันผวนของระบบนิเวศ เพิ่มความเสี่ยงต่อป่าไม้ ชุมชน และการใช้ที่ดิน ทำให้การบริหารจัดการมีความซับซ้อนมากขึ้น</p>

5.3 การวิเคราะห์ TOWS Matrix

จากการวิเคราะห์ TOWS Matrix พบว่าแนวทางเชิงรุก (SO Strategies) ควรมุ่งเน้นการใช้ศักยภาพของภาครัฐและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการยกระดับการบริหารจัดการที่ดินป่าไม้ ขณะที่แนวทางเชิงแก้ไข (WO Strategies) และเชิงป้องกัน (ST และ WT Strategies) ควรให้ความสำคัญกับการปฏิรูปเชิงโครงสร้าง การลดความซ้ำซ้อนของกฎหมาย และการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างยั่งยืน ดังตารางที่ 5-3

ตารางที่ 5.3 การวิเคราะห์ TOWS Matrix ด้านการจัดการที่ดินป่าไม้

จุดแข็ง (Strengths) และจุดอ่อน (Weaknesses)	Opportunities (O) โอกาส	Threats (T) ภัยคุกคาม
Strengths (S) จุดแข็ง	SO Strategies (เชิงรุก) ใช้จุดแข็งคว้าโอกาส 1) พัฒนาระบบฐานข้อมูลที่ดินป่าไม้แบบบูรณาการ (One Map + GIS/AI) 2) ส่งเสริมพื้นที่ต้นแบบการจัดการที่ดินแบบ BCG และวนเกษตร 3) ผลักดันตลาดคาร์บอนเครดิตภาคป่าไม้ชุมชน 4) ใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ	ST Strategies (เชิงป้องกัน) ใช้จุดแข็งลดภัยคุกคาม 1) ใช้กลไกการบริหารจัดการข้อพิพาทแบบมีส่วนร่วม (ADR) 2) ขยายผลพื้นที่ต้นแบบไปยังพื้นที่เสี่ยงความขัดแย้ง 3) ใช้หน่วยงานรัฐเป็นตัวกลางในการไกล่เกลี่ย 4) เสริมความเข้มแข็งการบังคับใช้กฎหมายควบคู่กับการสร้างความเข้าใจ
Weaknesses (W) จุดอ่อน	WO Strategies (เชิงแก้ไข) แก้จุดอ่อนด้วยโอกาส 1) ใช้เทคโนโลยี GIS/AI แก้ปัญหาการพิสูจน์สิทธิที่ล่าช้า 2) พัฒนาระบบฐานข้อมูลกลางเชื่อมโยงทุกหน่วยงาน 3) ปรับปรุงกฎหมายให้รองรับสิทธิชุมชนและลดความซ้ำซ้อน 4) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล	WT Strategies (เชิงป้องกันความเสี่ยง) ลดจุดอ่อนและหลีกเลี่ยงภัย 1) ปฏิรูปโครงสร้างกฎหมายด้านที่ดินและป่าไม้ 2) จัดตั้งหน่วยงานกลางด้านการบริหารจัดการที่ดินป่าไม้ 3) พัฒนาระบบติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง 4) เสริมสร้างกลไกธรรมาภิบาลและความโปร่งใส

5.4 แนวทางเชิงกลยุทธ์ในการดำเนินงาน

จากการประเมินสภาพแวดล้อมโดยการวิเคราะห์ให้เห็นถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามแล้ว คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ในรูปแบบความสัมพันธ์แบบเมทริกซ์ โดยใช้ตาราง TOWS Matrix ซึ่งเป็นตารางการวิเคราะห์ที่นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคาม มาวิเคราะห์เพื่อกำหนดออกมาเป็นกลยุทธ์หรือแนวทางการดำเนินงานประเภทต่าง ๆ ทั้งนี้ การวิเคราะห์และกำหนดแนวเชิงกลยุทธ์การแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้ของประเทศไทย เพื่อความผาสุกของคนในชาติ โดยใช้เครื่องมือ TOWS Matrix Analysis สามารถกำหนดแนวทางการพัฒนาได้ 4 กลยุทธ์ ดังนี้

1) กลยุทธ์เชิงรุก (SO Strategy) ใช้จุดแข็งเพื่อใช้ประโยชน์จากโอกาส

แนวคิดหลัก

ใช้ศักยภาพด้านองค์ความรู้ เทคโนโลยี (GIS/AI/LiDAR) แนวคิด BCG และศาสตร์พระราชา เพื่อยกระดับการบริหารจัดการที่ดินป่าไม้ให้ทันสมัย เชื่อมโยงกับกระแสโลก และสร้างมูลค่าเพิ่มอย่างยั่งยืน

กลยุทธ์สำคัญ

1) พัฒนาระบบแพลตฟอร์มข้อมูลที่ดินแบบอัจฉริยะ (Smart Land Management Platform)

แนวทาง : บูรณาการ GIS, AI และ LiDAR เพื่อจัดทำฐานข้อมูลเชิงพื้นที่แบบเรียลไทม์ ใช้ในการวิเคราะห์พื้นที่เสี่ยง การบุกรุก และการใช้ที่ดิน และสนับสนุนการตัดสินใจเชิงนโยบาย (Data-driven policy)

2) ส่งเสริมโมเดลเศรษฐกิจ BCG ในพื้นที่ป่าไม้

แนวทาง : พัฒนาพื้นที่ป่าเป็นแหล่งสร้างรายได้ เช่น คาร์บอนเครดิต ป่าเศรษฐกิจ ยั่งยืน เพื่อสนับสนุนอาชีพชุมชนที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ และเชื่อมโยงกับเป้าหมาย SDGs

3) ประยุกต์ศาสตร์พระราชาในการจัดการทรัพยากร

แนวทาง : ใช้แนวคิด “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ในการทำงานกับชุมชน ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรแบบพึ่งพาตนเอง ลดความขัดแย้งและสร้างความยั่งยืนในพื้นที่

4) พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือ (Public-Private-Community Partnership)

แนวทาง : สร้างกลไกความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน และชุมชน สนับสนุนการลงทุน ด้านสิ่งแวดล้อมและคาร์บอนเครดิต และเพิ่มศักยภาพการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม

2) กลยุทธ์เชิงแก้ไข (WO Strategy) ใช้โอกาสเพื่อแก้ไขจุดอ่อน

แนวคิดหลัก

ใช้เทคโนโลยีและกระแสความร่วมมือมาแก้ไขข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง เช่น ความล่าช้า ขาดการมีส่วนร่วม และฐานข้อมูลไม่เชื่อมโยง

กลยุทธ์สำคัญ

2.1) เร่งรัดกระบวนการพิสูจน์สิทธิด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล

แนวทาง : ใช้ GIS และภาพถ่ายดาวเทียมในการตรวจสอบสิทธิที่ดิน พัฒนาระบบ One Map ลดความซ้ำซ้อน c)ลดระยะเวลาและเพิ่มความโปร่งใส

2.2) พัฒนาระบบข้อมูลกลาง (Integrated Data Platform)

แนวทาง : เชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงาน ใช้มาตรฐานข้อมูลเดียวกัน (Data Standardization) และสนับสนุนการทำงานแบบบูรณาการ

2.3) เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวทาง : ใช้เครื่องมือดิจิทัล เช่น แอปพลิเคชันหรือแพลตฟอร์มออนไลน์ เปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และสร้างความโปร่งใสและความไว้วางใจ

2.4) พัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านเทคโนโลยีและการมีส่วนร่วม

แนวทาง : ฝึกอบรมด้าน GIS, AI และการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม และสร้างทีมงานข้ามหน่วยงาน (Cross-functional team)

3) กลยุทธ์เชิงป้องกัน (ST Strategy) ใช้จุดแข็งเพื่อลดผลกระทบจากภัยคุกคาม

แนวคิดหลัก

ใช้เทคโนโลยีและองค์ความรู้ในการลดความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอก เช่น ความขัดแย้ง การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และนโยบายที่ไม่ต่อเนื่อง

กลยุทธ์สำคัญ

3.1) พัฒนาระบบติดตามและเฝ้าระวังพื้นที่ป่าไม้แบบเรียลไทม์

แนวทาง : ใช้ GIS และ AI ตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ แจ้งเตือนการบุกรุก ไฟป่า และการใช้ที่ดินผิดประเภท และลดผลกระทบจากเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว

3.2) ใช้ศาสตร์พระราชชาในการลดความขัดแย้งรัฐ-ชุมชน

แนวทาง : ส่งเสริมการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม (Co-management) สร้างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และเพิ่มความเชื่อมั่นระหว่างรัฐกับประชาชน

3.3) พัฒนาระบบบริหารจัดการความเสี่ยงด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change)

แนวทาง : วิเคราะห์พื้นที่เสี่ยงด้วยข้อมูลภูมิอากาศ วางแผนการใช้ที่ดินที่ยืดหยุ่น (Climate-resilient planning) และลดความเปราะบางของระบบนิเวศ

3.4) ใช้ข้อมูลและองค์ความรู้สนับสนุนนโยบายอย่างต่อเนื่อง

แนวทาง : จัดทำฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ (Evidence-based policy) ลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

4) กลยุทธ์เชิงรับ (WT Strategy) ลดจุดอ่อนและหลีกเลี่ยงภัยคุกคาม

แนวคิดหลัก

ลดความเสี่ยงเชิงระบบ โดยแก้ไขจุดอ่อนภายในควบคู่กับการรับมือภัยคุกคามภายนอก

กลยุทธ์สำคัญ

4.1) พัฒนากลไกนโยบายระยะยาวที่มีความต่อเนื่อง

แนวทาง : จัดทำแผนแม่บทที่มีผลผูกพัน สร้างหน่วยงานกลางกำกับนโยบาย และลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

4.2) ปรับปรุงกระบวนการบริหารจัดการให้มีความโปร่งใส

แนวทาง : ลดขั้นตอนที่ซ้ำซ้อนโดยใช้ระบบดิจิทัลในการติดตามงานเพื่อเพิ่มความเชื่อมั่นของประชาชน

4.3) สร้างระบบบริหารจัดการข้อพิพาทแบบยั่งยืน

แนวทาง : จัดตั้งกลไกไกล่เกลี่ยในระดับพื้นที่เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ลดความขัดแย้งในระยะยาว

4.4) พัฒนาระบบเตรียมความพร้อมต่อภัยพิบัติและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change)

แนวทาง : จัดทำแผนรับมือภัยพิบัติ สร้างระบบเตือนภัยล่วงหน้าเพื่อลดความสูญเสียจากเหตุการณ์สุดขีด

บทที่ 6

องค์ความรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรมจัดการที่มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับบริบทพื้นที่

6.1 การประยุกต์ใช้ศาสตร์พระราชและวนศาสตร์ชุมชน

ศาสตร์พระราชและวนศาสตร์ชุมชนเป็นสองแนวคิดที่มีรากฐานร่วมกันในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรมในภาคป่าไม้และที่ดิน ผ่านโครงการพระราชดำริและโครงการป่าชุมชนทั่วประเทศ

6.1.1 ศาสตร์พระราช : รากฐานแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน ปรัชญาสู่การปฏิบัติ

ศาสตร์พระราชของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) มิใช่เพียงทฤษฎีในตำราวิชาการ หากแต่เป็นองค์ความรู้ที่ถูกต้อง พิสูจน์และพัฒนาจากการลงพื้นที่จริงกว่า 70 ปี ในทุกสภาพภูมิประเทศและบริบทชุมชนของประเทศไทย ความโดดเด่นที่สุดของศาสตร์พระราชในการแก้ปัญหาชุมชนในพื้นที่ป่าไม้ คือ หลักการ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ที่ให้ความสำคัญกับการเข้าใจบริบทและความต้องการที่แท้จริงของประชาชนก่อน แทนที่จะบังคับใช้นโยบายจากภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางสากลด้านการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเป็นฐาน “ศาสตร์พระราช” จึงเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาการจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืน

1) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการป่าไม้

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ประการ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี โดยมีเงื่อนไขพื้นฐาน คือ ความรู้และคุณธรรม เมื่อนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข มาประยุกต์ใช้กับการจัดการป่าไม้สามารถแปลสู่กลยุทธ์การจัดการป่าไม้เชิงปฏิบัติการได้ ดังนี้

ตารางที่ 6-1 การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการป่าไม้สู่กลยุทธ์การจัดการป่าไม้เชิงปฏิบัติการ

หลักการ	การประยุกต์ใช้กับป่าไม้	ตัวชี้วัด
ความพอประมาณ	การใช้ทรัพยากรป่าไม้ในปริมาณที่เหมาะสม ไม่เกินศักยภาพการฟื้นตัวของระบบนิเวศ	อัตราการเก็บผลผลิตไม่เกินร้อยละ 20/ปี
ความมีเหตุผล	การตัดสินใจเชิงนโยบายบนพื้นฐานข้อมูลวิทยาศาสตร์ บริบทและภูมิปัญญาท้องถิ่น	มีแผนจัดการที่ผ่านการวิเคราะห์ร่วมกัน
มีภูมิคุ้มกัน	การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายของแหล่งรายได้ เช่น การปลูกพืชหลากหลายชนิด ไม่พึ่งพิงรายได้เพียงแหล่งเดียว	ครัวเรือนมีรายได้ ≥ 3 แหล่ง

ตารางที่ 6-1 การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการป่าไม้สู่กลยุทธ์การจัดการป่าไม้เชิงปฏิบัติการ (ต่อ)

หลักการ	การประยุกต์ใช้กับป่าไม้	ตัวชี้วัด
ความรู้	บูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่	มีฐานข้อมูลความรู้ชุมชนที่เป็นระบบ
คุณธรรม	โปร่งใสในการแบ่งปันผลประโยชน์ของชุมชน	ตรวจสอบได้โดยสมาชิกทุกคน

อ้างอิง : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2549). ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กพร.

เมื่อนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับการจัดการที่ดินป่าไม้ หลักการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด "วนเกษตร" (agroforestry) ซึ่งเป็นการผสมผสานการใช้ที่ดินระหว่างการปลูกป่าและการเกษตรอย่างสมดุล (Sombatpanit et al., 2546) ในบริบทการจัดการที่ดินป่าไม้ (Rebugio et al. 2548 และ Pattanakiat 2547) ได้จำแนกรูปแบบการใช้ที่ดินที่สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

ตารางที่ 6-2 รูปแบบการใช้ที่ดินที่สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง

รูปแบบ	ลักษณะสำคัญ	ตัวอย่างพื้นที่
วนเกษตร (Agroforestry)	ปลูกไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย และพืชอาหารร่วมกันบนพื้นที่เดียว เลียนแบบโครงสร้างป่า	โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย
ป่าสวน / ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง	ปลูกป่าเพื่อใช้สอย ป่าเพื่ออาหาร ป่าเพื่อเศรษฐกิจ และรักษาสิ่งแวดล้อมตามพระราชดำริ	ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ จังหวัดเพชรบุรี
วนเกษตรเชิงนิเวศ (Eco-Agroforestry)	ผสมผสานการฟื้นฟูระบบนิเวศกับการผลิต ลดการใช้สารเคมี	โครงการบ้านอ่างเอ็ด จังหวัดจันทบุรี
การจัดการที่ดินแบบมีส่วนร่วม (PLUP)	ชุมชนร่วมวางแผนการใช้ที่ดินระดับหมู่บ้านตามศักยภาพนิเวศ	พื้นที่ลุ่มน้ำน่าน จังหวัดน่าน

หลักทรงงาน “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” เป็นกรอบปฏิบัติที่สามารถแปลงเป็นขั้นตอนการทำงานกับชุมชนที่มีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินในพื้นที่ป่าได้ ดังนี้

ตารางที่ 6-3 ขั้นตอนการนำหลักทรงงาน “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” กับชุมชนที่อยู่อาศัยและที่ทำกินในพื้นที่ป่า

ระยะ	หลักการทรงงาน	กิจกรรมเฉพาะชุมชนป่าไม้	ผลลัพธ์ที่คาดหวัง
เข้าใจ (1-3 เดือน)	- ศึกษาข้อมูล อย่างเป็นระบบ	สำรวจชุมชน แผนที่การใช้ที่ดิน ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน สิทธิชุมชน	ฐานข้อมูลชุมชนที่ครบถ้วน และแม่นยำ
เข้าถึง (3-6 เดือน)	- ระเบิดจากข้างใน - มองภาพองค์รวม (Holistic)	ประชุมชุมชน ร่วมวางแผน การจัดการที่ดินและป่า ฟังปัญหาและความต้องการ	แผนชุมชนที่ชุมชนเป็น เจ้าของ
พัฒนา (6 เดือน-2 ปี)	- ทำตามลำดับขั้น - ประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด	เริ่มจากสิ่งที่จำเป็น พัฒนาน้ำ → อาชีพ → โครงสร้างพื้นฐาน → ตลาด → สิทธิที่ดิน	ชุมชนพึ่งตนเองได้ และ ดูแลป่าเอง
ขยายผล (2-5 ปี)	- One Stop Service - ปลุกป่าในใจคน	เชื่อมโยงเครือข่ายชุมชน ถ่ายทอดความรู้สร้างต้นแบบ ระดับจังหวัด	เครือข่ายชุมชนป่าไม้ที่ เข้มแข็งและยั่งยืน

อ้างอิง : กรมทรัพยากรน้ำบาดาล / dgr.go.th. ศาสตร์พระราชาน้ำ 'เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา'.

URL: <https://www.dgr.go.th/skr/th/newsAll/257/2295>

2) ทฤษฎีใหม่และการจัดการน้ำในพื้นที่ป่า

ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 แบ่งพื้นที่ออกเป็นสัดส่วน 30:30:30:30:10 ได้รับการพิสูจน์แล้วว่า สามารถเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรได้ถึงร้อยละ 20-30 ในพื้นที่แห้งแล้ง และลดการพึ่งพาน้ำจากระบบชลประทานหลักลงถึงร้อยละ 40 ซึ่งการประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีใหม่กับที่ทำกินในพื้นที่ป่า โดยปรับสัดส่วนให้เหมาะสมกับบริบทชุมชนสภาพภูมิประเทศและภูมิสังคมที่แตกต่างกัน ดังนี้

- ร้อยละ 30 แรก: แหล่งน้ำในป่า (ฝาย หนอง บึง) สำหรับระบบนิเวศและการเกษตร
- ร้อยละ 30 ที่สอง: ป่าอนุรักษ์ที่ชุมชนดูแล (ป่าต้นน้ำ ป่าชุมชน)
- ร้อยละ 30 ที่สาม: วนเกษตร/เกษตรผสมผสานได้ร่มไม้
- ร้อยละ 10: ที่อยู่อาศัย โรงเรียน ศูนย์ชุมชน

ตารางที่ 6-4 การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีใหม่กับที่ทำกินในพื้นที่ป่า

เขตที่	ทฤษฎีใหม่ดั้งเดิม	ประยุกต์ใช้กับชุมชนในพื้นที่ป่า	ตัวอย่างกิจกรรม
เขต 1 (30%)	แหล่งน้ำ	ฝาย Check Dam + สระน้ำในไร่ + น้ำบาดาล	ฝาย 30-50 ตัว/ลุ่มน้ำ สำหรับเกษตรตลอดปี
เขต 2 (30%)	นาข้าว	ป่าชุมชนที่ชุมชนดูแลรักษา	ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง
เขต 3 (30%)	พืชไร่ พืชสวน	วนเกษตรผสมผสาน ไม้ผล สมุนไพร ไม้	กาแฟ โกโก้ สมุนไพร ผลไม้ป่า
เขต 4 (10%)	ที่อยู่อาศัย	ที่อยู่อาศัย โรงเรียน ศูนย์ชุมชน	บ้านพักอิงพื้นที่ ไม่ขยายเพิ่ม

อ้างอิง: มุลนิธิชัยพัฒนา (2552). ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ. กรุงเทพฯ.

นอกจากนี้ยังมีผลการศึกษาด้านการประยุกต์ใช้ศาสตร์พระราชากับวนศาสตร์ชุมชนหลายเรื่อง อาทิ

สำนักงาน กปร. (2565) ระบุว่า แนวพระราชดำริ ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่างประกอบด้วย

- (1) ป่าไม้ใช้สอย เช่น ไม้ ไม้โตเร็ว เพื่อวัตถุประสงค์ในชีวิตประจำวัน
- (2) ป่าไม้กินได้ เช่น ไม้ผล พืชสมุนไพร เพื่อความมั่นคงทางอาหาร
- (3) ป่าไม้เศรษฐกิจ เช่น ยางพารา สัก เพื่อสร้างรายได้ระยะยาว

ส่วนประโยชน์ที่ (4) คือการอนุรักษ์ดินและน้ำผ่านระบบรากไม้ที่หลากหลาย

Thongphuk (2560) ได้ศึกษาการประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าวในพื้นที่ลาดชันจังหวัดน่าน พบว่า ชุมชนที่นำโมเดลป่า 3 อย่างไปใช้ มีรายได้จากป่าเฉลี่ยเพิ่มขึ้น 35% ภายใน 5 ปี และมีการฟื้นฟูพื้นที่ดินเสื่อมโทรมได้ประมาณ 40% ของพื้นที่โครงการ อีกทั้งยังลดการบุกรุกพื้นที่ป่าโดยรอบได้อย่างมีนัยสำคัญ

ยุวดี ธัญชนะ และชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (2565) ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนวนเกษตรตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ ผสมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนได้พัฒนาโมเดลวนเกษตรที่มีลักษณะเป็น “โกโก้ร่วมไม้ยืนต้น” ซึ่งเป็นการผสมผสานพืชเศรษฐกิจกับไม้ป่า โดยผลผลิตโกโก้สร้างรายได้ระยะสั้น ขณะที่ไม้ยืนต้นสร้างระบบนิเวศและรายได้ระยะยาว ซึ่งสะท้อนหลักเศรษฐกิจพอเพียงในมิติของ “ความมีเหตุผล” และ “การมีภูมิคุ้มกัน” ได้อย่างชัดเจน

3) ผลสำเร็จจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงพระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กระจายทั่วทุกภูมิภาค โดยทรงให้ศูนย์เหล่านี้ทำหน้าที่เป็น “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” หรือ “สรุปผลของการพัฒนา” ที่ประชาชนสามารถเข้าไปเรียนรู้ และนำไปปฏิบัติได้ หลักการสำคัญที่ร่วมกันในทุกศูนย์ คือ ต้นแบบการพัฒนาที่เชื่อมโยง “ต้นทางเป็นป่าไม้ ปลายทางเป็นประมง ระหว่างทางเป็นเกษตรกรรม” ซึ่งสะท้อนแนวคิด “การจัดการลุ่มน้ำแบบองค์รวม”

ตารางที่ 6-5 ผลสำเร็จจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

กรณีศึกษา/ต้นแบบ: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2535) - ต้นแบบป่าต้นน้ำภาคเหนือ	
พระราชดำริ	พระราชดำริ 11 ธันวาคม 2525 ให้พื้นที่ป่าเต็งรังเสื่อมโทรม 8,500 ไร่ เป็นศูนย์เรียนรู้การพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำลำธาร
สภาพเดิม	ป่าเสื่อมโทรม หินกรวดทราย แห้งแล้ง ร่องห้วยแห้งหมด ไม่มีราษฎรอยู่อาศัย ดินมีธาตุอาหาร < 1%
แนวทาง	ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง (ใช้สอย-ผล-เชื้อเพลิง-อนุรักษ์) + ผายชะลอน้ำ + ปลูกป่าในใจคน
ผลป่าไม้	ปริมาณน้ำฝนเพิ่มขึ้น อัตราการระเหยน้ำลดลง ธาตุอาหารในดินเพิ่มจาก < 1% เป็น 3-4%
ผลชุมชน	ขยายผลให้เกษตรกรรอบศูนย์ฯ 1,904 ราย ใน 11 หมู่บ้าน (ห้วยลาน)
ผลน้ำ	ชุดผาย Check Dam สร้างแนวกันไฟเปียก เพิ่มระดับน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน
ที่มาข้อมูล	chiangmai.go.th / porpeang.org / km.rdpb.go.th
กรณีศึกษา/ต้นแบบ: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ จังหวัดเพชรบุรี (พ.ศ. 2526) - ต้นแบบ 'ป่าเปียก' ภาคกลาง	
พระราชดำริ	ฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมและพื้นที่แห้งแล้งด้วยแนวคิด 'ป่าเปียก' ป้องกันไฟป่าและเพิ่มความชุ่มชื้น
สภาพเดิม	พื้นที่แห้งแล้ง ดินเสื่อมโทรม ราษฎรทำไร่เลื่อนลอยทำให้ป่าถูกทำลาย
แนวทางหลัก	ป่าเปียก: ใช้ผายและคูน้ำร่นน้ำป่าให้ชุ่มชื้น ต้นไม้ทนไฟป่าได้ดีขึ้น + ปลูกป่า 3 อย่าง
ผลป่าไม้	ป่าปกคลุมเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน พื้นที่ที่เคยแห้งแล้งกลับมาเขียวชุ่ม
ผลชุมชน	ราษฎรมีอาชีพการเกษตรในพื้นที่ที่ได้รับการฟื้นฟู ไม่ต้องทำไร่เลื่อนลอยอีกต่อไป
นวัตกรรม	ต้นแบบ 'ป่าเปียก' ถูกนำไปใช้ในพื้นที่ป่าแห้งแล้งทั่วประเทศ โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ที่มาข้อมูล	chaipat.or.th / porpeang.org. ทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

กรณีศึกษา/ต้นแบบ: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ จ.ฉะเชิงเทรา (พ.ศ. 2522) - ต้นแบบ ฟื้นฟูดินเสื่อมโทรม	
พระราชดำริ	ฟื้นฟูพื้นที่ดินเสื่อมโทรมด้วยการเกษตรแบบผสมผสาน ก่อนคำว่า 'Agroforestry' จะเป็นที่รู้จักในระดับสากล
สภาพเดิม	ดินเสื่อมโทรมรุนแรง เป็นดินทรายและดินลูกรัง ผลผลิตการเกษตรต่ำมาก
แนวทาง	ปลูกพืชหลายชนิดผสมกัน ไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ เลี้ยงสัตว์ควบคู่กัน
ผลดิน	ดินที่เคยเสื่อมโทรมฟื้นตัว มีอินทรีย์วัตถุเพิ่มขึ้น ผลผลิตเพิ่มสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ
การขยายผล	เป็นต้นแบบให้เกษตรกรในพื้นที่ดินเสื่อมโทรมทั่วประเทศ
ที่มาข้อมูล	สำนักงาน กปร. / chaipat.or.th
กรณีศึกษา/ต้นแบบ: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทองฯ จ.นราธิวาส (พ.ศ. 2524) - ต้นแบบพัฒนาพื้นที่พรุ	
พระราชดำริ	พัฒนาพื้นที่พรุ (ดินเปรี้ยว) ซึ่งเคยถือว่าพัฒนาไม่ได้ ให้กลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่มีประสิทธิภาพ
นวัตกรรม	'แก้งดิน' ทำให้ดินเปรี้ยวจัดก่อน แล้วแก้ไขความเป็นกรด เป็นนวัตกรรมเฉพาะที่ไม่มีตำราใด
ผลป่าไม้	ป่าพรุที่เคยเสื่อมโทรมได้รับการฟื้นฟู ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าพรุได้โดยไม่ทำลาย
ผลชุมชน	ชาวนาใน 3 จังหวัดชายแดนใต้สามารถทำนาในพื้นที่ดินเปรี้ยวได้ ลดการบุกรุกป่า
สากล	UNESCO ยกย่องโครงการนี้ว่าเป็นต้นแบบการพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำระดับโลก
ที่มาข้อมูล	มูลนิธิชัยพัฒนา / สำนักงาน กปร.
กรณีศึกษา/ต้นแบบ: โครงการดอยตุง จ.เชียงราย (พ.ศ. 2531) - ต้นแบบผสมผสาน 'คนอยู่ร่วมกับป่า'	
ริเริ่มโดย	สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ต่อยอดแนวคิดโครงการหลวงในพื้นที่ดอยตุง จ.เชียงราย
สภาพเดิม	ป่าถูกทำลาย มีการปลูกฝิ่น คนเผ่าอาข่า ลาหู่ ไทใหญ่ อยู่อาศัยในพื้นที่ป่า ไม่มีสิทธิ์ที่ดิน
แนวทาง	พัฒนาพืชทดแทน + ฟื้นฟูป่า + สร้างรายได้ทางเลือก (กาแฟ แมคคาเดเมีย ดอกไม้) โดยไม่ขับไล่ชุมชน
ผลป่าไม้	พื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 20 เป็นร้อยละ 65 ของพื้นที่โครงการ ภายใน 20 ปี
ผลเศรษฐกิจ	แบรนด์ 'ดอยตุง' มีรายได้กว่า 300 ล้านบาท/ปี สร้างงานให้ชุมชนชนเผ่า 11,000 คน
ที่มาข้อมูล	มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง / chaipat.or.th / porpeang.org

ตารางที่ 6-6 ตัวชี้วัดความสำเร็จตามหลักศาสตร์พระราชา

มิติ	ตัวชี้วัด	ค่าเป้าหมาย (5 ปี)
ป่าไม้	พื้นที่ป่าในชุมชนไม่ลดลง / เพิ่มขึ้น	พื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น $\geq 5\%$ จากปีฐาน
น้ำ	ชุมชนมีน้ำเพียงพอตลอดปี	ระบบน้ำครอบคลุม $\geq 90\%$ ของครัวเรือน
เศรษฐกิจ	รายได้ครัวเรือนเพิ่มขึ้น	รายได้เฉลี่ยเพิ่ม ≥ 2 เท่าจากปีฐาน
สังคม	ชุมชนมีกติกาจัดการป่าร่วมกัน	มีแผนจัดการป่าชุมชนที่ทุกคนยอมรับ
สิ่งแวดล้อม	ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่	สัตว์ป่าชนิดสำคัญกลับมาในพื้นที่

4) บทสรุป : ศาสตร์พระราชา

ศาสตร์พระราชา ไม่ใช่เพียงวาทกรรมทางการเมืองหรือหลักธรรมาภิบาล แต่คือระบบความรู้และกระบวนการที่พิสูจน์แล้วจากการทำงานในพื้นที่จริงกว่า 3,700 โครงการทั่วประเทศตลอดระยะเวลา 70 ปี ผลสำเร็จจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาและโครงการหลวง ยืนยันว่า หลักการ “ต้นทางเป็นป่าไม้ ปลายทางเป็นประมง ระหว่างทางเป็นเกษตรกรรม” คือโมเดลการจัดการลุ่มน้ำและชุมชนป่าไม้ที่สมบูรณ์และใช้ได้จริง กุญแจสำคัญที่สุดในการประยุกต์ใช้ศาสตร์พระราชากับชุมชนที่มีที่อยู่อาศัยในพื้นที่ป่า คือ การเปลี่ยนกระบวนทัศน์จาก “คนคือศัตรูของป่า” ไปสู่ “คนคือผู้พิทักษ์ป่า” เมื่อมีแรงจูงใจที่ถูกต้องและสิทธิที่ชัดเจน

6.1.2 วนศาสตร์ชุมชน : การจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม

วนศาสตร์ชุมชน (Community Forestry) แนวทางการจัดการป่าไม้ที่ให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้มีบทบาทหลักในการดูแล ใช้ประโยชน์ และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ โดยมีภาคีชุมชนที่ชุมชนสร้างขึ้นเองเป็นกลไกควบคุม แนวคิดนี้สอดคล้องอย่างยิ่งกับบริบทสังคมชนบทไทยที่ชาวบ้านอาศัยพึ่งพาป่าเพื่อปัจจัย 4 มาช้านาน โดยมีหลักการสำคัญ ดังนี้

- การยอมรับสิทธิการจัดการของชุมชนบนพื้นฐานกฎหมายและจารีตประเพณี
- การแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมระหว่างชุมชนและรัฐ
- การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากร
- การบูรณาการความรู้ท้องถิ่นกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์

1) วนศาสตร์ชุมชน : หลักการที่พิสูจน์แล้ว

Ostrom (1990) ได้สรุปหลักการ 9 ประการสำหรับการจัดการทรัพยากรส่วนรวมที่ยั่งยืน ซึ่งได้รับรางวัลโนเบลเศรษฐศาสตร์ ปี ค.ศ. 2009 หลักการเหล่านี้ได้รับการพิสูจน์ในกรณีป่าชุมชนไทยว่า 1,000 กรณีศึกษา ได้แก่

(1) ขอบเขตชัดเจน (Clearly Defined Boundaries) รู้ว่าใครมีสิทธิใช้ทรัพยากรพื้นที่ไหนบ้าง

(2) กฎเกณฑ์สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น (Congruence) กติกาชุมชนต้องมาจากภายใน ไม่ใช่กำหนดจากภายนอก

(3) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Collective Choice) ทุกคนมีสิทธิ์ปรับกฎกติกา

(4) การติดตามตรวจสอบ (Monitoring): มีระบบเฝ้าระวังที่ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ

(5) บทลงโทษที่เป็นระดับขั้น (Graduated Sanctions) โทษตามระดับความรุนแรงของการละเมิด

(6) กลไกระงับข้อพิพาท (Conflict Resolution) มีกระบวนการแก้ไขความขัดแย้งที่รวดเร็วและยุติธรรม

(7) การรับรองจากรัฐ (Recognition of Rights) รัฐยอมรับสิทธิของชุมชนในการจัดการ

(8) การบริหารหลายระดับ (Nested Enterprises) เชื่อมโยงจากชุมชนไปถึงระดับชาติ

ตารางที่ 6-7 สรุปกรณีศึกษาวิทยาศาสตร์ชุมชน

กรณีศึกษา : เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดแพร่ : ต้นแบบการจัดการป่าโดยชุมชน (พ.ศ. 2555-ปัจจุบัน)	
เครือข่าย	ป่าชุมชน 42 แห่ง พื้นที่รวม 120,000 ไร่ ใน 6 อำเภอ จังหวัดแพร่
ระบบข้อมูล	GIS ชุมชนที่ชาวบ้านจัดทำเองด้วยสมาร์ทโฟน + แอปฯ Avenza Maps
ผลสำเร็จป่าไม้	พื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น 15,000 ไร่ใน 10 ปี ลดไฟป่าได้ร้อยละ 70
ผลสำเร็จเศรษฐกิจ	รายได้จากผลิตภัณฑ์ป่าไม้ (ถ่าน น้ำส้มควันไม้) กว่า 8 ล้านบาท/ปี
นวัตกรรมสำคัญ	กองทุนป่าชุมชนที่บริหารโดยสมาชิก มีทุนหมุนเวียนกว่า 2 ล้านบาท
การรับรอง	ได้รับรางวัล Equator Prize 2019 จาก UNDP ในฐานะชุมชนต้นแบบโลก
กรณีศึกษา : กรณีศึกษาสากล : ป่าชุมชน Nepali Community Forest — เนปาล (ต้นแบบโลก)	
ภาพรวม	เนปาลมีป่าชุมชน 22,000+ แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ป่า 1.8 ล้านเฮกตาร์ (ร้อยละ 40 ของป่าทั้งหมด)
กลไกกฎหมาย	Forest Act 1993 และ Forest Regulations 1995 ให้สิทธิชุมชนในการจัดการป่าเต็มรูปแบบ
ผลสำเร็จ	พื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นร้อยละ 44 ใน 25 ปี ขณะที่ประชากรเพิ่มขึ้น 2 เท่า
บทเรียน	กุญแจสำคัญคือการให้สิทธิ์ที่ชัดเจนในกฎหมาย + สนับสนุนโดยไม่แทรกแซง
ความเชื่อมโยง	RECOFTC Bangkok ถ่ายทอดโมเดลนี้ให้ไทยและประเทศ CLMV มาตั้งแต่ปี 2000

อ้างอิง : Ostrom, E. (1990). Governing the Commons. Cambridge University Press.

2) เทคโนโลยีสนับสนุนวนศาสตร์ชุมชนในปัจจุบัน

การนำเทคโนโลยีมาเสริมพลังให้กับชุมชนในการจัดการป่าไม้ มีรูปแบบที่ใช้งานจริงแล้ว ดังนี้

- Open Foris / Collect Earth: ซอฟต์แวร์ฟรีของ FAO สำหรับสำรวจและติดตามพื้นที่ป่าโดยชุมชน
- Global Forest Watch (GFW): แพลตฟอร์มข้อมูลดาวเทียม Real-time ที่ชุมชนสามารถใช้ตรวจสอบการบุกรุกได้ฟรี
- SMART (Spatial Monitoring and Reporting Tool): ระบบลาดตระเวนป่าแบบมีส่วนร่วมที่ใช้ใน กว่า 150 ประเทศ
- iNaturalist: แอปฯ ระบุชนิดพันธุ์พืชสัตว์ที่ชุมชนใช้จัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ

3) รูปแบบการจัดการป่าชุมชนในบริบทไทย 4 ประเภท

RECOFTC จัดหมวดหมู่ป่าชุมชนในไทยตามสภาพภูมินิเวศน์ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม ดังตารางที่ 6-8

ตารางที่ 6-8 รูปแบบการจัดการป่าชุมชนในบริบทไทย

ภาค	รูปแบบหลัก	ลักษณะโดดเด่น	ตัวอย่างพื้นที่
ภาคเหนือ	ป่าต้นน้ำ/ป่าขุนน้ำ ป่าความเชื่อ	จำแนกป่าตามการใช้ประโยชน์ ดูแลโดยหลายชาติพันธุ์	ป่าชุมชนบ้านต้นตอง ลำปาง / เครือข่ายกว๊านพะเยา
ภาคอีสาน	ป่าโคก ป่าหัวไร่ ป่าบุง-ทาม	รักษาป่าตามหัวไร่ปลายนา ป่าชุ่มน้ำในพื้นที่ลุ่ม	ป่าชุมชนลำไทรโยง สุรินทร์ / ป่าโคกหนองม่วง ขอนแก่น
ภาคกลาง/ ตะวันตก	ป่ากะเหรี่ยง ป่าผืนใหญ่ ตะวันตก	ไม่แบ่งตามหมู่บ้าน ดูแลร่วมกันทั้งผืน	กะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร / ป่าชุมชนรอบอุทยานฯ แม่วัง
ภาคใต้	ป่าชายเลน ป่าพรุ สวนเฉลิมพระเกียรติ	ผสมผสานวัฒนธรรมมลายู มีกฎกติกาตามศาสนา	ป่าชายเลนชุมชน จ.สตูล / ป่าพรุโต๊ะแดง นราธิวาส

อ้างอิง : RECOFTC Thailand (2557). ป่าชุมชนกับสังคมไทย. URL:<https://www.recoftc.org/th/stories/pachumchnkabsangkhmthy>

4) การประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์ชุมชนกับชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ป่า

การนำแนวทางวิทยาศาสตร์ชุมชนมาประยุกต์ใช้กับชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ป่า ต้องผ่านกระบวนการที่เป็นระบบ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ

4.1) สำรวจและทำความเข้าใจชุมชน: ศึกษาประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต การใช้ประโยชน์ป่า สิทธิที่ดิน และกติกาที่มีอยู่แล้วในชุมชน

4.2) สร้างแผนที่ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Mapping): ให้ชุมชนร่วมกันจัดทำแผนที่การใช้ที่ดิน แบ่งเขตป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย และที่ทำกิน

4.3) จัดทำกฎกติกาชุมชนร่วมกัน: ประชุมชาวบ้านทุกครัวเรือนกำหนดกฎ โทษ และกระบวนการตรวจสอบ โดยไม่มีการบังคับจากภายนอก

4.4) ขึ้นทะเบียนตาม พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ศ. 2562 หรือสร้างกลไกการรับรองทางเลือก: สำหรับป่าในเขตอนุรักษ์ใช้เงื่อนไขพิเศษตาม พ.ร.บ.อุทยานฯ

4.5) พัฒนาแผนจัดการป่าชุมชน 5 ปี กำหนดโซนการใช้ประโยชน์ แผนที่ฟื้นฟู และแผนสร้างรายได้

4.6) สร้างระบบติดตามและประเมินผล: ใช้เทคโนโลยี GIS และแอปมือถือที่ชุมชนดำเนินการเอง

จากการสังเคราะห์ประสบการณ์ป่าชุมชนทั่วประเทศ กติกาชุมชนที่มีประสิทธิภาพสูงสุดที่พิสูจน์แล้วว่าได้ผล มักประกอบด้วยดังตารางที่ 6-9

ตารางที่ 6-9 การสังเคราะห์ประสบการณ์ป่าชุมชนทั่วประเทศ

กติกา	รายละเอียด	ผลที่เกิดขึ้น
เขตป่าอนุรักษ์เด็ดขาด	ห้ามตัดไม้และล่าสัตว์โดยเด็ดขาด เป็น core zone ของระบบนิเวศ	ฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพอย่างรวดเร็ว
เขตเก็บหาทรัพยากรตามฤดูกาล	อนุญาตเก็บของป่าเฉพาะฤดู ตามปริมาณที่กำหนด ห้ามตัดต้นแม่	สมดุลระหว่างการใช้และการฟื้นฟู
โทษบทปรับตามระดับ	ผิดครั้งแรก=ตักเตือน ครั้งที่สอง=ปรับ ครั้งที่สาม=แจ้งทางการ	ลดการละเมิดและสร้างความยุติธรรม
กองทุนป่าชุมชน	สมาชิกสมทบทุนหรือใช้รายได้จากป่า บริหารโดยคณะกรรมการที่เลือกตั้ง	สร้างความเป็นเจ้าของร่วมและทรัพยากรสำรอง
การลาดตระเวนหมุนเวียน	สมาชิกผลัดเปลี่ยนลาดตระเวนป่าใช้ แอปฯ SMART Patrol รายงานออนไลน์	ลดต้นทุนการเฝ้าระวัง เพิ่มการมีส่วนร่วม

5) การเชื่อมโยงวงวนศาสตร์ชุมชนกับเศรษฐกิจชุมชน

ป่าชุมชนจะยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อชุมชนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เป็นธรรม ดังข้อเสนอของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ที่ระบุว่า พื้นที่ 1 ไร่ ปลุกต้นไม้ดีๆ 200 ต้น มูลค่าต้นละ 20,000-30,000 บาท ได้มูลค่าประมาณ 2 ล้านบาท และหากชุมชนปลูก 1,000 ไร่ จะสร้างมูลค่ากว่า 2,000 ล้านบาท กลไกสร้างรายได้ที่ควรส่งเสริมในป่าชุมชน

- การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism): ใช้ความสมบูรณ์ของป่าเป็นจุดขาย Homestay + Guide ป่า
- ผลิตภัณฑ์ป่าชุมชน (NTPF): สมุนไพร เห็ดป่า น้ำผึ้ง ไม้ พร้อมมาตรฐาน Organic และ GI
- คาร์บอนเครดิต (T-VER): ขึ้นทะเบียนกับ อบก. ขายเครดิตจากการกักเก็บคาร์บอนของป่าชุมชน
- บริการระบบนิเวศ (PES): รับค่าตอบแทนจากผู้ใช้น้ำปลายน้ำในฐานะผู้ดูแลป่าต้นน้ำ

6) การประยุกต์ใช้กับชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ : ความท้าทายและทางออก

ชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ป่าอนุรักษ์มีความท้าทายเพิ่มเติมเรื่องสถานะทางกฎหมาย โดยพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ใช้ได้กับป่านอกเขตอนุรักษ์เท่านั้น ทางออกที่เป็นไปได้ในปัจจุบัน จำนวน 3 เส้นทาง ได้แก่

เส้นทางที่ 1 เขตเก็บหาทรัพยากรในอุทยานฯ: พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 เปิดช่องให้จัดทำเขตเก็บหาทรัพยากรที่ทดแทนได้ สำหรับชุมชนที่อยู่อาศัยมาก่อน โดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช จัดทำโครงการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

เส้นทางที่ 2 ป่าไม้พลเมือง: แนวคิดของ RECOFTC ที่ขยายการรับรองป่าชุมชนให้ครอบคลุมป่าในพื้นที่อนุรักษ์ โดยใช้กลไกภาคประชาสังคมและการยอมรับจากหน่วยงานรัฐในระดับท้องถิ่น

เส้นทางที่ 3 โครงการพัฒนาร่วม: ชุมชนทำ MOU กับกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช / กรมป่าไม้ เป็น Buffer Zone Management โดยชุมชนเป็นผู้จัดการและรับผลประโยชน์

7) บทเรียนสำคัญจากพื้นที่ต้นแบบ

ตารางที่ 6-10 บทเรียนสำคัญจากพื้นที่ต้นแบบ

บทเรียน	หลักฐานจากพื้นที่	ข้อเสนอแนะ
ชุมชนคือผู้จัดการป่าที่ดีที่สุด	ป่าชุมชนที่ชุมชนดูแลเองมีความสมบูรณ์สูงกว่าพื้นที่รัฐดูแลฝ่ายเดียว	ให้สิทธิชุมชนในการจัดการและรับผลประโยชน์อย่างชัดเจน
กฎกติกาชุมชนต้องมาจากภายใน	กติกาที่ชุมชนสร้างเองได้รับการปฏิบัติตามสูงกว่ากฎหมายรัฐ	สนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมไม่บังคับจากภายนอก
ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต้องชัดเจน	ชุมชนที่ได้รับรายได้จากป่ามีแรงจูงใจดูแลป่าสูงกว่า	พัฒนากลไก PES, T-VER, Ecotourism ให้ชุมชนเข้าถึงได้
เครือข่ายข้ามหมู่บ้านสำคัญ	เครือข่ายชุมชนหลายแห่งจัดการทรัพยากรได้มีประสิทธิภาพกว่าแยกดำเนินการ	ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายและกลไกร่วมระดับลุ่มน้ำ

บทเรียน	หลักฐานจากพื้นที่	ข้อเสนอแนะ
กฎหมายต้องยืดหยุ่น	ป่าชุมชนในเขตอนุรักษ์ที่ตัดขั้นทะเบียนไม่ได้ยังอยู่ในสภาพเสี่ยง	ปรับปรุงกฎหมายให้ชุมชนร่วมดูแลในพื้นที่ป่าอนุรักษ์อย่างเปิดกว้าง

6.2 การพัฒนาอาชีพและโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

สาเหตุหลักที่ชุมชนในพื้นที่ป่าบุกรุกพื้นที่เพิ่ม คือ ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ความต้องการพื้นที่เกษตรเพิ่มเพื่อเลี้ยงครอบครัว การขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งจึงต้องขยายพื้นที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ใช้น้ำน้อยและการไม่มีอาชีพทางเลือกที่ให้รายได้เพียงพอ งานวิจัยจาก RECOFTC (2023) พบว่าร้อยละ 72 ของครัวเรือนที่บุกรุกป่าในไทยมีสาเหตุโดยตรงจากความยากจนและขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรไม่ใช่จากการขาดจิตสำนึก ดังนั้น กลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในการลดแรงกดดันการบุกรุกจึงต้องดำเนินการ 2 ทางพร้อมกัน คือ สร้างอาชีพที่มีรายได้ดีโดยไม่ต้องบุกรุกป่าเพิ่ม และจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กให้เพียงพอสำหรับการเกษตรในพื้นที่ที่มีอยู่แล้ว

6.2.1 การส่งเสริมอาชีพที่ไม่ทำลายป่า

1) ระบบวนเกษตร (Agroforestry) : รากฐานของอาชีพยั่งยืน

วนเกษตร หรือ Agroforestry คือ ระบบการจัดการที่ดินที่ผสมผสานไม้ยืนต้นพืชเกษตร และ/หรือสัตว์ในผืนที่เดียวกันอย่างเป็นระบบ เลียนแบบระบบนิเวศป่าธรรมชาติ ทำให้เกิดประโยชน์ทั้งเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมพร้อมกันในระบบบริบทพื้นที่ป่าไม้ไทย วนเกษตรเป็นทางเลือกที่สำคัญที่สุดเพราะ

- ไม่ต้องบุกรุกป่าเพิ่ม เนื่องจากใช้พื้นที่เกษตรเดิมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น
- เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบวนเกษตรที่ดีมีความหลากหลายทางชีวภาพมากกว่าพืชไร่เชิงเดี่ยวถึง 3-5 เท่า
- ลดการพึ่งพาสารเคมี ระบบนิเวศที่หลากหลายสร้างความสมดุลทางธรรมชาติ ลดต้นทุนปัจจัยการผลิต
- รายได้หลายแหล่ง ผลผลิตจากไม้ผล สมุนไพร ผักและผลิตภัณฑ์ป่าในทีเดียวกัน

ตารางที่ 6- 11 ประเภทวนเกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่ป่าไม้ไทย

รูปแบบ	เหมาะกับพื้นที่	ตัวอย่างพืชหลัก	รายได้เฉลี่ย/ไร่/ปี
ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง	ต้นน้ำ ป่าเสื่อมโทรม	ยางนา ตะเคียน ผักหวาน มะม่วงหิมพานต์	5,000-8,000 บาท
สวนผสมผสาน (Garden Forest)	พื้นที่ราบเชิงเขา	กาแฟ โกโก้ กล้วย ไม้ผลเมืองร้อน	12,000-25,000 บาท
วนเกษตรเขตหนาว	พื้นที่สูง > 800 เมตร	ชา สตอเบอร์รี่ บัวย พลัม	20,000-45,000 บาท
ป่าผ่าเศรษฐกิจ	ทุกภูมิภาค	ไผ่ชางหม่น ไผ่หวาน ไผ่ไร่	10,000-20,000 บาท
วนเกษตรสมุนไพร	ป่าผสม ร่มเงาปานกลาง	ขมิ้น กระชายดำ โดไม่รู้ล้ม บุก	15,000-40,000 บาท

2) โครงการหลวง : ต้นแบบสากลในการส่งเสริมอาชีพทดแทน

โครงการหลวงก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2512 ตามแนวพระราชดำริ มีเป้าหมายหลัก 4 ประการ คือ ช่วยชาวเขาด้านมนุษยธรรม ลดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ กำจัดการปลูกฝิ่น และ รักษาดิน พร้อมใช้พื้นที่ให้ถูกต้อง ปัจจุบันดำเนินงานใน 6 จังหวัดภาคเหนือ ผ่าน 4 สถานีวิจัยหลัก และ 35 ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง

ตารางที่ 6- 12 รายละเอียดโครงการหลวงอ่างขาง จังหวัดเชียงใหม่

กรณีศึกษา : โครงการหลวงอ่างขาง จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2515-ปัจจุบัน)	
ความสำเร็จหลัก	เปลี่ยนพื้นที่ปลูกฝิ่นทั้งหมดเป็นพืชเศรษฐกิจทดแทน ชาวเขาไม่ปลูกฝิ่นอีกเลย
กรณีศึกษา: โครงการหลวงอ่างขาง จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2515-ปัจจุบัน)	
ความสำเร็จหลัก	เปลี่ยนพื้นที่ปลูกฝิ่นทั้งหมดเป็นพืชเศรษฐกิจทดแทน ชาวเขาไม่ปลูกฝิ่นอีกเลย
พืชทดแทน	สตอร์ว์เบอร์รี่ กาแฟอาราบิก้า ถั่วแดง กะหล่ำปลี พืช กีวี เสาวรส ดอกไม้เมืองหนาว
รายได้	รายได้เกษตรกรเพิ่มขึ้นเฉลี่ย 6 เท่าภายใน 10 ปีแรก จากฝิ่น → ผลิตภัณฑ์มูลค่าสูง
ผลป่าไม้	พื้นที่ป่าในเขตโครงการเพิ่มขึ้นร้อยละ 42 ใน 30 ปี เนื่องจากไม่บุกรุกเพิ่ม
ขยายผล	โมเดลนี้ถูกนำไปใช้ในประเทศเมียนมา ลาว และเวียดนาม โดย UNODC สนับสนุน
งบวิจัย	USDA ให้การสนับสนุนงบวิจัยการเกษตรพื้นที่สูงปีละ 20 ล้านบาทในช่วง พ.ศ. 2516-2522

3) อาชีพเฉพาะที่ไม่ทำลายป่าและมีรายได้สูง

3.1) เกษตรอินทรีย์ได้ร่มไม้ การปลูกพืชอินทรีย์ได้ร่วมเงาต้นไม้ใหญ่ในระบบวนเกษตร เป็นแนวทางที่มูลนิธิสืบนาคะเสถียร และ RECOFTC สนับสนุนอย่างต่อเนื่องซึ่งรัฐบาลควรส่งเสริมอาชีพ โดยแนวทางชุมชนที่เป็นมิตรกับพื้นที่ เช่น วนเกษตรและเกษตรอินทรีย์ ตัวอย่างพืชที่ประสบความสำเร็จ

- กาแฟ Shade-grown: กาแฟที่ปลูกใต้ร่มไม้ป่ามีคุณภาพสูงกว่ากาแฟที่ปลูกกลางแจ้ง ราคาตลาดพรีเมียมสูงกว่า 2 – 3 เท่า
- โกโก้อินทรีย์ : เจริญเติบโตได้ดีในร่มเงา เป็นที่ต้องการของตลาดช็อกโกแลตพรีเมียมโลก
- กระวานขมิ้นบก : พืชสมุนไพรที่ขอบรรณมูลค่าสูงมากในตลาดสมุนไพรและเครื่องสำอาง เห็ดป่าเพาะ เห็ดหอม เห็ดนางรม เห็ดถังเช่า เพาะในป่าหรือใกล้ป่า รายได้ดีตลอดปี

3.2) ท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศ (Community-based Ecotourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนเป็นอาชีพที่สร้างรายได้สูงโดยตรงจากการอนุรักษ์ป่า โดยป่าที่สมบูรณ์มีมูลค่าสูงกว่าป่าที่ถูกตัดโค่น ชุมชนจึงมีแรงจูงใจในการรักษาป่าเอง ประกอบด้วย:

- Homestay ป่าชุมชน: รายได้ 500-1,500 บาท/คืน/ครัวเรือน ไม่ต้องลงทุนสูง
- Guide นำเที่ยวป่า: ค่าบริการ 300-800 บาท/คน/วัน สร้างอาชีพให้เยาวชนชุมชน
- ร้านอาหารพื้นบ้านและผลิตภัณฑ์ชุมชน: จำหน่ายผลผลิตจากป่าในพื้นที่ท่องเที่ยว

- Workshop ภูมิปัญญาท้องถิ่น: การย้อมสีธรรมชาติ การทำเครื่องจักสาน การทำยาสมุนไพร

ตารางที่ 6- 13 รายละเอียดวิสาหกิจท่องเที่ยวชุมชน บ้านนาเกียน จังหวัดเชียงใหม่

กรณีศึกษา: วิสาหกิจท่องเที่ยวชุมชน บ้านนาเกียน จ.เชียงใหม่	
บริษัท	หมู่บ้านชาวปกากะญอ 220 ครั้วเรือน ในพื้นที่ติดอุทยานแห่งชาติออบหลวง
โมเดล	Homestay + Guide ป่า + ร้านอาหารพื้นบ้าน + Workshop ผ้าทอกะเหรี่ยง
รายได้	รายได้ท่องเที่ยว 3.2 ล้านบาท/ปี แบ่งเป็นรายได้ชาวบ้าน 2.4 ล้าน + กองทุนป่า 0.8 ล้าน
ผลป่า	ป่าในพื้นที่ไม่ถูกบุกรุกเพิ่มเลยตั้งแต่เริ่มโครงการ ชุมชนเฝ้าระวังเองเพราะป่ามีมูลค่า
รางวัล	ได้รับการรับรองจาก DASTA (อพท.) เป็น 'ชุมชนท่องเที่ยวยั่งยืน' ระดับดีเยี่ยม

3.3) การเลี้ยงผึ้งชันโรงและน้ำผึ้งป่า การเลี้ยงผึ้งชันโรง (Stingless Bee) เป็นอาชีพที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ป่าอย่างยิ่ง เนื่องจาก:

- ผึ้งชันโรงต้องการป่าที่สมบูรณ์เป็นแหล่งดอกไม้ ชาวบ้านจึงมีแรงจูงใจอนุรักษ์ป่า
- น้ำผึ้งชันโรงราคาสูงมาก: 2,000-5,000 บาท/ลิตร เนื่องจากมีสรรพคุณทางยาและผลดีน้อย
- ต้นทุนต่ำ: รังผึ้งทำจากไม้ ลงทุนเริ่มต้นครั้วเรือนละ 2,000-5,000 บาท
- เครื่องขายผึ้งชันโรงภาคใต้: กว่า 3,000 ครั้วเรือนในพื้นที่ป่า มีรายได้เฉลี่ย 40,000-120,000 บาท/ปี

3.4) หัตถกรรมและศิลปะจากวัสดุป่า การแปรรูปวัสดุจากป่าเป็นหัตถกรรมมูลค่าสูง โดยไม่ต้องตัดต้นไม้ใหญ่:

- ผ้าทอจากสีธรรมชาติ (Natural Dye): ย้อมด้วยเปลือกไม้ ใบไม้ ราคาผ้าพรีเมียม 1,000-5,000 บาท/ผืน
- เครื่องจักสานไม้ไผ่: ตะกร้า กระด้ง หมวก กระจาด ส่งออกได้ราคาสูงกว่าในประเทศ 3-5 เท่า
- สบู่และเครื่องสำอางสมุนไพร: ใช้พืชป่าเป็นวัตถุดิบ มูลค่าเพิ่มสูงมาก
- น้ำมันหอมระเหยจากป่า: มะกรูด ตะไคร้หอม กฤษณา กานพลู ราคาสูง

ในตลาด Aromatherapy

ตารางที่ 6- 14 รายละเอียดกลุ่มทอผ้าสี่ธรรมชาติ บ้านห้วยसान จังหวัดน่าน

กรณีศึกษา: กลุ่มทอผ้าสี่ธรรมชาติ บ้านห้วยसान จ.น่าน	
บริบท	ชุมชนไทลื้อ 80 ครัวเรือน ในพื้นที่ป่าชุมชนริมน้ำน่าน
โมเดล	ย้อมผ้าด้วยสีจากพืชในป่าชุมชน เช่น ครั่ง คราม ขมิ้น มะเกลือ แก่นฝาง
ตลาด	ส่งผ้าให้แบรนด์แฟชั่นไทย 12 แบรนด์ และ Fair Trade ในยุโรป
รายได้	รายได้กลุ่ม 4.8 ล้านบาท/ปี สมาชิก 80 คน เฉลี่ยคนละ 60,000 บาท/ปี
ผลป่า	ปลูกพืชสีในป่า เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่มีการบุกรุกป่า เพื่อหาพื้นที่ใหม่

3.5) กลไกสนับสนุนและเชื่อมตลาด อาชีพทางเลือกจะประสบความสำเร็จได้ต้องมีกลไกสนับสนุนที่เชื่อมโยงกัน:

- มาตรฐานรับรอง: Organic Thailand, GI (สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์), Forest Stewardship Council (FSC) เพื่อเข้าถึงตลาดพรีเมียม
- แพลตฟอร์มดิจิทัล: เชื่อมชุมชนกับผู้บริโภคโดยตรงผ่าน E-commerce และ Social Commerce
- สินเชื่อสีเขียว: ธ.ก.ส. มีสินเชื่อเกษตรอินทรีย์และวนเกษตรดอกเบี้ยพิเศษ 2-3% ต่ำกว่าปกติ
- ศูนย์นวัตกรรมอาชีพชุมชนป่าไม้ (Forest Community Innovation Hub): ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่รัฐจัดตั้งในแต่ละภูมิภาค

4) การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กเพื่อการเกษตรในพื้นที่ป่า

หัวใจของการทำเกษตรในพื้นที่ป่าคือ 'น้ำ' การมีแหล่งน้ำที่เพียงพอตลอดปีทำให้ชุมชนสามารถทำเกษตรในพื้นที่ที่มีอยู่แล้วให้ได้ผลผลิตมากขึ้น โดยไม่ต้องบุกรุกป่าเพิ่มเพื่อหาพื้นที่ใหม่ ระบบจัดการน้ำขนาดเล็กที่เหมาะสมกับพื้นที่ป่ามี 5 ระบบหลัก

4.1) ฝายชะลอน้ำ (Check Dam) เครื่องมือที่ทรงพลังที่สุด

ฝายชะลอน้ำตามแนวพระราชดำริ เป็นสิ่งก่อสร้างขวางทางเดินของลำน้ำขนาดเล็ก เพื่อชะลอการไหลและกักเก็บน้ำให้ซึมลงดิน สร้างความชุ่มชื้นในบริเวณโดยรอบ ซึ่งเป็นการอนุรักษ์น้ำและฟื้นฟูป่าพร้อมกัน

ตารางที่ 6- 15 ประเภทฝายชะลอน้ำและต้นทุน

ประเภทฝายชะลอน้ำและต้นทุน (อ้างอิง: มุลนิธิปิดทองหลังพระ / กปร.)	
ฝายแฉั่ว (ท้องถิ่นเบื้องต้น)	วัสดุ: กิ่งไม้ ก้อนหิน ถุงทราย ต้นทุน: 0-2,000 บาท อายุ: 1-3 ปี สร้างได้เองโดยชุมชน
ฝายหินทิ้ง (กิ่งถาวร)	วัสดุ: หินก้อนใหญ่ + ลวดตาข่าย ต้นทุน: 5,000-20,000 บาท อายุ: 5-10 ปี

ประเภทฝายชะลอน้ำและต้นทุน (อ้างอิง: มูลนิธิปิดทองหลังพระ / กปร.)	
ฝายคอนกรีตเสริมเหล็ก (ถาวร)	ก่อสร้างปลาย-กลางลำห้วย ต้นทุน: 40,000-50,000 บาท อายุ: 20-30 ปี
ฝายไม้ไผ่ (ดอยคำโมเดล)	ไม้ไผ่ 3 ชั้น + หญ้าแฝก ต้นทุน: 2,000-8,000 บาท สร้างง่าย ซ่อมง่าย ใช้วัสดุในพื้นที่

ผลสำเร็จที่พิสูจน์แล้วจากโครงการห้วยฮ่องไคร้ โครงการฝายชะลอน้ำที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ เป็นต้นแบบสำคัญ ซึ่งทดลองใช้วิธีผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำในระดับบนลงไปตามร่องน้ำต่าง ๆ เพื่อให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายออกไปช่วยฟื้นฟูป่าและโครงการ 'รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน' สร้างฝายไปแล้วกว่า 450,000 ตัวใน 47 จังหวัด ด้วยต้นทุนฝายแต่ละตัวเฉลี่ย 2,000 - 5,000 บาท

- ผลด้านน้ำ: ฝาย 1 ตัว เพิ่มความชุ่มชื้นในดินในรัศมี 200 เมตร และเก็บน้ำได้ 15,000 - 25,000 ลิตร
- ผลด้านป่า: ชุดฝาย 1,000 ตัวในกลุ่มน้ำเดียวเพิ่มระดับน้ำใต้ดินปลายน้ำได้ถึง 3 เท่า สามารถปลูกพันธุ์ไม้ป้องกันไฟและไม้โตเร็วได้ต่อเนื่อง
- ผลด้านเกษตร: เกษตรกรรอบพื้นที่ฝายสามารถทำเกษตรได้ 2 ฤดูแทน 1 ฤดู ผลผลิตเพิ่มขึ้นเฉลี่ย 30-40%
- ผลด้านไฟฟ้า: ฝายสร้างร่องน้ำตามธรรมชาติที่ทำหน้าที่เป็นแนวกันไฟป่าได้ด้วย

4.2) น้ำบาดาลเพื่อการเกษตร

น้ำบาดาลเป็นแหล่งน้ำใต้ดินที่มีความเสถียรสูงในฤดูแล้ง เป็นทางออกสำคัญสำหรับพื้นที่ที่ไม่มีน้ำผิวดินเพียงพอ กรมทรัพยากรน้ำบาดาลมีโครงการ “น้ำบาดาลเพื่อการเกษตร” ที่เปิดรับกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่หาแหล่งน้ำยากหรือประสบภัยแล้ง

ตารางที่ 6- 16 เงื่อนไขการขอรับสนับสนุนโครงการน้ำบาดาลเพื่อการเกษตร

เงื่อนไขการขอรับสนับสนุนโครงการน้ำบาดาลเพื่อการเกษตร (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล)	
เงื่อนไขที่ 1	มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรที่พร้อมบริหารจัดการร่วมกัน
เงื่อนไขที่ 2	พื้นที่อยู่ในเขตหาแหล่งน้ำยากหรือประสบภัยแล้งซ้ำซาก
เงื่อนไขที่ 3	มีกองทุนชุมชนสำหรับบำรุงรักษาระบบ
เงื่อนไขที่ 4	ได้รับการรับรองจาก อบต./เทศบาล ว่าทำการเกษตรในพื้นที่จริง
ขอบเขตโครงการ	เจาะบ่อน้ำบาดาล + ระบบกระจายน้ำ สำหรับกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ 300 ไร่

ข้อดีของน้ำบาดาลสำหรับพื้นที่ป่าไม้:

- ไม่รบกวนระบบน้ำผิวดินในลำธาร ลดผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าต้นน้ำ
- น้ำบาดาลในพื้นที่ป่ามักมีคุณภาพดีกว่าพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยว เพราะไม่มีสารเคมี การเกษตรปนเปื้อน
- ใช้ Solar Pump ดูดน้ำได้ ไม่ต้องใช้ไฟฟ้าจากระบบ Grid เหมาะสำหรับพื้นที่ห่างไกล ประเทศไทยมีพื้นที่เกษตรนอกเขตชลประทานกว่า 116 ล้านไร่ที่ต้องอาศัยน้ำฝน น้ำบาดาลช่วยเสริมความมั่นคงในพื้นที่เหล่านี้ได้

4.3) ระบบกักเก็บน้ำขนาดเล็กอื่น ๆ

4.3.1) สระน้ำในไร่นา (Farm Pond) สระน้ำในไร่นาเป็นโครงสร้างพื้นฐานน้ำขนาดเล็กที่เกษตรกรสามารถขุดเองได้ โดยได้รับงบสนับสนุนจากกรมพัฒนาที่ดิน:

- ขนาดมาตรฐาน: 1,200 ลูกบาศก์เมตร (30x4x10 เมตร) เก็บน้ำได้พอใช้เกษตรกรกรม 3-5 ไร่ตลอดฤดูแล้ง
- ต้นทุนก่อสร้าง: 50,000-120,000 บาท กรมพัฒนาที่ดินสนับสนุนค่าขุดสำหรับเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำเป้าหมาย
- ผลผลิตที่เพิ่ม: เกษตรกรที่มีสระน้ำในไร่นาสามารถทำเกษตรได้ตลอดปี ไม่ต้องพึ่งน้ำฝนเพียงอย่างเดียว
- เลี้ยงปลาได้: สระน้ำทำหน้าที่เป็นแหล่งโปรตีนของครัวเรือนได้ด้วย

4.3.2) ระบบโน้มถ่วง (Gravity-fed Irrigation) การนำน้ำจากต้นน้ำบนภูเขาลงสู่พื้นที่เกษตรด้านล่างด้วยแรงโน้มถ่วง โดยไม่ใช้ไฟฟ้าหรือปั้มน้ำ:

- ต้นทุนต่ำมาก: ท่อ PVC หรือท่อไม้ไผ่ เชื่อมต่อจากแหล่งน้ำต้นน้ำลงสู่แปลงเกษตร
- ระยะทางส่งน้ำได้ไกลถึง 3-10 กิโลเมตร ขึ้นอยู่กับความต่างระดับ
- ชุมชนบนพื้นที่สูงในภาคเหนือใช้ระบบนี้มานานนับร้อยปีในรูปแบบ 'เหมืองฝาย' ตามจารีตประเพณีล้านนา
- เชื่อมโยงกับฝายชะลอน้ำ: ฝายเพิ่มระดับน้ำต้นน้ำ → ส่งน้ำผ่านระบบโน้มถ่วงลงสู่แปลงเกษตร

4.3.3) แก้มลิงขนาดเล็ก (Small Retention Pond) แก้มลิงขนาดเล็กเป็นการประยุกต์แนวพระราชดำริในระดับชุมชน โดยขุดบึงหรือหนองน้ำขนาดเล็กในพื้นที่ต่ำรับน้ำหลากในฤดูฝนไว้กักเก็บ:

- ขนาด 1-5 ไร่ เก็บน้ำได้ 10,000-50,000 ลูกบาศก์เมตร เพียงพอสำหรับชุมชนขนาดเล็ก 50-100 ครัวเรือน
- สร้างระบบนิเวศขนาดเล็ก: เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ นก และสัตว์ป่า เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ
- ป้องกันน้ำท่วม: ดูดซับน้ำหลากในฤดูฝน ลดความเสียหายให้พื้นที่ปลายน้ำ

4.4) Rainwater Harvesting และอ่างเก็บน้ำบนหลังคา สำหรับพื้นที่ที่มีฝนชุก (ฝนเฉลี่ย > 1,500 มม./ปี) การเก็บน้ำฝนจากหลังคาเป็นวิธีที่ง่ายและประหยัดที่สุด:

- ถังเก็บน้ำฝน 1,000-5,000 ลิตร ต้นทุน 3,000-15,000 บาท เพียงพอสำหรับน้ำดื่มและใช้ทั่วไปของ 1 ครอบครัวในฤดูแล้ง 3 เดือน
- ระบบ Roof Catchment ของโรงเรียนและอาคารชุมชน สามารถรวบรวมน้ำสำหรับใช้ส่วนกลางได้
- ต่อยอดด้วยระบบกรอง Biosand เพื่อใช้เป็นน้ำดื่มได้โดยตรง

ตารางที่ 6-17 เมทริกซ์การเลือกอาชีพและระบบน้ำตามบริบทชุมชน

บริบทพื้นที่	อาชีพที่แนะนำ	ระบบน้ำที่เหมาะสม	งบประมาณ/ครัวเรือน
พื้นที่สูง > 1,000 เมตร (ภาคเหนือ)	กาแฟ ชา ไม้ผลเมืองหนาว ท่องเที่ยว	ฝายชะลอน้ำ + โน้มถ่วง	30,000-100,000 บาท
พื้นที่ชายป่าเชิงเขา (ทั่วไทย)	วนเกษตร สมุนไพร ผัสดัง ชั้นโรง หัตถกรรม	สระน้ำในไร่ + บาดาล + ฝาย	50,000-150,000 บาท
พื้นที่ป่าชายฝั่ง (ภาคใต้ ตะวันออก)	ประมงชายฝั่ง สมุนไพร น้ำผึ่ง CBT	Rainwater Harvesting + บาดาล	20,000-60,000 บาท
ป่าดิบแล้ง (อีสาน)	สมุนไพร เห็ดป่า ไม้ หัตถกรรม	น้ำบาดาล + แก้มลิง + ฝาย	40,000-120,000 บาท

6.2.2 ถนนและเส้นทางคมนาคมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

1) ความสำคัญและสถานการณ์ปัจจุบัน

ถนนเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่เชื่อมโยงชุมชนป่าไม้กับโอกาสทางเศรษฐกิจบริการ สาธารณสุข และการศึกษา อย่างไรก็ตาม การก่อสร้างถนนในพื้นที่ป่าไม้มีผลกระทบต่อระบบนิเวศสูง จึงต้องออกแบบและก่อสร้างด้วยแนวทางที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

- กรมทางหลวงชนบท (ทช.) รับผิดชอบโครงข่ายถนนชนบทกว่า 450,000 กิโลเมตร ทั่วประเทศ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ป่าเขาและชนบทห่างไกล
- การก่อสร้างถนนในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 ต้องผ่านกระบวนการ EIA ตามมติคณะรัฐมนตรี 28 มกราคม 2563 ทำให้หลายชุมชนรอการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานนานกว่าปกติ
- โครงการถนนเพื่อชุมชนของ ทช. เน้นการปรับปรุงถนนดินและลูกรังในพื้นที่ห่างไกลให้ได้มาตรฐาน โดยเฉพาะถนนเชื่อมโยงหมู่บ้านบนพื้นที่สูง

2) มาตรฐานถนนสีเขียว (Green Road Standards)

การพัฒนาถนนในพื้นที่ป่าไม้ควรยึดหลัก Green Roads ซึ่งเป็นแนวทางสากลที่ FAO และ World Bank ส่งเสริม ประกอบด้วย

- (1) การออกแบบตามแนวภูมิประเทศ (Terrain-following Alignment) : หลีกเลี่ยงการตัดผ่านพื้นที่ระบบนิเวศสำคัญ เลือกเส้นทางที่ใช้แนวสันเขาหรือร่องน้ำที่มีอยู่เดิม

(2) ระบบระบายน้ำที่เพียงพอ (Adequate Drainage) : ท่อลอดน้ำ (Culverts) ทุก 50-100 เมตร ป้องกันดินถล่มและกัดเซาะข้างทาง

(3) ผิวทางที่เหมาะสมกับการใช้งาน : ถนนคอนกรีตล้างหิน (Washed Stone Concrete) หรือถนนดินซีเมนต์สำหรับพื้นที่ฝนน้อย ถนน Permeable Pavement สำหรับพื้นที่ฝนชุก

(4) ทางข้ามสัตว์ป่า (Wildlife Crossing) : สะพานหรือท่อขนาดใหญ่ทุก 1-2 กิโลเมตร

(5) ขอบเขตการสัญจร (Traffic Management) : จำกัดน้ำหนักรถบรรทุก ห้ามรถหนักในฤดูฝน

3) เทคโนโลยีและนวัตกรรมด้านถนนชุมชน นวัตกรรมที่ใช้งานได้จริงในบริบทพื้นที่ป่าไม้ไทย

- Interlocking Block Road : ถนนปูบล็อกคอนกรีตที่ชุมชนสามารถซ่อมบำรุงเองได้ ต้นทุนต่ำกว่าถนนลาดยาง 30-40% เหมาะสำหรับถนนชุมชนระยะสั้น

- Bamboo-reinforced Road Base: การใช้ไผ่เสริมแรงในชั้นรากฐานถนนแทนเหล็ก ลดต้นทุนและใช้วัสดุในพื้นที่ มีการทดสอบในไทยและอินโดนีเซียแล้ว

- Road Condition Monitoring App : แอปฯ รายงานสภาพถนนโดยชุมชนเชื่อมกับระบบ ทช. เพื่อจัดลำดับซ่อมบำรุง

- Solar-powered Road Lights : ไฟถนนพลังงานแสงอาทิตย์สำหรับทางแยกอันตรายและทางเข้าหมู่บ้าน ต้นทุน 5,000-15,000 บาทต่อจุด

ตารางที่ 6- 18 เมทริกซ์การเลือกอาชีพและระบบน้ำตามบริบทชุมชน

กรณีศึกษา: โครงการถนนชุมชนบนพื้นที่สูง อ.อมก๋อย จ.เชียงใหม่ (ทช. ร่วม อบต.)	
ปัญหาเดิม	ถนนดินลูกรังในพื้นที่สูง ชำรุดทุกฤดูฝน ชุมชน 12 หมู่บ้านตัดขาดจากตลาด 4-6 เดือน/ปี
แนวทาง	ปรับผิวจราจรเป็นถนนคอนกรีตล้างหิน เพิ่มท่อลอดน้ำ ปลุกหญ้าแฝกเสริมขอบไหล่ทาง
ระยะทาง	48 กิโลเมตร งบประมาณ 12 ล้านบาท (ทช. 70% + อบต. 30%)
ผลสำเร็จ	ชุมชนส่งผลิตภัณฑ์ป่าถึงตลาดได้ตลอดปี รายได้เพิ่ม 35% ใน 2 ปีแรก
สิ่งแวดล้อม	ปลูกต้นไม้ริมทางกว่า 2,000 ต้น ไม่ตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ออก
บทเรียน	ต้องมี อบต. เป็นเจ้าของโครงการตั้งแต่ต้น เพื่อให้มีงบประมาณซ่อมบำรุงต่อเนื่อง

4) ระบบไฟฟ้าสำหรับชุมชนในพื้นที่ป่าและพื้นที่ห่างไกล

4.1) ขนาดของปัญหาและข้อมูลเชิงประจักษ์

ปัญหาการขาดแคลนไฟฟ้าในพื้นที่ป่าไม้เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีสาเหตุหลักจากกฎหมาย ไม่ใช่ขาดแคลนงบประมาณ :

- ณ ปี 2566 มีชุมชนในพื้นที่หวงห้าม 731 กลุ่มบ้าน รวม 59,122 ครัวเรือน ใน 48 จังหวัด ที่ไม่มีฟ้าใช้

- สาเหตุหลัก : กฟผ. ไม่สามารถปักเสาพาดสายในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1A และ 1B ได้ เพราะต้องจัดทำ EIA ก่อน ซึ่งใช้เวลา 2-5 ปี

- มีโรงเรียนกว่า 4,939 แห่ง (ปี 2564) ตั้งอยู่นอกเขตบริการไฟฟ้า ส่วนใหญ่ อยู่พื้นที่ป่าและอุทยานแห่งชาติ

- จังหวัดที่มีปัญหาสูงสุด 10 อันดับ ได้แก่ ตาก เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน กาญจนบุรี ภูเก็ต ประจวบคีรีขันธ์ พังงาน สุราษฎร์ธานี เชียงราย และจันทบุรี

4.2) ทางออกที่ใช้งานได้จริงในพื้นที่ป่า

เนื่องจากข้อจำกัดทางกฎหมายที่ทำให้ขยายระบบไฟฟ้าแบบดั้งเดิมไม่ได้ ทางออกที่ประสบความสำเร็จจริงมี 3 รูปแบบหลัก

รูปแบบที่ 1 : Solar Microgrid (เหมาะสมที่สุดสำหรับพื้นที่ห่างไกล)

- ต้นทุนก่อสร้าง 50,000-150,000 บาทต่อครัวเรือน หรือระบบชุมชน 2-5 ล้านบาท สำหรับหมู่บ้าน 100 หลัง

- ไม่ต้องขออนุญาตกฎหมายป่า เพราะไม่มีการรบกวนพื้นที่ป่า ติดตั้งบนหลังคาหรือพื้นที่เปิดโล่ง

- กฟผ. และ กฟภ. มีโครงการนำร่อง Solar Microgrid ใน 4 พื้นที่ ได้แก่ อมก๋อย แม่แจ่ม สังขละบุรี และอุ้มผาง

- กรมพัฒนาพลังงานทดแทน (พพ.) มีโครงการจัดหาพลังงานทดแทนสำหรับชุมชนบนพื้นที่สูง โดยใช้แม่ฮ่องสอนเป็นพื้นที่นำร่อง

รูปแบบที่ 2 : Micro Hydropower

- เหมาะสำหรับชุมชนริมลำน้ำในพื้นที่เขา สามารถผลิตไฟฟ้าได้ตลอด 24 ชั่วโมง
- ขนาด 1-20 kW ต้นทุนต่ำกว่า Solar ใน 5-10 ปีแรก เนื่องจากไม่ต้องใช้ Battery Storage
- ตัวอย่างความสำเร็จ : บ้านห้วยปูลิง จ.แม่ฮ่องสอน ใช้พลังงานน้ำ 3 kW เลี้ยงหมู่บ้าน 60 หลังมากกว่า 20 ปี

รูปแบบที่ 3 : แก้ไขกฎหมายเพื่อขยายระบบไฟฟ้าปกติ

- ผู้ตรวจการแผ่นดินมีข้อเสนอให้แก้ไขหลักเกณฑ์ EIA สำหรับพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยให้ใช้ EAR แทน EIA สำหรับโครงการขยายเขตไฟฟ้าขนาดเล็ก

- กรณีที่ชุมชนได้รับการรับรองสิทธิที่ดิน (เช่น ป่าชุมชน) ควรได้รับสิทธิ์ขยายเขตไฟฟ้า โดยอัตโนมัติ

ตารางที่ 6- 19 โรงไฟฟ้าชุมชนแม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ — โครงการนำร่อง กฟผ. (พ.ศ. 2562-ปัจจุบัน)

กรณีศึกษา: โรงไฟฟ้าชุมชนแม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ — โครงการนำร่อง กฟผ. (พ.ศ. 2562-ปัจจุบัน)	
ปัญหา	อ.แม่แจ่ม มีประชากร 104 หมู่บ้าน แต่ยังมีครัวเรือนไม่มีไฟฟ้า 31 หมู่บ้าน 42 หย่อมบ้าน
โซลูชัน	Solar + Biomass Hybrid Power Plant ขนาด 300 kW สำหรับพื้นที่ทำการเกษตร
ดำเนินการ	กฟผ. + กฟภ. ร่วมกับวิสาหกิจชุมชน ชาวบ้านเป็นผู้ถือหุ้นในโรงไฟฟ้า
ผลสำเร็จ	ครัวเรือนเป้าหมาย 2,000 หลังมีไฟฟ้าใช้ ลดค่าไฟจาก 12 บาท/หน่วย เหลือ 3.80 บาท/หน่วย
รายได้ชุมชน	ชาวบ้านขายไม้เศรษฐกิจ (ไม้ ยูคาลิปตัส) เป็นเชื้อเพลิงให้โรงไฟฟ้า เพิ่มรายได้ครัวเรือนละ 8,000 บาท/ปี
บทเรียน	โมเดล Energy Community (ชุมชนเป็นเจ้าของร่วม) ได้รับการยอมรับจากชุมชนสูงกว่าโมเดลรัฐเป็นเจ้าของ

5) การสื่อสารและเทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับชุมชนป่าไม้

5.1) โครงการเน็ตประชารัฐและข้อจำกัด

รัฐบาลดำเนินโครงการเน็ตประชารัฐ โดยวางโครงข่าย Fiber Optic ครอบคลุมหมู่บ้านห่างไกล 24,700 แห่งทั่วประเทศ แล้วเสร็จในปี 2560 อย่างไรก็ตาม ยังมีช่องว่างที่สำคัญ :

- หมู่บ้านในพื้นที่ “ชายขอบ” (Zone C) อีกราว 3,920 แห่ง ที่ไม่มีโครงข่ายโทรคมนาคมใดเลย กสทช. ต้องเข้าลงทุนผ่านโครงการ “เน็ตชายขอบ”
- แม้จะมีโครงข่าย Fiber แต่ชาวบ้านยังต้องการอุปกรณ์ปลายทาง (Router, Smartphone) และทักษะดิจิทัลเพิ่มเติม
- พื้นที่สูงมากและห่างไกลที่สุด ยังพึ่งพาสัญญานดาวเทียม LEO เช่น Starlink ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูง

6) ระบบน้ำสะอาดและสุขาภิบาล

6.1) สถานการณ์และเป้าหมาย SDGs

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG 6) กำหนดให้ทุกคนสามารถเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดและสุขาภิบาลที่ปลอดภัยภายในปี 2573 ในบริบทชุมชนป่าไม้ไทย สถานการณ์ประกอบด้วย

- ชุมชนบนพื้นที่สูงและพื้นที่ห่างไกลกว่าร้อยละ 15 ยังใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติโดยตรง โดยไม่ผ่านการบำบัด
- แหล่งน้ำในชุมชนป่าเชิงเขามักเจือปนด้วยตะกั่ว สารหนู และโลหะหนักจากการชะล้างทางธรรมชาติและสารเคมีทางการเกษตร
- การตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำส่งผลให้แหล่งน้ำตื้นเขินและปนเปื้อนมากขึ้น ชุมชนที่ดูแลป่าต้นน้ำจึงมีน้ำสะอาดกว่า

6.2) ระบบน้ำสะอาดที่เหมาะสมกับชุมชนป่าไม้

รูปแบบระบบน้ำที่ประสบความสำเร็จในพื้นที่ป่าไม้ไทย :

(1) ระบบโน้มถ่วง (Gravity-fed Water System) : ใช้ความต่างระดับชักน้ำจากภูเขาสูงสู่ชุมชนโดยไม่ต้องใช้ไฟฟ้า ต้นทุนต่ำ บำรุงรักษาง่าย เหมาะสำหรับชุมชนใต้ต้นน้ำ

(2) ระบบกรองน้ำชีวภาพ (Biosand Filer) : ใช้ทราย กรวด และจุลินทรีย์กรองน้ำ ต้นทุน 3,000-5,000 บาท/ครัวเรือน ลด E.coli ได้ร้อยละ 90

(3) ระบบน้ำดื่มชุมชน (Community Water Kiosk) : ตู้น้ำดื่มพลังงานแสงอาทิตย์ที่ชุมชนบริหารจัดการ ราคา 0.5-1 บาท/ลิตร

(4) Rainwater Harvesting : รวมน้ำฝนหลังคาสำหรับพื้นที่ฝนชุก ต้นทุนต่ำมากเหมาะสำหรับใช้ในครัวเรือน

7) โครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณสุขและการศึกษา

7.1) สถานีอนามัยและหน่วยงานสาธารณสุขชุมชน

ชุมชนในพื้นที่ป่าไม้ห่างไกลมักต้องเดินทางไกลกว่า 30-100 กิโลเมตร เพื่อพบแพทย์ แนวทางการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณสุขที่เหมาะสม :

- โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) แบบเคลื่อนที่ : ออกพื้นที่เดือนละ 1-2 ครั้ง สำหรับชุมชนที่ไม่มี รพ.สต. ประจำ

- ระบบ Telemedicine ผ่านสมาร์ทโฟน : เชื่อมต่อแพทย์ในเมืองกับ อสม. ในพื้นที่ ปัจจุบันกระทรวงสาธารณสุขมีแอปฯ “หมอพร้อม” ที่ใช้ได้ทั่วประเทศ

- อาคารสาธารณสุขชุมชนขนาดเล็ก (Community Health Post) : ใช้วัสดุก่อสร้างในพื้นที่ สามารถดำเนินการได้ภายในเขตป่าชุมชนที่ได้รับอนุญาต

- อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ที่ผ่านการอบรมด้านการแพทย์ฉุกเฉิน : เป็นด่านแรกของการดูแลสุขภาพในพื้นที่ห่างไกล

7.2) โรงเรียนในพื้นที่ป่าไม้

การพัฒนาโรงเรียนในพื้นที่ป่าไม้ ต้องคำนึงถึงความยั่งยืนทางพลังงานและการเชื่อมโรงเรียนกับวิถีชีวิตชุมชน :

- โรงเรียนพลังงานสะอาด : Solar Rooftop + Battery สำหรับโรงเรียนกว่า 4,939 แห่งที่ยังไม่มีไฟฟ้า เป็นโมเดลที่ กฟผ. และ DEDE ร่วมดำเนินการ

- หลักสูตรวนศาสตร์ชุมชนในโรงเรียน : บรรจุความรู้ด้านการจัดการป่าและเกษตรอินทรีย์ในหลักสูตรท้องถิ่น

- ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศรช.) : เปิดสอนนอกระบบสำหรับผู้ใหญ่ที่ต้องการพัฒนาทักษะอาชีพสีเขียว

8) โครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณสุขและการศึกษา

8.1) หลักการ “Bundle Infrastructure”

งานวิจัยและประสบการณ์จากหลายประเทศพบว่า การพัฒนาโครงการสร้างพื้นฐานหลายด้านพร้อมกัน (Bundle Infrastructure) ให้ผลลัพธ์ดีกว่าการพัฒนาทีละด้านถึง 3-4 เท่า เนื่องจาก :

- ลดต้นทุนรวม : การขุดวางท่อน้ำ Conduit ไฟฟ้า และ Fiber1 สายเดียว พร้อมกันประหยัดกว่าทำแยก 40-60%
- ลดการรบกวนชุมชน : ก่อสร้างครั้งเดียวแทนการรื้อถนนซ้ำหลายรอบ
- ผลประโยชน์ร่วม (Co-benefits) : ชุมชนที่มีทั้งถนน ไฟฟ้า และ อินเทอร์เน็ตพร้อมกันมีรายได้เพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 45 ใน 5 ปีแรก

ตารางที่ 6- 20 โครงการหมู่บ้านพัฒนาบูรณาการ อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน - ต้นแบบ Bundle Infrastructure)

กรณีศึกษา: โครงการหมู่บ้านพัฒนาบูรณาการ อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน — ต้นแบบ Bundle Infrastructure	
ปัญหาเดิม	หมู่บ้าน 5 แห่ง รวม 450 ครัวเรือน ไม่มีถนนลาดยาง ไฟฟ้า หรืออินเทอร์เน็ต
แนวทาง	พัฒนาพร้อมกันใน 1 โครงการ: ถนน 22 กม. + Solar Microgrid + เน็ตประชารัฐ + ระบบน้ำโน้มถ่วง
หน่วยงาน	กรมทางหลวงชนบท + กฟผ. + MDES + กรมทรัพยากรน้ำ + อบต. 3 แห่ง
งบประมาณ	42 ล้านบาท (ประหยัดกว่าแยกทำ 3 โครงการ 35%)
ผลสำเร็จ	รายได้เฉลี่ยครัวเรือนเพิ่มขึ้น 48% ใน 4 ปี เด็กออกนอกระบบการศึกษาลดลง 70%
ผลต่อป่า	ชุมชนหยุดบุกรุกป่าทันที เนื่องจากมีรายได้ทางเลือกจากท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

8.2) สรุปโครงสร้างพื้นฐาน ต้นทุน และเทคโนโลยีที่เหมาะสม

ตารางที่ 6- 21 สรุปโครงการพื้นฐาน ต้นทุน และเทคโนโลยีที่เหมาะสม

โครงสร้างพื้นฐาน	เทคโนโลยีที่เหมาะสม	ต้นทุนโดยประมาณ	หน่วยงานหลัก
ถนน	Interlocking Block / คอนกรีตล้างหิน	5-10 ล้าน/กม.	ทช. + อบต.
ไฟฟ้า (พื้นที่ห่างไกล)	Solar Microgrid + Battery	2-5 ล้าน/หมู่บ้าน	กฟผ./กฟภ. + DEDE
ไฟฟ้า (ใกล้กริด)	ขยายเขต + EAR	7.5 หมื่น/ครัวเรือน	กฟภ.
อินเทอร์เน็ต	Fiber (เน็ตประชารัฐ) / LEO Satellite	2-5 แสน/หมู่บ้าน	MDES + กสทช.
น้ำสะอาด	Gravity-fed + Biosand Filter	5-10 ล้าน/หมู่บ้าน	กรมทรัพยากรน้ำ + อบต.
สาธารณสุข	รพ.สต. เคลื่อนที่ + Telemedicine	1-3 ล้าน/ปี	กระทรวงสาธารณสุข
การศึกษา	Solar โรงเรียน + ICT Learning	1-3 ล้าน/โรงเรียน	สพฐ. + กฟผ.

6.3 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการสร้างภาคีเครือข่าย

การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและที่ดินป่าไม้ในประเทศไทยเผชิญกับพลวัตความท้าทายที่มีรากฐานมาจากการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ นโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐ และผลประโยชน์ระหว่างระบบทุนนิยม อำนาจอรัฐ และสิทธิการดำรงอยู่ของชุมชนท้องถิ่น ความขัดแย้งด้านที่ดินและป่าไม้ไม่ได้เป็นเพียงข้อพิพาททางกฎหมาย แต่สะท้อนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างที่ฝังรากลึกในกระบวนการจัดการของภาครัฐ จากสถิติเมื่อปี พ.ศ. 2504 ชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยเคยมีพื้นที่ป่าไม้อุดมสมบูรณ์สูงถึงร้อยละ 53.33 ของพื้นที่ประเทศ หรือประมาณ 273,628 ตารางกิโลเมตร แต่ทิศทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจผ่านนโยบายการให้สัมปทานไม้กระยาเลยและไม้สักที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ โดยใช้รอบตัดฟัน 30 ปี ตลอดจนการเปิดสัมปทานป่าชายเลนเพื่อทำถ่านไม้เชิงพาณิชย์ ได้นำไปสู่การสูญเสียพื้นที่ป่าอย่างมหาศาล ยิ่งไปกว่านั้น นโยบายที่ส่งเสริมการขยายพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ เช่น มันสำปะหลัง อ้อย และข้าวโพด ยิ่งเป็นตัวเร่งให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างต่อเนื่องเฉลี่ยปีละหลายล้านไร่

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศอย่างรุนแรง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2532 ได้เกิดอุทกภัยและดินถล่มครั้งใหญ่ที่ตำบลกะทูน อำเภอบึงนาราง จังหวัดนครศรีธรรมราช นำมาสู่จุดเปลี่ยนสำคัญ เมื่อคณะรัฐมนตรีได้มีมติในเชิงนโยบายที่เด็ดขาดที่สุดในประวัติศาสตร์การป่าไม้ คือ การประกาศมาตรการ “ปิดป่า” ยกเลิกสัมปทานทำไม้ครอบคลุมพื้นที่กว่า 96 ล้านไร่ ทั่วประเทศ และต่อมาได้กำหนดให้วันที่ 14 มกราคมของทุกปีเป็น “วันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติ” เพื่อรำลึกถึงความสูญเสียและสร้างความตระหนักรู้ในการปกป้องผืนป่าที่เหลืออยู่ อย่างไรก็ตาม การยุติการให้สัมปทานทำไม้ไม่ได้เป็นจุดสิ้นสุดของความขัดแย้ง แต่กลับเป็นการเปิดฉากข้อพิพาทรูปแบบใหม่ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น นั่นคือปัญหาการทับซ้อนของแนวเขตที่ดินและการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับประชาชน

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดิน โดยเฉพาะการปฏิรูประบบราชการที่มีการแยกส่วนภารกิจระหว่างกรมป่าไม้ (รับผิดชอบพื้นที่ป่าเศรษฐกิจและป่าสงวนแห่งชาตินอกเขตป่าอนุรักษ์) และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (รับผิดชอบพื้นที่ป่าอนุรักษ์) รวมถึงกรมทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่ง กลับส่งผลกระทบต่อให้การจัดการทรัพยากรป่าไม้ขาดเอกภาพ ในช่วงแรกของการปรับโครงสร้าง เกิดความระส่ำระสายในการปฏิบัติงาน การถ่ายโอนบุคลากรและทรัพย์สินที่ไม่สมดุลส่งผลให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โครงสร้างองค์การอัตราค่าจ้าง และงบประมาณในภาพรวมไม่ได้ลดลง ทว่าเกิดพื้นที่ทับซ้อนและปัญหาในเชิงกฎหมายในการบริหารจัดการ โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีแนวโน้มถูกบุกรุกมากขึ้น ประชาชนผู้ใช้บริการเกิดความสับสนในอำนาจหน้าที่ของแต่ละหน่วยงาน และส่งผลให้รัฐขาดการทำงานในเชิงรุก

ความขัดแย้งนี้ยังมีรากฐานมาจากความไม่ลงรอยกันทางนโยบายและกฎหมายด้านป่าและที่ดินของไทย ดังที่งานศึกษาของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ได้ชี้ให้เห็นวิวัฒนาการทางกฎหมายในเชิงสังคมวิทยาที่สะท้อนว่า นโยบายของรัฐบางประการมีส่วนทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าอย่างกว้างขวาง เริ่มตั้งแต่การเข้าไปตัดไม้ถ่านป่าเพื่อทำกิน การออกเอกสารสิทธิในเขตป่า และการขยายการครอบครองของกลุ่มทุน เจ้าหน้าที่ของรัฐมักให้ความสำคัญ

กับการยึดถือกฎหมายในระดับพระราชบัญญัติ (เช่น พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 หรือ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 เป็นต้น) ซึ่งเป็นฐานรองรับอำนาจหน้าที่ขององค์กรตนเอง มากกว่าการปฏิบัติตามบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญที่ให้การรับรองเรื่อง “สิทธิชุมชน” ความแตกต่างทางกระบวนทัศน์นี้เป็นอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการจัดการป่าชุมชนในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และทำให้ข้อพิพาทระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชุมชนท้องถิ่นกลายเป็นปัญหาเรื้อรังที่ยากจะหาทางออก หากปราศจากการบูรณาการเครือข่ายและการสร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ฐานคิดทางทฤษฎีและกรอบวิเคราะห์ด้านการจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือ (Collaborative Governance)

การก้าวข้ามข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและกฎหมายในการแก้ไขข้อพิพาทที่ดินป่าไม้ มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการควบคุมและสั่งการจากส่วนกลาง (Command and Control) มาสู่แนวทางการมีส่วนร่วมและการบริหารจัดการแบบเครือข่าย ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) ได้อธิบายความหมายที่ลึกซึ้งของการมีส่วนร่วมว่ามีใช้เป็นเพียงการที่หน่วยงานของรัฐกำหนดนโยบายจากภายนอกแล้วเรียกให้ประชาชนมาเข้าร่วมกิจกรรม (Tokenism) แต่เป็นการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นหาปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ กำหนดวิธีการแก้ไขปัญหา และดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตัวของพวกเขาเอง ลักษณะการมีส่วนร่วมที่พึงประสงค์ คือ การเข้าร่วมโดยสมัครใจหรือการรวมตัวกันเองเพื่อแก้ปัญหา โดยการมีส่วนร่วมแบบบังคับนั้น แม้จะให้ผลลัพธ์ในระยะสั้นแต่จะไม่ก่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว กระบวนการนี้จะสร้างสมรรถภาพและความเชื่อมั่นของชุมชน (Empowerment) ในการแก้ไขปัญหาของตนเอง นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง โดยชุมชนที่เข้มแข็งจะมีลักษณะรวมกันเป็นปึกแผ่น มีศักยภาพที่จะร่วมมือกัน มีอุดมการณ์และค่านิยมร่วมกัน ซึ่งทำให้สมาชิกรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและมีความผูกพันอย่างเหนียวแน่น

เพื่อทำความเข้าใจกลไกการทำงานของเครือข่าย ทฤษฎีการจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือ (Collaborative Governance) ซึ่งได้รับการพัฒนาโดยนักวิชาการชั้นนำระดับโลก ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษานโยบายสาธารณะด้านทรัพยากรธรรมชาติของไทย กรอบคิดนี้มุ่งเน้นความสำคัญของการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างตัวแสดงภาครัฐ ตัวแสดงภาคสังคม และภาคส่วนอื่นๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ภาคธุรกิจ และสถาบันวิชาการ การบูรณาการตัวแสดงเหล่านี้จำเป็นต้องวิเคราะห์ในมิติ "การจัดการตนเองของภาคสังคม (Organizational Society)" ซึ่งมองสังคมในฐานะพื้นที่ที่ตัวแสดงต่างๆ สามารถจัดโครงสร้างและกลไกในการจัดการดูแลตนเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งพารัฐ เพียงฝ่ายเดียว ปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดขึ้นของความร่วมมือนี้เกี่ยวข้องกับแนวคิดต้นทุนทางสังคม (Social Capital) ได้แก่ ความไว้วางใจ (Trust) เครือข่ายการเรียนรู้ (Networks) และความสัมพันธ์แบบต่างตอบแทน ซึ่งหากมีปัจจัยเหล่านี้เพียงพอ เครือข่ายก็จะสามารถบรรลุสิ่งที่เรียกว่า “ความได้เปรียบจากการประสานความร่วมมือ (Collaborative Advantage)” ตามที่ Vangen & Huxham ได้เสนอไว้

องค์ประกอบและลักษณะของการมีส่วนร่วมแบบเครือข่าย	คำอธิบายและกลไกเชิงปฏิบัติการ
การศึกษาและวางแผน (Planning)	ประชาชนและรัฐร่วมกันศึกษาปัญหา หาแนวทางแก้ไข และวางนโยบาย โครงการร่วมกัน
การจัดการทรัพยากร (Resource Management)	การตัดสินใจร่วมกันในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างยั่งยืน
การดำเนินการและติดตาม (Implementation & Monitoring)	การลงทุนร่วมตามขีดความสามารถ ปฏิบัติตามแผน และร่วมประเมินผลควบคุมการทำงาน
ปัจจัยด้านความเชื่อและคุณค่า (Beliefs & Values)	กิจกรรมเครือข่ายต้องสอดคล้องกับความเชื่อและมาตรฐานคุณค่าของชุมชน
ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Ownership)	กิจกรรมเครือข่ายต้องสอดคล้องกับความเชื่อและมาตรฐานคุณค่าของชุมชน

บริบททางสังคมและวัฒนธรรมเป็นอีกหนึ่งตัวแปรสำคัญที่กำหนดความสำเร็จของการสร้างเครือข่ายจากงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อสนับสนุนการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมในเขตพื้นที่ภาคอีสาน พบว่ารูปแบบเครือข่ายที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่คือ "เครือข่ายแบบกัลยาณมิตร (Uniform-type network)" เนื่องจากวัฒนธรรมอีสานให้ความเคารพผู้อาวุโส การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐจึงต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการทำหน้าที่เป็น "ผู้ปกครอง (Rulers)" มาเป็น "พี่เลี้ยง (Mentors)" เจ้าหน้าที่ต้องสามารถทำงานในลักษณะพันธมิตร เปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นและข้อวิจารณ์ และยินดีที่จะเรียนรู้ควบคุมไปกับกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นนักศึกษานักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำท้องถิ่น การริเริ่มควรเริ่มจากการสร้างกลุ่มย่อยและใช้เครื่องมือเชิงพื้นที่ เช่น "ปฏิทินชุมชน" ในการร้อยรัดเครือข่ายเข้าด้วยกัน กระบวนการเช่นนี้จะสร้างความมั่นใจ สร้างแรงบันดาลใจในการมีส่วนร่วม และส่งเสริมการปฏิบัติการทางสังคม ที่เป็นรากฐานของประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น

ยุทธศาสตร์เชิงรุกและนวัตกรรมนโยบายในการบริหารจัดการที่ดินป่าไม้ระดับชาติ

เพื่อตอบสนองต่อปัญหาความขัดแย้งที่เรื้อรังและสอดคล้องกับกรอบการพัฒนาประเทศระยะยาว ยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 และ 13 ได้กำหนดวิสัยทัศน์ "ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน" โดยเน้นการรักษาความมั่นคงของฐานทรัพยากร และการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน กรมป่าไม้ในฐานะหน่วยงานหลักได้ปรับปรุงแผนปฏิบัติการโดยนำยุทธศาสตร์เชิงรุกในการจัดการที่ดินป่าไม้มาใช้เป็นแกนกลาง นโยบายดังกล่าวครอบคลุมตั้งแต่การแก้ไขปัญหาการบุกรุก พิสูจน์สิทธิ การถือครอง ไปจนถึงการจัดโซนนิ่งเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Zoning) โดยมีการกำหนดพื้นที่แนวกันชนและที่ราบเชิงเขาให้เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการปลูกป่าเพื่อป้องกันภัยพิบัติและป้องกันการขยายขอบเขตการบุกรุก ควบคุมไปกับการสำรวจและจำแนกพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศอย่างเร่งด่วน

นวัตกรรมทางกลไกสถาบัน: คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.)

ความพยายามในการบูรณาการงานเพื่อแก้ปัญหาที่ดินและทรัพยากรดินถูกยกระดับขึ้นเป็นนโยบายระดับชาติผ่านการจัดตั้ง "สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (สคทช.)" ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกกลางและฝ่ายเลขานุการบูรณาการการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมด นโยบายสำคัญของ คทช. คือการแก้ปัญหาผู้ยากไร้ที่ไม่มีที่ดินทำกิน โดยปรับเปลี่ยนรูปแบบจากการมอบเอกสารสิทธิส่วนบุคคล (ซึ่งมักถูกเปลี่ยนมือหรือขายต่อให้นายทุน) มาเป็นนวัตกรรมการจัดสรรที่ดินในลักษณะ **"ไม่ให้กรรมสิทธิ์ แต่รับรองสิทธิร่วมในการจัดการที่ดินของชุมชน"** ในรูปแบบสถาบันเกษตรกรหรือสหกรณ์

กลไก คทช. ทำงานอย่างเป็นระบบโดยแบ่งพื้นที่เป้าหมายออกเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่

- 1) พื้นที่ที่ยึดคืนจากการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ หรือเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.)
- 2) พื้นที่ที่มีประชาชนอยู่อาศัยทำกินอยู่แล้วตั้งแต่ในอดีต

สิ่งสำคัญประการหนึ่งของกระบวนการนี้คือการนำแผนที่การบริหารจัดการเกษตรเชิงรุก (Agri-map) มาใช้เป็นเครื่องมือ เพื่อพิจารณาความเหมาะสมของการใช้ประโยชน์ที่ดินในแต่ละพื้นที่ หากพื้นที่ใดมีปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก หรือสภาพดิน ไม่เหมาะสมกับการทำนา จะมีการส่งเสริมอาชีพให้ปลูกพืชทางเลือกอื่นมาทดแทน มีการควบคุมอุปสงค์และอุปทาน ของสินค้าเกษตร จัดตลาดรองรับ และบริหารจัดการน้ำเพื่อยกระดับรายได้ให้ผู้ยากไร้ จากข้อมูลผลการดำเนินงานเบื้องต้น คทช. สามารถจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนในหลายร้อยพื้นที่ ครอบคลุม 66 จังหวัด เนื้อที่เป้าหมายกว่า 1 ล้านไร่ โดยสามารถจัดคนเข้าทำประโยชน์ได้จริงนับหมื่นราย กลไกนี้ถูกกำหนดเป้าหมายไว้ในแผนปฏิบัติการด้านการบริหารจัดการที่ดินว่าต้องส่งผลให้ที่ดินของรัฐถูกบุกรุกลดลงไม่น้อยกว่าร้อยละ 3 ภายในกรอบระยะเวลาของแผน

การบูรณาการข้อมูลเชิงพื้นที่ด้วยโครงการ One Map

อุปสรรคทางเทคนิคที่ใหญ่ที่สุดในการคลี่คลายข้อพิพาทด้านที่ดินคือความซ้ำซ้อนของเส้นแนวเขตที่จัดทำขึ้นโดยหน่วยงานต่างๆ ซึ่งใช้มาตราส่วนที่แตกต่างกัน โครงการการปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ มาตราส่วน 1 : 4,000 หรือที่รู้จักในชื่อ "One Map" จึงถูกผลักดันให้เป็นเครื่องมือทางยุทธศาสตร์สำคัญในการสร้างความชัดเจนของแนวเขต ลดความซ้ำซ้อนของภารกิจภาครัฐ และคุ้มครองสิทธิในที่ดินของประชาชนอย่างยั่งยืน

กรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการใช้กลไก One Map ร่วมกับการบูรณาการเครือข่ายคือ กรณีการจัดตั้งนิคมสร้างตนเองลำน้ำน่าน จังหวัดอุดรธานี พื้นที่ดังกล่าวถูกกำหนดขึ้นเพื่อรองรับราษฎรที่ได้รับผลกระทบเสียดินจากการก่อสร้างเขื่อนสิริกิติ์ แต่กระบวนการจัดตั้งนิคมฯ ไม่สามารถแล้วเสร็จได้มาเป็นเวลายาวนาน เนื่องจากแนวเขตไปทับซ้อนกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ เขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และเขตรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช สคทช. ได้เข้ามาเป็นตัวกลางในการประสานความขัดแย้งของหน่วยงานรัฐด้วยตนเอง โดยใช้ผลลัพธ์จาก One Map เป็นบรรทัดฐาน และได้รับการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีให้แก่แผนที่แนบท้ายกฎหมายให้สอดคล้องกัน นอกจากนี้เพื่อลดความล่าช้าจากระบบราชการ คณะรัฐมนตรียังได้มีมติให้ยกเว้นการดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องของแนวเขตการปกครองจากกรมการปกครองในบางกรณี ทำให้สามารถแก้ปัญหาที่ยืดเยื้อมานานได้อย่างเบ็ดเสร็จและเป็นธรรม

เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อป้องกันรักษาป่าเชิงรุกแบบมีส่วนร่วม

การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องอาศัยวิทยาการและเทคโนโลยีขั้นสูงเป็นกลไกสนับสนุนการทำงานของเครือข่าย กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้พัฒนาระบบการลาดตระเวนเชิงคุณภาพ (SMART Patrol System) ขึ้นเพื่อเป็นวิทยากรหลักในการปกป้องผืนป่า หากเปรียบเทียบระบบนิเวศป่าไม้เป็นร่างกายของมนุษย์ การทำงานของเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าภายใต้ระบบ SMART Patrol ก็เปรียบเสมือน “เม็ดเลือดขาว” ที่คอยดักจับ เชื้อโรค ภัยคุกคาม และผู้ลักลอบกระทำผิด ไม่ให้เข้ามาบ่อนทำลายทรัพยากรภายใน หากเม็ดเลือดขาวอ่อนแอ ทรัพยากรและสัตว์ป่าก็ย่อมมีโอกาสสูญพันธุ์ในอนาคต

โครงการ SMART Patrol เริ่มต้นนำร่องในพื้นที่มรดกโลกทางธรรมชาติ ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง-ทุ่งใหญ่นเรศวร ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างสูงในการลดอัตราการล่าสัตว์ และการตัดไม้ และในปัจจุบันได้ขยายขยายขอบเขตไปยังพื้นที่อนุรักษ์อื่น ๆ ทั่วประเทศ อาทิ อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ระบบนี้ไม่ได้ทำงานโดดเดี่ยว แต่ถูกนำไปบูรณาการร่วมกับระบบติดตามการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าแบบเรียลไทม์ (iForMs) ที่ใช้เทคโนโลยีดาวเทียมขั้นสูง ผสานกับการใช้อากาศยานไร้คนขับ (Drone) และกล้องดักถ่ายภาพอัตโนมัติ (Camera Trap) เพื่อเฝ้าระวังพื้นที่เสี่ยง

การนำเทคโนโลยีเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ไม่เพียงแต่เพิ่มความแม่นยำในการบังคับใช้กฎหมาย แต่ยังมีนัยสำคัญต่อ "การสร้างควมไว้วางใจร่วมกัน" ระหว่างเจ้าหน้าที่และประชาชน ข้อมูลเชิงประจักษ์จากดาวเทียมและพิกัดภูมิศาสตร์ (GIS) กลายเป็นภาษาข้อเท็จจริงเดียวกัน (Single Source of Truth) ที่ช่วยลดความคลางแคลงใจ หรือข้อครหาเรื่องการเลือกปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ เมื่อชุมชนสามารถเข้าถึงข้อมูลและทราบถึงสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าร่วมกับรัฐ นวัตกรรมเหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือส่งเสริมเครือข่ายการมีส่วนร่วม เปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์จากผู้จับกุมและผู้ถูกจับกุม มาสู่การเป็นผู้ร่วมบริหารจัดการพื้นที่อย่างโปร่งใส

บทเรียนเชิงประจักษ์: การขับเคลื่อนเครือข่ายการมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการทรัพยากรระดับพื้นที่

การแปลงยุทธศาสตร์ระดับชาติลงสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ (Localization) เป็นกระบวนการที่เผยให้เห็นถึงศักยภาพและอุปสรรคของการสร้างเครือข่ายภาคประชาชน กรณีศึกษาเชิงลึกจากภูมิภาคต่างๆ ในประเทศไทยให้บทเรียนที่ทรงคุณค่าในการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการมีส่วนร่วมมาเป็นเครื่องมือยุติข้อพิพาทและพัฒนาความผาสุกของชุมชน

1) การตรวจสอบความชอบธรรมและการเฝ้าระวังที่ดิน: กรณีศึกษาจังหวัดพังงาและภูเก็ต

ปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดินไม่ได้จำกัดอยู่เพียงกลุ่มเกษตรกรรายไร่ แต่ยังครอบคลุมถึงการฉวยโอกาสของกลุ่มทุน งานวิจัยโดยสถาบันพระปกเกล้าได้ศึกษาการนำเสนอแนวทางปฏิรูปประเทศด้านการจัดการที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ภาคใต้ พบว่าพื้นที่อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา เผชิญกับปัญหาการถือครองที่ดินที่ผิดกฎหมาย โดยกลุ่มนายทุนได้บุกรุกที่ดินของรัฐและป่าสงวนแห่งชาติ พร้อมทั้งมีการอ้างอิงเอกสารสิทธิ ส.ค. 1 จำนวนมากถึง 892 แปลง ซึ่งในจำนวนนี้มีถึง 163 แปลงที่ไม่สามารถตรวจสอบได้เนื่องจากเอกสารตกอยู่ในการครอบครองของกลุ่มทุน ในทำนองเดียวกัน อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต ก็ประสบปัญหาความร่วมมือระหว่างกลุ่มนายทุนและข้าราชการทุจริตในการออกเอกสารสิทธิที่ดินมิชอบ

ในบริบทนี้ การมีส่วนร่วมของเครือข่ายภาคประชาชนมีความสำคัญอย่างยิ่งยวด ในฐานะ “กลไกการตรวจสอบและถ่วงดุล (Check and Balance)” การทำงานของเครือข่ายถูกแบ่งออกเป็นระดับความเข้มข้นที่แตกต่างกัน ในพื้นที่จังหวัดพังงา ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ใน “ระดับสร้างความร่วมมือ” คือมีการรวมตัวตั้งเครือข่ายเพื่อร่วมกันเฝ้าระวัง หาข่าวในพื้นที่ และตรวจสอบพยานหลักฐานร่วมกับหน่วยงานรัฐเพื่อสกัดกั้นการออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ ในขณะที่พื้นที่จังหวัดภูเก็ต การดำเนินงานอยู่ใน “ระดับการสร้างความรู้” โดยภาคประชาชนและภาครัฐเปิดพื้นที่แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และจัดตั้งโครงการตรวจสอบความถูกต้องของที่ดินตาม ส.ค.1 ร่วมกัน การทำงานเชิงรุกของภาคประชาชนในรูปแบบนี้ช่วยปกป้องผลประโยชน์ของชาติได้อย่างเป็นรูปธรรม และสะท้อนให้เห็นว่าเมื่อชุมชนมีความตระหนักรู้ การบุกรุกโดยกลุ่มทุนก็จะกระทำได้อย่างยากขึ้น

2) การบริหารจัดการบ้านเมืองโดยเครือข่ายเพื่อแก้ปัญหาไฟฟ้า: กรณีศึกษาสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 15 (เชียงใหม่)

ปัญหาไฟฟ้าและหมอกควันทางภาคเหนือเป็นภัยคุกคามทางสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในระดับสูงสุด คณะทำงานการจัดการความรู้ของสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 15 (เชียงใหม่) ได้จัดทำคู่มือและออกแบบกลยุทธ์การสร้างชุมชนเครือข่ายแก้ปัญห ไฟฟ้าแบบมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นตัวแบบความสำเร็จของการเปลี่ยนผ่านจาก “การใช้กฎหมายข่มขู่” ไปสู่ “การสร้างบรรทัดฐานทางสังคมร่วมกัน”

กระบวนการสร้างเครือข่ายที่ประสบความสำเร็จประกอบด้วยขั้นตอนเชิงกลยุทธ์ ดังนี้ :

(1) **การจัดทำฐานข้อมูลและการคัดเลือกชุมชนเป้าหมาย:** ทำการศึกษาบริบทชุมชน รวบรวมข้อมูลพื้นฐานเพื่อทำความเข้าใจสาเหตุของปัญหา

(2) **การสร้างโครงสร้างการบริหารระดับชุมชน:** มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการชุมชนเครือข่าย ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนราษฎร หน่วยงานรัฐ องค์กรอิสระ (NGOs) และสถาบันวิชาการในพื้นที่

(3) **การจัดทำเวทีประชาคมและกำหนดกติกาชุมชน:** เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่สุด เมื่อคณะกรรมการร่วมกับราษฎรจัดทำ “ร่างหลักเกณฑ์กติกาและบทลงโทษ (Social Sanctions)” เพื่อควบคุมพฤติกรรมเสี่ยงที่จะก่อให้เกิดไฟฟ้า กติกาเหล่านี้มาจากฉันทามติของชาวบ้าน ไม่ใช่กฎหมายที่บังคับจากภายนอก ทำให้เกิดการยอมรับและพร้อมที่จะปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

(4) **การเสริมสร้างขีดความสามารถและบริหารจัดการทรัพยากร:** ชุมชนได้รับอำนาจในการเสนอแผนงานและจัดทำโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณ รวมทั้งมีหน้าที่ในการทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายอย่างโปร่งใส ซึ่งเป็นการสร้างความรู้สึกรับผิดชอบเป็นเจ้าของ

(5) **การติดตามประเมินผลรอบด้าน:** มีการประเมินความพึงพอใจของประชาชนต่อการปฏิบัติงานของเครือข่าย และประเมินความพึงพอใจของภาครัฐ เพื่อปรับปรุงคุณภาพการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง กลยุทธ์นี้สะท้อนประโยชน์ของทฤษฎีการมีส่วนร่วมอย่างครบถ้วน คือ ทำให้ประชาชนยอมรับโครงการมากขึ้น มีความรู้สึกผูกพัน การบริหารงานมีประสิทธิภาพ ลดความขัดแย้ง และยกระดับขีดความสามารถของคนในชุมชน

3) บทเรียนแห่งอุปสรรค: กรณีศึกษาการเตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติลำน้ำกก

อย่างไรก็ตาม ความพยายามในการอนุรักษ์ไม่ได้ราบรื่นเสมอไป การศึกษาการมีส่วนร่วม และทัศนคติของประชาชนต่อการเตรียมประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติลำน้ำกก สะท้อนให้เห็นปัญหาในมุมมองเมื่อทรัพยากรธรรมชาติถือเป็นสมบัติของคนทั้งชาติ ภาระในการแก้ไขปัญหาจึงมีใช้หน้าที่ขององค์กรใดองค์กรหนึ่ง แต่ในทางปฏิบัติ ปัญหาด้านองค์กรกลับเป็นจุดอ่อนที่ใหญ่ที่สุด หน่วยงานรัฐต่างๆ มิได้มีการบูรณาการความร่วมมือกันอย่างจริงจังแบบไร้รอยต่อ ทำให้กระบวนการดำเนินงานเป็นไปอย่างล่าช้าและขาดประสิทธิภาพ เมื่อรัฐบาลไม่สามารถสื่อสารและทำงานสอดประสานกันเองได้ ความไม่แน่นอนดังกล่าวจึงแพร่กระจายไปสู่ประชาชน ก่อให้เกิดทัศนคติในแง่ลบ ขาดความไว้วางใจ และส่งผลกระทบต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ความร่วมมือในการประกาศเขตอุทยานฯ ท้ายที่สุด ปัญหาเช่นนี้ตอกย้ำว่า หากปราศจากการปฏิรูประบบราชการให้มีเอกภาพ นโยบายเชิงรุกก็ไม่อาจเกิดผลสัมฤทธิ์

การประเมินมูลค่าทางสังคม (Social Value) ดัชนีความสุข และแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เป้าหมายสูงสุดของการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและที่ดิน ไม่ได้หยุดอยู่เพียงการระงับข้อพิพาท แต่มุ่งไปสู่การสร้าง "ความสุขของคนในชาติ" ตามเจตนารมณ์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) ที่มีหมุดหมายสำคัญในการพลิกโฉมประเทศไทยสู่ "เศรษฐกิจมูลค่าสูงที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม" และ "การเสริมสร้างความมั่นคง สังคมสันติสุข และยกระดับคุณภาพชีวิตบนฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง"

ความมั่นคงในที่ดินและฐานทรัพยากรธรรมชาติถือเป็นห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ระดับปฐมภูมิที่จะถูกต่อยอดไปสู่การเกษตรแปรรูปมูลค่าสูง การท่องเที่ยวเน้นคุณค่า และความมั่นคงทางอาหาร นโยบายของภาครัฐมุ่งเน้นการสร้างความรู้ จิตสำนึก และกลไกการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ขยะ และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบด้วยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยมีการเติมความอุดมสมบูรณ์ให้กับระบบนิเวศป่าเขา ป่าชายเลน และทะเล เพื่อเป็นแหล่งพลังงานทดแทนและสร้างคุณค่ารองรับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

เพื่อให้ความผาสุกนี้สามารถวัดผลและบริหารจัดการได้ การประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์และสังคม จึงถูกนำมาใช้ งานวิจัยด้านการประเมินมูลค่าสิ่งแวดล้อม (Environmental Value) ในบริบทของป่าชุมชน เช่น กรณีบ้านสามขา จังหวัดลำปาง ได้ชี้ให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่า เมื่อชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่า พวกเขาจะได้รับประโยชน์ทวิคูณผ่าน "มูลค่าจากการใช้ประโยชน์ทางอ้อม (Indirect Use Value)" ไม่ว่าจะเป็นความมั่นคงในการมีแหล่งน้ำใช้อุปโภคบริโภคตลอดทั้งปี หรือการมีอากาศบริสุทธิ์ การตระหนักรู้ถึงมูลค่าแฝงเหล่านี้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ความเต็มใจจ่าย (Willingness to Pay: WTP) โดยชาวบ้านมีความยินดีที่จะสมทบทุนจัดตั้งกองทุนดูแลรักษาป่าชุมชนเพื่อตอบแทนคุณนิเวศ การประเมินในลักษณะนี้เชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับการพัฒนา ดัชนีชี้วัดความสุขของคนในชาติ และดัชนีชี้วัดด้านที่ดินและทรัพยากรดินเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (สคทช.) นำมาเป็นเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ว่าระบบการบริหารจัดการที่ดินที่มีประสิทธิภาพ จะต้องสะท้อนผ่านตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของคนในสังคมและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการบูรณาการเครือข่ายภาคีอย่างยั่งยืน

จากข้อมูลและการสังเคราะห์ทฤษฎี งานวิจัย และแนวปฏิบัติ สามารถสกัดแนวทางการพัฒนานโยบายเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ป่าไม้ การพัฒนาเศรษฐกิจ และความผาสุกของสังคม ได้ดังนี้:

1) **การยกระดับปัญหาป่าไม้ให้เป็นวาระแห่งชาติแบบองค์รวม:** การจัดการความขัดแย้งต้องไม่ถูกผลักภาระให้กรมป่าไม้หรือกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เพียงลำพัง รัฐบาลควรกำหนดวาระแห่งชาติที่มีการจัดตั้งกลไกเชิงสถาบันหรือหน่วยงานอิสระระดับชาติ เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยง ประสานงาน และเป็น Boundary Spanning Organization ที่คอยคลี่คลายความขัดแย้งระหว่างส่วนราชการด้วยกัน และระหว่างรัฐกับชุมชนอย่างเป็นอิสระ

2) **การปฏิรูปโครงสร้างและกระจายอำนาจ:** ควรพิจารณาบูรณาการกรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เพื่อลดความซ้ำซ้อนหรือหากกระทำไม่ได้ ควรเกลี้ยอัตรากำลัง แบ่งภารกิจเชิงพื้นที่ให้ชัดเจนที่สุด พร้อมทั้งผลักดันนโยบายการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน ในท้องถิ่น ซึ่งมีภูมิปัญญาและเข้าถึงปัญหาได้ดีกว่าส่วนกลาง

3) **การเร่งขับเคลื่อนเทคโนโลยีและกลไก คทช.:** นำระบบสารสนเทศดาวเทียมโครงการ One Map และระบบตรวจจับเชิงคุณภาพ SMART Patrol มาบูรณาการเป็นฐานข้อมูลเปิดภาครัฐ (Open Data) เพื่อให้เครือข่ายภาคีสังคมสามารถเข้าถึงข้อมูล นำมาตรวจสอบ ถ่วงดุล และพิสูจน์สิทธิ ควบคู่กับการผลักดันนโยบายจัดสรรที่ดินแปลงรวม (คทช.) เพื่อหยุดยั้งการเปลี่ยนมือที่ดินไปสู่นายทุน

4) **การเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคีเครือข่ายฐานราก (Social Capital Development):** การสร้างเครือข่ายไม่ควรจำกัดเฉพาะประเด็นป่าไม้ แต่ต้องเชื่อมโยงกับบริบทครอบครัวและสังคม เช่น การขับเคลื่อน "โครงการครอบครัวสีขาว" และศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน เพราะหากสถาบันครอบครัวมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและปลอดภัยจากยาเสพติด ความจำเป็นที่จะต้องบุกรุกป่าเพื่อความอยู่รอดก็จะลดลงตามไปด้วย การเสริมสร้างต้นทุนทางสังคมเหล่านี้คือภูมิคุ้มกันที่ดีที่สุดของการอนุรักษ์

5) **การตรากฎหมายสิทธิชุมชนเชิงบวก:** สนับสนุนพระราชบัญญัติป่าชุมชนและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน เพื่อเป็นกติการ่วมของสังคมที่ได้รับการรับรองสิทธิทางกฎหมายมิใช่มีเพียงสถานะเป็นกติกาทางสังคมจิตวิทยาเท่านั้น เพื่อให้ชุมชนมีความมั่นใจและมีเกราะป้องกันทางกฎหมายในการดูแลพื้นที่ป่าร่วมกับรัฐอย่างเป็นทางการ

บทสรุป

การสร้างและบูรณาการงานเครือข่ายการมีส่วนร่วมเพื่อป้องกันและแก้ปัญหาทรัพยากรป่าไม้ ถือเป็นยุทธศาสตร์ความอยู่รอดที่หลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับประเทศไทย ท่ามกลางบริบทประวัติศาสตร์ของนโยบายสัมปทานที่ทิ้งบาดแผลทางนิเวศวิทยา และการบุกรุกพื้นที่ของรัฐ อันเนื่องมาจากปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคม การอาศัยโครงสร้างอำนาจรัฐแบบบนลงล่างและการจับกุมดำเนินคดีอย่างเดียว ไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดคดียุติธรรมและมูลค่าความเสียหายทางเศรษฐกิจมหาศาล ทว่ายังบั่นทอนความไว้วางใจระหว่างภาครัฐและประชาชน ซึ่งเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญที่สุด

การนำทฤษฎีการจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือ (Collaborative Governance) มาผสมกับนวัตกรรมเชิงนโยบายอย่างคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) และโครงการปรับปรุงแผนที่ One Map ถือเป็นแสงสว่างที่ปลายอุโมงค์ในการยุติปัญหาการทับซ้อนเชิงโครงสร้าง และลดความเหลื่อมล้ำของการถือครองที่ดิน นอกจากนี้ เมื่อผนวกรวมกับเทคโนโลยีพิทักษ์ป่าเชิงรุกอย่าง SMART Patrol และแนวทางปฏิบัติเชิงประจักษ์จากการร่างกติกาชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ทำให้เกิดกระบวนการทัศน์ใหม่ที่มองเห็นว่าประชาชน ไม่ใช่ “ผู้บุกรุก” แต่คือ “หุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์” (Strategic Partners) ในการร่วมบริหารจัดการแผ่นดิน

ท้ายที่สุด การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็ง เป็นกลไกที่ทรงพลังในการแปรเปลี่ยนความขัดแย้งเชิงพื้นที่ให้กลายเป็นพื้นที่แห่งโอกาส เป็นการบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกที่สร้างหลักประกันทั้งในมิติสิทธิชุมชน มิตินิเวศวิทยา และมิติเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม ผลสัมฤทธิ์ปลายทางของยุทธศาสตร์นี้จึงไม่ใช่เพียงการเพิ่มจำนวนพื้นที่ป่าไม้ทางสถิติ แต่คือการบรรลุเป้าหมายสูงสุดตามแผนพัฒนาประเทศ นั่นคือการสถาปนา “ความผาสุกของคนในชาติ” สังคมที่สันติสุข และการยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนบนผืนแผ่นดินไทย

บทที่ 7

กลไกการเร่งเสริมประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ

7.1 การพัฒนาแบบจำลอง Model พื้นที่ชุมชนในพื้นที่ป่าไม้

ป่าชุมชนในประเทศไทยมีวิวัฒนาการมายาวนาน โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ “ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม” ที่ดูแลรักษาโดยหลักวัฒนธรรมและความเชื่อท้องถิ่น และ “ป่าชุมชนแบบพัฒนา” ที่เกิดจากการส่งเสริมของภาครัฐ งานวิจัยเชิงประจักษ์ยืนยันว่า ป่าชุมชนทำหน้าที่เป็นสถาบันจัดการที่ดินแบบรากหญ้า (Bottom-up land use institution) ที่มีประสิทธิภาพสูงในการอนุรักษ์ โดยพบว่าห้วย่อมป่าในเขตอุทยานแห่งชาติและป่าสงวนจะได้รับการปกป้องดียิ่งขึ้นเมื่อมีการซ้อนทับกับพื้นที่ที่บริหารจัดการโดยชุมชน การต่อยอดแนวคิดนี้ได้นำไปสู่การพัฒนาแบบจำลองการจัดการที่ดินและป่าไม้ที่หลากหลาย ดังนี้

1) แบบจำลองการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาล (NLT Model / คทช.)

แบบจำลองคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เป็นการแก้ไขปัญหาการไร้ที่ดินทำกินเชิงโครงสร้าง โดยมีหลักการสำคัญคือ “การจัดที่ดินในลักษณะแปลงรวมโดยไม่ให้กรรมสิทธิ์” แต่เป็นการรับรองสิทธิชุมชนผ่านองค์กรหรือสหกรณ์ รูปแบบนี้เป็นกลยุทธ์การบริหารความเสี่ยงเพื่อป้องกันการซื้อขายหรือการตกหล่นของที่ดินไปสู่นายทุนภายนอก คทช. ได้จำแนกพื้นที่เป้าหมายตามระดับความอ่อนไหวของระบบนิเวศ เช่น การจัดที่ดินให้ชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 และ 2 ซึ่งจำแนกกลุ่มตามช่วงเวลาก่อนและหลังมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน 2541 เพื่อให้สอดคล้องกับมาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ

การติดตามและประเมินผลโครงการ คทช. ถือเป็นส่วนสำคัญในการเสริมประสิทธิภาพ โดยมีการนำแบบจำลองการประเมินต่างๆ มาประยุกต์ใช้ อาทิ “การประเมินโดยผู้ชำนาญ (Connoisseurship Model ของ Eisner) “การประเมินตามกรอบตรรกะ” (Log-frame) ที่ชี้วัดผลผลิตและเป้าหมายระดับสูง และที่สำคัญที่สุด คือ “แบบจำลองการประเมินชิปปี้” (CIPP Model ของ Stufflebeam) ซึ่งได้รับความนิยมน้อยกว่าเนื่องจากครอบคลุมการประเมินด้านบริบท (Context) ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) และผลผลิต (Product) ทำให้สามารถวิเคราะห์จุดอ่อนและปรับปรุงนโยบายการจัดที่ดินได้อย่างครบวงจร

2) แบบจำลองสถาบันบริหารจัดการธนาคารที่ดิน (Land Bank Model)

หนึ่งในสาเหตุหลักของการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม คือปัญหาความยากจนและหนี้สินที่ทำให้เกษตรกรต้องนำที่ดินไปจำนองหรือขายฝาก และสูญเสียสิทธิในที่สุด เพื่อตัดวงจรนี้ รัฐบาลได้จัดตั้ง สถาบันบริหารจัดการธนาคารที่ดิน (องค์การมหาชน) หรือ บจธ. ขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงรุกด้านเศรษฐศาสตร์ที่ดิน พัฒนาการของ บจธ. มีความท้าทายอย่างมาก นับตั้งแต่การประกาศพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งในปี พ.ศ. 2554 แต่ขาดกลไกการแต่งตั้งกรรมการจนล่วงเลยมาถึง 3 ปีเศษ กระทั่งมีการแต่งตั้งและเสนอร่างพระราชบัญญัติธนาคารที่ดินในปี พ.ศ. 2558 เพื่อดูแลราษฎรที่มีปัญหาการขายฝาก บจธ. ทำหน้าที่รับจำนอง ใถ่ถอน และจัดซื้อที่ดินเอกชนที่ถูกทิ้งร้างมาจัดสรร

ให้ผู้ยากไร้ในรูปแบบสหกรณ์ ซึ่งเป็นตาข่ายรองรับทางสังคม (Social Safety Net) ที่ทำงานประสาน
 คูขนานไปกับการจัดที่ดินป่าไม้ของ คทช. เพื่อสร้างความยั่งยืนตลอดสายพานการถือครองที่ดิน

หลักการดำเนินงานเหล่านี้สอดคล้องกับแนวปฏิบัติตามความสมัครใจว่าด้วยการกำกับดูแล
 การถือครองที่ดิน (Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure)
 ของ FAO ซึ่งเน้นย้ำถึงการบริการของรัฐที่ต้องรวดเร็ว สามารถเข้าถึงได้ ไม่เลือกปฏิบัติ และสนับสนุน
 กลุ่มเปราะบางหรือชนพื้นเมืองที่ไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้

3) แบบจำลองเศรษฐกิจนิเวศและวนเกษตร (Eco-economic & Agroforestry Models)

เพื่อลดการพึ่งพิงการทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่ทำลายหน้าดิน ยุทธศาสตร์การวิจัยป่าไม้ได้
 ส่งเสริมการพัฒนาแบบจำลอง “วนเกษตร” (Agroforestry) ซึ่งเป็นการจัดการที่ดินแบบผสมผสาน
 เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจควบคู่กับการอนุรักษ์ การรวบรวมองค์ความรู้ด้านสมุนไพรและ
 ของป่าจากแต่ละชาติพันธุ์ เพื่อนำมาถ่ายทอดสู่ประชาชนสำหรับการดำรงชีพและต่อยอดเชิงพาณิชย์
 ถือเป็นสร้างแรงจูงใจขั้นต้น นอกจากนี้ ยังมีการประยุกต์ใช้ “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งอิงตาม
 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อปรับปรุงแปลงที่ดิน เพิ่มความสามารถในการกักเก็บน้ำ
 และสร้างความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน แบบจำลองระดับจุลภาคเช่นนี้ ทำให้ชุมชนมีรายได้
 หมุนเวียนตลอดปีและลดความจำเป็นในการลักลอบตัดไม้

ตัวอย่างความสำเร็จของการประยุกต์ใช้แบบจำลองแบบบูรณาการ ได้แก่ “แม่จันโมเดล”
 ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย ที่เน้นความร่วมมือ (Collaborate) ผ่านเวทีชุมชน การออกแบบหลักสูตร
 โรงเรียนเกษตรกร และการทำเกษตรอินทรีย์เพื่อลดต้นทุน รวมถึงการพัฒนากระบวนการจัดการ
 ป่าชุมชนแควระบม-สียัด ซึ่งสำรวจพบพรรณพืช 83 ชนิดและสัตว์ 38 ชนิด และนำมาจัดทำ
 ฐานข้อมูลเพื่อการฟื้นฟูสภาพป่ากว่า 10 ไร่ ผ่านองค์ประกอบความร่วมมือ 4 ส่วน ได้แก่ ปัจจุบันนำเข้า
 (ภาครัฐ/ท้องถิ่น) เครื่องมือ (ประเพณี/แผนงาน) หลักการ (ประชาธิปไตย/เครือข่าย) และการจัดการความรู้

4) แบบจำลองการจัดการตนเองเพื่อความสำเร็จ (Self-Management Model)

เพื่อให้การจัดการป่าชุมชนคงอยู่อย่างยั่งยืนข้ามผ่านคนรุ่นถัดไป งานวิจัยได้พัฒนา
 รูปแบบการจัดการตนเองของป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จ โดยดำเนินการใน 4 ขั้นตอนต่อเนื่อง
 ได้แก่ :

4.1) การติดตามตรวจสอบสภาพการณ์จัดการ: มุ่งเน้นไปที่การสำรวจขอบเขต
 สุขภาวะของป่าไม้ และความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

4.2) การทบทวนสะท้อนผล: การหารือร่วมกันเพื่อสะท้อนปัญหาและข้อเท็จจริง

4.3) การวางแผนกิจกรรม: อาศัยการกระจายอำนาจการจัดการให้แก่ชุมชน

4.4) การพัฒนาปรับปรุงแก้ไข: การปรับมาตรการผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้มีส่วน
 ได้ส่วนเสียที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน เยาวชน และ
 หน่วยงานท้องถิ่น

ความสำเร็จของแบบจำลองเหล่านี้ต่อก็คือว่า เมื่อชุมชนได้รับการรับรองสิทธิ
 และยกระดับกติกาการบริการสาธารณะรูปแบบใหม่ พวกเขาสามารถปกป้องทรัพย์สินของตนเองได้
 อย่างมีประสิทธิภาพ

7.2 การพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยใช้หลักเศรษฐศาสตร์

การพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐศาสตร์แห่งความมั่นคงในสิทธิที่ดิน : การแก้ไขข้อพิพาทและการจัดการที่ดินป่าไม้ในประเทศไทยอย่างยั่งยืน

วิวัฒนาการของการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ในประเทศไทยเป็นภาพสะท้อนของความขัดแย้งระหว่างการพยายามรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติกับการตอบสนองต่อความต้องการพื้นที่เพื่อการผลิตทางเศรษฐกิจและการอยู่อาศัยของประชากร ปัญหาข้อพิพาทที่ดินป่าไม้ไม่ได้เป็นเพียงประเด็นทางกฎหมายหรือการบังคับใช้ระเบียบวินัยของรัฐเท่านั้น แต่เป็นปัญหาที่มีรากเหง้าเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนนับล้านครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในหรือรอบเขตป่า การใช้หลักเศรษฐศาสตร์เข้ามาวิเคราะห์และออกแบบนโยบายจึงมีความจำเป็น โดยเฉพาะการทำความเข้าใจเรื่องสิทธิในทรัพย์สิน ต้นทุนในการธุรกรรม และการจัดการทรัพยากรร่วม เพื่อสร้างดุลยภาพใหม่ที่สามารถเพิ่มพื้นที่สีเขียวพร้อมกับการยกระดับความเป็นอยู่ของราษฎรอย่างมีประสิทธิภาพ

ปัญหาข้อพิพาทเรื่องที่ดินทับซ้อนระหว่างรัฐและประชาชนในพื้นที่ป่าไม้ เป็นอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรในพื้นที่ห่างไกล เมื่อปราศจากความมั่นคงในสิทธิที่ดินทำกิน ประชากรย่อมขาดแรงจูงใจในการลงทุนระยะยาว ส่งผลให้เกิดวงจรความยากจนและการบุกรุกป่าเพิ่มขึ้น การใช้ “หลักเศรษฐศาสตร์” จึงไม่ใช่เพียงการมองเรื่องกำไรขาดทุน แต่คือการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและเป็นธรรม

1) รากฐานทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์และวิวัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ของการจัดการป่าไม้ไทย

การวิเคราะห์ปัญหาที่ดินป่าไม้ในเชิงเศรษฐศาสตร์จำเป็นต้องเริ่มต้นจากความเข้าใจในวิวัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของโครงสร้างสิทธิในปัจจุบัน ในยุคสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติถูกมองว่าเป็นทรัพยากรแบบเปิดกว้าง หรือเป็นทรัพย์สินที่ประชาชนสามารถเข้าถึงเพื่อการยังชีพได้ตามจารีตประเพณี โดยมีกฎหมายยุคพ่อปกครองลูกที่เน้นการปกป้องสิทธิของผู้บุกเบิก อย่างไรก็ตาม จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2439 เมื่อมีการจัดตั้งกรมป่าไม้เพื่อรวบรวมอำนาจการบริหารจัดการส่วนกลางภายใต้อำนาจของรัฐ (กษัตริย์) เพื่อป้องกันไม่ให้ผลประโยชน์จากทรัพยากรไม้ตกไปอยู่กับกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่นหรือบริษัทต่างชาติที่ได้รับสัมปทาน

หลังจากนั้นมีการประกาศใช้กฎหมายหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ซึ่งได้เปลี่ยนสถานะของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ป่าตามจารีตประเพณีให้กลายเป็น “ผู้บุกรุก” ในทางกฎหมาย ในทางเศรษฐศาสตร์ สถานะนี้คือการนิยามสิทธิในทรัพย์สินใหม่ โดยรัฐอ้างกรรมสิทธิ์ฝ่ายเดียว ซึ่งมักนำไปสู่ความไร้ประสิทธิภาพเนื่องจากรัฐขาดข้อมูลที่สมบูรณ์และขาดต้นทุนในการกำดูแลทั่วถึง นำไปสู่ความขัดแย้งเรื้อรังระหว่างนโยบายอนุรักษ์กับความจำเป็นในการดำรงชีวิตของชุมชน

1.1) ทฤษฎีสถานีในทรัพย์สินและระดับของสิทธิในการจัดการทรัพยากร

ตามแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์สถาบัน สิทธิในทรัพย์สินไม่ได้เป็นเพียง “สิ่งของ” แต่เป็น “ความสัมพันธ์” ระหว่างบุคคลที่มีต่อทรัพยากร เอลินอร์ ออสโตรม (Elinor Ostrom) และ ชลาเกอร์ (Schlager) ได้จำแนกระดับของสิทธิไว้ 5 ระดับ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการออกแบบนโยบายป่าชุมชนและการจัดที่ดินทำกินของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เพื่อเพิ่มความมั่นคงในชีวิตให้แก่ประชาชน

ตารางที่ 7-1 ระดับของสิทธิในการจัดการทรัพยากร

ระดับของสิทธิ (Rights)	คำนิยามและขอบเขตการดำเนินการ	บทบาทในบริบทที่ดินป่าไม้ไทย
สิทธิในการเข้าถึง (Access)	สิทธิที่จะเข้าไปในเขตพื้นที่ทรัพยากร	การอนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปในป่าชุมชนเพื่อการนันทนาการ
สิทธิในการเก็บหา (Withdrawal)	สิทธิที่จะเก็บหาหรือใช้ประโยชน์จากผลผลิตของทรัพยากร	การเก็บหาของป่า เห็ด สมุนไพร หรือน้ำเพื่อการเกษตร
สิทธิในการจัดการ (Management)	สิทธิในการกำหนดกฎระเบียบการใช้ และการปรับปรุงทรัพยากร	คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน วางแผนการปลูกเสริมป่า
สิทธิในการกีดกัน (Exclusion)	สิทธิในการตัดสินใจว่าใครจะมีสิทธิเข้าถึงหรือใช้ทรัพยากร	ชุมชนสามารถห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาลักลอบตัดไม้
สิทธิในการโอนย้าย (Alienation)	สิทธิในการขาย ค่าประกัน หรือส่งมอบสิทธิให้ผู้อื่น	การเปลี่ยน ส.ป.ก. เป็นโฉนดเพื่อการเกษตรเพื่อใช้ ค่าประกันเงินกู้

ความขัดแย้งส่วนใหญ่ในประเทศไทยเกิดจากการที่รัฐมอบเพียงสิทธิระดับ “เข้าถึง” และ “เก็บหา” แต่ปฏิเสธที่จะมอบสิทธิระดับ “จัดการ” และ “กีดกัน” ให้แก่ชุมชน ทำให้ชุมชนขาดแรงจูงใจในการบำรุงรักษาทรัพยากรในระยะยาว การที่พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 เริ่มมอบสิทธิระดับการจัดการให้ชุมชนจึงถือเป็นความก้าวหน้าทางเศรษฐศาสตร์ที่ช่วยลดต้นทุนการดูแลป่าของรัฐและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ท้องถิ่น

1.2) ทฤษฎีของโคส (Coase Theorem) กับการจัดการผลกระทบภายนอก

โรนัลด์ โคส (Ronald Coase) นำเสนอว่า ปัญหาผลกระทบภายนอก เช่น การบุกรุกป่าเพื่อทำเกษตร ซึ่งส่งผลเสียต่อระบบนิเวศส่วนรวม สามารถแก้ไขได้ด้วยการเจรจาต่อรองระหว่างคู่กรณี หากสิทธิในทรัพย์สินมีความชัดเจนและต้นทุนการเจรจาต่ำ ในกรณีของประเทศไทย ข้อพิพาทที่ดินป่าไม้มักมีต้นทุนในการธุรกรรม (Transaction Costs) ที่สูงมาก เนื่องจากข้อมูลแผนที่ไม่ตรงกันและกฎหมายที่มีความทับซ้อน

เมื่อต้นทุนการธุรกรรมสูง ทฤษฎีของโคสชี้ว่า “การจัดสรรสิทธิเริ่มต้น” โดยรัฐมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประสิทธิภาพ หากรัฐยืนยันกรรมสิทธิ์เหนือป่าทั้งหมดแต่ไม่มีปัญญาดูแล

ทรัพยากรจะกลายเป็นสถานะเปิดกว้างที่ใครก็ได้เข้าถึงได้ จนเกิดโศกนาฏกรรม แต่หากรัฐโอนสิทธิบางส่วนให้ชุมชนหรือเกษตรกรอย่างชัดเจน เช่น ผ่านโฉนดเพื่อการเกษตร จะเกิดกระบวนการ “ปรับปรุงประสิทธิภาพภายใน” ที่เกษตรกรจะรักษามูลค่าที่ดินของตนเองเพื่อผลตอบแทนในอนาคต

1.3) การยกระดับสู่ "โฉนดเพื่อการเกษตร": การสร้างมูลค่าทรัพย์สิน

นโยบายการเปลี่ยน ส.ป.ก. 4-01 เป็นโฉนดเพื่อการเกษตร คือการเพิ่มสิทธิระดับ “การโอนย้าย” (Alienation) และการใช้เป็นหลักประกัน (Collateralization) ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรตามหลักเศรษฐศาสตร์มหภาค เนื่องจากการทำให้ดิน “ติดปีก” หรือเป็นสินทรัพย์ที่มีสภาพคล่องจะช่วยให้เกิดการหมุนเวียนของทุน

- **สิทธิการค้าประกัน:** สามารถใช้กู้เงินจากสถาบันการเงินได้ทุกแห่ง ไม่เพียงแต่ ธ.ก.ส. ช่วยลดดอกเบี้ยจ่ายจากร้อยละ 15-20 (นอกระบบ) เหลือเพียงร้อยละ 5-7 (ในระบบ)

- **เงื่อนไขการส่งเสริมสิ่งแวดล้อม:** กำหนดให้เกษตรกรต้องปลูก “ไม้มีค่า” ในพื้นที่ตามสัดส่วนที่กำหนดเป็นการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในพื้นที่เกษตรกรรม (วนเกษตร)

2) เศรษฐศาสตร์การจัดการทรัพยากรร่วมและป่าชุมชน

ในพื้นที่ป่าที่ไม่เหมาะแก่การจัดที่ดินทำกินเป็นรายบุคคล หลักการ “ทรัพยากรร่วม” (Common-pool Resources - CPR) ของออสเตรเลียได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้อย่างจริงจังผ่านพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ยอมรับความสามารถของชุมชนในการดูแลป่า

2.1) กลไกการทำงานของป่าชุมชนตามกฎหมายใหม่

ป่าชุมชนทำหน้าที่เป็น “ตาข่ายรองรับทางสังคม” (Social Safety Net) ให้แก่คนจนและผู้ไร้ที่ดินทำกิน โดยอนุญาตให้สมาชิกใช้ประโยชน์จากผลผลิตที่ไม่ใช่ไม้ (Non-Timber Forest Products - NTFPs) เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักป่า ซึ่งมีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง

- **โครงสร้างการบริหาร:** มีคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนที่มาจากชาวบ้านเอง ร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่

- **การจัดสรรผลประโยชน์:** รายได้จากค่าปรับในป่าชุมชนให้หักไว้ร้อยละ 50 เพื่อเป็นกองทุนจัดการป่าชุมชนนั้นๆ ซึ่งเป็นการลดภาระงบประมาณแผ่นดินและเพิ่มความยั่งยืนทางการคลังในระดับท้องถิ่น

- **สิทธิในการจัดการ:** ชุมชนสามารถออกแบบกฎระเบียบที่สอดคล้องกับระบบนิเวศท้องถิ่น เช่น การกำหนดเขตป่าอนุรักษ์และเขตป่าใช้สอยภายในป่าชุมชน

ในเชิงเศรษฐศาสตร์ ป่าชุมชนช่วยแก้ไขปัญหา “ปัญหาผู้รับประโยชน์โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย” โดยการสร้างกติกาที่ทุกคนมีส่วนได้ส่วนเสีย เมื่อชาวบ้านรู้ว่าการรักษาป่าจะนำมาซึ่งรายได้จากการขายของป่าหรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พวกเขาจะกลายเป็นผู้พิทักษ์ป่าที่มีต้นทุนต่ำที่สุดสำหรับรัฐ

3) กลไกเศรษฐกิจใหม่เพื่อการพัฒนาที่ดินป่าไม้: คาร์บอนเครดิตและ PES

การพัฒนาคุณภาพชีวิตในปัจจุบันไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการปลูกพืชเกษตร แต่รวมถึงการขาย “บริการทางระบบนิเวศ” (Ecosystem Services) ซึ่งประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่ตลาดนี้อย่างเต็มตัวในปี 2567-2568

3.1) ตลาดคาร์บอนเครดิตภาคป่าไม้ (T-VER): มูลค่าและแนวโน้ม

คาร์บอนเครดิตคือรางวัลสำหรับการดูดซับก๊าซเรือนกระจก ซึ่งป่าไม้เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ข้อมูลจากองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (TGO) ระบุว่าโครงการภาคป่าไม้ได้รับความนิยมสูงสุดจากองค์กรที่มุ่งเป้า Net Zero เนื่องจากมีราคาต่อหน่วยสูงกว่าโครงการประเภทอื่น

ประเภทโครงการ	ราคาต่อหน่วยสูงสุด (บาท/ tCO2e)	ความนิยมของผู้ซื้อ
ป่าไม้ (Forestry)	2,076.30	สูงมาก (สอดคล้องกับ ESG)
P-REDD+ (ลดทำลายป่า)	2,000.00	สูง (เน้นการอนุรักษ์พื้นที่ใหญ่)
เกษตรยั่งยืน	1,000.00	ปานกลาง (ปลูกยางพารา/ ปาล์ม)
พลังงานทดแทน/ชีวมวล	50.00 - 300.00	ปานกลาง (เน้นปริมาณมาก)

การประเมินปริมาณการกักเก็บคาร์บอนในป่าชุมชน เช่น กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านแม่หมอกใต้ พบว่าในระยะ 10 ปี ข้างหน้าจะสามารถสร้างมูลค่าจากการขายคาร์บอนเครดิตได้ถึง 6.96 ล้านบาท รายได้เหล่านี้สามารถนำมาพัฒนาสาธารณูปโภคในหมู่บ้านหรือเป็นทุนการศึกษาให้บุตรหลานเกษตรกร ซึ่งเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตโดยไม่ต้องตัดไม้ทำลายป่า

3.2) การประยุกต์ใช้ Payments for Ecosystem Services (PES)

PES คือกลไกที่ผู้ได้รับประโยชน์จากธรรมชาติ (เช่น บริษัทน้ำดื่ม, โรงไฟฟ้า, หรือคนในเมือง) จ่ายค่าตอบแทนให้แก่ผู้รักษาธรรมชาติ (เช่น เกษตรกรต้นน้ำ) ตัวอย่างโมเดลในไทย ได้แก่:

- **บริษัทน้ำดื่มจ่ายเงินให้เกษตรกร:** เพื่อจูงใจให้ไม่ใช้ยาฆ่าแมลงในพื้นที่ต้นน้ำ เพื่อลดต้นทุนการบำบัดน้ำ

- **โมเดลปลูกป่าวนเกษตรแม่จัน-แม่สลอง:** เปลี่ยนไร่ข้าวโพดเป็นป่าไม้ผสมผสาน โดยมีบริษัทเอกชนร่วมอุดหนุนรายได้ในช่วง 3 ปีแรกที่ต้นไม้ยังไม่ให้ผลผลิต

ในทางเศรษฐศาสตร์ PES คือการทำให้ "มูลค่าที่มองไม่เห็น" (Implicit Value) กลายเป็น "ราคาที่มองเห็น" (Explicit Price) ซึ่งช่วยแก้ปัญหาความล้มเหลวของตลาด (Market Failure) ที่มักทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายเพราะไม่มีใครยอมจ่ายค่าดูแล

4) การประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์รวม (Total Economic Value: TEV)

เพื่อใช้ในการตัดสินใจนโยบายที่ดินป่าไม้ นักเศรษฐศาสตร์จะคำนวณมูลค่าทั้งหมดที่ป่ามอบให้แก่สังคม ไม่ใช่เพียงแค่มูลค่าตลาดของไม้ (Market Value) งานวิจัยในไทยระบุว่า การสูญเสียพื้นที่ป่า 1 ไร่ มีต้นทุนแฝงที่สังคมต้องแบกรับมหาศาล (วิเคราะห์และดัดแปลงจาก สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (TEI) (2567), อติศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา (2565), มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ (2565), สันติ สุขสอาด (2552), องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (2568) และ กรมป่าไม้ (2568) ดังนี้

$$\\$\\$TEV = (DUV + IUW + OV) + (EV + BV)\\$\\$$$

(1) **Direct Use Value (DUV):** มูลค่าจากการใช้โดยตรง เช่น การเก็บเห็ด (เฉลี่ยรายได้ครัวเรือนละ 5,000 - 20,000 บาท/ปี)

(2) **Indirect Use Value (IUV):** มูลค่าการกักเก็บคาร์บอนและการป้องกันดินถล่ม (คำนวณจากราคาคาร์บอนเครดิตและค่าซ่อมแซมถนน)

(3) **Option Value (OV):** มูลค่าที่เก็บไว้ใช้ในอนาคต เช่น พืชสมุนไพรที่ยังไม่ได้ค้นพบ

(4) **Existence Value (EV):** มูลค่าที่เกิดจากการรู้ว่าป่ายังอยู่ (ความสุขทางใจ)

(5) **Bequest Value (BV):** มูลค่าที่เก็บไว้ให้ลูกหลาน

ตัวอย่างการศึกษาในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ พบว่ามูลค่าทางเศรษฐศาสตร์รวม ด้านนันทนาการและคุณค่าจากการคงอยู่สูงถึง 3,080 ล้านบาทต่อปี ข้อมูลนี้มีความสำคัญต่อการแก้ไขข้อพิพาท เนื่องจากรัฐสามารถนำมาเปรียบเทียบได้ว่า หากต้อง “เพิกถอน” พื้นที่ป่าให้คนทำกิน มูลค่าทางเศรษฐกิจที่จะสูญเสียไปคุ้มค่ากับผลผลิตทางการเกษตรที่จะได้รับหรือไม่ หรือควรเปลี่ยนเป็นการให้สิทธิทำกินภายใต้เงื่อนไขการรักษาป่า (วนเกษตร) เพื่อรักษาทั้งสองมูลค่าไว้

5) ข้อเสนอแนะนโยบาย: นวัตกรรม “พันธบัตรป่าไม้” และทางออกอย่างยั่งยืน

จากการวิเคราะห์ผ่านหลักเศรษฐศาสตร์และการดำเนินงานของ คทช. ในปี 2567-2568 ปัญหาหลักคือ “ความเร็ว” ในการฟื้นฟูป่า ประเทศไทยต้องการเพิ่มพื้นที่ป่าอีก 26 ล้านไร่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร้อยละ 40 แต่ด้วยงบประมาณแผ่นดินปัจจุบันที่ได้รับปีละ 500 ล้านบาท จะต้องใช้เวลานานถึง 130 ปี

5.1) พันธบัตรป่าไม้ (Forestry Bond): การระดมทุนมหาชน

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) เสนอการใช้กลไกการเงินสมัยใหม่ เพื่อเร่งการเพิ่มพื้นที่ป่าและพัฒนาคุณภาพชีวิต:

- **กลไก:** รัฐระดมทุนผ่านการออกพันธบัตรให้ภาคประชาชนและธุรกิจลงทุน
- **การดำเนินการ:** นำเงินที่ได้ไปจ้างเกษตรกรในพื้นที่ข้อพิพาทให้เปลี่ยนจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว (ข้าวโพด) มาเป็นผู้รับจ้างปลูกป่าเศรษฐกิจในที่ดินของรัฐ
- **ผลตอบแทน:** รายได้จากตัดไม้เศรษฐกิจในอนาคต (เช่น ไม้พะยูน, ไม้สัก) และการขายคาร์บอนเครดิต จะนำมาคืนทุนและกำไรให้แก่ผู้ถือพันธบัตร

วิธีการนี้ช่วยเปลี่ยน “ศัตรูของป่า” (เกษตรกรที่บุกรุก) ให้กลายเป็น “พันธมิตรของป่า” โดยให้รายได้จากการดูแลป่าสูงกว่ารายได้จากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาความยากจนเชิงโครงสร้างได้อย่างตรงจุด

5.2) บทสรุปและทิศทางในอนาคต (2569 - 2570)

การพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยใช้หลักเศรษฐศาสตร์ในด้านที่ดินป่าไม้ของไทยกำลังเปลี่ยนผ่านจากระบบ “รัฐสั่งการ” ไปสู่ระบบ “แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ” ทิศทางที่สำคัญในระยะต่อไป ได้แก่:

5.2.1) การเร่งรัด One Map ให้เสร็จสิ้นทั่วประเทศ: เพื่อลดต้นทุนธุรกรรมและคืนความยุติธรรมให้แก่ประชาชนที่มีเอกสารสิทธิทับซ้อนกับที่ดินรัฐ

5.2.2) การขยายผลโฉนดเพื่อการเกษตร: โดยต้องมีมาตรการกำกับดูแลไม่ให้เกิดการกระจุกตัวของที่ดินไปสู่กลุ่มนายทุน (Land Concentration) และเน้นการเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตเกษตรกรรายย่อย

5.2.3) การสร้างตลาดบริการระบบนิเวศท้องถิ่น: สนับสนุนให้ท้องถิ่นและชุมชนสามารถเข้าถึงรายได้จากคาร์บอนเครดิตได้โดยตรงและมีต้นทุนการขึ้นทะเบียนต่ำ

5.2.4) การนิรโทษกรรมคดีป่าไม้ที่เกิดจากปัญหาแนวเขต: รัฐบาลควรพิจารณา ร่างกฎหมายนิรโทษกรรมแก่ราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายรัฐที่ผิดพลาดในอดีต เพื่อลดความขัดแย้งและดึงประชาชนกลับมาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการป่าไม้

7.3 การปรับปรุงระเบียบแนวทางโดยกระบวนการมีส่วนร่วม

จากการวิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินเพื่ออยู่อาศัย และทำกินในพื้นที่อนุรักษ์ที่กำหนดไว้ในคู่มือปฏิบัติงาน “แนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินของราษฎรในเขตป่าอนุรักษ์ ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2561” และ “พระราชกฤษฎีกาโครงการอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติภายในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าหรือเขตห้ามล่าสัตว์ป่า พ.ศ. 2567 ซึ่งออกตามความในมาตรา 121 แห่ง พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562” พบว่า แม้จะมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในป่าอนุรักษ์ แต่ในทางปฏิบัติอาจมีปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ ดังนี้

7.3.1 ปัญหาในการพิสูจน์สิทธิของผู้ครอบครองตามคำสั่ง คสช. ที่ 66/2557

1) ความคลุมเครือของนิยาม “ผู้ยากไร้” ในทางปฏิบัติ แม้จะมีหลักเกณฑ์กว้าง ๆ แต่ในทางงานจริงไม่มีการระบุ “ตัวเลขรายได้” หรือ “ขนาดที่ดิน” ที่ชัดเจนเป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ

- ปัญหา : เจ้าหน้าที่แต่ละพื้นที่อาจใช้ดุลยพินิจต่างกัน บางแห่งอาจมองว่าครอบครอง 20 ไร่ คือ ยากไร้ แต่บางแห่งอาจมองว่ามากเกินไป

- อุปสรรค : การขาดบรรทัดฐานที่ชัดเจนทำให้เจ้าหน้าที่เสี่ยงต่อการถูกร้องเรียนว่าเลือกปฏิบัติ หรือถูกตรวจสอบย้อนหลังว่าละเว้นการปฏิบัติหน้าที่หากปล่อยให้คนที่ไม่ยากไร้จริงถือครองที่ดิน

2) การพิสูจน์ "การถือครองแทน" หรือ "นอมินี" ทำได้ยาก นายทุนมักไม่ปรากฏชื่อในเอกสารสำรวจ แต่จะใช้ชื่อชาวบ้านในพื้นที่เป็นผู้ถือครองแทน ดังนั้นการตรวจสอบฐานข้อมูลที่ดินทั่วประเทศของแต่ละบุคคลจึงอาจเกิดปัญหา “นอมินี” หรือการโอนชื่อที่ดินนอกเขตไปให้ญาติพี่น้องเพื่อคงสิทธิ์ในเขตป่าไว้ ทำให้ในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่จะตรวจสอบได้ยากขึ้น

- ปัญหา: ในขั้นตอนการประชาคม ชาวบ้านในชุมชนเดียวกันมักจะไม่นำให้ข้อมูลด้านลบหรือคัดค้านสิทธิของเพื่อนบ้าน เพราะเกรงกลัวอิทธิพลหรือความขัดแย้งภายในหมู่บ้าน

- อุปสรรค: เจ้าหน้าที่ไม่สามารถล่วงรู้ถึงสัญญาใจหรือการซื้อขายล่วงหน้าที่ทำกันเป็นการภายในได้ ทำให้การคัดกรอง "นายทุน" ออกจากระบบทำได้ไม่สมบูรณ์

3) ข้อจำกัดของพยานหลักฐานทางเทคนิค (ภาพถ่ายทางอากาศ) แม้จะใช้ภาพถ่ายปี 2545/2546 เป็นเกณฑ์ แต่พยานหลักฐานนี้มีข้อจำกัด

- ปัญหา: ภาพถ่ายดาวเทียมในอดีตบางพื้นที่อาจมีความละเอียดต่ำ มีเมฆปกคลุมหรือเป็นพื้นที่ลาดชันซึ่งเงาเขาดบัง ทำให้ยากต่อการชี้ชัดว่าร่องรอยที่เห็นคือการเกษตรหรือป่าธรรมชาติ

- อุปสรรค: เมื่อหลักฐานทางเทคนิคไม่ชัดเจน จะเกิดการโต้แย้งระหว่างราษฎรกับเจ้าหน้าที่ นำไปสู่กระบวนการพิสูจน์สิทธิที่ยืดเยื้อและล่าช้า

4) ภาระงานและงบประมาณที่จำกัด กระบวนการคัดกรองต้องผ่านหลายขั้นตอนตั้งแต่สำรวจแปลง ซ้อนทับแผนที่ ทำประชาคม ไปจนถึงเสนอคณะกรรมการระดับจังหวัด

- ปัญหา : จำนวนบุคลากรเจ้าหน้าที่ป่าไม้มีน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนแปลงที่ดินที่ต้องสำรวจ ซึ่งบางพื้นที่อาจมีเป็นหมื่นแปลง

- อุปสรรค : ความเร่งด่วนของนโยบายที่ต้องการให้เสร็จตามกรอบเวลา (เช่น ภายใน 90 วัน) อาจทำให้การคัดกรองทำได้เพียง “พอสังเขป” จนเกิดความผิดพลาดในข้อมูล ส่งผลให้ผู้ที่ควรได้สิทธิกลับไม่ได้หรือผู้ที่ไม่ควรได้กลับมีชื่อในระบบ

5) ปัญหาสถานะบุคคลและความสลับซับซ้อนของครอบครัว

- ปัญหา : กรณีการสืบสิทธิโดยทายาทตามกฎหมาย ในพื้นที่ห่างไกลมักมีการอยู่กินกันโดยไม่จดทะเบียนสมรส หรือการสืบมรดกที่เป็นเพียงคำสั่งเสีย

- อุปสรรค : เจ้าหน้าที่ต้องใช้เวลามากในการตรวจสอบความสัมพันธ์ทางเครือญาติเพื่อให้ตรงตามเงื่อนไขกฎหมาย หากตรวจสอบไม่ดีจะกลายเป็นการ “เปลี่ยนมือ” ซึ่งผิดระเบียบพื้นที่

6) แรงกดดันทางมวลชนและมิติด้านสิทธิมนุษยชน

- ปัญหา : เมื่อผลการคัดกรองออกมาว่าบุคคลนั้น “ไม่เป็นผู้อยากไร่” และต้องถูกให้ออกจากพื้นที่ มักจะเกิดการรวมกลุ่มประท้วงหรือการใช้กลไกทางสิทธิมนุษยชนมาปิดกั้นการทำงาน

- อุปสรรค : เจ้าหน้าที่ต้องทำงานภายใต้แรงกดดันสูงระหว่าง “การรักษากฎหมาย” กับ “ความสงบเรียบร้อยในพื้นที่” ซึ่งมักจะจบลงด้วยการชะลอการบังคับใช้กฎหมายออกไปเรื่อย ๆ

7.3.2 ข้อจำกัดด้านสิทธิและเงื่อนไขความมั่นคงในที่ดิน

1) สถานะที่ดินเป็นทรัพย์สินนอกพาณิชย์ กฎหมายระบุชัดเจนว่าที่ดินในโครงการเป็น “ทรัพย์สินนอกพาณิชย์” ซึ่งหมายความว่าราษฎรไม่สามารถนำที่ดินไปเป็นหลักประกันทางธุรกิจหรือเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบธนาคารได้เหมือนโฉนดที่ดินทั่วไป

2) เงื่อนไขการสิ้นสุดสิทธิที่เข้มงวด สิทธิในการอยู่อาศัยสามารถสิ้นสุดลงได้ง่ายหากไม่ทำประโยชน์ติดต่อกันเกิน 1 ปี โดยไม่มีเหตุอันควร หรือหากกระทำผิดกฎหมายป่าไม้ แม้เพียงเล็กน้อยในพื้นที่นอกเขตโครงการ (แต่อยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์) ซึ่งอาจสร้างความกังวลใจในการใช้ชีวิตปกติของราษฎร

7.3.3 อุปสรรคในการบริหารจัดการพื้นที่และข้อจำกัดเชิงปริมาณ

1) เขตแดนเนื้อที่ครอบครอง กฎหมายจำกัดเนื้อที่ครอบครองไร่ไม่เกิน 20 ไร่ และครัวเรือนไม่เกิน 40 ไร่ หากผลการสำรวจเดิมมีเนื้อที่เกินกว่านี้ พนักงานเจ้าหน้าที่จะต้อง “กั้นพื้นที่ส่วนเกิน” ออกเพื่อฟื้นฟูสภาพป่า ซึ่งในทางปฏิบัติอาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่และราษฎรที่สูญเสียที่ดินทำกินเดิมที่เคยใช้ประโยชน์มานาน

2) การโอนสิทธิที่จำกัด ห้ามโอนการครอบครองให้บุคคลอื่นที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัวหรือครัวเรือน และในกรณีที่ผู้ครอบครองตาย ทายาทต้องยื่นขออนุญาตใหม่ภายในเงื่อนไขที่กำหนดเท่านั้น หากดำเนินการไม่ทันเวลา (เช่น เกิน 1 ปีหลังตาย) สิทธิอาจสิ้นสุดลง

3) ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงโอกาส ราษฎรที่มีที่ดินเพียงเล็กน้อยนอกเขตป่า (เช่น มีบ้านไม้หลังเล็กๆ ในหมู่บ้านจัดสรรหรือที่มรดกเพียงไม่กี่ตารางวา) อาจถูกตัดสิทธิในที่ดินทำกินเดิมที่อยู่ในป่าได้ ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงหากที่ดินภายนอกนั้นไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ

4) อุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต หากราษฎรในโครงการต้องการเก็บออมเงินเพื่อไปซื้อที่ดินหรือบ้านนอกเขตป่าเพื่อขยายให้ครอบครัว พวกเขาจะมีความเสี่ยงที่จะเสียสิทธิที่ดินเดิมทันที กลายเป็นข้อจำกัดที่ทำให้คนในป่าไม่กล้าออกไปมีทรัพย์สินที่มั่นคงภายนอก

7.3.4 ภาระหน้าที่และมาตรฐานการอยู่อาศัยเชิงอนุรักษ์

1) การควบคุมสิ่งปลูกสร้าง อาคารต้องสูงไม่เกิน 2 ชั้น และต้องมีลักษณะ “กลมกลืนกับธรรมชาติ” ซึ่งคำว่าความกลมกลืนนี้เป็นดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ (หัวหน้าเขตฯ) ที่ต้องหารือร่วมกับท้องถิ่น อาจทำให้เกิดมาตรฐานที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่

2) หน้าที่ในการช่วยราชการ ผู้อยู่อาศัยมีหน้าที่ต้องร่วมมือกับทางราชการในการปลูกป่า สอดส่องป้องกันการบุกรุก และดับไฟป่า หากไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ตามคำสั่งพนักงานเจ้าหน้าที่ อาจถูกสั่งให้ออกจากพื้นที่ได้ ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ที่ค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับราษฎรนอกเขตป่า

7.3.5 ความเสี่ยงจากการนำ "ชนิดพันธุ์ต่างถิ่น" เข้าพื้นที่

1) ข้อห้ามเรื่องสายพันธุ์พืช/สัตว์ ห้ามนำชนิดพันธุ์ต่างถิ่นที่รุกรานเข้ามาในพื้นที่ ปัญหาคือราษฎรอาจขาดความรู้ความเข้าใจว่าพืชเกษตรชนิดใดบ้างที่เข้าข่ายเป็นชนิดพันธุ์ต่างถิ่น รุกรานตามประกาศของอธิบดี ซึ่งอาจกลายเป็นความผิดโดยไม่ตั้งใจ

7.3.6 ปัญหาอุปสรรคในการจัดทำเอกสารแสดงการครอบครองที่ดินตาม แบบ อส.12

การจัดทำเอกสารแสดงการครอบครองที่ดินตาม แบบ อส.12 เป็นขั้นตอนสำคัญภายใต้พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 (มาตรา 64) และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 (มาตรา 121) เพื่อสำรวจการถือครองที่ดินของประชาชนในเขตป่า โดยมีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาที่ทำกินและที่อยู่อาศัย แต่ในทางปฏิบัติ กระบวนการนี้ยังมีข้อจำกัดและข้อเสียที่ส่งผลกระทบต่อเจ้าหน้าที่และชาวบ้านดังนี้

1) ข้อจำกัดทางด้านสิทธิและกรรมสิทธิ์

- ไม่ใช้การให้กรรมสิทธิ์ : แบบ อส.12 เป็นเพียงการ “อนุญาตให้ทำกิน” ชั่วคราว (คราวละไม่เกิน 20 ปี) ไม่ใช้การออกโฉนดหรือเอกสารสิทธิ์ ชาวบ้านจึงไม่มีสิทธิในที่ดินอย่างเต็มที่ ไม่สามารถซื้อขาย หรือนำไปจำนองเพื่อเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบธนาคารได้

- เงื่อนไขที่เข้มงวด : มีข้อกำหนดห้ามขยายพื้นที่เพิ่มเติมแม้แต่ตารางนิ้วเดียว และห้ามเปลี่ยนมือผู้ถือครอง (ยกเว้นมรดกตามเงื่อนไข) ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริงที่ครอบครัวอาจขยายตัวขึ้น

2) ปัญหาด้านความแม่นยำและข้อมูล

- ความคลาดเคลื่อนของแนวเขต : การรังวัดและจัดทำแผนที่ในอดีตอาจใช้เทคโนโลยีที่ไม่ละเอียดเท่าปัจจุบัน หรือเกิดจากความเข้าใจคลาดเคลื่อนระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้านทำให้เกิดปัญหา “ที่ดินทับซ้อน” หรือการตกหล่นของรายชื่อผู้ถือครองจริง

- การพิสูจน์สิทธิที่ยากลำบาก : การต้องพิสูจน์ว่าอยู่มาก่อนการประกาศเขตป่าไม้หรือตามมติ ครม. 30 มิ.ย. 41 มักมีปัญหาเรื่องหลักฐาน เอกสารภาพถ่ายทางอากาศในบางพื้นที่อาจไม่ชัดเจน หรือมีเมฆบัง ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเสียสิทธิไปอย่างไม่เป็นธรรม

3) ผลกระทบด้านสังคมและความรู้สึก

- ความเหลื่อมล้ำในพื้นที่ : การออกเอกสารตามแบบ อส.12 อาจสร้างความขัดแย้งในชุมชน ระหว่าง “กลุ่มที่ได้รับการสำรวจ” กับ “กลุ่มที่ตกหล่น” ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน

- ความกังวลเรื่องการถูกยึดคืน : เนื่องจากเป็นการอนุญาตแบบมีเงื่อนไขหากชาวบ้านทำผิดระเบียบเพียงเล็กน้อย หรือนโยบายรัฐบาลเปลี่ยนไปในอนาคต ก็มีความเสี่ยงที่จะถูกเพิกถอนสิทธิได้ตลอดเวลา

4) ภาวะด้านการบริหารจัดการ

- กระบวนการที่ล่าช้า : ขั้นตอนการตรวจสอบ ตั้งแต่ระดับคณะกรรมการระดับพื้นที่ผ่านคณะกรรมการบริหารจัดการระดับจังหวัด จนถึงกรมอุทยานฯ มีความซับซ้อนและใช้เวลานานมาก ทำให้ปัญหาที่ดินไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเบ็ดเสร็จเสียที

- ข้อจำกัดในการพัฒนาสาธารณูปโภค : แม้จะได้รับการผ่อนปรนให้ อยู่อาศัยได้ แต่การขออนุญาตสร้างถนน ไฟฟ้า หรือประปา เข้าไปในเขตที่ทำกินตามแบบ อส. 12 ยังคงต้องผ่านระเบียบของกรมอุทยานฯ ที่ซับซ้อนกว่าพื้นที่ปกติซึ่งจากบทวิเคราะห์จะเห็นว่า แนวทางนี้เป็นแบบ “ให้สิทธิชั่วคราวแบบมีเงื่อนไข (20 ปี)”

เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งในอดีต แต่ในเชิงปฏิบัติคือการเปลี่ยนสถานะจาก “ผู้บุกรุก” มาเป็น “ผู้ช่วยดูแลป่า” โดยมีข้อแลกเปลี่ยนคือสิทธิในที่ดินที่เปราะบางและมีเงื่อนไขกำกับมากมาย ซึ่งหากมีความต้องการให้การแก้ไขปัญหาที่ดินอยู่อาศัยและทำกินของประชาชนในพื้นที่อนุรักษ์เป็นไปอย่างเหมาะสมกับบริบทของสังคม และเกิดความยั่งยืน อันจะส่งผลให้การแก้ไขปัญหานี้ให้เสร็จสิ้นลงอย่างแท้จริง ภาครัฐสามารถพิทักษ์รักษาพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่เหลืออยู่เอาไว้ได้ จึงขอเสนอแนะเพื่อปรับปรุงระเบียบและแนวทางโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ดังนี้

1) กำหนดแนวทางการคัดกรองบุคคลผู้มีสิทธิในการอยู่อาศัยและทำกินให้ชัดเจน ปฏิบัติได้จริง

ที่ผ่านมารัฐไม่ได้มีการกำหนดแนวทางการคัดกรองคุณสมบัติผู้อยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่อนุรักษ์อย่างชัดเจน ทำให้เกิดความคลุมเครือ ดังนั้นเพื่อให้สามารถนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นไปได้จริง ลดการใช้ดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ ซึ่งเสี่ยงที่จะเกิดความผิดพลาด จนอาจนำไปสู่การถูก

ฟ้องร้องดำเนินคดีได้ ดังนั้นจึงเสนอให้หน่วยงานระดับกรมมีการจัดประชุมทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและภาคประชาชน ตามความเหมาะสม แล้วสรุปแนวทางการคัดกรองคุณสมบัติ ที่ชัดเจนว่าต้องใช้หลักเกณฑ์ใดบ้าง แล้วจึงมีหนังสือสั่งการไปให้หน่วยปฏิบัติได้ดำเนินการตาม แนวทางนั้นต่อไปด้วย

2) กำหนดจำนวนพื้นที่ครอบครอง และมาตรการเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ ให้เหมาะสม

มาตรการในการกำหนดให้แต่ละครอบครัวครอบครองที่ดินได้เพียงครอบครัวละ 20 ไร่ โดยหากเป็นครัวเรือนให้ครอบครองได้ครัวเรือนละ 40 ไร่ ถือได้ว่าไม่เป็นธรรมกับประชาชน ผู้ครอบครองที่ดิน และอาจเกิดปัญหาการไม่ยอมรับระเบียบปฏิบัตินี้ จนเกิดเป็นปัญหากระทบกระทั่ง ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและประชาชนต่อไปได้ ซึ่งขัดแย้งกับเจตจำนงในการแก้ไขปัญหาอย่างสิ้นเชิง จึงเห็นควรให้กรมอุทยานฯ เชิญทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น ผู้แทนจากจังหวัด (ฝ่ายปกครอง) หัวหน้าพื้นที่อนุรักษ์ผู้ทราบปัญหาในพื้นที่ ตัวแทนภาคประชาชน ได้มาประชุมแสดงความคิดเห็น และนำความจริงในพื้นที่มาพูดคุยเพื่อให้ทราบปัญหาอุปสรรค ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุง ระเบียบปฏิบัติต่างๆ ให้สามารถถือปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม อาทิเช่น การให้ครอบครองที่ดินได้ ตามจำนวนเนื้อที่ที่ครอบครองอยู่แต่เดิมในขณะที่ทำการสำรวจ ซึ่งผู้ครอบครองก็จะต้องได้รับการ พิสูจน์และรับรองจากสมาชิกในชุมชนแล้วว่า เป็นราษฎรผู้ครอบครองมาแต่เดิมจริง โดย อาจกำหนดมาตรการการควบคุม กำกับ ที่ไม่ซับซ้อนจนเกินไป เช่น หากมีการขายที่ดินดังกล่าวให้ กับผู้อื่นถือเป็นการซื้อขายที่ดินของรัฐจะต้องถูกจับกุมดำเนินคดี และตัดสิทธิบุคคลผู้ขายที่ดิน ออกจากระบบการให้ความช่วยเหลือเรื่องที่ดินทำกินของรัฐทุกกรณี เป็นต้น

3) การยกระดับเทคโนโลยีเพื่อความแม่นยำ (Digital Transformation)

ปัญหาใหญ่ที่สุดคือ “แนวเขตไม่ชัดเจน” และ “การพิสูจน์สิทธิที่ล่าช้า”

- One Map & High-Resolution Imagery : ควรปรับปรุงฐานข้อมูลแผนที่ ให้เป็นระบบเดียวกันทั่วประเทศ โดยใช้ภาพถ่ายดาวเทียมความละเอียดสูง (Very High Resolution) และโดรน (UAV) ในการสำรวจซ้ำเพื่อยืนยันขอบเขตพื้นที่ตามแบบ อส.12 ให้เป็นปัจจุบันที่สุด

- Digital Land Registry : พัฒนาระบบฐานข้อมูลผู้ถือครองสิทธิแบบออนไลน์ ที่เจ้าหน้าที่และชาวบ้าน (ที่มีรหัสผ่าน) สามารถตรวจสอบสิทธิของตนเองได้ เพื่อลดขั้นตอน การสอบถามและลดข้อขัดแย้งเรื่องการตกหล่นของข้อมูล

4) การสร้างกลไก "พยานทางสังคม" (Social Verification)

ในกรณีที่หลักฐานทางภาพถ่ายไม่ชัดเจน ควรใช้ระบบการรับรองจากคนในพื้นที่

- Digital Peer Review : ให้คนในชุมชนช่วยกันตรวจสอบข้อมูลสิทธิของกัน และกันผ่านระบบเปิดภายในหมู่บ้าน หากไม่มีข้อโต้แย้งภายใน 30 วัน ให้ถือว่าผ่านการพิสูจน์สิทธิ เชิงสังคม

- Community Mapping: สนับสนุนให้ชุมชนทำแผนที่ทำกินร่วมกับเจ้าหน้าที่ (Participatory GIS) เพื่อสร้างความยอมรับในแนวเขตร่วมกัน ลดการคัดค้านในภายหลัง

5) การปรับปรุงระเบียบให้มีความยืดหยุ่น (Policy Flexibility)

เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทสังคมไทยที่เปลี่ยนไปจากเกษตรเชิงเดี่ยวสู่เกษตรผสมผสานและวิถีใหม่ อาจต้องดำเนินการดังนี้

- Multi-Purpose Land Use: แทนที่จะจำกัดให้ทำแค่เกษตรกรรม ควรเปิดช่องให้สามารถทำ “เกษตรประณีต” หรือ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับชุมชน” ได้ภายใต้เงื่อนไขที่ควบคุมได้ เพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้เพียงพอและไม่ต้องขยายพื้นที่ป่าเพิ่ม

- สิทธิการสืบทอดที่ชัดเจน: ปรับปรุงขั้นตอนการรับมรดกสิทธิให้สะดวกรวดเร็วขึ้น ลดการใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ โดยใช้การจดทะเบียนระบบทะเบียนราษฎรในพื้นที่

6) การปรับรูปแบบการทำงานเป็น "หุ้นส่วน" (Collaborative Management)

เปลี่ยนจากการ "ควบคุม" เป็นการ "จัดการร่วม" (Co-management)

- Community Forestry Integration: นำโมเดลป่าชุมชนมาประยุกต์ใช้ โดยให้ชุมชนจัดตั้งคณะกรรมการดูแลกันเอง (Self-Regulation) หากชุมชนได้รักษาพื้นที่ป่าได้ตามเป้าหมาย ควรมีแรงจูงใจ (Incentive) เช่น การสนับสนุนงบประมาณพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน

- Joint Monitoring: ใช้แอปพลิเคชันให้ชาวบ้านเป็น “หูเป็นตา” แจ้งเหตุไฟป่าหรือการบุกรุกพื้นที่ใหม่ ซึ่งจะช่วยลดภาระการตรวจตราของเจ้าหน้าที่ที่มีกำลังพลน้อย

7) การบูรณาการสาธารณูปโภคและงบประมาณ (Convergence)

- One-Stop Service for Infrastructure: ปรับปรุงกฎหมายลำดับรองให้การขออนุญาตสร้างถนน ไฟฟ้า หรือประปา ในพื้นที่มาตรา 121 เป็นไปแบบเบ็ดเสร็จ (Integration) ไม่ต้องรออนุมัติแยกส่วนระหว่างกระทรวง เพื่อลดภาระการประสานงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในระดับพื้นที่

- Carbon Credit Sharing: สนับสนุนให้พื้นที่ที่มีการครอบครองตามแบบ อส.12 ที่มีการปลูกไม้ยืนต้นสามารถเข้าร่วมโครงการคาร์บอนเครดิต โดยแบ่งปันผลประโยชน์ให้ทั้งชาวบ้านและกองทุนอนุรักษ์ป่า เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน

7.4 การแบ่งเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่เหมาะสมตามแนวทางแผนผังภูมินิเวศ

การวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับกลไกการเร่งเสริมประสิทธิภาพในการบริหารจัดการที่ดินเชิงรุก โดยเจาะลึกในมิติของ “การแบ่งเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่เหมาะสมตามแนวทางแผนผังภูมินิเวศ (Eco-landscape Planning)” เพื่อใช้เป็นเครื่องมือเชิงบูรณาการในการยกระดับกลยุทธ์ด้านการแก้ไขข้อพิพาทที่ดินป่าไม้ การทำความเข้าใจข้อต่อทางนโยบาย กฎหมาย นิเวศวิทยา และสังคมศาสตร์อย่างเป็นระบบ จะช่วยขจัดความเหลื่อมล้ำ สร้างความเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร และลดความขัดแย้งเชิงโครงสร้างได้อย่างแท้จริง โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการตอบสนองนโยบายระดับชาติและนำไปสู่ “ความผาสุกของคนในชาติ” อย่างยั่งยืนตามครรลองของการพัฒนาที่สมดุล

1) ทฤษฎีและกรอบแนวคิดเชิงวิเคราะห์ : นิเวศวิทยาภูมิทัศน์และบริการทางระบบนิเวศ

การแก้ปัญหาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนเพื่อลดข้อพิพาทด้านที่ดินจำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดที่สามารถเชื่อมโยงระบบนิเวศทางธรรมชาติเข้ากับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของมนุษย์ได้อย่างกลมกลืน การผังเมืองและการแบ่งเขตการใช้ที่ดินแบบดั้งเดิมมักให้ความสำคัญกับการควบคุม

ทางกายภาพ การขยายโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อป้องกันภัยพิบัติและส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมักถูกพิจารณาเป็นลำดับท้ายๆ ในการพัฒนาเมืองและชนบท แต่ในปัจจุบัน แนวทางการจัดการสมัยใหม่ได้เปลี่ยนผ่านไปสู่การบูรณาการองค์ความรู้ด้าน “นิเวศวิทยาภูมิทัศน์ (Landscape Ecology)” ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์เชิงพื้นที่เพื่อการวางแผนภูมิทัศน์สำหรับการอนุรักษ์และจัดการพื้นที่ธรรมชาติอย่างเป็นระบบ

1.1) กระบวนทัศน์แผนผังภูมินิเวศ (Eco - landscape Plan)

แผนผังภูมินิเวศมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากผังเมืองทั่วไป โดยแผนผังภูมินิเวศเป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นการจัดการข้อมูลเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินที่สอดคล้องกับขีดความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ (Carrying Capacity) การสนับสนุนการตัดสินใจในการพัฒนาโครงการเพื่อลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและการวางแผนพื้นที่เพื่อรองรับความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศหรือภัยพิบัติ กระบวนการนี้ช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายและนักผังเมืองสามารถระบุพื้นที่อนุรักษ์วิกฤต พื้นที่กันชน (Buffer Zone) และพื้นที่พัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างมีคุณภาพ ลดผลกระทบข้ามพรมแดนของมลพิษและป้องกันการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2562 มาตรา 22 ที่กำหนดให้ผังเมืองรวมต้องบรรจุผังทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวางแผนอย่างแยกขาดจากกันไม่ได้

1.2) แนวคิดบริการทางระบบนิเวศ (Ecosystem Services) ในฐานะเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์และผังเมือง

แผนผังภูมินิเวศไม่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างสมบูรณ์หากปราศจากการประเมินคุณค่าผ่านแนวคิด “บริการทางระบบนิเวศ (Ecosystem Services)” แนวคิดนี้ถูกพัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายถึงประโยชน์นานัปการที่มนุษย์ได้รับจากระบบนิเวศเพื่อเกื้อหนุนให้มีความเป็นอยู่ที่ดี ทั้งประโยชน์ทางตรงที่สามารถจับต้องได้ทางเศรษฐกิจ และประโยชน์ทางอ้อมที่ไม่สามารถประเมินเป็นตัวเงินได้โดยง่าย การวิเคราะห์ที่อ้างอิงตามกรอบของโครงการประเมินระบบนิเวศแห่งสหัสวรรษ (Millennium Ecosystem Assessment - MA, 2005) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์การสหประชาชาติ โดยแบ่งบริการทางระบบนิเวศออกเป็นสี่มิติหลัก ได้แก่ :

ประเภทของบริการทางระบบนิเวศ	คำอธิบายและกลไกการทำงานในเชิงพื้นที่	ความเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรที่ดินป่าไม้ของไทย
บริการด้านการจัดหา (Provisioning Services)	ผลผลิตทางกายภาพที่ได้รับจากระบบนิเวศ เช่น อาหาร แหล่งน้ำ สะอาด ไม้ เส้นใย สมุนไพร และแหล่งพันธุกรรม	เป็นแรงจูงใจหลักที่ทำให้ราษฎรพึ่งพาป่า การให้สิทธิชุมชนในการใช้ประโยชน์ของป่าอย่างยั่งยืนจะช่วยลดการถางป่าเพื่อทำเกษตรเชิงเดี่ยว
บริการด้านการควบคุม (Regulating Services)	ประโยชน์จากการควบคุม กระบวนการทางธรรมชาติ เช่น การควบคุมสภาพภูมิอากาศ การป้องกันพายุ การบำบัดน้ำเสีย และการผสมเกสรโดยแมลงป่า	ป่าต้นน้ำและพื้นที่ชุ่มน้ำทำหน้าที่เป็นฟองน้ำธรรมชาติ ช่วยป้องกันอุทกภัยในช่วงฤดูฝนและกักเก็บน้ำในช่วงฤดูแล้ง ลดมูลค่าความเสียหายทางเศรษฐกิจ

ประเภทของบริการทางระบบนิเวศ	คำอธิบายและกลไกการทำงานในเชิงพื้นที่	ความเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรที่ดินป่าไม้ของไทย
บริการด้านวัฒนธรรม (Cultural Services)	ประโยชน์ที่ไม่ใช่ตัวตุงซึ่งส่งผลต่อจิตวิญญาณ สติปัญญา การพักผ่อนหย่อนใจ นันทนาการ และคุณค่าทางความงาม	ป่าต้นน้ำและพื้นที่ชุ่มน้ำทำหน้าที่เป็นฟองน้ำธรรมชาติ ช่วยป้องกันอุทกภัยในช่วงฤดูฝนและกักเก็บน้ำในช่วงฤดูแล้ง ลดมูลค่าความเสียหายทางเศรษฐกิจ
บริการด้านการสนับสนุน (Supporting Services)	กระบวนการพื้นฐานทางชีววิทยาและฟิสิกส์ที่จำเป็นต่อการคงอยู่ของบริการอื่นๆ เช่น การสร้างชั้นดิน การหมุนเวียนแร่ธาตุ และการผลิตออกซิเจน	การจัดการแผนผังภูมินิเวศที่คำนึงถึงคุณภาพดิน การลดการเผาป่า และการรักษาวัฏจักรของธาตุอาหาร เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางอาหารในระยะยาว

การบูรณาการแนวคิดบริการทางระบบนิเวศเข้ากับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals - SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 15.1 ซึ่งระบุถึงความจำเป็นในการสร้างหลักประกันว่าจะมีการอนุรักษ์ ป่าไม้ และใช้ระบบนิเวศบนบกและแหล่งน้ำจืดอย่างยั่งยืนภายในปี พ.ศ. 2563 เป็นต้นมา ถือเป็นยุทธศาสตร์หลักที่จะช่วยลดความขัดแย้งเชิงนโยบาย ยิ่งไปกว่านั้น การนำโครงการประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ (The Economics of Ecosystems and Biodiversity - TEEB) มาปรับใช้ จะทำให้ผู้กำหนดนโยบายตระหนักถึงต้นทุนแฝงจากการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ และเห็นคุณค่าของการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานทางธรรมชาติ (Natural Infrastructure) ว่ามีความสำคัญทัดเทียมกับโครงสร้างพื้นฐานที่มนุษย์สร้างขึ้น

2) นโยบายและกลไกของรัฐในการบริหารจัดการที่ดินระดับชาติเชิงบูรณาการ

ความพยายามในการแปลงทฤษฎีภูมินิเวศไปสู่การปฏิบัติในประเทศไทย ถูกขับเคลื่อนผ่านกลไกเชิงนโยบายระดับชาติหลายประการ เพื่อจัดการกับปัญหาความเหลื่อมล้ำและแก้ไขข้อพิพาทเชิงพื้นที่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 65 ได้กำหนดให้รัฐพึงจัดให้มียุทธศาสตร์ชาติเพื่อเป็นเป้าหมายการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับมาตรา 72 (1) ที่บัญญัติให้รัฐต้องมีการวางแผนการใช้ที่ดินให้เหมาะสมกับศักยภาพของพื้นที่ตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการผลิตและรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อมกัน

2.1) ยุทธศาสตร์คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.)

กลไกหลักในการขับเคลื่อนนโยบายที่ดินของประเทศในปัจจุบันอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) ซึ่งได้จัดทำแผนปฏิบัติการด้านการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรดินของประเทศระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2567-2571) โดยตั้งเป้าหมายรวมที่ครอบคลุมมิติทางนิเวศวิทยาและสังคม 5 ประการ ได้แก่ 1) การจัดการที่ดินอย่างเป็นระบบเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์และให้บริการเชิงนิเวศได้อย่างยั่งยืน 2) การใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีคุณภาพและเกิดความคุ้มค่าสูงสุด 3) การยกระดับขีดความสามารถของเกษตรกรในการจัดการดิน

4) การกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมมากขึ้น และ 5) การสร้างระบบบริหารจัดการที่มีศักยภาพสูงและมีการบูรณาการข้ามหน่วยงานอย่างเข้มแข็ง

ความน่าสนใจของแผนปฏิบัติการนี้อยู่ที่ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 4 ซึ่งมุ่งเน้นเรื่องการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรม ยุทธศาสตร์นี้ยอมรับว่าความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดินเป็นรากเหง้าของปัญหาการไร้ที่ดินทำกินและการบุกรุกป่า การสร้างความเป็นธรรมในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยเฉพาะสำหรับประชาชนที่ยากไร้และต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพ จึงเป็นเงื่อนไขที่ขาดไม่ได้ในการสร้างสันติภาพเชิงพื้นที่

2.2) นโยบายเร่งด่วน (Quick Win) และการบูรณาการระบบฐานข้อมูลแผนที่

เพื่อตอบสนองต่อปัญหาที่สะสมมาอย่างยาวนาน รัฐบาลได้กำหนดนโยบายเร่งด่วน (Quick Win) ในด้านการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ โดยหนึ่งในกลไกที่สำคัญที่สุดคือการขับเคลื่อนโครงการปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ มาตรฐาน 1:4000 (One Map) โครงการนี้มีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหानวเขตที่ดินของหน่วยงานรัฐที่ทับซ้อนกัน ซึ่งเป็นสาเหตุหลักของข้อพิพาทระหว่างรัฐกับประชาชนและระหว่างหน่วยงานรัฐด้วยกันเอง การทำให้เส้นแบ่งเขตมีความชัดเจน เป็นเอกภาพ และโปร่งใส จะช่วยสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นกับทุกฝ่าย และลดผลกระทบทางกฎหมายที่ประชาชนมักตกเป็นจำเลยจากการทับซ้อนของแผนที่รัฐ

นอกจากนี้ การพัฒนาระบบบริการภาครัฐแบบเบ็ดเสร็จครบวงจร (e-Licensing) เพื่อเพิ่มความโปร่งใสในพื้นที่เป้าหมายทางเศรษฐกิจ และมาตรการการบูรณาการทรัพยากรน้ำทั้งระบบเพื่อรองรับปรากฏการณ์เอลนีโญและปัญหาภัยแล้ง-อุทกภัยตามฤดูกาล ยังเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายเร่งด่วนที่สนับสนุนให้การบริหารจัดการที่ดินบนฐานของแผนผังภูมิโนเวศมีความยืดหยุ่นและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3) กระบวนการแบ่งเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่ระดับชุมชนและตำบลตามแนวทางภูมิโนเวศ

เพื่อให้ยุทธศาสตร์ระดับชาติเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างเป็นรูปธรรม การจัดทำแผนผังภูมิโนเวศระดับมหภาคต้องถูกถอดทอนสเกลลงมาสู่ระดับการปฏิบัติการในพื้นที่ (Spatial Implementation) โดยมี “แผนการใช้ที่ดินระดับตำบล” เป็นกลไกหลักที่เชื่อมต่อนโยบายสู่ประชาชน

3.1) นวัตกรรมข้อมูลและการประเมินศักยภาพระดับตำบล

กรมพัฒนาที่ดินได้จัดทำแผนปฏิบัติการราชการระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570) โดยมีวิสัยทัศน์ ที่มุ่งสู่การเป็นองค์การอัจฉริยะทางดิน เพื่อขับเคลื่อนการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสมบนพื้นที่ 15 ล้านไร่ภายในปี 2570 กลยุทธ์สำคัญคือการบริหารจัดการทรัพยากรด้วยชุดข้อมูลที่มีมูลค่าสูง (High Value Dataset) โดยตั้งเป้าหมายในการจัดทำแผนการใช้ที่ดินระดับตำบลให้แล้วเสร็จไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของประเทศ การวางแผนในระดับตำบลมีความละเอียดและเฉพาะเจาะจงมากกว่าแผนระดับประเทศ ทำให้สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบททางธรรมชาติ สังคม และเศรษฐกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้อย่างแม่นยำ

กระบวนการวิเคราะห์เพื่อกำหนดเขตการใช้ที่ดินระดับตำบลดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิดขององค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) และโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) โดยพิจารณาจากปัจจัยประเมิน 4 มิติ ได้แก่

- (1) ความเหมาะสมทางกายภาพ
- (2) ความเหมาะสมทางเศรษฐกิจ
- (3) การยอมรับจากสังคม
- (4) การสร้างความยั่งยืนให้สิ่งแวดล้อม

ในขั้นตอนปฏิบัติ มีการนำกระบวนการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal - PRA) มาใช้ในการดึงข้อมูลปฐมภูมิจากชุมชน เพื่อรับฟังปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกร จากนั้นจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชื่อมโยงด้วยระบบโครงสร้าง DPSIR (Driving forces - Pressures - States - Impacts - Responses)

การใช้กรอบ DPSIR ช่วยให้ผู้วางแผนมองเห็นภาพรวมเชิงพลวัต ตัวอย่างเช่น แรงขับเคลื่อน (Driving forces) จากความต้องการรายได้และประชากรที่เพิ่มขึ้น ก่อให้เกิดแรงกดดัน (Pressures) ในการขยายพื้นที่เพาะปลูกรุกกล้าเข้าไปในป่า นำไปสู่สถานะ (States) ของความหลากหลายทางชีวภาพที่เสื่อมโทรมและคุณภาพดินที่ลดลง ส่งผลกระทบ (Impacts) ให้เกิดอุทกภัยและภัยแล้งรุนแรงขึ้น ภาครัฐและชุมชนจึงต้องมีมาตรการตอบสนอง (Responses) ผ่านการแบ่งเขตแผนผังภูมินิเวศอย่างรัดกุม การวิเคราะห์เชิงระบบนี้ช่วยให้แผนการใช้ที่ดินไม่เพียงการขีดเส้นบนกระดาษ แต่เป็นการออกแบบกลไกเพื่อขจัดต้นตอของปัญหา

กรณีศึกษาการประยุกต์ใช้: แผนการใช้ที่ดินระดับตำบลกอก้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

กรณีศึกษาการจัดทำแผนการใช้ที่ดินในพื้นที่ตำบลกอก้อย อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความสามารถของแผนผังภูมินิเวศในการจำแนกทรัพยากรป่าไม้และเข้าใจระบบนิเวศชุมชนอย่างละเอียด พื้นที่ร้อยละ 69.66 ของตำบล (ประมาณ 82,615 ไร่) มีสภาพเป็นพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งถูกประเมินและแบ่งย่อยออกเป็น 4 ลักษณะตามสถานภาพทางนิเวศวิทยา ได้แก่ ป่าผลัดใบสมบูรณ์ ป่าไม่ผลัดใบรอสภาพฟื้นฟู ป่าผลัดใบรอสภาพฟื้นฟู และป่าไม่ผลัดใบสมบูรณ์

นัยสำคัญทางวิชาการและนโยบายจากกรณีศึกษานี้คือ การที่กลไกของรัฐเริ่มบูรณาการ “ระบบนิเวศการเกษตรที่เชื่อมโยงกับป่า” เข้าไปในแผนผังภูมินิเวศอย่างเป็นทางการ โดยมีการระบุถึงพื้นที่ที่เรียกว่า “ไร่หมุนเวียน” ซึ่งครอบคลุมเนื้อที่ถึงร้อยละ 26.52 ของตำบล การยอมรับสถานะของไร่หมุนเวียน สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของภาครัฐ ที่เคยมองว่าการไถบนพื้นที่สูงเป็นการทำลายป่าโดยสิ้นเชิง (Shifting Cultivation) มาสู่การทำความเข้าใจว่าเป็นระบบเกษตรกรรมพื้นถิ่นที่มีรอบการพักตัวเพื่อฟื้นฟูธาตุอาหารและพืชพรรณตามธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการนิเวศบริการด้านการสนับสนุน (Supporting Services) หากได้รับการจัดการรอบหมุนเวียนอย่างเหมาะสม

4) การจัดทำผังชุมชนเพื่อพื้นที่สีเขียวและการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ

นอกเหนือจากการบริหารจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำแล้ว แนวทางแผนผังภูมินิเวศยังถูกนำมาใช้ในมิติของการพัฒนาเขตชุมชนเมืองและเขตอุตสาหกรรม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ได้ออกคู่มือเพื่อเป็นแนวทางจัดทำนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมชุมชน ภูมินิเวศ และพื้นที่สีเขียว โดยกระบวนการจัดทำผังชุมชนเพื่อรักษาพื้นที่สีเขียว

ในเมืองต้องอาศัยการบูรณาการข้อกำหนดหลายฉบับ เช่น กฎหมายผังเมือง กฎหมายควบคุมอาคาร และกฎหมายการจัดสรรที่ดิน เพื่อสร้างมาตรการทางกฎหมายและแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์

การประยุกต์ใช้แผนผังภูมินิเวศอย่างเป็นระบบยังนำไปสู่แนวคิด "เมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ (Eco-Industrial Town)" ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตรกรรม และชุมชน โดยการกำหนดรูปแบบและกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ตามศักยภาพและขีดความสามารถในการรองรับมลพิษ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่เติบโตอย่างต่อเนื่อง ควบคู่ไปกับการสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติ อัตลักษณ์ และวิถีชีวิตพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน

5) กลยุทธ์เชิงรุกในการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทและการจัดการที่ดินทับซ้อน

แม้จะมีเครื่องมือเชิงพื้นที่ที่กำหนดไว้ แต่ปัญหาความขัดแย้งเชิงโครงสร้างและข้อพิพาทที่ดินระหว่างรัฐและชุมชนยังคงเป็นวิกฤตที่ฝังรากลึก การใช้ "กลยุทธ์เชิงรุก" (Proactive Strategy) จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อแปรเปลี่ยนข้อพิพาทให้กลายเป็นการแสวงหาจุดร่วมในการจัดการพื้นที่อย่างยั่งยืน

รากเหง้าของข้อพิพาทด้านที่ดินและทรัพยากรป่าไม้	ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อระบบนิเวศและสังคม	กลยุทธ์เชิงรุกตามแนวทางแผนผังภูมินิเวศและการมีส่วนร่วม
ความทับซ้อนของแผนที่ระหว่างหน่วยงานรัฐ (เช่น พื้นที่ป่าสงวนทับซ้อนกับเขตปฏิรูปที่ดิน ส.ป.ก.)	ความสับสนทางกฎหมาย รัฐสูญเสียพื้นที่ป่าอนุรักษ์โดยมิชอบ ประชาชนไม่มั่นคงในสิทธิ การถือครอง และเกิดการฟ้องร้องทางศาล	การเร่งรัดขับเคลื่อนโครงการ One Map เพื่อจัดทำเส้นแนวเขตที่ดินของรัฐให้เป็นเอกภาพ และบูรณาการแผนแม่บทพัฒนาป่าไม้ให้มีทิศทางเดียวกัน
การใช้ข้อมูลการสำรวจที่คลาดเคลื่อนหรือไม่เป็นปัจจุบัน ในกระบวนการพิสูจน์สิทธิครอบครอง	ชุมชนเกิดการต่อต้านนโยบายรัฐ รู้สึกถึงความไม่เป็นธรรม และนำไปสู่การขยายผลข้อพิพาท เชิงพื้นที่ที่รุนแรงขึ้น	การใช้กระบวนการสำรวจแบบมีส่วนร่วม การจัดทำ Master Plan เฉพาะพื้นที่ และการยึดหลักเกณฑ์พิสูจน์ "การอยู่อาศัยก่อนการประกาศเขตป่า"
แรงกดดันทางเศรษฐกิจและรายได้ทางการเกษตรตกต่ำ	เกษตรกรจำเป็นต้องขยายพื้นที่เพาะปลูกรุกกล้าแนวป่า เพื่อชดเชยผลผลิตที่ลดลง ก่อให้เกิดปัญหาไฟป่าและดินเสื่อมโทรม	การสนับสนุนเทคโนโลยีการเกษตรแม่นยำ ระบบวนเกษตร และการสร้างมูลค่าเพิ่ม (เช่น การแปรรูปฟางข้าว) เพื่อลดการขยายพื้นที่และลดหนี้สิน
การบังคับใช้กฎหมายที่แข็งตัว ขาดมิติทางสังคมวิทยา	การละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐาน การทำลายความไว้วางใจระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชุมชน ทำให้การฟื้นฟูป่าขาดแนวร่วมจากคนในพื้นที่	การแก้ไขปรับปรุงข้อกำหนดเพื่อยอมรับสิทธิชุมชน การกำหนดเขตกันชน (Buffer Zone) และส่งเสริมให้เกิดคณะกรรมการดูแลป่าระดับหมู่บ้าน

ถอดบทเรียนกรณีศึกษา: วิกฤตข้อพิพาทพื้นที่ม่อนแจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

กรณีของชุมชนม่อนแจ่มแสดงให้เห็นถึงจุดอ่อนของการจัดการที่ดินแบบแยกส่วน และปัญหาการสื่อสารระหว่างรัฐกับประชาชน ภาครัฐได้ดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาผ่านกระบวนการพิสูจน์สิทธิและคุ้มครองสิทธิชั่วคราวตามมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ. 2541 และ 2542 ทว่าปัญหาลุกลามเมื่อปรากฏข้อร้องเรียนว่าหน่วยงานรัฐนำข้อมูลแผนที่จากการสำรวจแปลงที่ดินของสมาชิกเกษตรกรโครงการหลวงในปี พ.ศ. 2546 (ซึ่งจัดทำเพื่อขอรับรองมาตรฐาน GAP และไม่ได้ครอบคลุมผู้ถือครองทั้งหมด) มาใช้เป็นฐานอ้างอิงแทนการลงพื้นที่สำรวจจริง ส่งผลให้ราษฎรจำนวนมากตกสำรวจและรู้สึกว่าการดำเนินการดังกล่าวขาดความชอบธรรม ยิ่งไปกว่านั้น การขาดกระบวนการทำประชาคมหรือการขอความเห็นชอบจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ยิ่งตอกย้ำความขัดแย้ง

คำวินิจฉัยและข้อเสนอแนะจากผู้ตรวจการแผ่นดินในกรณีนี้เป็นตัวอย่างของกลยุทธ์เชิงรุก โดยเสนอให้มีการกลับไปยึดหลักเกณฑ์พิสูจน์สิทธิที่ว่า “ประชาชนอยู่อาศัยก่อนการประกาศเขตป่าหรือไม่” ควบคู่กับการจัดทำแผนแม่บท (Master Plan) เชิงพื้นที่โดยเฉพาะ นอกจากนี้ ในมิติทางสังคมวิทยา ชุมชนได้แสดงศักยภาพในการจัดการตนเองด้วยการจัดตั้ง “คณะกรรมการชุมชน” ขึ้นมาเพื่อดูแลพื้นที่และเฝ้าระวังไม่ให้เกิดการบุกรุกป่าใหม่เพิ่มเติม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหากรัฐมอบความไว้วางใจและรับรองสิทธิ ชุมชนสามารถเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้บุกรุก” มาเป็น “ผู้พิทักษ์ป่า” ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ถอดบทเรียนกรณีศึกษา: ปัญหาข้อกฎหมายในพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับลาน

ประเด็นข้อพิพาทในอุทยานแห่งชาติทับลานสะท้อนปัญหาเชิงนโยบายและโครงสร้างทางกฎหมายที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ข้อพิพาทนี้เกิดจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับซ้อนกับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของประชาชนที่มีมาก่อน ตลอดจนการทับซ้อนกันของกฎหมายการจัดการที่ดินของรัฐหลายหน่วยงาน นำไปสู่การบังคับใช้กฎหมายที่ก่อให้เกิดคดีความและการร้องถอนสิ่งปลูกสร้างอย่างกว้างขวาง งานวิจัยทางนิติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า การแก้ปัญหาในกรณีที่มีความซับซ้อนเชิงซ้อนเช่นนี้ ต้องอาศัยกลไกทางนิติรัฐ การตีความกฎหมายที่คุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน และกระบวนการเชิงนโยบายระดับคณะรัฐมนตรี เพื่อดำเนินการถอนสภาพป่าที่เสื่อมโทรมอย่างถาวรและจัดสรรเป็นที่ดินทำกิน หรือกำหนดแนวเขตการใช้ประโยชน์ตามหลักการแผนผังภูมิโนเวศที่คำนึงถึงความเป็นจริงทางสังคม

การวิเคราะห์ปัจจัยทางสังคมวิทยา: กรณีศึกษาป่าสงวนแห่งชาติ จังหวัดกาญจนบุรี

งานวิจัยที่มุ่งศึกษาพฤติกรรมกรรมการบุกรุกป่าในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี ได้จำแนกและทดสอบสมมติฐานตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการทำกินถึง 25 ตัวแปร ครอบคลุมตั้งแต่มิติทางเศรษฐกิจ (รายได้ครัวเรือน ขนาดที่ดิน) มิติทางสังคม (ความเข้มแข็งของผู้นำ กุฎระเบียบชุมชน) มิติจิตวิทยา (ทัศนคติต่อคุณค่าป่า ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์) ไปจนถึงมิติเชิงสถาบัน (ความชัดเจนของแนวเขต สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่รัฐ และการลงโทษทางกฎหมาย)

ผลการศึกษาพิสูจน์ให้เห็นอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ว่า “การบังคับใช้กฎหมายป่าไม้ที่เด็ดขาด” เพียงอย่างเดียวไม่สามารถยับยั้งการบุกรุกป่าได้ หากปราศจากการแก้ปัญหาความยากจนและการสร้าง “สัมพันธภาพที่ยอมรับเชื่อถือได้ระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ” รูปแบบการแก้ไข

ปัญหาเชิงรุกที่ประสบผลสำเร็จ จึงต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาผู้นำชุมชน การกำหนดกติกาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรร่วมกันอย่างโปร่งใส และการสร้างหลักประกันรายได้ทางการเกษตร ซึ่งตัวแปรเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบบ่อยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อการลดการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ

6) การบูรณาการพัฒนาที่ดินและทรัพยากรป่าไม้เพื่อยกระดับความผาสุกของคนในชาติ

วิสัยทัศน์ในระดับสูงสุดของยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยความมั่นคงและการพัฒนา ได้กำหนดให้ประเทศมุ่งสู่ความยั่งยืนในทุกมิติ โดยให้ความสำคัญกับความปลอดภัย ความเจริญก้าวหน้า และ “ความผาสุกของคนในชาติ” แนวคิดการพัฒนาที่ดินและป่าไม้อย่างยั่งยืน (Sustainable Forest Land Development) โดยเฉพาะในพื้นที่ต้นน้ำและพื้นที่สูง ตั้งอยู่บนความเชื่อพื้นฐานที่ว่าความสำเร็จของการอนุรักษ์ธรรมชาติ (Ecological Sustainability) จะเกิดขึ้นและยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อมีสมดุลกับการเสริมสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ (Economic Sustainability) และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสังคม (Social Sustainability) ขาดเสาหลักใดเสาหลักหนึ่งไปไม่ได้

เพื่อที่จะประเมินความสำเร็จของนโยบายรัฐที่ก้าวข้ามเพียงการวัดตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ (GDP) สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (สศก.) จึงได้บูรณาการระบบดัชนีวัดผลสัมฤทธิ์ที่เรียกว่า "ดัชนีความผาสุกของเกษตรกร (Farmer Well-being Index)" ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดความสุขมวลรวมของชาติ และสะท้อนให้เห็นว่าการบริหารจัดการที่ดินมีผลสะท้อนโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของผู้คนอย่างไร

6.1) โครงสร้างดัชนีความผาสุกของเกษตรกรในการประเมินประสิทธิภาพการจัดการที่ดิน

ดัชนีความผาสุกของเกษตรกรแบ่งองค์ประกอบออกเป็น 5 ด้าน 15 ตัวชี้วัด ซึ่งแต่ละด้านมีจุดเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกกับนโยบายแผนผังภูมิวิเทศและการแก้ไขข้อพิพาทเชิงพื้นที่ :

มิติความผาสุกตามเกณฑ์ สศก.	ความเชื่อมโยงเชิงกลไกกับการบริหารจัดการที่ดินและป่าไม้
1. ด้านเศรษฐกิจ	วัดจากรายได้ครัวเรือน รายจ่าย หนี้สิน และ "การมีสิทธิในที่ดินทำกิน" ซึ่งเป็นปัจจัยรากฐานที่สุด สิทธิในที่ดินที่มั่นคงสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรลงทุนระยะยาวในการอนุรักษ์ดินและการปลูกไม้ยืนต้น แทนที่จะทำเกษตรเลื่อนลอย
2. ด้านสุขอนามัย	วัดจากการบริโภคอาหารตามหลักโภชนาการ และที่อยู่อาศัยที่ถูกสุขลักษณะ ความอุดมสมบูรณ์ของแผนผังภูมิวิเทศ (บริการด้านการจัดหา) เป็นแหล่งอาหารป่าและสมุนไพรที่หล่อเลี้ยงสุขภาพของชุมชนชายขอบ
3. ด้านการศึกษา	การสนับสนุนให้สมาชิกครัวเรือนได้รับการศึกษาสูงกว่าระดับบังคับ ช่วยยกระดับทักษะในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ (เช่น วนเกษตร) เพื่อเพิ่มผลผลิตโดยไม่ต้องถางป่าเพิ่ม
4. ด้านสังคม	วัดจาก ความภูมิใจในอาชีพ ความอบอุ่นในครอบครัว และการเป็นสมาชิกกลุ่มสถาบันเกษตรกร ชุมชนที่มีการรวมกลุ่มอย่างเข้มแข็งมักเป็นชุมชนที่มีกฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ลดการพึ่งพารัฐ
5. ด้านสิ่งแวดล้อม	วัดโดยตรงจาก "สัดส่วนพื้นที่ป่าไม้ต่อพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ" และ "การฟื้นฟูทรัพยากรดิน" โดยอาศัยข้อมูลจากกรมป่าไม้และกรมพัฒนาที่ดิน เป็นเครื่องพิสูจน์ว่าความผาสุกของคนตั้งอยู่บนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ

กลไกการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้ด้วยแผนผังภูมินิเวศ ไม่ใช่วิธีการที่มุ่งขับไล่คนออกจากป่า โดยเด็ดขาดเหมือนกระบวนทัศน์ในอดีต แต่เป็นการมองพื้นที่ลุ่มน้ำในลักษณะองค์รวม (Watershed Management Approach) ภายใต้กรอบแนวคิดนี้ กิจกรรมใดๆ จากชุมชนต้นน้ำย่อมส่งผลกระทบต่อเนื่อง ไปถึงชุมชนกลางน้ำและปลายน้ำ หากข้อพิพาทที่ดินได้รับการแก้ไขโดยรัฐให้การรับรองสิทธิทำกินแบบแปลงรวม (ตามแนวทาง คทช.) ประชาชนจะเกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ นำไปสู่ความภูมิใจในอาชีพ ทำให้ชุมชนยินดีที่จะให้ความร่วมมือในการฟื้นฟูทรัพยากรดินและขยายพื้นที่ป่าชุมชนเป็นการตอบแทน เมื่อองค์ประกอบเชิงประจักษ์เหล่านี้เกื้อหนุนกัน การทำลายป่าเพื่อหาพื้นที่ทำกินแห่งใหม่เพื่อหนีความยากจนจะหยุดชะงักลงโดยปริยาย

6.2) นวัตกรรมและการวิจัยเพื่อสนับสนุนกลยุทธ์เชิงรุก

เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของกลยุทธ์เชิงรุก การวิจัยและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงถือเป็นพื้นที่ที่ขาดไม่ได้ ภาควิชาการและสถาบันวิจัยในประเทศไทยได้ริเริ่มโครงการที่มุ่งเน้นการเกษตรอย่างยั่งยืนและการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ ตัวอย่างเช่น การศึกษาระบบวนเกษตรเพื่อการจัดการที่ดินบนพื้นที่สูง การใช้เทคโนโลยีอินฟราเรดย่านใกล้ (NIR Spectroscopy) เป็นเครื่องมือพกพาเพื่อวิเคราะห์คาร์บอนอินทรีย์และธาตุอาหารในดิน รวมถึงโมเดลการจัดการแปลงเกษตรแบบปลอดการเผา (Zero-burn) โดยการนำวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรมาแปลงสภาพเป็นถ่านชีวภาพ (Biochar) และอาหารสัตว์ ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยกักเก็บคาร์บอนลงสู่ดิน แต่ยังลดความเสี่ยงของการเกิดไฟป่าลุกลามเข้าสู่เขตป่าอนุรักษ์

ความเชื่อมโยงของโครงการวิจัยเหล่านี้กับแผนผังภูมินิเวศคือ การมอบทางเลือกทางเศรษฐกิจให้แก่เกษตรกรในเขตป่า ให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้บนพื้นที่จำกัดโดยได้รับผลผลิตสูงขั้นลดต้นทุนการใช้ปุ๋ยเคมี และสร้างระบบเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) ภายในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐที่ต้องการเสริมสร้างความสามารถในการปรับตัว (Resilience) และสร้างหลักประกันความผาสุกของคนในชาติท่ามกลางวิกฤตความเปลี่ยนแปลงของโลก

บทสรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อมูลเชิงประจักษ์และการสังเคราะห์ทฤษฎีในรายงานวิจัยฉบับนี้ ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กลไกการเร่งเสริมประสิทธิภาพในการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรป่าไม้ไม่สามารถผลักดันให้ประสบความสำเร็จได้ด้วยการใช้อำนาจรัฐเชิงอำนาจ การขีดเส้นแผนที่จากส่วนกลาง หรือการบังคับใช้กฎหมายเพียงอย่างเดียว การแก้ปัญหาข้อพิพาทและการสูญเสียทรัพยากรต้องดำเนินผ่าน "การบูรณาการแผนผังภูมินิเวศ (Eco-landscape Planning)" ที่สะท้อนศักยภาพที่แท้จริงของธรรมชาติ และเคารพประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานทางสังคม

การปฏิรูปกระบวนทัศน์การจัดการที่ดินของรัฐให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน เช่น การยอมรับพื้นที่ไร่หมุนเวียนให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศบริการ และการพัฒนากระบวนการพิสูจน์สิทธิที่โปร่งใส มีส่วนร่วม และตรวจสอบได้ จะเป็นกุญแจสำคัญที่ไขข้อขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่ยืดเยื้อมานาน และสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ป่าไม้ร้อยละ 35 กับสิทธิในการดำรงชีพของประชาชน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการขับเคลื่อนสู่ความยั่งยืน:

1) ยกระดับโครงการ One Map ด้วยกระบวนการทำแผนที่แบบมีส่วนร่วม (Participatory Mapping): ภาครัฐควรเร่งรัดการแก้ปัญหาเขตที่ดินทับซ้อนระหว่างกฎหมายคนละฉบับให้แล้วเสร็จโดยเร็ว แต่ข้อควรระวังคือ ต้องหลีกเลี่ยงการใช้ข้อมูลทุติยภูมิที่ไม่ครอบคลุม (เช่น กรณีแผนที่ GAP ในพื้นที่ม่อนแจ่ม) รัฐต้องนำเทคนิคการทำแผนที่แบบมีส่วนร่วมร่วมกับคณะกรรมการชุมชนเข้ามาใช้เป็นเครื่องมือยืนยันความถูกต้อง ในระดับพื้นที่ เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนและสร้างการยอมรับทางสังคม

2) เปลี่ยนผ่านจากกฎหมายแบบควบคุมสู่มาตรการส่งเสริมทางเศรษฐศาสตร์แบบเจาะจงพื้นที่: การแก้ปัญหาการบุกรุกป่าต้องเดินคู่ไปกับการแก้ปัญหาความยากจน ภาครัฐควรพัฒนากลไกการจ่ายค่าตอบแทนบริการทางระบบนิเวศ (Payment for Ecosystem Services - PES) เพื่อเป็นทุนอุดหนุนแบบมีเงื่อนไขให้แก่เกษตรกรบนพื้นที่สูงหรือชุมชนประชิดขอบป่า ให้มีรายได้เสริมจากการทำหน้าที่เป็นผู้เฝ้าระวังไฟป่า การรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำ และการฟื้นฟูดิน ทดแทนรายได้ที่อาจเสียไปจากการถูกห้ามขยายพื้นที่เกษตรกรรม

3) กระจายอำนาจการจัดทำแผนแม่บทระดับพื้นที่ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: แผนการใช้ที่ดินไม่ควรถูกกำหนดจากส่วนกลางแบบเบ็ดเสร็จ (Top-down approach) ภาครัฐควรเสริมศักยภาพและสนับสนุนงบประมาณให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลไกชุมชน เป็นผู้นำในการร่างแผนแม่บทการจัดการพื้นที่ (Area-based Master Plan) ของตนเอง ภายใต้กรอบหลวมๆ ของแผนผังภูมินิเวศระดับชาติ เพื่อให้เกิดสำนึกความเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) และเกิดกติกาทางสังคมที่ใช้เฝ้าระวังภัยกันเองได้อย่างยั่งยืน

4) บูรณาการดัชนีความผาสุกเป็นมาตรวัดผลสัมฤทธิ์ระดับกระทรวง: หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านความมั่นคงและทรัพยากรธรรมชาติ ควรนำ “ดัชนีความผาสุกของเกษตรกร” ทั้ง 5 มิติ (เศรษฐกิจ สุขอนามัย การศึกษา สังคม สิ่งแวดล้อม) มาเป็นดัชนีชี้วัดเชิงยุทธศาสตร์สำคัญ (Strategic KPIs) ร่วมกับตัวชี้วัดประสิทธิภาพการปฏิบัติราชการ เพื่อปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการประเมินผลของข้าราชการ จากเดิมที่อาจเคยมุ่งเน้นจำนวนคดีบุกรุกป่าที่จับกุมได้ ไปสู่ความสำเร็จในการลดข้อพิพาท ยกระดับคุณภาพชีวิต และปริมาณความหลากหลายทางชีวภาพที่เพิ่มขึ้น

ท้ายที่สุด การบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกในการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้ด้วยปรัชญาภูมินิเวศ ไม่เพียงแต่จะเป็นการธำรงไว้ซึ่งเสถียรภาพทางธรรมชาติและเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการซ่อมแซมความไว้วางใจระหว่างรัฐกับประชาชน เสริมสร้างความเข้มแข็งของกลไกประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ฟื้นฟูความศรัทธาของนิติรัฐ และนำพาสังคมไทยบรรลุสู่วิสัยทัศน์แห่ง “ความผาสุกของคนในชาติ” ได้อย่างบริบูรณ์และยั่งยืน

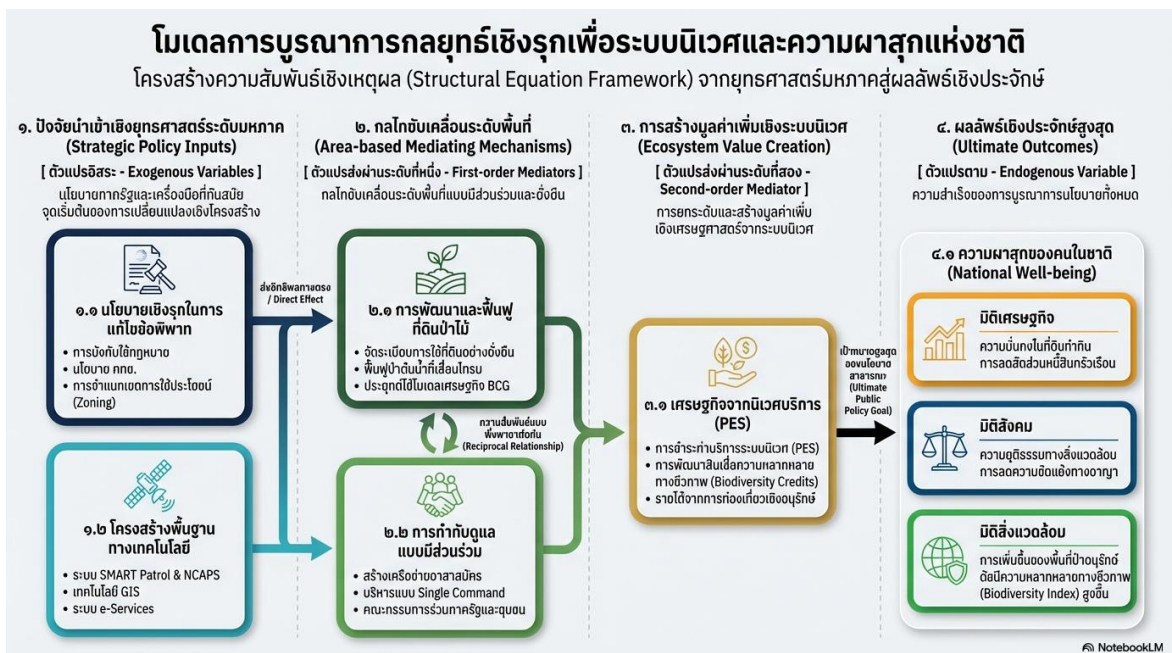
บทที่ 8

การบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกด้านการแก้ไขข้อพิพาท และพัฒนาที่ดินป่าไม้เพื่อความผาสุกของคนในชาติ

8.1 รูปแบบ แนวทางการบูรณาการเชิงรุกด้านการแก้ไขข้อพิพาทและพัฒนาที่ดินป่าไม้

1) การออกแบบโมเดลแนวคิดเชิงโครงสร้าง

เพื่อให้การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะระดับกระทรวง และผลลัพธ์ด้านความผาสุกของประชาชนมีความเป็นระบบและสามารถนำไปทดสอบเชิงประจักษ์ ได้ จึงได้ทำการออกแบบโมเดลแนวคิดเชิงโครงสร้างภายใต้ชื่อ “โมเดลการบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกเพื่อระบบนิเวศและความผาสุกแห่งชาติ” โมเดลนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล ระหว่างปัจจัยนำเข้าเชิงยุทธศาสตร์ กลไกการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในระดับพื้นที่ การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม และผลลัพธ์สุดท้ายคือความผาสุกแบบองค์รวม

รูปที่ 8-1 โมเดลการบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกเพื่อระบบนิเวศและความผาสุกแห่งชาติ

โครงสร้างของโมเดลนี้สามารถแบ่งออกเป็น 4 องค์ประกอบหลัก โดยตั้งสมมติฐานว่าความผาสุกของคนในชาติไม่สามารถเกิดขึ้นได้จากการบังคับใช้กฎหมายแบบมิติเดียว การมีเพียง “นโยบายเชิงรุก” (องค์ประกอบที่ 1) ไม่เพียงพอที่จะสร้างความสุข หากปราศจาก “กลไกขับเคลื่อนระดับพื้นที่” (องค์ประกอบที่ 2) ที่เน้นการมีส่วนร่วมและการพัฒนาศักยภาพที่ดิน ยิ่งไปกว่านั้นความยั่งยืนของการจัดการทรัพยากรจะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อมี “การสร้างมูลค่าเพิ่มเชิงระบบนิเวศ” (องค์ประกอบที่ 3) ซึ่งทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์ (Economic Incentives) ที่เปลี่ยนมุมมองของชุมชนจากการเป็นผู้ใช้ทรัพยากรมาเป็นผู้พิทักษ์ทรัพยากร เมื่อกลไกทั้งหมด

ทำงานประสานกันอย่างเป็นระบบ จึงจะนำไปสู่ “ความผาสุกของคนในชาติ” (องค์ประกอบที่ 4) ที่มีความยั่งยืนทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

2) การบูรณาการเครือข่ายข้ามหน่วยงาน (Cross-functional Integration)

การบูรณาการเครือข่ายข้ามหน่วยงาน (Cross-functional Integration) ภายในกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) เป้าหมายสูงสุดของยุทธศาสตร์นี้ คือ การสร้างสมดุลระหว่างการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติ และการยกระดับ **ความผาสุกของคนในชาติ** ซึ่งสอดคล้องกับดัชนีความอยู่ดีมีสุขของประชากรและสังคม (TWBI) ที่เน้นย้ำถึงสิทธิในที่ดินทำกิน สุขภาวะที่ดี และความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม ยุทธศาสตร์เชิงรุกที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องเป็นเจ้าภาพหลักในการเชื่อมโยงภารกิจของ 7 หน่วยงานสำคัญ ได้แก่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมทรัพยากรน้ำ กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) และศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อร่วมกันแก้ไขข้อพิพาทเชิงพื้นที่ สร้างเศรษฐกิจสีเขียว (BCG) และรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเชิงรุก ผ่านกลไกการบูรณาการเชิงรุกที่ไม่ทับซ้อนกัน โดยมีเป้าหมายร่วมกัน

ตารางที่ 8-1 สรุปการบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกและขอบเขตความรับผิดชอบภายใน ทส.

กลยุทธ์เชิงรุก (Proactive Strategies)	หน่วยงานเจ้าภาพหลักและหน่วยงานสนับสนุน	ขอบเขตความรับผิดชอบ (Scope of Responsibility)
1. การยุติข้อพิพาทเชิงพื้นที่ด้วยแผนที่รัฐแบบบูรณาการ (One Map Integration)	เจ้าภาพ: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศฯ สป.ทส. สนับสนุน: กรมอุทยานแห่งชาติฯ กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	บูรณาการระบบฐานข้อมูลแนวเขตที่ดินของรัฐ มาตรฐาน 1 : 4000 ริงวัดแก้ไขความทับซ้อน และขับเคลื่อนการรับรองสิทธิประชาชนตาม ม. 64 (พ.ร.บ.อุทยานฯ) และกฎหมายป่าสงวนฯ
2. การขับเคลื่อนเศรษฐกิจชีวภาพและนิเวศบริการ (BCG & PES Implementation)	เจ้าภาพ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) สนับสนุน: กรมอุทยานแห่งชาติฯ, กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม	สผ. ออกแบบมาตรฐานและกลไกการจ่ายค่าตอบแทนระบบนิเวศบริการ (PES) กรมอุทยานฯ จัดหาพื้นที่นาร่อง กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม เชื่อมโยงคาร์บอนเครดิต

กลยุทธ์เชิงรุก (Proactive Strategies)	หน่วยงานเจ้าภาพหลักและหน่วยงานสนับสนุน	ขอบเขตความรับผิดชอบ (Scope of Responsibility)
3. การป้องกันภัยพิบัติและจัดการน้ำ-ป่าแบบองค์รวม (Smart Eco-Disaster Prevention)	เจ้าภาพ: กรมทรัพยากรน้ำ สนับสนุน: กรมอุทยานแห่งชาติ, กรมป่าไม้, ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศฯ สป.ทส.	กรมทรัพยากรน้ำบริหารจัดการแหล่งน้ำนอกเขตชลประทาน กรมอุทยานฯ/กรมป่าไม้ ฟื้นฟูป่าต้นน้ำ ใช้เทคโนโลยี AI และเซนเซอร์เตือนภัยล่วงหน้า (Early Warning) สำหรับไฟป่าและน้ำหลาก
4. การปรับตัวและมุ่งสู่สังคมคาร์บอนต่ำ (Climate Adaptation & Low Carbon)	เจ้าภาพ: กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม สนับสนุน: กรมอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	พัฒนาฐานข้อมูลก๊าซเรือนกระจก กำหนดมาตรการส่งเสริมเศรษฐกิจสีเขียว (BCG) และเพิ่มพื้นที่ดูดซับคาร์บอน (ป่าบกและป่าชายเลน)

3) ข้อเสนอแนะการบูรณาการกลยุทธ์เชิงปฏิบัติการ (Actionable Recommendations)

เพื่อมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ขอเสนอแนวทางการขับเคลื่อนดังนี้:

3.1) การเร่งรัดแก้ปัญหาที่ดินทำกินแบบเบ็ดเสร็จและเป็นธรรม

- การบูรณาการ: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศฯ สป.ทส. ต้องเชื่อมโยงฐานข้อมูล (Datahub) แผนที่ One Map ร่วมกับ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมป่าไม้ และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เพื่อยุติปัญหาเขตทับซ้อน

- การกระทำ: จัดตั้ง "ศูนย์ปฏิบัติการแก้ปัญหาที่ดิน ทส. ส่วนหน้า" เพื่อพิสูจน์สิทธิเชิงรุก รับรองพื้นที่ทำกิน และเร่งรัดการพิจารณาคำขอผ่อนผันการทำประโยชน์ก่อนถึงเส้นตายอย่างเด็ดขาด

- ผลสัมฤทธิ์: ประชาชนหลุดพ้นจากคดีความที่ไม่เป็นธรรม เกิด ความมั่นคงในสิทธิที่ดิน ซึ่งนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มความผาสุกทางสังคมและเศรษฐกิจ

3.2) การยกระดับเศรษฐกิจฐานรากด้วยนวัตกรรมนิเวศบริการ (PES) และเศรษฐกิจสีเขียว

- การบูรณาการ: สผ. ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและกรอบประเมินมูลค่าทรัพยากร ร่วมกับ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมป่าไม้ และกรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม

- **การกระทำ:** ผลักดันให้เกิดกฎหมายหรือระเบียบรองรับระบบ PES และประสานความร่วมมือกับภาคเอกชน (ผ่าน CSR) เพื่อว่าจ้างชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์/ป่าชายเลน ให้ทำหน้าที่ลาดตระเวน ป้องกันไฟป่า และปลูกป่าเสริม

- **ผลสัมฤทธิ์:** ชุมชนมีรายได้เสริมจาก "เศรษฐกิจสีเขียว" เปลี่ยนบทบาทจากผู้บุกรุกเป็นผู้พิทักษ์ป่า ส่งเสริม การเติบโตที่เป็นมิตรต่อสภาพภูมิอากาศ และแก้ปัญหาความยากจนเชิงโครงสร้าง

3.3) การจัดทำกติกาชุมชนและการจัดการพื้นที่กันชนเชิงรุก (Buffer Zone Co-management)

- **การบูรณาการ:** กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และ กรมป่าไม้ ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- **การกระทำ:** นำกระบวนการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) มาใช้ร่างกติกาชุมชนในการเก็บหาของป่าตามกรอบกฎหมาย พร้อมร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์และวนเกษตรใน "พื้นที่กันชน" รอบแนวเขตป่า

- **ผลสัมฤทธิ์:** ลดพื้นที่ปะทะ (Zone of Conflict) เคารพวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน และรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ

3.4) การเตือนภัยอัจฉริยะและการรักษาความมั่นคงทางน้ำ-ป่า (Smart Ecosystem Resilience)

- **การบูรณาการ:** กรมทรัพยากรน้ำ ร่วมกับ กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และสิ่งแวดล้อม และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

- **การกระทำ:** ขยายผลการใช้เทคโนโลยีเซ็นเซอร์ (IoT), ปลอกคอดาวเทียม (GPS Collar) ติดตามสัตว์ป่า, และระบบพยากรณ์อากาศด้วย AI เพื่อแจ้งเตือนความเสี่ยงด้านน้ำป่าไหลหลาก ดินถล่ม ไฟป่า และช้างป่าบุกรุก ผ่านสมาร์ตโฟนของประชาชนโดยตรง

- **ผลสัมฤทธิ์:** ยกระดับความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เพิ่มภูมิคุ้มกันทางสังคมต่อภัยพิบัติ (Climate Resilience) และช่วยปกป้องสุขภาพของประชาชนจากวิกฤตฝุ่น PM_{2.5} ได้อย่างทันท่วงที

8.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องขับเคลื่อน

จากการศึกษาแผนปฏิบัติการฯ และบริบทเชิงนโยบายระดับชาติ สามารถนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) จำเป็นต้องขับเคลื่อนอย่างเร่งด่วนและเป็นรูปธรรม เพื่อบูรณาการกลยุทธ์เชิงรุกในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่ดินป่าไม้ ข้อเสนอแนะเหล่านี้ แบ่งออกเป็น 5 มิติยุทธศาสตร์ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การยกระดับการแก้ไขข้อพิพาทที่ดินป่าไม้เชิงรุก

ข้อพิพาทเรื่องสิทธิในที่ดินทำกินที่ทับซ้อนกับพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าสงวนแห่งชาติ ถือเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่เรื้อรังและสร้างความร้าวฉานระหว่างภาครัฐและประชาชนมาอย่างยาวนาน การแก้ไขปัญหาด้วยการบังคับใช้กฎหมายอาญาอย่างเข้มงวดเพียงมิติเดียว พิสูจน์แล้วว่าไม่สามารถ

นำไปสู่ความยั่งยืนได้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงต้องปรับกลยุทธ์เข้าสู่กระบวนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์และการรับรองสิทธิการทำกินแบบมีเงื่อนไข

ประการแรก กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องเร่งรัดการขับเคลื่อนพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 มาตรา 64 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 มาตรา 121 อย่างครบวงจร กฎหมายฉบับนี้ถือเป็นเข็มทิศการปฏิบัติงานที่สำคัญที่เปิดโอกาสให้มีการสำรวจการถือครองที่ดินของประชาชนที่ทำกินภายในเขตอุทยานแห่งชาติ ก่อนการประกาศเขต กระบวนการนี้ต้องดำเนินไปอย่างโปร่งใส มีส่วนร่วม และมีกรอบเวลาที่ชัดเจน เพื่อจัดทำแผนที่แสดงแนวเขตโครงการด้วยระบบภูมิสารสนเทศ นโยบายนี้จะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจฐานราก ทำให้ประชาชนกลุ่มเปราะบางได้รับการรับรองสิทธิครอบครอง สามารถสร้างรายได้ ลดความตึงเครียด และยกระดับคุณภาพชีวิตของครอบครัวและชุมชนได้อย่างมีนัยสำคัญ

ประการที่สอง ต้องบูรณาการนโยบายระดับกระทรวงเข้ากับกลไกของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) อย่างมีเอกภาพ นโยบาย คทช. มุ่งเน้นการจัดสรรที่ดินทำกินให้ชุมชนตามกรอบมาตรการแก้ไขปัญหาการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าไม้ทุกประเภท โดยในกลุ่มที่ 4 ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ มีพื้นที่เป้าหมายถึง 4.2 ล้านไร่ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องผลักดันให้เกิดการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรม ควบคู่ไปกับการเสริมทักษะ องค์ความรู้ในการประกอบอาชีพ การสนับสนุนปัจจัยการผลิต และการพัฒนาเกษตรกรรมอัจฉริยะที่ยั่งยืน การดำเนินการในรูปแบบนี้จะช่วยเปลี่ยนสถานะของชุมชนจาก “ผู้บุกรุก” ให้กลายเป็น “ผู้ร่วมอนุรักษ์” ซึ่งสะท้อนถึงการแก้ปัญหาที่ดินทำกินที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

ประการที่สาม การจัดตั้งกลไกการติดตามและประเมินผลเชิงพื้นที่ด้วยเทคโนโลยีขั้นสูง เพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (สคทช.) ได้ร่วมกับสำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (GISTDA) จัดทำฐานข้อมูลเชิงพื้นที่เพื่อใช้ตรวจสอบการใช้ประโยชน์ในพื้นที่จัดที่ดินทำกินให้ชุมชน กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ควรเชื่อมโยงฐานข้อมูลนี้เข้ากับระบบติดตามของกรมอุทยานแห่งชาติฯ และกรมป่าไม้ เพื่อสร้างระบบเตือนภัยล่วงหน้า (Early Warning System) ที่ป้องกันไม่ให้เกิดข้อพิพาทใหม่ในอนาคต

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาที่ดินป่าไม้เพื่อความสมดุลเชิงนิเวศและเศรษฐกิจ (Forest Land Development for Eco-Economic Balance)

การพัฒนาที่ดินป่าไม้ในปัจจุบันไม่ได้หมายถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ทำลายธรรมชาติ แต่หมายถึงการยกระดับศักยภาพของพื้นที่เพื่อให้บริการทางนิเวศวิทยาและเศรษฐกิจแก่ประเทศอย่างสมดุล ภายใต้กรอบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่สอดคล้องกับความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ (Carrying Capacity)

แนวทางแรก คือ การกำหนดเขตการจัดการพื้นที่ป่าไม้ (Zoning) อย่างมีมาตรฐานและบูรณาการ แผนปฏิบัติการของกรมอุทยานแห่งชาติฯ ให้มีความสำคัญกับการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ทุกประเภทให้เป็นแนวเดียวกันที่ชัดเจน การวางแผนการใช้ที่ดิน (Land Use Planning) ต้องคำนึงถึงเสถียรภาพของทรัพยากร เพื่อให้เกิดผลตอบแทนสูงสุดต่อหน่วยเนื้อที่อย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับหลักการของโมเดลเศรษฐกิจ BCG (Bio-Circular-Green Economy)

การแบ่งโซนที่ชัดเจนระหว่างพื้นที่อนุรักษ์เข้มงวด พื้นที่กันชน และพื้นที่ใช้ประโยชน์ จะช่วยให้การบริหารจัดการงบประมาณและกำลังคนมีประสิทธิภาพสูงสุด

แนวทางที่สอง การยกระดับมูลค่าผลผลิตทางชีวภาพ อนุญาตให้ชาวบ้านสามารถเก็บหาของป่าหรือหากิน ในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้ภายใต้กฎหมายและเงื่อนไขที่กำหนด กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ควรยกระดับนโยบายนี้ด้วยการเชื่อมโยงกับนโยบายอุตสาหกรรมการแพทย์และสุขภาพของประเทศ (Wellness and Healthcare) ตามโมเดล BCG โดยส่งเสริมให้ชุมชนเป็นต้นน้ำในการเพาะเลี้ยงและเก็บเกี่ยวพืชสมุนไพรอย่างยั่งยืน เพื่อนำไปสกัดเป็นสารประกอบมูลค่าสูง (Functional Ingredients) หรือยาสมุนไพร ซึ่งอุตสาหกรรมนี้มีศักยภาพในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจระดับชาติได้มหาศาล นโยบายนี้จะเปลี่ยนวิธีการเก็บของป่าแบบดั้งเดิมที่มูลค่าต่ำและทำลายระบบนิเวศไปสู่การทำเกษตรชีวภาพมูลค่าสูงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

แนวทางที่สาม การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมและเพิ่มพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ กระทรวงฯ ต้องเปิดโอกาสให้ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศ เข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนเพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรม การดึงดูดการลงทุนเพื่อการวิจัยและพัฒนา การสร้างป่าเศรษฐกิจ และการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเขตเมืองและชนบท ไม่เพียงแต่ช่วยลดปริมาณก๊าซเรือนกระจก แต่ยังสร้างอาชีพและยกระดับความสามารถในการแข่งขันของประเทศในเวทีโลก

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างลึกซึ้ง (Deepening Public Participation)

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่สามารถประสบความสำเร็จได้หากปราศจากความร่วมมือจากประชาชนในพื้นที่ นโยบายสาธารณะด้านสิ่งแวดล้อมที่ ก้าวหน้าต้องตั้งอยู่บนรากฐานของการกระจายอำนาจและการสร้างเครือข่ายภาคประชาสังคมที่เข้มแข็ง

ประการแรก การปฏิรูประบบการพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ผ่านเครือข่ายอาสาสมัคร กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องสนับสนุนกลไกการทำงานในลักษณะภารกิจร่วม (Joint Mission) โดยดึงชุมชนเข้ามาเป็นหุ้นส่วนในการบริหารจัดการทุกมิติ เครือข่ายอาสาสมัครสนับสนุนภารกิจของหน่วยงานต้องครอบคลุมตั้งแต่การป้องกันไฟป่า การฟื้นฟูระบบนิเวศ การเฝ้าระวังการบุกรุก และการจัดการพื้นที่คุ้มครองร่วมกัน ภาครัฐต้องให้การรับรองสถานะ สนับสนุนงบประมาณ สวัสดิการ และอุปกรณ์ที่เหมาะสม เพื่อให้เครือข่ายเหล่านี้ทำหน้าที่เป็น “พันธมิตรร่วมอุดมการณ์” ได้อย่างเต็มภาคภูมิ

ประการที่สอง การขับเคลื่อนการบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์แบบบูรณาการเชิงพื้นที่ จากปัญหาไฟป่าที่ผ่านมา กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ได้ริเริ่มนโยบายบริหารเชิงพื้นที่ ให้แต่ละพื้นที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จ (Single Command) นำร่องใน 20 พื้นที่อนุรักษ์ เช่น อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ภูกระดึง ดอยอินทนนท์ และห้วยขาแข้ง นโยบายนี้เป็นการบูรณาการบุคลากร งบประมาณ และภารกิจทั้งด้านการป้องกันปราบปราม ควบคุมไฟป่า และฟื้นฟูระบบนิเวศให้เป็นหนึ่งเดียว การดำเนินงานในลักษณะนี้ ช่วยลดความซ้ำซ้อนของระบบราชการ และเปิดโอกาสให้ผู้นำชุมชนสามารถทำงานร่วมกับหัวหน้าพื้นที่ได้อย่างใกล้ชิดและรวดเร็วขึ้น กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ควรเร่งประเมินผลและขยายผลโมเดลนี้ไปสู่พื้นที่อนุรักษ์ทั่วประเทศ

ประการที่สาม การสร้างกระบวนการทัศน์การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน ภาครัฐต้องส่งเสริมข้อมูลหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบทางสุขภาพจากการดำเนินนโยบายสาธารณะ เพื่อเพิ่มความตระหนัก ในคุณค่าของการรักษาสิ่งแวดล้อม นอกจากการบังคับใช้กฎหมายแล้ว การสร้างเวทีสาธารณะและการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งโดยใช้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น จะช่วยให้การแก้ไขปัญหาที่ ดินทำกินและการอนุรักษ์ป่าดำเนินไปอย่างราบรื่นและได้รับความยอมรับจากคนในพื้นที่

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการบริหารจัดการ (Leveraging Technology and Innovation in Management)

เพื่อรับมือกับความท้าทายที่มีความซับซ้อน กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องเร่งประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน ลดภาระของเจ้าหน้าที่ และเพิ่มความแม่นยำในการตัดสินใจเชิงนโยบาย

ประการที่แรก การยกระดับระบบลาดตระเวนเชิงคุณภาพ (SMART Patrol System) และเครือข่ายเฝ้าระวัง โครงการ SMART Patrol ซึ่งผสมผสานเทคโนโลยี GPS การเฝ้าระวังเชิงระบบ และการรายงานข้อมูล ได้พิสูจน์แล้วว่าประสบความสำเร็จอย่างสูงในพื้นที่มรดกโลก เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร-ห้วยขาแข้ง และอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องจัดสรรงบประมาณเพื่อขยายผลระบบนี้ให้ครอบคลุมทุกพื้นที่เสี่ยง โดยบูรณาการเข้ากับระบบ NCAPS (Network Centric Anti Poaching System) การใช้โดรนเฝ้าระวัง และกล้องดักถ่ายภาพแบบเรียลไทม์ การใช้เทคโนโลยีนี้ไม่เพียงแต่เพิ่มความปลอดภัยให้เจ้าหน้าที่ แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการป้องปรามอาชญากรรมทางสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประการที่สอง การพัฒนาระบบบริหารจัดการข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และการให้บริการดิจิทัล (e-Services) กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ควรเร่งพัฒนาระบบศูนย์กลางบริการประชาชนแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) เพื่ออำนวยความสะดวกในการติดต่อราชการ การขออนุญาตด้านสัตว์ป่า และการตรวจสอบสิทธิในที่ดินทำกินผ่านช่องทางออนไลน์ นอกจากนี้ ต้องสร้างระบบสารสนเทศด้านงานวิจัย ความหลากหลายทางชีวภาพ และชุดข้อมูลที่ได้มาตรฐาน ตามกรอบธรรมาภิบาลข้อมูลภาครัฐ เพื่อให้ประชาชน นักวิชาการ และภาคเอกชนสามารถนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาต่อยอดนวัตกรรมได้ การนำเทคโนโลยีมาใช้จะช่วยเพิ่มระดับความโปร่งใส ปลอดภัยจากการทุจริตประพฤตมิชอบ สอดคล้องกับเป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติ ด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบบริหารจัดการภาครัฐ

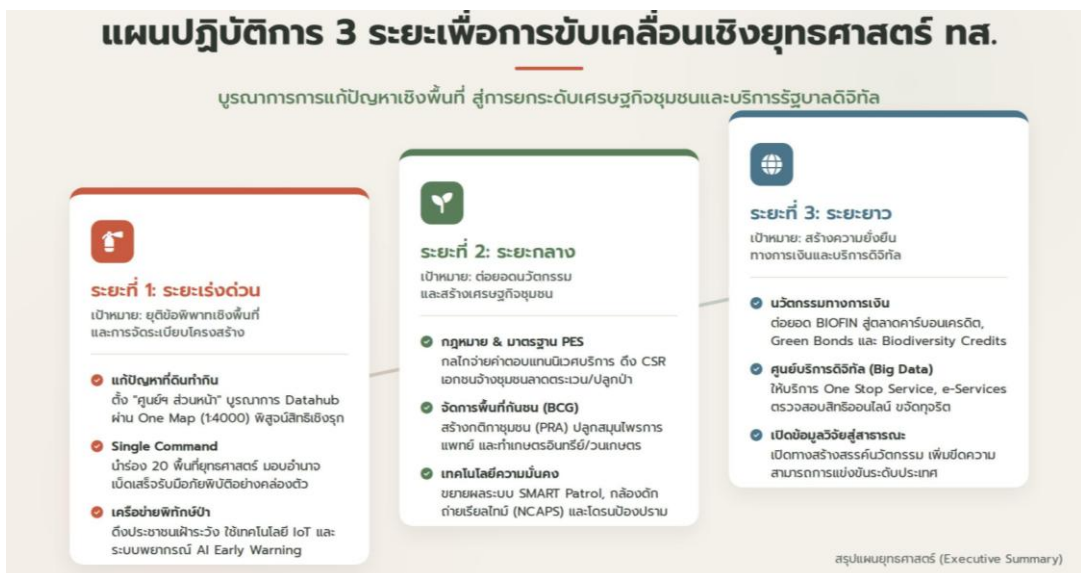
ยุทธศาสตร์ที่ 5 การสร้างเศรษฐกิจจากนิเวศบริการที่ยั่งยืน (Building a Sustainable Ecosystem Services Economy)

กระบวนการที่มองว่าการอนุรักษ์ป่าไม่เป็นการสูญเสียโอกาสทางเศรษฐกิจจำเป็นต้องถูกทำลายลง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องเป็นผู้นำในการสร้างความตระหนัก และพัฒนากลไกเชิงสถาบันเพื่อเปลี่ยนความสมบูรณ์ของระบบนิเวศให้เป็นความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจที่เป็นธรรม

ข้อเสนอหลักคือ การขับเคลื่อนกลไกการจ่ายค่าตอบแทนนิเวศบริการ (Payment for Ecosystem Services: PES) อย่างเต็มรูปแบบ PES คือแนวคิดในการใช้มาตรการทางเศรษฐศาสตร์

เพื่อสร้างแรงจูงใจ โดยให้ผู้ใช้ประโยชน์จากนิเวศบริการ (เช่น ภาคธุรกิจท่องเที่ยว การประปา โรงไฟฟ้า) จ่ายค่าตอบแทนให้กับผู้ทำหน้าที่ปกป้องฟื้นฟูระบบนิเวศ (เช่น ชุมชนต้นน้ำ เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่า) ปัจจุบันประเทศไทยมีความพยายามริเริ่มโครงการนี้ในหลายพื้นที่ภายใต้โครงการ CATSPA และแผนความหลากหลายทางชีวภาพระดับชาติ (BIOFIN Plan 2023-2027) อย่างไรก็ตาม ยังขาดโครงสร้างทางกฎหมายเฉพาะที่รองรับกลไกนี้อย่างสมบูรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องเร่งผลักดันกฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดมาตรฐานการประเมินมูลค่าทรัพยากร การจัดเก็บรายได้ และกลไกการแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit-sharing Mechanisms) ที่เป็นธรรมและมีมาตรฐานทางสังคมและสิ่งแวดล้อมกำกับดูแล

นอกจาก PES แล้ว กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ควรส่งเสริมเครื่องมือทางการเงินเชิงนวัตกรรมอื่นๆ เช่น ตลาดสินเชื่อความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity Credits) พันธบัตรสีเขียว (Green Bonds) และกองทุนผลกระทบ (Impact Funds) การระดมทุนจากภาคเอกชน และแหล่งทุนระหว่างประเทศจะเป็นกุญแจสำคัญในการยกระดับการจัดการพื้นที่คุ้มครอง สร้างรายได้เสริมให้ชุมชน และเปลี่ยนให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็นอาชีพที่สร้างรายได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

รูปที่ 8-2 แสดงแผนปฏิบัติการ 3 ระยะเพื่อการขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์

แผนปฏิบัติการ 3 ระยะเพื่อการขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์

จากการวิเคราะห์บริบทเชิงนโยบาย เงื่อนไขด้านเวลา และความเร่งด่วนในการบรรลุผลสัมฤทธิ์ ได้กำหนดกรอบการทำงานออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้:

ระยะที่ 1: ระยะเร่งด่วน – การยุติข้อพิพาทเชิงพื้นที่และการจัดระเบียบโครงสร้าง

ระยะแรกถือเป็นช่วงเวลาวิกฤตที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) จำเป็นต้องดำเนินการแข่งขันกับข้อจำกัดทางกฎหมายเพื่อคลี่คลายความขัดแย้งที่สะสมมานาน โดยพุ่งเป้าไปที่การรับรองสิทธิและการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารจัดการพื้นที่เพื่อลดความซ้ำซ้อน

- การเร่งรัดแก้ปัญหาที่ดินทำกิน: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สป.ทส. ต้องรับบทเป็นแกนนำในการบูรณาการฐานข้อมูลแนวเขตที่ดินรัฐ (Datahub) ผ่านระบบแผนที่

One Map มาตรฐานส่วน 1:4000 ร่วมกับกรมอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เพื่อยุติปัญหาความทับซ้อนอย่างเด็ดขาดในระดับพื้นที่ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) จะต้องจัดตั้ง "ศูนย์ปฏิบัติการแก้ปัญหาที่ดิน ทส. ส่วนหน้า" ทำหน้าที่พิสูจน์สิทธิเชิงรุก ลงพื้นที่เจรจา และเร่งรัดการพิจารณาคำขอผ่อนผันการทำประโยชน์ให้แล้วเสร็จโดยเร็ว ผลสัมฤทธิ์ในระยะนี้จะช่วยสร้างความมั่นคงในสิทธิที่ดิน ปลดล็อกปัญหาความที่ไม่เป็นธรรมนำไปสู่การเชื่อมต่อกับคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.)

- การปฏิรูปการสั่งการด้วยระบบ Single Command: เพื่อเตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติและการบุกรุก กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องดำเนินการประเมินผลและเร่งขยายผลนโยบายการบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์แบบเบ็ดเสร็จที่กำลังนำร่องใน 20 พื้นที่ยุทธศาสตร์ (เช่น อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ภูกระดึง ดอยอินทนนท์ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง) การมอบอำนาจเด็ดขาดให้หัวหน้าพื้นที่ในการบูรณาการทั้งบุคลากร งบประมาณ ด้านการป้องกัน ควบคุมไฟป่า และฟื้นฟูระบบนิเวศ จะช่วยลดขั้นตอนของระบบราชการเพิ่มความคล่องตัวในการตอบสนองเหตุการณ์วิกฤต และสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้นำชุมชนในการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐ

- การยกระดับเครือข่ายพิทักษ์ป่าและเฝ้าระวังภัยพิบัติ: ดำเนินการรับรองสถานะและจัดตั้งเครือข่ายอาสาสมัครภาคประชาชนในลักษณะภารกิจร่วม เพื่อให้ชุมชนทำหน้าที่ลาดตระเวนและเฝ้าระวังไฟป่า โดย กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องจัดสรรสวัสดิการและอุปกรณ์ที่เหมาะสมรองรับ ควบคู่ไปกับการเร่งติดตั้งระบบเทคโนโลยีเช่น เซอร์ (IoT), ปลอกคอติดตาม (GPS Collar) และระบบ AI พยากรณ์อากาศ เพื่อพัฒนาระบบแจ้งเตือนภัยล่วงหน้า (Early Warning) ไปยังสมาร์ตโฟนของประชาชน เพื่อป้องกันเหตุไฟป่า ดินถล่ม น้ำหลาก และช้างป่าบุกรุก

ระยะที่ 2: ระยะกลาง – การต่อยอดนวัตกรรมและสร้างเศรษฐกิจชุมชน

เมื่อความขัดแย้งเชิงพื้นที่ทุเลาลง และโครงสร้างการบริหารจัดการเริ่มเข้าสู่ความเสถียร ระยะกลางจะมุ่งเน้นที่การวางระบบสถาบันเพื่อดึงเม็ดเงินเข้าสู่กระบวนการอนุรักษ์ และการนำเทคโนโลยีมาเป็นเครื่องมือหลัก ในการยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชน

- การพัฒนากฎหมายและมาตรฐานนิเวศบริการ (PES Implementation): สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) จะต้องเป็นเจ้าภาพในการร่างมาตรฐานและเร่งผลักดันให้เกิดโครงสร้างทางกฎหมายเฉพาะหรือระเบียบเพื่อรองรับกลไกการจ่ายค่าตอบแทนนิเวศบริการ (PES) อย่างเต็มรูปแบบ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ต้องประสานความร่วมมือกับภาคเอกชนที่ทำโครงการ CSR เพื่อสร้างกลไกการว่าจ้างชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์และป่าชายเลน ให้ทำหน้าที่เป็นแนวร่วมในการลาดตระเวนและปลูกป่าเสริม อันเป็นการสร้างงานที่สร้างรายได้โดยตรงให้แก่ชุมชน นโยบายนี้จะส่งเสริมการเติบโตที่เป็นมิตรต่อสภาพภูมิอากาศอย่างเป็นรูปธรรม

- การจัดการพื้นที่กั้นชนร่วมกับชุมชน: กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และกรมป่าไม้ ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นำกระบวนการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) มาใช้ร่างกติกาชุมชนสำหรับการอนุญาตเก็บหาของป่าภายใต้กฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง เพื่อยกระดับมูลค่าเศรษฐกิจฐานราก กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) จะต้องเชื่อมโยงผลผลิตชีวภาพจากพื้นที่กั้นชนเข้ากับอุตสาหกรรมการแพทย์และสุขภาพ ภายใต้โมเดล BCG ส่งเสริม

ให้ชุมชนปลูกและสกัดพืชสมุนไพร ควบคู่กับการทำเกษตรอินทรีย์และวนเกษตร การดำเนินการนี้ จะสถาปนาระบบประชาธิปไตยสิ่งแวดล้อมและลดพื้นที่ปะทะระหว่างรัฐและชุมชน

- การขยายเครือข่ายความมั่นคงทางเทคโนโลยี: จัดสรรงบประมาณเชิงรุกเพื่อขยายผล ระบบลาดตระเวนเชิงคุณภาพ (SMART Patrol) ให้ครอบคลุมพื้นที่เสี่ยงภัยทั้งหมด โดยบูรณาการ เครือข่ายข้อมูลเข้ากับระบบ NCAPS โดรน และกล้องดักถ่ายภาพเรียลไทม์ เทคโนโลยีเหล่านี้จะเป็น อาวุธทางปัญญาที่ใช้ป้องปรามอาชญากรรมทางสิ่งแวดล้อม และยกระดับความปลอดภัย ให้แก่เจ้าหน้าที่ในพื้นที่แนวหน้า

ระยะที่ 3: ระยะยาว – สร้างความยั่งยืนทางการเงินและบริการดิจิทัล

ระยะสุดท้ายมุ่งเป้าไปที่การบูรณาการความสำเร็จจากระดับพื้นที่เข้าสู่โครงสร้างเศรษฐกิจมหภาคและการให้บริการของรัฐ การเปลี่ยนการอนุรักษ์ให้เป็นสินทรัพย์ระดับประเทศ ที่มีมาตรฐานสากลรองรับ

- การบูรณาการเครื่องมือทางการเงินเชิงนวัตกรรม (Innovative Financial Instruments): กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) จะต้องก้าวขึ้นเป็นผู้นำในการสร้างระบบนิเวศ การเงินที่ยั่งยืน นอกเหนือจากการสานต่อแผนความหลากหลายทางชีวภาพระดับชาติ (BIOFIN Plan 2023-2027) จึงจำเป็นต้องพัฒนากลไกตลาดระดับสากล เช่น สินเชื่อความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity Credits), พันธบัตรสีเขียว (Green Bonds), และกองทุนผลกระทบ (Impact Funds) เพื่อระดมทุนจากทั้งภาคเอกชนและแหล่งทุนระหว่างประเทศ ควบคู่ไปกับบทบาทของ กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม ในการพัฒนาฐานข้อมูลก๊าซเรือนกระจกและ เพิ่มพื้นที่ดูดซับคาร์บอน เพื่อเชื่อมโยงการประเมินมูลค่าเข้าสู่ตลาดคาร์บอนเครดิต ซึ่งจะทำการอนุรักษ์ ธรรมชาติแปรสภาพเป็นอาชีพและอุตสาหกรรมที่หล่อเลี้ยงประเทศ

- การยกระดับฐานข้อมูลขนาดใหญ่และศูนย์บริการดิจิทัล: พัฒนาระบบเทคโนโลยี สารสนเทศของกระทรวงฯ เข้าสู่การเป็นรัฐบาลดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศฯ สป.ทส. ต้องผลักดันระบบศูนย์กลางบริการประชาชนแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) บนฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ที่ได้มาตรฐานธรรมาภิบาลข้อมูล ประชาชนต้องสามารถ ดำเนินการขออนุญาตด้านสัตว์ป่า และตรวจสอบสิทธิครอบครองที่ดินทำกินผ่านระบบออนไลน์ (e-Services) ได้โดยตรง ซึ่งจะช่วยขจัดการทุจริตประทุพผุติมิชอบและสร้างความโปร่งใสใน ระบบบริหารราชการ นอกจากนี้ การเปิดเผยชุดข้อมูลวิจัยทางความหลากหลายทางชีวภาพ ให้แก่นักวิชาการและภาคเอกชน จะเปิดทางไปสู่การสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ที่ช่วยขับเคลื่อน ชีตความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ยกกระดับภูมิคุ้มกันทางสังคมต่อภัยพิบัติ และบรรลุ เป้าหมายสูงสุดตามดัชนีความอยู่ดีมีสุขของประชากรและสังคม (TWBI) ที่ยั่งยืนตลอดไป

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ มะโนรัมย์. (2562). การเมืองเรื่องที่ดิน: กระบวนการยุติธรรมและสิทธิในเขตป่า. กรมการปกครอง. (ม.ป.ป.). คู่มือการไต่ถามและประนอมข้อพิพาท. สำนักการสอบสวนและนิติการ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. [1]
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล / dgr.go.th. ศาสตร์พระราชา 'เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา'. URL: <https://www.dgr.go.th/skr/th/newsAll/257/2295>
- กรมป่าไม้. (2559). การปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ มาตรฐาน 1:4000 (One Map). กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- กรมป่าไม้. (2565). รายงานประจำปี สถิติการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้และข้อพิพาท. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- กรมป่าไม้. (2567). นโยบายป่าไม้แห่งชาติและการส่งเสริมการปลูกไม้เศรษฐกิจเพื่อคาร์บอนเครดิต (T-VER).
- กรมพัฒนาที่ดิน. (2563). โครงการปรับปรุงแผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐแบบบูรณาการ มาตรฐาน 1:4000 (One Map).
- ขวัญชัย ดวงสถาพร. (2562). การจัดการที่ดินในพื้นที่ชุมชนและภาคเกษตรกรรมในเขตป่าสงวนแห่งชาติ.
- จามรี พระสุนิล. (2562). หลักการและวิธีการของศาสตร์พระราชา.
- ดวงมณี เลาวกุล. (2560). การกระจายการถือครองที่ดินและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย.
- นำชัย สุขเจริญ. (2564). การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรและการส่งเสริมอาชีพตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่รับผิดชอบของโครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริป่าภูแลนคาด้านทิศใต้ จังหวัดชัยภูมิ. สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 7 (นครราชสีมา) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ. (2567). ปัญหามลพิษจากฝุ่น PM2.5: แนวทางการป้องกันและลดการเผาในที่โล่ง และร่างงบประมาณ พ.ศ. 2567. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI).
- แนวหน้า. (2565). "น่านโมเดล" การจัดการที่ดินทรัพยากรธรรมชาติ.
- บรรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2536). วิวัฒนาการด้านนโยบายและกฎหมายด้านป่า-ที่ดินของไทย. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI).

- ประสงค์ หอมหนาน. (2561). การประยุกต์ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้
อย่างยั่งยืน.
- ประสิทธิ์ สลิวณิชย์. (2565). การบริหารจัดการการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จังหวัดนราธิวาส. สำนัก
บริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6 สาขาปัตตานี กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- ภูพิชิต ช่วยบำรุง. (2564). การแก้ไขปัญหาที่ดินและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถ
เกิดใหม่ทดแทนได้ ของราษฎรไรเขตป่าอนุรักษ์ อุทยานแห่งชาติศรีลานนา กรณีศึกษา
ชุมชนปกากะญอ บ้านป่าดิงงาม หมู่ที่ 14 ตำบลปึงโค้ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่.
สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 10 (อุดรธานี) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ (DPU). (ม.ป.ป.). ระเบียบและการใกล้เคียงคดีอาญาเชิงสมานฉันท์ในชั้น
ศาล.
- มูลนิธิชัยพัฒนา (๒๕๕๒). ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ. กรุงเทพฯ.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2552). ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ. กรุงเทพฯ.
- วิทยา นวปราโมทย์. (2556). การจัดการร่วมในการกำหนดแนวเขตการใช้ที่ดินเพื่อลดปัญหาข้อ
ขัดแย้งการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม้: กรณีศึกษากลุ่มน้ำแม่เตี้ยะ-แม่แตะ อำเภอจอมทอง
จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2563). กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และการมีส่วนร่วมของประชาชนใน
การจัดการความขัดแย้งเชิงนโยบายสาธารณะ.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2564). การไกล่เกลี่ยความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2567). 'คนแม่แจ่ม' จ.เชียงใหม่ เดินหน้าพัฒนาเมือง
ทุกมิติ: สร้างแม่แจ่มให้เป็นเมืองสีเขียว. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของ
มนุษย์.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI). (2561). การปฏิรูปการบริหารจัดการที่ดินของ
ประเทศไทย.
- สมบัติ นพรัก. (2561). ความหมายและขอบข่ายของศาสตร์พระราชာเพื่อการพัฒนา.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2561). ป่าชุมชน: กระบวนทัศน์ใหม่ของการอนุรักษ์เชิงบูรณาการและสิทธิชุมชน.
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2561). รูปแบบวนเกษตรที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่สูงในเขตป่าสงวน.
- สำนักงาน กปร. / chaipat.or.th

- สำนักงาน กปร. / km.rdpb.go.th. องค์ความรู้จากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้. URL: <https://km.rdpb.go.th/Knowledge/View/99>
- สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (สคทช.). (2567). แผนปฏิบัติราชการ 5 ปี (พ.ศ. 2566 - 2570) ฉบับปรับปรุง. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ. (2566). นโยบายและแผนการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรดินของประเทศ (พ.ศ. 2566 – 2580).
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (๒๕๔๙). ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กปร.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). ยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580).
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2552). โครงการจำแนกและกำหนดมาตรการการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2567). รายงานดัชนีความผลสุกของเกษตรกร ปี 2567. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ. (2562). แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว (BCG Model).
- สำนักจัดการที่ดินป่าไม้. คู่มือการปฏิบัติงานด้านการจัดการที่ดินป่าไม้. กรมป่าไม้.
- สุรียา คงคำ, บำเพ็ญ เทียวหวาน, และเบญจมาศ อยู่ประเสริฐ. (ม.ป.ป.). การจัดการที่ดินป่าไม้: กรณีศึกษา ตำบล จ.ป.ร. อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- โสภณ นาะพันธ์. (2548). นโยบายของรัฐกับการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้. สำนักฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- อนันต์ กาญจนพันธ์. (2560). สิทธิชุมชนและการจัดการทรัพยากรในบริบทความทันสมัย.
- อุทิศ ภูอินทร์. (2556). การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- chaipat.or.th / porpeang.org. ทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
- GISTDA. (2564). การใช้ภาพถ่ายดาวเทียมความละเอียดสูงเพื่อบริหารจัดการที่ดินรัฐ.
- Ostrom, E. (๑๙๙๐). Governing the Commons. Cambridge University Press.
- RECOFTC Thailand (๒๕๕๗). ป่าชุมชนกับสังคมไทย.
- URL:<https://www.recoftc.org/th/stories/pachumchnkabsangkhmity>

ภาคผนวก

ภาคผนวก 1

ยุทธศาสตร์ชาติ (2561-2580)

ภาคผนวก 2

แผนแม่บทที่ 18 การเติบโตอย่างยั่งยืน

ภาคผนวก 3

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13

ภาคผนวก 4

นโยบายและแผนระดับชาติว่าด้วยความมั่นคง 2566- 2570

ภาคผนวก 5

นโยบายป่าไม้แห่งชาติ

ภาคผนวก 6

แผนแม่บทการแก้ไขปัญหการทำลายทรัพยากรป่าไม้

ภาคผนวก 7

นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

ภาคผนวก 8

แผนปฏิบัติการด้านการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศไทย
ด้วยโมเดล BCG 2564-2570

ภาคผนวก 9

พระราชบัญญัติ คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ 2562

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นายศุภกรณ์ หอมจันทร์
วัน เดือน ปีเกิด	9 สิงหาคม 2516
ที่อยู่ปัจจุบัน	143/97 หมู่ 3 ตำบลบางคูเวียง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
ประวัติการศึกษา	- มัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย โรงเรียนชาลุมวิทยา อำเภอลำลูกเกดบุรี จังหวัดกำแพงเพชร - ปริญญาตรี มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ประวัติการทำงาน	- นักวิเคราะห์นโยบายและแผนปฏิบัติการ ฝ่ายแผนงานและงบประมาณ กองแผนงาน - นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการ ฝ่ายแผนงานและงบประมาณ กองแผนงาน - นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษ ฝ่ายวิเทศสัมพันธ์ กองแผนงาน - นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษ ฝ่ายแผนงานและงบประมาณ กองแผนงาน - นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษ ฝ่ายติดตามและประเมินผล กองแผนงาน
ตำแหน่งปัจจุบัน	- นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษ กองแผนงาน กรมทรัพยากรน้ำบาดาล

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาวชุตินญา สุขสวัสดิ์
วัน เดือน ปีเกิด	6 พฤษภาคม 2515
ที่อยู่ปัจจุบัน	324/44 Parc Residence@Pahol67 ซอยพหลโยธิน 67 แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กทม. 10220
ประวัติการศึกษา	- ปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต (วนศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ - ปริญญาโท ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต (สิ่งแวดล้อมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล
ประวัติการทำงาน	- พ.ศ.2544 – 2548 นักพัฒนาชุมชน สำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร - พ.ศ. 2548 - ปัจจุบัน นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษ สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ตำแหน่งปัจจุบัน	- นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษ กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาวจิตราพร ศรีดาพันธ์
วัน เดือน ปีเกิด	13 มีนาคม 2518 E-Mail : jsridapan@hotmail.com
ที่อยู่ปัจจุบัน	19/1 หมู่ที่ 6 ตำบลนาป่าแขง อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ 37110
ประวัติการศึกษา	- ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
ประวัติการทำงาน	- เจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล 1-5 สำนักงานคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ - เจ้าหน้าที่งานธุรการชำนาญงาน โรงพยาบาลปทุมราชวงศา อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ - เจ้าหน้าที่งานธุรการชำนาญงาน สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดอำนาจเจริญ
ตำแหน่งปัจจุบัน	- เจ้าหน้าที่งานธุรการอาวุโส / ผู้อำนวยการส่วนอำนวยการ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดอำนาจเจริญ สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล

นางสาวอรชร เรืองจันทร์

วัน เดือน ปีเกิด

15 ตุลาคม 2513

E-Mail : -

ที่อยู่ปัจจุบัน

องค์การสวนพฤกษศาสตร์ ต.แม่แรม อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่ 50180

ประวัติการศึกษา

- ปริญญาตรี บริหารธุรกิจบัณฑิต (การเงินและการธนาคาร) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ปริญญาโท เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประวัติการทำงาน

- พ.ศ. 2537 - ปัจจุบัน องค์การสวนพฤกษศาสตร์

ตำแหน่งปัจจุบัน

- ผู้อำนวยการส่วนบริหารการเงินการคลัง
สำนักบริหาร องค์การสวนพฤกษศาสตร์

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาวสุภาพร ongsara
วัน เดือน ปีเกิด	23 กรกฎาคม 2516
ที่อยู่ปัจจุบัน	กลุ่มงานปฏิบัติราชการประจำ ศรชล. 120 หมู่ 3 กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง อาคารรัฐประศาสนภักดี ถนนแจ้งวัฒนะ แขวงทุ่งสองห้อง เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ 10210
ประวัติการศึกษา	- วิทยาศาสตร์บัณฑิต (การประมง) มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ประวัติการทำงาน	- นักวิชาการประมง กรมประมง - นักวิชาการประมง ศูนย์วิจัยทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง อ่าวไทยตอนล่าง จ.สงขลา สถาบันวิจัยและพัฒนา ทรัพยากรทางทะเลชายฝั่ง ทะเลและป่าชายเลน - นักวิชาการประมง ศูนย์วิจัยทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง อันดามันตอนล่าง จ.ตรัง สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากร ทางทะเลชายฝั่งทะเล และป่าชายเลน
ตำแหน่งปัจจุบัน	- นักวิชาการประมงชำนาญการพิเศษ กลุ่มงานปฏิบัติราชการประจำ ศรชล. กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางมุกดา จอกลอย
วัน เดือน ปีเกิด	17 กรกฎาคม 2519
ที่อยู่ปัจจุบัน	สำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 16 ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา 90000
ประวัติการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - ปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต วิทยาศาสตรสาขาภิบาล มหาวิทยาลัยขอนแก่น - อยู่ระหว่างการศึกษาศรีปริญญาโท หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
ประวัติการทำงาน	<ul style="list-style-type: none"> - นักวิชาการสุขาภิบาล 3-4 ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อมเขต 12 (สงขลา) กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข - นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการ ส่วนแผนสิ่งแวดล้อม ส่วนควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ส่วนเฝ้าระวังและควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ส่วนส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อม และส่วนตรวจและบังคับใช้กฎหมาย สำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 16 - นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการพิเศษ ส่วนแผนสิ่งแวดล้อม ส่วนควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ส่วนเฝ้าระวังและควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ส่วนส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อม และส่วนตรวจและบังคับใช้กฎหมาย สำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 16
ตำแหน่งปัจจุบัน	<ul style="list-style-type: none"> - นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการพิเศษ ผู้อำนวยการส่วนตรวจและบังคับใช้กฎหมาย สำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ ๑๖ กรมควบคุมมลพิษ

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาวจันทร์เพ็ญ เนียมหอม
วัน เดือน ปีเกิด	1 พฤศจิกายน 2519 E-Mail : Junpen.n61@gmail.com
ที่อยู่ปัจจุบัน	11 หมู่ 6 ตำบลบ่อพลอย อำเภอบ่อพลอย จ.กาญจนบุรี
ประวัติการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - ปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต (วนศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ - ปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ประวัติการทำงาน	<ul style="list-style-type: none"> - นักวิชาการป่าไม้ 3 ส่วนจัดการทรัพยากรในอุทยานแห่งชาติ สำนักอุทยานแห่งชาติ - นักวิชาการป่าไม้ปฏิบัติการ ส่วนอุทยานแห่งชาติ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 (บ้านโป่ง) - หัวหน้าฝ่ายอนุรักษ์ทรัพยากร ส่วนอนุรักษ์ทรัพยากร สำนักอุทยานแห่งชาติ - ผู้อำนวยการส่วนแผนงานอุทยานแห่งชาติ สำนักอุทยานแห่งชาติ - ผู้อำนวยการศูนย์เฝ้าระวังภัยคุกคามพื้นที่อุทยานแห่งชาติ สำนักอุทยานแห่งชาติ
ตำแหน่งปัจจุบัน	<ul style="list-style-type: none"> - นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ ผู้อำนวยการส่วนอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นายนิทัศน์ นุ่นสง
วัน เดือน ปีเกิด	18 พฤษภาคม 2523
ที่อยู่ปัจจุบัน	สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 สาขาเพชรบุรี 493/29 ถนนเพชรเกษม ตำบลชะอำ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี 76120
ประวัติการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - ปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต (วนศาสตร์) คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ - ปริญญาโท วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (อุทยานและนันทนาการ) คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ประวัติการทำงาน	<ul style="list-style-type: none"> - หัวหน้าสถานีวิจัยต้นน้ำชายฝั่งทะเลตะวันออก - หัวหน้าสวนพฤกษศาสตร์บ้านเพ - หัวหน้าอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง - หัวหน้าอุทยานแห่งชาติเขาแหลมหญ้า-หมู่เกาะเสม็ด - ผู้อำนวยการส่วนจัดการต้นน้ำ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 (ศรีราชา) - ผู้อำนวยการส่วนฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 (ศรีราชา)
ตำแหน่งปัจจุบัน	<ul style="list-style-type: none"> - นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ ผู้อำนวยการสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 สาขาเพชรบุรี กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นายวันชัย สิมมาเศียร
วัน เดือน ปีเกิด	30 สิงหาคม 2521
ที่อยู่ปัจจุบัน	เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง หมู่ที่ 3 บ้านนาน้อย ตำบลท่าศาลา อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย 42160
ประวัติการศึกษา	- ปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต (วนศาสตร์) สาขาทรัพยากรป่าไม้
ประวัติการทำงาน	- ผู้ช่วยหัวหน้าอุทยานแห่งชาติตาไถน จังหวัดชัยภูมิ - หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาม้าง จังหวัดชัยภูมิ
ตำแหน่งปัจจุบัน	- นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ - หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จังหวัดเลย สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 8 (ขอนแก่น) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นายภูพิชิต ช่วยบำรุง
วัน เดือน ปีเกิด	7 กุมภาพันธ์ 2526
ที่อยู่ปัจจุบัน	333/18 หมู่ที่ 4 ถนนเชียงใหม่ - หางดง ตำบลสันผักหวาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รหัสไปรษณีย์ 50230
ประวัติการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - ปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต (วนศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ - ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ - ปริญญาโท รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ประวัติการทำงาน	<ul style="list-style-type: none"> - นักวิชาการป่าไม้ปฏิบัติการ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6 (สงขลา) - ผู้ช่วยหัวหน้าอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน - หัวหน้าสถานีควบคุมไฟป่าลุ่มน้ำปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน - หัวหน้าอุทยานแห่งชาติศรีลานนา จังหวัดเชียงใหม่ - หัวหน้าสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยม่อนล้าน จังหวัดเชียงใหม่ อีกหน้าที่หนึ่ง - หัวหน้าอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย จังหวัดเชียงใหม่ - ผู้อำนวยการส่วนประสานงานโครงการภาคเหนือ สำนักสนองงานพระราชดำริ
ตำแหน่งปัจจุบัน	<ul style="list-style-type: none"> - นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ <p>ทำหน้าที่ผู้อำนวยการส่วนประสานงานโครงการภาคใต้ สำนักสนองงานพระราชดำริ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช</p>